

ڪلام گرھوڙي

مؤلف:

ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽو

ڪلام گرھوڙي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ڪلام گرھوڙي

خليفة عبد الله طاهري
ڪوٽڙي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یہ تمہارے مکے

یہ اللہ اور اللہ کے پیارے
یہ تمہارے

ڪلام گرھوڙي

يعني

شهيد عبدالرحيم گرھوڙيءَ رحمة الله عليه جي سنڌي

مؤلف

شمس العلماء ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽو

چپائيندڙ:

ثقافت ۽ سياحت کاتو

حڪومت سنڌ، ڪراچي

۱۹۹۵ع / ۱۴۱۶ھ

حکومت سندھ جي خصوصي اسڪيم ”قديم ۽ ناياب ڪتابن جي اشاعت“
جي سلسلي ۾ شايع ڪيل

پهريون ڇاپو : ۱۹۵۶ع
ٻيو ڇاپو : ۱۹۹۵ع
تعداد : هڪ هزار
ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ : آغا رياض ۽ اڪبر خشڪ

ملھ : -/300 روپيا

ISBN 969-81013-X

هي ڪتاب عبدالحميد آخوند سيڪريٽري ثقافت ۽ سياحت کاتو، سندھ حڪومت جي ثقافت ۽ سياحت
کاتي جي پاران آزاد ڪميونيڪيشنز ڪراچي وٽان ڇپائي پڌرو ڪيو.

فهرست

ديباچو

۹

شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رح جو مختصر احوال

۱۲

شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رح جو ڪلام

۱۵

حقيقت محمدي

دريان بسمل و سورة الفاتحة

تفسير الكوثر

تفسير قل هو الله

سندي ست فرض

ايمان جون صفتون

دريان توڪل

دريان ڪلمه

دريان ڪلمه

سندي ترڪي واري

سندي بيت

۲۵۲

مُلڪي سندي يا سندي ملن واري

۳۰۳

ڏکين لفظن جو فرهنگ

۳۲۱

آيتن، حديثن ۽ ٻين عبارتَن جو ترجمو

۳۴۹

ناشر طرفان

مخدوم ميون عبدالرحيم گرهوڙي شهيد، هڪ جيّد عالم ۽ موحد انسان هو. هڪ عالم جي حيثيت ۾، سندن باري ۾، سنڌ ۾ ڪيئي حڪايتون اڄ به عام آهن. هن عالم شاعر، پنهنجي فڪر ۽ فهم جو دائرو ”حقيقت محمدي“ (پير) جي پس منظر ۾ قائم ڪيو. سندس سنڌي ۽ بيت سنڌي زبان جو املهه سرمايو آهن.

سنڌ حڪومت، سنڌي توڙي انگريزي زبان ۾ سنڌ بابت لکيل آڳاٽن ۽ ناياب ڪتابن جي ٻيهر ڇپائي جي تجويز منظور ڪئي، جنهن تحت حڪومت سنڌ جي ثقافت ۽ سياحت کاتي طرفان ڪيترائي نادر ۽ ناياب ڪتاب شايع ڪيا پيا وڃن، انهيءَ سلسلي جي هڪ اشاعت ”ڪلام گرهوڙي“ اوهان جي هٿن ۾ آهي.

”ڪلام گرهوڙي“، مرحوم شمس العلماء ڊاڪٽر محمد عمر بن داؤد پوٽي جي تحقيق آهي. مرحوم ڊاڪٽر صاحب سنڌ جي جهوني شاعري تي، جديد تحقيقي اصولن مطابق محنت ڪئي، جيڪا اڄ به اسان جي عالمن لاءِ مشعلِ راهه آهي. مرحوم ڊاڪٽر صاحب هڪ سچو محقق ۽ سنڌي زبان جو شيدائي ۽ فدائي هو. گرهوڙي صاحب جي ڪلام ۾ قرآن مجيد و فرقان حميد توڙي حديثن جي تمام گهڻي اُڀتار ڪئي وئي آهي. ڊاڪٽر داؤد پوٽي صاحب پنهنجي علمي تبحر ۽ تحقيق جي جديد طريقن سان ان تي ٿيڪا ٽپي به ڪئي آهي، ۽ هڪ سچي محقق جي حيثيت ۾، جنهن ڳالهه يا نڪتي جي ڄاڻ محسوس نه ڪئي اٿس ته ”هن يا هن ڳالهه جي معنيٰ منهنجي سمجهه ۾ نه آئي آهي، ان کي بي ايڊيشن ۾ واضح ڪيو ويندو“.

ڊاڪٽر صاحب جي زندگي وفا نه ڪئي، ۽ هو گرهوڙي صاحب جي ڪلام تي مزيد تحقيق نه ڪري سگهيو، انهيءَ جي باوجود، هيءَ تحقيق پنهنجي جاءِ تي موجوده وقت جي ماڻهن ۽ محققن لاءِ نشانِ راه آهي. اُميد ڪري سگهجي ٿي، اڄ جي دور جا عالم ۽ محقق هن ڪم کي، سنڌي زبان جي قديم ورثي کي وهجائڻ لاءِ پنهنجي سر ڪوششون ڪندا، ۽ سنڌي شاعري جي هن قديم اساسي کي مزيد نروار ڪرڻ لاءِ، جديد تحقيق جي بنيادن تي ڪم ڪري، پنهنجي ٻولي ۽ شاعري جي خدمت ڪندا.

عبدالحميد آخوند

سيڪريٽري
ثقافت ۽ سياحت
حڪومت سنڌ

ڪراچي

۲ جولاءِ، ۱۹۹۵ع

ديباچو

سپيڪا ساراه ۽ ثناء جڳائي تنهن سائينءَ کي، جنهن ”ڪُن“ جي لفظ سان ڪائنات کي جوڙيو، ۽ پنهنجي نور ظهور منجهان پيغمبر پاڪ (صلي الله عليه وسلم) پيدا ڪيائين، جنهن وحدت جي وائيءَ سان ڪفر جي ڪارنهن عالم تان ڪوري ڪڍي. رضامندو رحمان جو شل سندس چئن يارن پلارن تي هجي، جن دين جي ديوار درست ڪئي، ۽ سندس آل اطهار تي جي ٻڌندڙن لاءِ ٻيڙيون آهن، ۽ رحمتون ۽ برڪتون سڀني صحابن ڪرامن، امامن مجتهدن ۽ ولين سڳورن تي، جن سچ جي واٽ ورتي!

اما بعد هي عاصي عرض ٿو ڪري ته سن ۱۹۲۴ع ۾ جڏهن اسماعيل ڪاليج انڌيري (بمبئي) ۾ عربي مدرسو هوس، ۽ پياري وطن جي ادب جي احياءَ لاءِ اندر اداسي هوندو هوم، تڏهن هڪ پيري پير جهنڊي جي ڳوٺ ويڙ ٿيو، جتي مرحوم مغفور پير ميان احسان الله صاحب العلم الخامس پنهنجي بي بها ڪتب خاني جي معائني جو موقعو بخشيو. ڪتاب ڦولندي حضرت سلطان الاولياءَ خواجہ محمد زمان (رح) جي سنڌي ابیات جا ٻه نسخا جناب حضرت قدوه المجتهدين و زبده الشهداء الصالحين شيخ عبدالرحيم (رح) جي شرح سان هٿ لڳا، ۽ انهن سان گڏ پڻ سندس سنڌيءَ جو هڪ سڌاريل ۽ صحيح نقل پڻ پيو، ازانسواءِ بزرگن مولوي غلام محمد خانڙي مرحوم جو رسالو پڻ مطالعي ۽ اشاعت لاءِ مرحمت فرمايو. اهي ناياب ۽ نادر تحفا ساڻ ڪري بمبئي پهتس، جتي بزرگ گرهوڙي جي سنڌي ڪلام جي مزيد نسخن ڪئي ڪرڻ جو شوق مافوق پيدا ٿيو. استاد محترم ڊاڪٽر گربخشاڻي لنواريءَ جو هڪ نسخو، جو منهنجي سعادتمند تلميذ رشيد پير سعيد حسن (اطال الله عمره) کيس ڏنو هو، سو مون کي ڏياري موڪليو ۽ منهنجي اڳوڻي عزيز شاگرد دين محمد سومري وري عبدالحق نقرچ جو اتاريل نسخو ٽيهن رپين جي هديه تي مهيا ڪيو، ۽ ازانسواءِ نهايت تڪليف وٺي سن ۱۹۳۸ع جي اواخر ڌاري گرهوڙ شريف جي پير سال بزرگ فقير سنگهار واتان ٻڌل گرهوڙي صاحب جي حياتي جو احوال قلمبند ڪري پهچائي ڏنو، جو اڪثر مستند ۽ ڪتابي سوانح جي مطابق آهي، ۽ پڻ پنهنجي سابق پر هاڻ منهن موڙيل دوست سيد عطا حسين شاه موسوي جي طرفان چند سنڌي ڪلام جا نسخا عطا ٿيا. خاص جناب پير صاحب خواجہ ميان گل حسن لنواري واري جو منت پذير آهيان، جن پاڻ وٽ رکيل نسخي جو ماستر شير محمد صاحب هٿان نقل ڪرائي پيٽ لاءِ عطا ڪيو. ۽ پڻ قاضي محمد اشرف صاحب ٽنڊي جان محمد واري جو، جنهن مرحوم مير خان محمد خان ٽالپر جو هٿ

اڪر لکيل نسخو موجود ڪري ڏنو. پڻ عزيزم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ۽ ميان محمد حسين ماڻڪاڻي جو نهايت احسان مند آهيان، جن مختلف نمومن ۾ بنده سان ڀلائي جا پير پريا آهن. انهن توڙي ٻين سڀني صاحبن جو شڪرگذار آهيان، جن سڳوري شهيد جي ڪلام بلاغت انجام کي صحيح نموني ۾ تيار ڪرڻ لاءِ بي لوث مدد ڏني آهي. جزاهم الله عني احسن الجزاء.

بزرگ گرهوڙي جي سنڌي ڪلمن جو صحيح متن بمبئي واري زماني ۾ ئي تيار ڪري رکيو هوم، باقي بيت آئنده لاءِ ڇڏي ڏنا هئم. سنڌ ۾ موٽڻ بعد ٻيا به ڪيترائي نسخا ملي ويا، پر جنهن صورت ۾ انهي سڳوري ڪلام جي اشاعت جو امڪان ئي نظر نٿي آيو، تنهن صورت ۾ وڌيڪ محنت کي مهمل ڪري ڇڏيم، تان جو ۱۹۵۰ع ۾ سنڌي ادبي سوسائٽي جو بنياد پيو، ۽ سڄڻ صلاح ڏني ته هي برڪت ڀريو ڪلام سوسائٽيءَ جي ماتحت ڇپائي، ۽ خاص ڪري عزيزم دين محمد سومرو انهيءَ ڪم جي سرانجاميءَ لاءِ محرڪ ٿيو، ۽ درگاه گرهوڙ شريف جي سجاده نشين سيد احمد شاهه کي آمادو ڪيائين ته ڪلام جي طباعت لاءِ پنج هزار روپيا عطيو ڏئي، سوسائٽيءَ جو وڏو مرابي بڻجي، پر افسوس جو ڪاٻي رائيٽ جي مسئلي تي اها آڇ رد ٿي وئي. ليڪن مون اميد نه لائي، ۽ سڀني نسخن جي نئين سر تطبيق ڪري ۽ بيتن کي سرن جي صورت ۾ آڻي، مسودو تيار ڪيم، الله تي اس رکي مطبوعه العرب جي حوالي ڪيم، جنهن اڳي ئي ”گل خندان“ ڇپيو آهي. ڪاغذ نهايت عمدو ۽ قيمتي ڪم آندو ويو آهي ۽ ڇاپي جي صحت تي خاص ڌيان ڏنو ويو آهي. تنهن هوندي به امڪان آهي ته ڪيتريون ئي خفيف چڪون منجهس رهجي ويون هجن، جي ڦارئين ڪرام لطف ۽ عفو جي نظر سان درست ڪري ڇڏيندا. ڦردان اندازو لڳائي سگهندا ته صحيح متن جي تيار ڪرڻ، ۽ تمهيد ۽ شرح لکڻ تي ڪيڏي نه ڀاري محنت ٿي هوندي.

مخفي نه رهي ته هن کان اڳ بزرگ گرهوڙيءَ جو ڪلام، ٻه دفعا ناقص نموني ۾ ڇپجي چڪو آهي: پهريائين عالي جناب نواب ڄام ڪاڻيو خان جي اهتمام سان ۱۹۰۴ع ۾، ۽ ٻيو دفعو مرحوم استاد مولوي حاجي عبدالرحيم منگسيءَ جي هٿان سن ۱۹۳۱ع ۾. ڄام صاحب وارو نسخو مرحوم مير خان محمد خان پنهنجي ”پريتم پياري ماستر واسومل ولد ڄاڻي مل، ساڪن نوشهره فيروز جي مدد سان اتاري پورو ڪيو“ هو، پر ويڄاري هندو صاحب کي پراڻي سنڌي پڙهڻ ۾ ئي ڪين آئي، جنهنڪري سارو ڪتاب چڪن سان ڀريو پيو آهي. مرحوم مولوي صاحب ته ڪلام جو گچ حصو بالڪل ڇڏي ڏنو آهي، انهيءَ اميد تي ته باقي رهيل ٻئي حصي ۾ ڇپائيندو ۽ ديباچي جي آخر ۾ هيئن ٿو فرمائي ته ”ڪتاب ۾ ڪيتريون غلطيون فرصت گهٽ هجڻ ۽ اڳين پراڻي سنڌي ۽ صورت خطي نه سمجهڻ ڪري رهجي ويون آهن“. تنهنڪري گويا چئبو ته ڪلام جهڙو ڇپيو تهڙو نه ڇپيو. انهيءَ مد نظر تي نهايت ڪشالو وٺي هن لاثاني سنڌي ڪلام کي

”سنڌي ادبي سوسائٽيءَ“ جي سھاري هيٺ نئين سر آب ۽ تاب سان ڇپايو وڃي ٿو. ڏکين لفظن جو فرهنگ ۽ واجبي فقرن جي شرح پڇاڙي ۾ ڏنو ويو آھي. تنھن ھوندي بہ ڪي پڙھڻيون اڃا بہ مشتبھ آھن، جن تي شرح جي دوران مختصر بحث ڪيو ويو آھي. جيڪو صاحب انھن تي روشني وجھي، هيٺ صحيح ڪندڙ کي اطلاع بخشيئو، تنھن جو ٻئي ڇاپي ۾ شڪرانو ادا ڪيو ويندو.

ھي ديباچو ميلاد النبي ص ۱۳۷۴ھ جي ڀلاري ڏينھن لکيو ويو آھي. باري تعاليٰ جي درگاہ ۾ التجا آھي تہ انھيءَ سڳوري ڏينھن جي برڪت سان بندہ جي ھيءَ ناچيز ڪوشش مقبول ٿئي، ۽ عام توڙي خاص ماڻھون، ھي متبرڪ ڪلام پڙھي فيض حاصل ڪري، ھن ضعيف جي حق ۾ خير جي دعا گھرن. وعندالله اجر بغير حساب.

اضعف العباد

ع. م. داودپوٽو عفي عنہ

تاريخ ۱۲ ربيع الاول ۱۳۷۴ھ

مطابق ۸ نومبر ۱۹۵۴ع.

شيخ عبدالرحيم گرهوڙي رحه

جو

مختصر احوال*

شيخ عبدالرحيم گرهوڙي، ذات مگريو، حضرت سلطان الاوليا، خواجه محمد زمان لنواري (قدس سره) جو وڏو خليفو، زماني جي عجائبن ۽ بي نظير هستين مان ٿي گذريو آهي، ڇاپندي ڄام هو، ننڍي هوندي کان ئي مطالع جو شوق هوندو هوس، ۽ ايتري قدر علمي تبحر حاصل ڪيو هئائين، جو ساري سنڌ ۾، ملتان کان ويندي ٿي تائين جهڙس جيد عالم ڪونه هو. منقول توڙي معقول ۾ اعليٰ درجي جي مهارت هيس، ۽ مباحثي ۽ مناظري ۾ ايڏو ته دسترس هوس، جو ڪوبه عالم مٿس غالب پئجي نه سگهندو هو. فقه جي ميدان ۾ جهڙي تهڙي ڪي ڪين مڃيندو هو، ۽ هميشه پنهنجي اجتهاد تي هلندو هو، جيئن هيٺ معلوم ٿيندو.

ولادت

گرهوڙي صاحب جي ڄم جي پوري خبر ناهي، پر جنهن صورت ۾ سندس شهادت سن

* هي احوال هيٺين ماخذن تان ورتو ويو آهي:

۱. فردوس العارفين، مولف بلوچ خان ولد مڪرم ٽالپر، تاريخ تاليف رمضان مبارڪ، سن ۱۲۰۱ھ مطابق جون ۱۷۸۱م. اڪثر ڳالهيون حافظ هدايت الله کان نقل ٿيل آهن، جو حضرت سلطان الاوليا، جو ٻيو خليفو هو، ۽ سندس خدمت ۾ سڄا سارا چاليهه سال گذاريا هوائين.
۲. مرغوب الاحباب، مولف نظر علي بلوچ، تاريخ تاليف سن ۱۲۷۳ھ مطابق ۵۶ - ۱۸۵۷م. هن ڪتاب جو مدار گهڻو ڪري فردوس العارفين آهي مگر ان ۾ ٻيو به ڪيترو ئي مواد ڪنو ڪيو ويو آهي.
۳. متفرق رسالا، جن جو بنياد پهرين مذڪوره ڪتابن تي ٻڌل آهي، جي موجود پير صاحب لنواري جي خاص ڪمدار حاجي ميان عبدالرحمان وٽان پڙ پيا.
۴. سنگهار فقير جي زباني روايت، جا عزيزر دين محمد سومري مون ڏي آڪٽوبر ۱۹۳۷ع ۾ نقل ڪري بمبئي موڪلي هئي، ۽ جا گهڻو ڪري پهرين ٻن ماخذن سان ملي اچي ٿي، فقط مگري جو اصل نسل ۽ بارگاه نبوي تان گرهوڙي صاحب کي ٿي مليل ارشاد وغيره فقير صاحب جو اصلي اضافو آهن، جيئن مختلف موقعن تي نروار ڪيو ويندو.

ت سن ۱۱۹۲ھ ۾ واقع ٿي، ۽ ان وقت سندس عمر چاليهه سال هئي، تنهن صورت ۾ قوي گمان آهي، ته سندس ولادت سن ۱۱۵۲ھ ڌاري ٿي هوندي. ڪٿي ڄائو ۽ ڪيئن نپنو، تنهن جو به پورو پتو ڪونه ٿو پوي. قرائن مان معلوم ٿئي ٿو ته سندس جنم خيرپور رياست جي مشهور شهر راڻپور ۾ ٿيو هوندو. سندس والد صاحب جو نالو سعدالله هو، پر ان کان وڌيڪ ٻيو ڪو احوال ڪونه ٿو ملي (۱). سندس والده صاحب سندس شهادت تائين جيئري هئي، پر سندس نالي جي به خبر ناهي، قياس طور چئي سگهجي ٿو ته سندس والدين وڏي هستي ۽ شيءِ وارا هئا، جن اهڙو لاثاني فرزند پيدا ڪيو.

مگريا قوم جو اصل ۽ نسل (۲)

راجپوتانا جي رڻ پٽ ۾ هڪ ننڍي رياست هئي، جنهن تي ڪنهن سمي هڪ هندو راجا باجيرا نالي حڪومت ڪندو هو. ڪنهن قضائي سندس راڻيءَ (نيامت؟) کي پيٽ ٿيو. پورن پنجن مهينن جي عرصي گذرڻ بعد راڻي جي بطن مان ڪلم ”لااله الا الله“ جو آواز اچڻ لڳو. انهيءَ از غيبي ۽ غير معمولي آواز اچڻ سبب راڻي خواه راجا ڏاڍو حيران ٿيا. جيئن جيئن وقت ويو گذرندو، تيئن تيئن آواز به ويو وڌندو. آخر لاچار ٿي راجا اهو راز پنهنجن منترين ۽ ٻانڀڻن اڳيان رکيو. انهن گهڻي غور ۽ ويچار بعد راجا کي صلاح ڏني، ته جيڪڏهن اهو ٻار ڄائو ته اسلامي راڄ قائم ڪندو، بهتر آهي ته ان کي ڄمڻ کان اڳي ناس ڪيو وڃي. ڪهڙي نموني ۽ طريقي اهو ٻار نابود ڪجي، انهيءَ متعلق گهڻي خوض ۽ خيال بعد فيصلو ڪيو ويو ته راڻي کي ڏاڳهه چاڙهيو وڃي. ڪائين جو وڏو انبار ڪڍو ڪري، راڻي کي ان جي چوٽ تي وهاري، ڦوڪي آگ ڏني ويئي. جڏهن راڻي کي چوڌاري باهه ويڙهي وئي ۽ ماڻهن ائين سمجهيو ته راڻي سڙي پسم ٿي چڪي هوندي، تڏهن سندس پيٽ مان ٻار پڙڪو ڪاٺي اچي ٻاهر پٽ تي پيو، ۽ ڪرڻ سان چيائين ”محمد رسول الله“ اهڙي آواز تي ماڻهون عجب ۾ پئجي ويا. ڪن جو خيال هو ته ٻار کي وري باهه ۾ جلائي ڇڏجي، مگر راجا ۽ سندس صلاحڪار ڊڄي ويا، چي اهو ٻار آڙاهه مان به نڪري آيو، تنهن ۾ وڏو ڪو اسرار آهي، ۽ متان ائين ڪرڻ ڪري خود راجا کي نه ڪو نقصان رسي. تنهنڪري راجا اهو ابهمڙو ڪٿي چانهيا قوم جي حوالي ڪيو ۽ کين چيائين ته هي نينگر مسلمان ٿو ڏسجي، اوهين وڃي کيس سنڀاليو. ڇوڪري جو نالو مگرراءُ“ (۲) رکيو ويو، ۽ سندس پالنا ۽ پرڏاخت لاءِ چانهين کي ڪي جاگيرون به ڏنيون ويون.

(۱) سندس وڏي ڏاڏي جو نالو موسيٰ هو، جنهنڪري سندس پاڙي کي ”موسيڃا“ به چوندا آهن.

(۲) سنگهار فقير جي روايت موجب.

(۳) مگر معنيٰ باه.

اڄ ننڍو سپان وڌو، جڏهن مگر راءِ بلوغت کي رسيو، تڏهن سندس شادي ڪرائي وئي، کيس ٽي پٽ ڄاوا، جن مان وڏي جو نالو سامڙ هو. سامڙ کي هڪ پٽ ۽ نياڻي پيدا ٿي. پٽ جو نالو بڪيو هو، باقي نياڻيءَ جي نالي جي خبر ناهي. بڪي جي ڏينهن ۾ مگر راءِ لاءِ ڏنل جاگيرون ڪسجي ويون، جڏهن ٻئي ڀاءُ پيٽ وڏا ٿيا ۽ ڪاٺي، ڪرامت جا صاحب ٿيا، تڏهن وقت جي راجا کان جاگيرون جي واپسيءَ جي طلب ڪيائون، پر راجا صفا نابري واري. ٻنهي چئن صلاح ڪئي ته هاڻ جنهن صورت ۾ ٻيو وس نٿو هلي، تنهن صورت ۾ جاگيرون کي ڪرامت جي زور تي هٿ ڪجي. اهو ٻه ڪري ٻئي جڻا اچي جيسلمير ۾ پرگهت ٿيا ۽ راجا کي چوائي موڪليائون ته جيڪڏهن ڪسيل جاگيرون موٽائي نه ڏيندين ته زوري ورتيون وينديون. جڏهن راجا پنهنجي هٿ کان هيٺ نه لٿو، تڏهن بڪي جي پيٽ، جا ڀاءُ کان وڌيڪ اک واري ۽ زياده طاقت رکندڙ هئي، تنهن ڀاءُ کي چيو ته ”تون هٿ ڪاٺي پوءِ جي راجا آڻ مڃي ته آءُ اها ڪاٺي کڻي وٺنديس، پر جيڪڏهن مون ڪاٺي هٿين ته توکان ڪجهي ڪين سگهندي.“ تنهن بعد بڪي وٺي قلعي تي ست جي ڍيري اڇلائي ته سڄو قلعو لڏڻ لڳو، ۽ هڪ هنڌان ڦاٽي پيو. راجا ۽ سندس صلاح ڪار سنگي ويا ۽ جاگيرون ڏيڻ جو وعدو ڪيائون. تنهن تي ڪاٺي واپس ورتي وئي، مگر قلعي ۾ جيڪو ڦاٽ پيو هو، سو قائم رهيو. بڪيو ۽ پيٽس انهن جاگيرون جي پيدائش تي گذارڻ لڳا ۽ پشت به پشت اهي جاگيرون سندن عزيزن ۾ ورهاست ٿينديون آيون، اهڙي طرح مگريا قوم جو بنياد پيو.

ڳچ زماني گذرڻ بعد مگريا جيسلمير مان لڏي اچي شاهه ڳڙهه ۾ رهيا، جتان تلڪندا تلڪندا سنڌ ملڪ ۾ پهتا. پهرين پهرين رائيپور ۾ سندن ورود ٿيو، ۽ پوءِ رفته رفته ميرپورخاص ۾ اچي رهيا. انهيءَ وقت ميرپورخاص ۾ ڪهڙي هنڌ رهندا هئا، سو چئي نٿو سگهجي. مگر ائين معلوم ٿئي ٿو ته بزرگ گرهوڙيءَ جي والد شريف جو گهر ڪڏڙي ريلوي لائين جي اوڀر طرف هوندو هو، جتي هينئر ڳاڙها سيد رهندا آهن، اهو پڻ چئي نٿو سگهجي ته ميرپورخاص ۾ ڪيترو وقت رهيا. ليڪن پاڻ چوڪراڻي اوستا ۾ آيا تا ڏسجن، جو ظاهري علوم به ميرپورخاص ۾ اچڻ بعد حاصل ڪيا هئا، ۽ ميرپورخاص مان ئي لنواري شريف وڃڻ ٿيو هون (۱).

ظاهري علومن جي تحصيل

انهن ڏينهن ۾ چوٽيارين جو ڳوٺ علم جو هڪ وڏو مرڪز هو، ۽ ميان محمد ميان

(۱) ان وقت حضرت سلطان الاولياءِ خواجه محمد زمان پيرسن ۽ ضيف هئا (جيئن هيٺ ڏنل حڪايت سان ظاهر آهي) يعني گرهوڙي صاحب جو لنواري وڃڻ تقريبن ۱۱۸۰ ۽ ۱۱۸۸ هـ جي وچ ڌاري ٿيو هوندو.

انهيءَ مدرسي جو مدارالمهام هو. چيو وڃي ٿو ته گرهوڙي صاحب ظاهري تعليم مڃين مڃين وٽان پرائي (۱) ۽ سڀني هڪ جيڏن کان اصول توڙي فروع ۾ گوڙ کڻي ويو. فردوس العارفين جو مؤلف فرمائي ٿو ته: ”ننڍي وهيءَ کان ڪتابن پڙهڻ ۾ مشغول هوندو هو، ۽ جيڪو ڪو ساڻس مباحثو ۽ مناظرو ڪندو هو، تنهن تي غالب پوندو.“ هڪ زبردست مناظري جو بيان اڳتي ايندو. گرهوڙي صاحب کي پنهنجي استاد مڃين محمد مڃين لاءِ سخت عزت ۽ محبت هوندي هئي ۽ کيس ”بابو“ ڪري سڏيندو هو. ايتري قدر جو جيڪڏهن ڪنهن شخص کي خطرو ٿي پوندو هو، ته انهيءَ کي پاڻ هيٺئين طرح سلام ڏياري موڪليندو هو ته، ”مڃين عبدالرحيم پٽ مڃين مڃين ۽ مڃين مڃين پٽ رعد جي سلام ڏنا اٿئي، اي خطرا هليو وڃ. انهيءَ نياڻي تي خطرو هليو ويندو هو. هڪ دفعي جو ذڪر آهي، ته بزرگ گرهوڙي اتر ڏي (۲) منهن ڪيو ويٺو زور سان چئي ”ميان مڃين ڪوپرو، ميان مڃين ڪوپرو...“ ٿوري ئي وقت ۾ ميون مڃين اچي سهڙيو ۽ ڏونگهين جا ڪوپرا اچي اڳيان رکيائينس. مجلس وارن ائين سمجهيو ته شايد گرهوڙي صاحب کي ڏونگهين جي ضرورت هئي، جن لاءِ مڃين مڃين کي سڏي رهيو هو. مگر پوءِ مڃين مڃين کان معلوم ٿيو ته گرهوڙي صاحب مون کان دريافت ڪري رهيو هو ته ”خداوند ڪريم ذوالجلال جو ڪو پرو پاند آهي يا نه؟ ۽ ائين ناهي جيئن ماڻهو سمجهي رهيا آهن“

طريقت ۽ روحاني تعليم

گرهوڙي صاحب ظاهري علومن سان آراسته هوندي به هميشه باطن ڏي مائل هوندو هو ۽ خواهش هوندي هيس، ته ڪو باڪمال روحاني بزرگ ملي ته ان جو دامن وٺان. روايت آهي (۳) ته

(۱) هي حقيقت عزيزم حاجي نواب محمد علي خان تاجپوريءَ جي ڏنل چوپڙيءَ مان نروار ٿئي ٿي. ٻئي ڪنهن به آڳاٽي ماخذ ۾ مڃين مڃين جو نالو نه آيل آهي. مڃين مڃين سان بزرگ گرهوڙيءَ جي محبت جو ذڪر سنگهار فقير جي روايت ۾ پڻ آيل آهي. فقير راضيءَ کان معلوم ٿيو ته ڪنهن سمي گرهوڙي صاحب دائره شريف (اڏيرو لعل) جي هڪ سيد بزرگ وٽ درس وٺندو هو. جيئن ته هو بدن ۾ تمام ڏهرو ۽ شڪل جو پورو پٺو هو، ٻيا شاگرد ڪاٺس نفرت ڪندا هئا. ۽ کيس پاڻ سان ماني ڪاٺڻ نه ڏيندا هئا. تنهن تي سيد سونهاري چيس ته ابا تون مون سان ماني ڪاء. انهيءَ سبب ڪري گرهوڙي صاحب کي سيدن لاءِ وڏي عزت هوندي هئي. شايد اهو ئي ڪارڻ هو جو پنهنجن ٽن نياڻين جو سڱ سيدن سان ڪيائين. فقط هڪڙي نياڻي پنهنجي ڀائٽي کي ڏني هوائين، سو به پنهنجي والده صاحبه جي زور آڻڻ تي.

(۲) چوٽيارين جو ڳوٺ گرهوڙ شريف جي اتر طرف آهي.

(۳) هيءَ روايت عزيزم نواب حاجي محمد علي تاجپوريءَ جي چوپڙيءَ تان ورتل آهي. جنهن جي تائيد جهوڪ شريف جي موجود سجاده نشين جناب ميان عبدالستار صوفي پڻ ڪئي آهي. چي، اها روايت حضرت شاه شهيد (رحم) جي فقراءَ کان ٻڌي ويئي آهي. اهو چار جو وڻ جنهن جي هيٺان دڪيءَ تي خليفو ابن ۽ گرهوڙي پاڻ ۾ روحاني راز اوريندا هئا، سو اها دڪي اڃا به موجود آهي.

سڄا ٻارنهن مهينا شاه شهيد عنايت الله صوفي (رحم) جي خاص خليفي ميان ابن سمي ”اوڙاه“ جي صحبت ۾ جهوڪ شريف جي درگاه تي گذاريائين، ۽ وٽائس گهڻو فيض پرايائين. آخر ۾ خليفي ابن سمي گرهوڙي صاحب کي چيو ته ”اسان کان جيڪا خدمت پڳي سا ڪئي سون، هاڻ وڃو لنواري شريف جتي اوهان جي عقده ڪشائي ٿيندي.“

لنواري شريف جي زيارت

گرهوڙي صاحب جو لنواري شريف ڪيئن وڃڻ ٿيو، ان بابت به روايتون آهن. پهرين روايت سنگهار فقير جي هن ريت آهي: شروعات کان وٺي سندس دلي تمنا هوندي هئي ته ڪنهن ڪامل مرشد کان ارشاد وٺان، مگر ڪو اهڙو يگانو نظر ڪونه ٿي چڙهيس. هڪ دفعي جو ذڪر آهي ته پاڻ نماز خاطر وضو پئي ڪيائين، ته هڪ پري کان ايندڙ مسافر اچي عرض ڪيس ته سائين مهرباني ڪري مون کي ڪرو (ڪونرو) ڏيو ته مان به وضو ڪري نماز پڙهي وٺان. تڏهن مسافر کان پڇيائين ته اوهين ڪاڏي ٿا وڃو؟ مسافر ورائيو ته مان لنواري شريف وڃي رهيو آهيان. تنهن تي گرهوڙي صاحب چيس ته ”ڏني سون توهان جي لنواري“. انهيءَ جي جواب ۾ مسافر چيو ته ”الله ڪندو ته ضرور ڪنهن ڏينهن لنواري شريف ڏسندا“. اها ورندي سڻي پاڻ ڪجهه وقت ٽپيءَ ۾ پئجي ويو ۽ ٿورن ئي ڏينهن بعد لنواري ڏي روانو ٿي ويو.

ٻيءَ روايت موجب (۱) سندس طريقت جي ابتدا هن ريت آهي: ڪنهن دفعي وات ويندي هڪ درويش کي ڏٺائين، جو لنواري ڏي پئي ويو. کيس چيائين ته پنهنجي پير کان منهنجي طرفان پيچجانءِ ته ”اها وات جنهن تان اسان جو پيغمبر ﷺ آسمان تي ويو آهي، سا فقط سندس لاءِ مخصوص هئي، يا ٻين لاءِ به کليل آهي؟“ لنواري پهچڻ بعد اها ڳالهه سندس دل تان لهي وئي، ۽ جڏهن موٽڻ جو ارادو ڪيائين، تڏهن حضرت خواجه محمد زمان (رحم) کانئس ازخود پڇيو ته، ”فلاڻي ٿو کي ڇا چيو هو؟“ تڏهن ياد پيس ۽ ساري ماهيت عرض رکيائين. پاڻ فرمايائون ته، ”شيخ عبدالرحيم کي چئج ته بغداد جي خليفي لاءِ پل اڏي هڻون. جا اڃا تائين قائم آهي ۽ سڀڪو پيو مٿانسن لنگهي. ساڳئي طرح عالم جي سردار لاءِ به گويا هڪ پل ٺهرائي وئي هئي، سا ڪا ڊهڻ جي آهي. البته حضور جن جو ان تان لنگهڻ خاص سندن شان ۽ دستور وٽان هو، ۽ لشڪرين جو سلطان پٺيان لنگهڻ سندن شان ۽ رواج موافق آهي.“

انهيءَ جواب ٻڌڻ شرط گرهوڙي صاحب هڪدم لنواريءَ هليو آيو. پهريائين دل ۾ خيال

(۱) هيءَ روايت فقط ”مرغوب الاحباب“ جي مؤلف ڏني آهي، ۽ ٻين پڻ ان تان نقل ڪيو ٿو ڏسجي. فردوس العارفين واري انهيءَ روايت ڏي اشارو نه ڪيو آهي.

ٽيس ته ڏسان ته خواجه صاحب جن ڪيتري پاڻي ۾ آهن. ڇا وٽن حقيقت ۽ معنيٰ به آهي يا فقط اسم ۽ رسم، تنهن تي حضرت خواجه صاحب جن کائنس قرآني آيت ”والطور و کتاب مسطور في منشور والبيت المعمور“ جي معنيٰ پڇي، شيخ عبدالرحيم ظاهري معنيٰ ته بالڪل سهڻي نموني ۾ ادا ڪئي، پر جڏهن خواجه صاحب جن مٿس روحاني معنيٰ جا راز پلٽيا، تڏهن اکين تان اندازيون لهي ويس (۱) ۽ يڪدم سندس مرید ٿيو. پوءِ علمي بحث مباحثا ڇڏي وڃي عرشين لڳو. هڪڙي ئي ملاقات ڏئي ڇڏيس، هڪڙي ئي ڄاڻي ۽ چريو ڪري ڇڏيس.

پر پراڻي عادت ڪا متجڻ جي آهي، ڪنهن ڏينهن ٽپهري نماز جو وقت ضعیف ٿيڻ تي هو. پاڻ خواجه صاحب جن کي چتايائين. خواجه صاحب جن فرمايو ته اسان جي مشائخن اهو وقت دير سان پڙهيو آهي. شيخ عبدالرحيم چيو ته فرضن جي ادا ڪرڻ ۾ طريقت تي هلڻ جي ڪهڙي

(۱) سنگهار فقير جي روايت مان ظاهر آهي ته خود حضرت سلطان الاولياءِ سندس علمي مبلغ معلوم ڪرڻ لاءِ انهيءَ آيت شريف جي معنيٰ پڇي هئي. گرهوڙي صاحب ظاهري معنيٰ ته چڱي ادا ڪئي، پر جڏهن روحاني معنيٰ پڇيائون تڏهن منجهي پيو. ٻيا به جيڪي سوال پڇيائونس تن جو فقط هي جواب ٿي ڏنائين ته ”اها قلب جي ڳالهه آهي.“ شيخ صاحب سمجهيو ته زياده طاقتور هستيءَ وٽ پهتو آهيان ۽ چوڪيو ٻڌجي ويو آهيان. پر وري به دل جهلي سوال پڇيائين ته ”قبلا، حقيقت محمدي کي اولياءِ ڪيئن ٿا گذرن؟ ان جي جواب ۾ پاڻ هي بيت پڙهيائون:

جي محبت منجهه مٿا، سي مور نه مرن ڪڏهين،
من قنلتہ فانا ديتہ، وڏي ملهه وٿا،
ان الدين عندالله الاسلام، وڃي موت وهاءِ،
موتان اڳي ماءُ، اڳاهون اسلام ٿيو.

انهيءَ بيت ٻڌڻ بعد گرهوڙي صاحب سمجهيو ته واصل بالله ٿي ويس يعني حقيقت محمدي کي پهچي چڪس. ٻئي رات سومهائيءَ وقت گرهوڙي صاحب کي ارشاد ٿيو. صبح جو معلوم ٿيو ته هوش ۾ ناهي. تڏهن وڃي مسجد ۾ ڇڏيائونس، جتي اٺ ڀر غش ٿيو پيو هو. جڏهن اها خبر خواجه صاحب جي ڌيان مبارڪ تي آندي وئي، تڏهن پاڻ فقيرن سميت مڪري فقير وٽ آيا، ۽ کيس اٿاري هڪ ڪتاب ڏئي هليا ويا. شيخ صاحب اهو ڪتاب پڙهي زار زار ٻئي رنو، ۽ هيٺيان بيت ٻئي پڙهيائين:

۱ - ڏڙم ڏونگر ۽ ڏيهه، وڃن رات وسايا،
مون منجهارا ڪيهه، ڪنهن وڏي ٻارڻ نڪري.
۲ - ورد وظيفا وسريا، نڪا ٿي نماز،
هنيون بحري باز، چوري ڪيو چنبن ۾.

(خبر ناهي ته اهي بيت سندس آهن، يا شاهه عبداللطيف جا، ڇاڪاڻ جو رسالي ۾ پڻ اچي وڃن ٿا.)

ضرورت آهي؟ (۱) حضرت سلطان الاولياء تنهن تي فرمايو ته اڃان ملن وارا مناظرا وٺيو اچين !
تڏهن گرهوڙي صاحب چيو ته :

ڏڙم، ڏونگر ۽ ڏيه، وڃن رات وسائيا،
مون منجهانرا ڪيه، ڪنهن وڏي ٻارڻ نڪري.

تڏهن پاڻ وضو ڪندي، هٿ چنڊ ڪري، ڏانهنس اشارو ڪيائون. شيخ عبدالرحيم مورچا تي ڪري پيو ۽ ٻئي ڏينهن تائين بيهوش هو. جڏهن وري وڃين جي مهل ٿي، تڏهن فقيرن عرض ڪيو ته، ”قبلا، ميون عبدالرحيم گرهوڙي اڃا انهيءَ حالت ۾ پيو آهي.“ تڏهن پاڻ وٽس اچي فرمايائونس ته: ”مگر ڀاڳي فقير، اسين ته باوجود پيريءَ جي وڃين نماز پيا پڙهون، پر تون ته ڪيترائي وقت قضا ڪري چڪو آهين.“ تڏهن هوش ۾ آيو ۽ هي بيت پڙهيائين:

منهنجو ماه مجاز، پيچاري جيئن پڄيو،
ورد وظيفا وسريا، نڪا رهي نماز،
هنڙو بحري باز، چوري ڪيو چنن ۾.

ان بعد کيس پنهنجي وطن ڏانهن موٽي وڃڻ جو امر ٿيو، ۽ پاڻ اچي ميرپورخاص ۾ رهيو. مگر کيس اهڙي جلالت اچي ڪنيو (۲)، جو وٽن تي چڙهيو، پاڻ کڻي پٽ تي ڇڏي، ۽ بار بار هيٺيون بيت پيو پڙهي:

فرزند بي بي فاطمه جا، ناحق ڪسن ڪيئن؟
وير وٺندي سين، پاسو پٽ نه ڪوڙيان،
الله اڪبر، ڪونهي تڪبر.

ائين چئي پاڻي جو ڪونرو وٺيو مٿي تي نانئي، جو سڄو مٿي ۾ جذب ٿيو وڃي. اها حقيقت ٿوري گهڻي ڏينهنن وڃي لنواريءَ پهتي، اتان نياپو آيو ته پاڻ هيٺ جلاليءَ ۾ آهي، ۽ ڪو به سندس ويجهو نه وڃي، مبادا ڪو نقصان ڪري وجهي، کيس چورائي موڪليائون ته بهتر آهي

(۱) ايستائين روايت ”متفرقه رسالات“ جي آهي. مير خان محمد خان ٽالپر ساڳئي روايت مذڪوره دليل بغير پنهنجي هٿ اکر لکيل ڪلام گرهوڙيءَ جي نسخي جي آخر ۾ هڪ خالي صفحي تي آندل آهي، ۽ هيٺ بيان لکي ڀڳ مير صاحب جي لفظن ۾ ادا ڪيو ويو آهي. ”متفرقه رسالات“ وارو اڳتي هلي هيئن ٿو لکي: خواجه صاحب جن لمحو کن ماٺ ۾ رهيا ۽ پوءِ نماز لاءِ اٿيا. ان کان پوءِ شيخ عبدالرحيم ڏانهن منهن ڪري فرمايائون ته: اسان جي ڍرڙائي جو سبب بدن ۽ طبع جي هيٺائي آهي. شيخ صاحب چونڊو هو ته اهڙي گستاخي ڪري اڃ تائين وڃين نماز پوري وقت تي پڙهي نه سگهيو آهيان.

(۲) هي سارو احوال فقير سنگهار جي روايت موجب آهي.

تہ هلي چليء تي هلو. جڏهن هي پيغام پهتس، تڏهن وٽن تي چڙهڻ ۽ پاڻ کي پٽ تي ڪيرائڻ ڇڏي ڏنائين، ۽ چيائين ته منهنجو ارادو هو ته شيطان کي دنيا مان تڙي ڪيان، جو خدا جي مخلوق کي پيو خراب ڪري، پر هاڻي اجازت نه ملي.

خدا آباد ۾ مناظرو (۱)

مٿي ڄاڻايو ويو آهي ته شيخ عبدالرحيم گرهوڙيءَ کي ڪنهن جهڙي تهڙي فقه جي ڪتابن تي اعتماد نه هوندو هو، ۽ پنهنجي فهم فراست ۽ اجتهاد موافق فقه تي عمل ڪندو هو. انهيءَ ڪري وقت جي علمائن سندس تبديع ۾ فتوائون لکيون ۽ اتفاق ڪيائون ته کيس تعذير ڏيون، جو هو بي شرع ڳالهيون ٿو ڪري (۲). سندن چرچ تي وقت جي حاڪم (شايد ميان محمد سرفراز خان ڪلهوڙو: ۱۱۸۶ هـ - ۱۱۹۷ = ۱۷۷۲ - ۱۷۷۵ م) عالمن ۽ شيخ عبدالرحيم گرهوڙيءَ کي دارالسلطنت خدا آباد ۾ مناظري لاءِ گهرايو.

گرهوڙي صاحب وڃڻ لاءِ تيار ٿيو، پر اول چوائِي موڪليائين ته هڪ عالم جو سيد آل رسول هجي، تنهن کي امين مقرر ڪن، ۽ هيئن به چوائِي موڪليائين ته هر هڪ سان جدا جدا مباحثو نه ڪيو ويندو، بلڪه پاڻ مان هڪ عالم چونڊين جو ساڻس منهن ڏئي، ۽ ٻيا ان جا مددگار ٿين ۽ ڪتابن مان حوالا ۽ عبارتون ڪي ڏينس. عالمن اهو شرط قبول ڪيو ۽ سيد جمال شاهه گهوڙي (۳) واري کي منصف ڪري چونڊيائون جو ڪلهوڙن وٽ ملازم هو.

حضرت شيخ صاحب جڏهن شهر کي ويجهو پهتو، تڏهن پنهنجي رفيقن کي هن آيت موجب ”لا تدخلوا من باب واحد، وادخلوا من ابواب متفرقة“ امر ڪيائين ته جدا جدا ٿي مقرر مسجد ۾ داخل ٿين، ۽ پاڻ تن تنها رواجي لباس ۾، گودڙي ڪچ ۾ ۽ چادر مٿي تي، جنهن مان

(۱) هي مناظرو غالباً حضرت خواجه محمد زمان (قدس سره) جي ارادتمنديءَ ۾ اچڻ بعد واقع ٿيو آهي. تنهنڪري هن جاءِ تي ڏجي ٿو. هن مناظري جو ذڪر مرغوب الاحباب ۽ رسالات متفرقه ۽ سنگهار فقير جي روايت ۾ آيل آهي.

(۲) گرهوڙي صاحب جا ڪيترائي اجتهادي فيصلا ذڪر ٿيل آهن، پر فارسي ۽ عربي ايتري ته غلط آهي، جو انهن جو مطلب مشڪل سان سمجهڻ ۾ ٿو اچي. از انسواءِ هڪ ادبي تصنيف لاءِ غير ضروري آهن، جنهنڪري هتي نظر انداز ڪيا ويا آهن.

(۳) سنگهار فقير جي روايت موجب جمال شاهه ”لوءِ“ (پريالوءِ) جو ويٺل هو. ساڳئي روايت موجب عالمن جو انداز ۲۴۰ هو، ۽ انهن مان ۱۱ جڻا علم جي زور تي پير به هوا مگر کين مرشد ڪونه هو. مناظري لاءِ خاص جاءِ ٺاهي وئي هئي، جتي شيخ عبدالرحيم لاءِ هڪ ڪرسي ڇڏيل هئي ۽ وچ ۾ ڪتابن جو ڍير رکيل هو.

دستار جو طرو ڏسڻ ۾ پئي آيو، اچي وارد ٿيو (۱). رمضان جو مهينو هو ۽ سخت اڃ لڳي هيس. مسجد ۾ گهڙڻ شرط پاڻيءَ جي طلب ڪيائين. علمائن کيس منع ڪئي، چيائين ته مان مسافر آهيان. علمائن چيو ته تاهم منع ڪرڻ واجب آهي. تنهن تي گرهوڙي صاحب هي سڳوري آيت پڙهي ”ومن كان مريضاً او علي سفر، فعده من ايام آخر“ (۲) ۽ پڻ هي حديث ايراد ڪيائين: ”الصائم في السفر كالمفطر في الحضر“ (۳). خادمن مان هڪڙي کيس پاڻي ڏنو، جو پي ويهي رهيو (۴). علمائن هاڻي کيس سڃاتو ۽ منصف کي چيائون ته (رمضان جي مهيني ۾) پاڻي پيڻ سراسر بدعت آهي. گرهوڙيءَ صاحب منصف کي چيو ته حضرت رسول ﷺ جن جو سڀني اٺن تي سوار ٿيل اصحابن کي گڏ ڪري علي الاعلان پاڻي پيتو هو، سا به بدعت آهي؟

ايتري ۾ گرهوڙي صاحب جي تشريف آوريءَ جو ٻڌي، شهر جا اڪابر ۽ افاضل ۽ دربار جا امير ۽ مشير به اچي مسجد ۾ گڏ ٿيا، ۽ مباحثو ظاهر کان وٺي عصر تائين هليو. علمائن ڪتاب کولي سوال پئي پڇيا ۽ گرهوڙي صاحب انهن جا شڪ ۽ شبها قرآن ۽ حديث جي روشنائي ۾ پئي رد ڪيا، ۽ وري وري پئي چيائين ته منصف صاحب انصاف ڪري ته مان دليل قرآن مجيد ۽ حديث

(۱) مرغوب الاحباب جي روايت موجب شيخ صاحب گهروڙي تي چڙهيل هو. جڏهن هالن نون مان مخدوم نوح (رحم) جي درگاه وٽان اچي لنگهيو تڏهن مجاورن چيس ته گهروڙي تان لهو، پر شيخ صاحب نه لٿو. اتفاق سان انهيءَ وقت شيخ محمود مجذوب، جو پڻ خواجه محمد زمان صاحب جن جو هڪ برگزیدو مريد هو، سو کيس ملڻ آيو. جيئن شيخ صاحب سندس تعظيم لاءِ جهڪيو تي تيئن دوال بند ٿي پيو، ۽ شيخ صاحب وڃي گوڏن ڀر ڪريو. مجاورن چيو ته ڏٺو، جو اسان منع کيس پر نه مڃيائين ۽ ان جو ڪيتو لوڙيائين. گرهوڙي صاحب ڪو خيال نه ڪيو، پر شيخ محمود صاحب چيو ته ”نه نه، پنهنجي گوڏن سان قبي کي ضرب هنئي اٿس“ ۽ پوءِ جلد ئي روضي جو گنبذ ڪري پيو. منهنجي خيال ۾ اها روايت واهيات آهي. مخدوم نوح جي درگاه اڳيان گهڻائي گهروڙي سوار ۽ موٽرن وارا پيا لنگهن، پر ڪنهن کي به آسيب ڪو نه ٿو رسي. اهڙي طرح قبي جو اتفاقي ڪرڻ به تحقيق طلب آهي.

(۲) يعني ”۽ جيڪو بيمار هجي يا سفر ۾ هجي، ته پوءِ اوترا ڏينهن ٻيا روزا رکي سگهي ٿو“.

(۳) يعني ”روزائتو سفر ۾ ائين آهي جيئن روزو ڇوڙيندڙ پنهنجي شهر ۾“ مون کي هي حديث اڃا هٿ نه لڳي آهي، شايد حديث بالمعني آهي.

(۴) فقير سنگهار جي روايت موجب گرهوڙي صاحب قرآن شريف هٿ ۾ کڻي پٽ تي ويهي رهيو. تڏهن سڀ مجلسي اٿي بيهي رهيا، ڇي پهريون الزام ته اهو آهي، جو قرآن شريف پٽ تي رکيو ويو آهي. انهيءَ جي جواب ۾ پاڻ فرمايائين ته قرآن ڪريم حضرت رسول ﷺ تي نازل ٿيو، ۽ پاڻ سڳورا پٽ تي هئا، ۽ آخر زمين ۾ داخل ٿيا، پوءِ ڪهڙو گناه ٿيو، جو قرآن مجيد پٽ تي رکيو ويو. انهيءَ جواب ملڻ تي ملن پنهنجو اعتراض واپس ورتو ۽ کيس عرض ڪيائون ته مٿي ڪرسي تي وهو تنهن تي پاڻ ٽپ ڏيئي ڪتابن جي ڍير تي چڙهي ويٺا. انهيءَ فعل تي گهڻو گوڙ ٿيو، جنهن جي جواب ۾ شيخ صاحب چيو ته مان به هڪ ڪتاب آهيان (ڇاڪاڻ ته کيس سڀئي ڪتاب برزبان ياد هوا) پوءِ جيڪڏهن هڪ ڪتاب ٻين ڪتابن تي رکيو ويو ته ڪهڙو قصور؟

شريف موجب ڏيان ٿو، ۽ انهن بعد اصحابن جي اجماع ۽ مجتهدن جي قياس موجب، ۽ ڪنهن به جهڙي تهڙي فقيه جي قول کي شمار ۾ نٿو آڻيان. انهيءَ ردو بدل بعد فيصلو ڪيو ويو ته هڪ هڪ ٿي ڳالهائي، ۽ جيڪو وچ ۾ ڳالهائيندو، تنهن جو رد ڪيو ويندو. ٻيو شرط هي وڌائين ته مون سان اهو ملو بحث ڪري، جيڪو مرشد وارو هجي. انهيءَ شرط ٻڌڻ تي مجلس جي امين سيد جمال شاهه يڪدم عرض ڪيو ته قبل مون کي مرشد ناهي، مون کي ارشاد نوازش ٿئي. انهيءَ وچ ۾ هڪ طالب العلم (۱) چيو ته مخدوم محمد هاشم هيئن لکيو آهي. جنهن تي گرهوڙي صاحب هڪ مس ڪپڙي پرڪري انهيءَ طالب العلم کي هنئي. جو سندس پيشاني مان رت وهڻ لڳو، ۽ چيائين ته ”مخدوم محمد هاشم جا سڪايل وڻ اڃا ساوا ئي نه ٿيا آهن، ۽ تون پيو هاشم هاشم ڪرين. جيڪڏهن ٻيو دليل ڪو نه اٿئي ته چوٿين درجي جو دليل (۲) آڻ نه ته بيهودو نه ڳالهائ...“ انهيءَ سندس فعل تي ڏاڍا اعتراض اٿيا. مگر مقرر ڪيل شرطن موجب گرهوڙي صاحب کي ڪجهه ڪري نٿي سگهيا. اهو طالب العلم هڪڙيئي ڌڪ سان وڏي هدايت کي رسيو، ۽ طريقت جو صاحب ٿيو.

القسم علماء جواب ڏيڻ کان عاجز ٿيا، ۽ سيد منصف ظاهر ڪيو ته ”بدعت هن شخص وٽ ڪٿان آئي، هي ته خود قرآن ۽ حديث جو نور آهي.“ اهڙي طرح ملن جي مناظري جي ڪيڏ ٿئي پئي، ۽ سڀئي رفو چڪر ٿي ويا. سيد جمال شاهه تمام گهڻو زور ڀريو ته مون کي ارشاد ڏيو، تنهن تي پاڻ کيس گهڻو سمجهايائون ته هن وقت ارشاد توهان لاءِ چڱو نه ٿيندو، جو مون تي جلالت جو جوش آهي، ۽ ان جي سختي اوهان جي سهڻ کان پري آهي، بهتر آهي ته مڪان تي اچو ته ارشاد به ڏيانو، ۽ تانءُ به جهلڻ لاءِ ڏيانو، ٻئي صورت ۾ جلي مري ويندا. مگر سيد جمال شاهه نه مڙيو ۽ کين ارشاد ڏيڻ لاءِ مجبور ڪيائين. تنهن تي گرهوڙي صاحب چيس ته ”هڪدم پنهنجي ڳوٺ هليا وڃو، جيئن پنهنجي وڏن جي قبرستان کي پهچو.“ شاهه صاحب انهيءَ دمر روانو ٿيو، ۽ گهوٽڪيءَ کان هڪ فرسنگ پنڌ تي ساه ڏنائين. سندس ساٿي جنازو کڻي سندس وڏن جي مقام ۾ آيا ۽ اتي دفن ڪيائونس.

ٻيون ڀيرو لنواري شريف وڃڻ

بيان ڪيو ٿو وڃي (۳) ته هڪ رات بزرگ گرهوڙيءَ خواب ڏٺو ته حضرت رسول الله ﷺ

(۱) فقير سنگهار جي روايت موجب اهو طالب العلم خود مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جو پوٽو هو.

(۲) يعني مجتهدن جو قياس

(۳) فقير سنگهار جي روايت موجب.

جن تشریف فرما ٿيا آهن، ۽ کيس فرمايو اٿن ته هڪدم لنواريءَ هليو وڃ، جو خاندان ۾ رلي پوڻ جو امڪان آهي، انهيءَ کي وڃي بند ڪر. انهيءَ فرمودي موجب پاڻ يڪدم لنواريءَ شريف پهتو، ۽ ڇا ڏسي ته حضرت سلطان الاولياءَ خواجه محمد زمان (قدس سره العزيز) جن هن فاني جهان مان لاڏاڻو ڪرڻ وارا آهن (۱). ان وقت سندن فرزند ارجمند حضرت خواجه گل محمد صاحب جي عمر فقط ۱۱ ورهيه هئي. سندس مامي سليمان جي سازش تي ڪن وڏن مريدن ۽ يارن سندس سجاده نشينيءَ تي اعتراض اٿاريو هو، ڇي ”هو اڃا ٻار آهي، سو مريدن جي ڪهڙي تربيت ڪري سگهندو. خلافت جي وڏي عهدي لاءِ گهٽ ۾ گهٽ چاليهن ورهن عمر هئڻ ضروري آهي“. اڃا اڪثر اصحاب حضرت سلطان الاولياءَ جي ڪفن دفن ۾ مشغول هوا، ته ميان سليمان مخالف ڌر جي مدد سان وڃي خانقاه جي مسند تي ويٺو، ۽ ماڻهن کان بيعت وٺڻ لڳو. اها خبر جڏهن شيخ عبدالرحيم صاحب کي پئي، تڏهن يڪدم ڌوڪيندو خانقاه ۾ آيو ۽ گوڏا پڇي ميان سليمان ڏي نوڙڻ لڳو. ميان سليمان سمجهيو ته شيخ عبدالرحيم به شايد سندس بيعت ڪرڻ آيو آهي، سو خوش ٿي پير ٻاهر ڪڍي چمڻ لاءِ ڏنائينس. شيخ صاحب به نڪا ڪئي هم نڪا تر، تنگ کان گهلي ڪڍي ڪيائينس ٻاهر، ۽ پاڻ صاحبزادي سان بيعت ڪري کيس هنج ۾ وهاري مسند تي ٿي ويٺو، ۽ سڀني خليفن، مريدن ۽ خادمن کي اعلان ڪيائين ته اچي بيعت ڪريو. تنهن تي حضرت سلطان الاولياءَ جي خاص خليفن جهڙوڪ شيخ ابو طالب ۽ حاجي طاهر ۽ حافظ هدايت الله بيعت مڃي، ۽ پوءِ سڀني حاضرين سندن هٿ ورتو. فقط ٻه ڄڻا پوءِ تي پرڪيا. انهن مان هڪ ظاهري عالم هو، جنهن کي شيخ عبدالرحيم صاحب مناظرو ڪري مڃايو ۽ قرآن شريف جي هي آيت پڙهي: ”و آتيناہ الحکم صبيآ“ (يعني اسان حضرت يحييٰ کي دانائي بخشي جڏهن اڃا ٻار هو) کيس شڪن ۽ شبن جي گرداب مان ڪڍي، اقرار ۾ ايمان جي ساحل تي آندو. ٻيو شخص ڪمال عصار (ڇاڪي) هو، جو پنهنجي گمراهيءَ تي قائم رهيو.

اهو ڪمال ڇاڪي مير بجار خان جو خاص ماڻهو هو، ۽ مير صاحب وٽ وڏي عزت هيس. جڏهن شيخ عبدالرحيم صاحب، عالمن سان مناظريءَ لاءِ خدا آباد ويو هو (۲) تڏهن ڪمال ڇاڪيءَ مير صاحب جا ڪي نياپا ڪٿي آيو هو. هٿ ملائڻ وقت شيخ صاحب ان کي ڏاڙهيءَ کان جهلي زمين تي ڪيرايو، ۽ خوب لتون هنياينس، ۽ چيائينس ته ”انهيءَ ڏينهن کان وٺي جڏهن تو اسان جي مرشد جي بيعت نه ڪئي هئي، منهنجي دل ۾ سخت غيرت ويٺل هئي. پير پائي هئڻ

(۱) خواجه صاحب جن جي وفات جي تاريخ آهي: چوٿين ذوالقعدة ۱۱۸۸ھ (۶ جنوري ۱۷۷۵ع).

(۲) انهيءَ مان ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اهو مناظرو خواجه محمد زمان جي وفات بعد ٿيو هو. تنهن جي معنيٰ ته غلام نبي شاه ڪلهوڙي جي وقت ۾ ٿيو هو، جا ڳالهه ناممڪن آهي. تاريخ ۽ ڏند ڪٿا جي وچ ۾ وڏو فرق آهي. غلام نبي شاه يا عبدالنبي شاه کي لڙاين کان فرصت ڪٿي هئي، جو اهڙو مناظرو ڪرائين.

ڪري گهڻي ئي ڪوشش ڪيم ته اهو ڏمڙ دل تان لهي، پر ٻيو ڪو به چارو نظر نه آيو، سواءِ انهيءَ جي ته توسان اها جڻ ڪريان، ۽ توکي هلاڪيءَ کان بچايان. جيڪڏهن سچ سمجهين ته مون توسان وڏي ڀلائي ڪئي آهي” تحقيق :

ظهور خشم بزرگان تهي ز رحمت نيست
غبار چهره گردون دليل باران است (۱)

خواجہ گل محمد صاحب جي بيعت بعد شيخ عبدالرحيم صاحب (رحم) تقريباً هڪ سال سندس ملازمت ۾ رهيو. چون ٿا ته جڏهن ڪڏهن خواجہ گل محمد صاحب محبوب الصمد ڪنهن مريد ڏي متوجه ٿيندو هو، تڏهن شيخ عبدالرحيم سندن پٺيان وهندو هو، ۽ توجه وقت پنهنجي روحانيت ۽ همت ڪم آڻيندو هو، ته مريد تي زود اثر پوي. تنهن کان پوءِ خواجہ صاحب کان رخصت وٺي پنهنجي اصلي وطن ميرپورخاص (۲) موٽي آيو، ۽ خلوت اختيار ڪيائين. کاڌو تمام ٿورو کائيندو هو، ۽ ٽئين ٽئين ڏينهن مهل وٺي معدو خالي ڪندو هو.

مرغوب الاحباب جي مؤلف جو ڏاڏو حاجي شهمير ڳالهه ٿو ڪري ته هڪ دفعي سندس در تي ويس. نوڪر ويٺو هو، جنهن خبر ڏني ته شيخ صاحب ڪنهن کي به پاڻ وٽ اچڻ نٿو ڏئي، چيومانس ته اطلاع وڃي ڏينس. نوڪر کيس خبر ٻڌائي، تنهن تي چيائين ته پير پائي آهي، سندس خاطر ضرور ٻاهر ويندس. ٿوري وقت بعد ٻاهر آيو ۽ سانس هٿ ملايم. سخت ضعيف ٿي ويو هو، ۽ هڏن جي مٿ وانگر ڏسڻ ۾ ٿي آيو. چيو مانس ته ”چو پاڻ کي ايتريءَ محنت ۾ وڌو اٿو؟“ چيائين ته قرآن شريف ۾ آيو آهي ته ”واذكرو الله في ايام معدودات“ (۳). تنهنڪري مصلحت انهيءَ ڳالهه ۾ ڏٺيم پوءِ جڏهن الله جو امر ٿيس، ۽ خلوت جا ڏينهن پورا ٿيا، تڏهن غسل ڪري، نئون ويس اوڍي، ٻاهر نڪتو، ۽ دهلارين کي سڏي حڪم ڏنائين ته شهر جي ڳليءَ ڳليءَ ۾ وڃو ۽ پڙهو ڏيو ته ”جيڪو اڄ منهنجي بيعت ڪندو ته سڀاڻي (قيامت جي ڏينهن) آءٌ سندس دوزخ کان دوريءَ جو ضامن ٿيندس“. سڄو ڏينهن منادي ڦري، پر ڪير به انهيءَ عنايت کان مستفيض نه ٿيو، مگر هڪ ”بخشو شامو“ جنهن کي اڳيئي هڪڙي مجذوب کان فيض پهتل هو.

شيخ فتح محمد بيطار به سندس مريدن مان آهي. ان جي ڳالهه ڪن ٿا ته اڃا بالغ ئي مس ٿيو هو ته پنهنجن رفيقن سان سامان جا اٺ پراڻي شهدادپور کان ميرپورخاص روانو ٿيو. شيخ عبدالرحيم جي اچڻ جو غوغا ٻڌي دل ٿيس ته وڃي سندس تماشو ڏسان. دوستن جهليس ته متان

(۱) يعني بزرگن جي ڪاوڙ رحمت کان خالي ناهي. آسمان جي چهري تي لت مينهن جو دليل آهي.

(۲) فقير سنگهار جي روايت موجب ”گرهوڙ“ شريف.

(۳) يعني ”۽ الله کي ياد ڪر ڪن ڳاڻ ڳڻين ڏينهن ۾“

وڃين، ماڻهن کي ماري ٿو. چيائين ته مان سندس ويجهو ڪو نه ويندس، رڳو گهر جي پٺيان سوراخ مان سندس نظارو ڪندس. ان وقت حضرت شيخ پڻ انهيءَ سوراخ ۾ جوهر ماريو ويٺو هو. فتح محمد کي ڏسڻ شرط پنهنجي ماڻهن کي حڪم ڪيائين ته پڪڙي وٺي اچوس. جڏهن ٻڌي وٺي آيس. تڏهن فرمايائين ته هاڻي ڇڏي ڏيوس، چيائون ته هڪ دفعي پڳو ته وري هٿ نه ايندو. تنهن تي ورائيائين ته ”جيڪي ويو سو ويو، آينده سندس هڏا به هٿ پراڻا ٿيندا“. انهيءَ سخن سندس دل ۾ اهڙو ته گهرو اثر ڪيو، جو دنيا ۽ ماسوا کي ڇڏي سندس خدمت ۾ ويهي رهيو، ۽ وڏي روحاني رتبي کي وڃي رسيو. چوندو هو ته ”رب تعاليٰ جو حضور مون کي هر دم حاصل آهي، ۽ هڪ اک جو لمحو به رب تعاليٰ مون کان پري ناهي“.

مرغوب الاحباب جو مؤلف بيان ٿو ڪري ته سندس ڏاڏي جو ڀاءُ ابوالحسن غازي، جو وڏي خواجه صاحب جن جو مريد هو، سو شيخ عبدالرحيم جي گرهوڙ ۾ شريف جو ٻڌي وٽس زيارت لاءِ ويو. ڏٺائين ته رليءَ ۾ ويڙهيو تونريءَ تي ستو پيو آهي ۽ ماڻهو سندس چوڌاري مراقبي ۾ ويٺا آهن. دل ۾ خيال آيس ته حضرت خواجه جن وڏي جو به شان ڏٺو هوم، ۽ هي ڇا احوال آهي؟ قوم جي رهبر کي قدري تجمل هئڻ گهرجي. في الفور ڏانهن نظر ڪري هي بيت چيائين:

مڪن عيب درويش مدهوش مست

که غرق ست زان مي زند پا و دست (۱)

اهڙي طرح ٻيا به ڪيترائي قصا سندس باري ۾ مشهور آهن.

ميرن کي صاحبي وٺي ڏيڻ (۲)

ڪلهوڙا جيتوڻيڪ بادشاهه هو، پر ان سان گڏ پيري مريدي به ڪندا هئا. ٽالپر يا مير اوائل کان ڪلهوڙن جا مريد هئا ۽ مٿن وڏو ويساهه هون. سرفراز ڪلهوڙي جي ڏينهن ۾ ميرن جو وڏو مير بهرام خان ولد مير شهادت خان هو، جنهن ڪلهوڙي خاندان جون وڏيون خدمتون ڪيون هيون. ليڪن هڪ شرير سردار راڄي ليکي جي چرچ تي سرفراز خان هوڙائي ڪري مير بهرام

(۱) يعني: مدهوش ۽ مست درويش جو عيب نه ڪر، ڇاڪاڻ ته هو غرق آهي، ۽ انهي ڪري هٿ پير هڻي رهيو آهي.

(۲) هي بيان مرغوب الاحباب ۽ متفرق رسالات ۽ سنگهار فقير جي روايت تي مبني آهي، تاريخي ڪتابن ۾ انهيءَ ڳالهه ڏي ڪو اشارو ڪو نه آيو آهي. پيروز پتافي جيڪو ڪلهوڙن جي لشڪر جو مهندار هو، سو لانياريءَ جي لڙائي ۱۱۹۰ھ (= ۱۷۷۶ع) ۾ قتل ٿيو.

خان ۽ سندس ننڍي پٽ صوبدار خان کي دغا سان گهرائي مارائي ڇڏيو (۱). ان وقت مير بهرام خان جو وڏو پٽ مير بجار خان حج تي ويل هو، تنهن کي ڪلهوڙن جي انهيءَ ڪلور کان واقف ڪيو ويو. جيستائين ڪم مير بجار خان پهچي تيستائين ميرن جي هڪ عزيز مير فتح خان ڦڙتي ڪري بروج سپاهين جي مدد سا خدا آباد جي قلعي تي گهيو ڪيو. سرفراز خان ٻي واھ نه ڏسي راتو واھ ٻيڙيون ڪري وڃي حيدرآباد نڪتو ۽ قلعي ۾ پناه ورتائين. مير فتح خان تنهن تي سرفراز خان جي پاءُ محمود خان کي گاديءَ تي وهاري، يڪدم حيدرآباد ڏي روانو ٿيو. مير فتح خان جي پيش قدمي ڏسي، ۽ مير بجار خان جي انتقام جي هراس کان ميان سرفراز ڪلهوڙي جا مکيه سردار ۽ امير جهڙوڪ راڄو ليکي ۽ الله بخش جهنجهڻ، ميان سرفراز جو طرف ڇڏي اچي مير سان شامل ٿيا. سڀني مڙي حيدرآباد جي قلعي تي گهيو ڪيو ۽ هفتي اندر قلعو فتح ڪري منجهس گهڙي پيا. ميان سرفراز گهڻو ئي پڇتايو، وفادار ميرن جي قتل تي ارمان ڪيائين، ۽ راڄي ليکيءَ کي بدشد گالهيائين ۽ پاراتا ڏنائين، پر ڪجهه نه وريو. خزانن جون ڪنجيون مير فتح خان کي ڏنائون، پر هن وٺڻ کان انڪار ڪيو، ”چي مير بجار خان اسان جو وڏو آهي، اهو پاڻهي اچي دشمنن کي جوڳي سزا ڏيندو، حال في الحال مون پنهنجي اندر جي آڳ اجهائي.“

راڄي ليکيءَ کي اهڙو بهانو گهريو هو، سو ڪنجيون کڻي پاڻ وٽ سوگهيون ڪيائين ۽ پنهنجي پٽ تاجي کي قلعي جي سنڀال هٿ ۾ ڏنائين. کيس جو خزانو هٿ اچي ويا، سو دل کولي خرچ ۽ مير بجار خان جي مقابلي جي تياري ڪرڻ لڳو. الله بخش جهنجهڻ ۽ ٻيروز پتافي ۽ کوسن جي سردار کي پنهنجي طرف ڪيائين. مير فتح خان اها روبڪار ڏسي، حيدرآباد کان هتي وڃي شهدادپور ۾ ڇانوڻي ڪئي. راڄي ليکيءَ، محمود خان کي گاديءَ تان لاهي، ميان غلام نبي خان کي پڳ ٻڌائي (۱۱۸۹ هـ = ۱۷۷۵ م). ميان غلام نبي خان پنهنجي سر چڱو مڙس هو، پر لاچار حريفن سان نڀائو ٿي پيس. ايتري ۾ مير بجار خان جي اچڻ جا هاواڻا پيا. راڄي ليکيءَ ڊپ وچان زهر کائي پنهنجي حياتي پوري ڪئي، ۽ سڄو ڪاروبار سندس شرير پٽ تاجي جي هٿ ۾ اچي ويو.

مير بجار خان حج تان موٽندي، جڏهن خداآباد جي ويجهو پهتو، تڏهن سندس پٽ عبدالله خان ۽ صوبدار خان جا چار صغير پٽ ماتر ڪندا اچي کيس مليا. اتان سنڌ جي سردارن ۽ چڱن مڙسن ڏي راڄي ليکيءَ ۽ سندس پٽ تاجي جي ظلمن بابت خط لکيائون، ۽ گهڻائي ماڻهون اچي ساڻن ٻانهن ٻيلي ٿيا. اتي مير بجار خان خيال ڪيو ته ميان غلام نبي خان جو وچ لهجي، پر جنهن صورت ۾ هو پنهنجي خود غرض سردارن جي هٿن ۾ لائين وانگر هو، تنهن صورت ۾ هن مير

(۱) فقير سنگهار جي روايت موجب ڪلهوڙن ميرن کان سڱ گهريو هو، مگر سندن انڪار ڪرڻ تي ڪلهوڙن وڏا مير گهرائي مارائي ڇڏيا.

صاحب کي ليکيو ئي ڪين. انهي ڪري لاچار ٿي پنهنجو مال ۽ اسباب کڻي وڃي عمر ڪوٽ کان نڪتو. جتان کوسن کي هڪالي قلعو والاري ويهي رهيو. پر ستت ئي الله بخش جهنجهڻ جي حرفت ڪري اهو قلعو ڇڏو پيس. ۽ الله بخش جهنجهڻ اتي پنهنجا ٻه هزار هٿيار بند سپاهي ويهاري ڇڏيا. مير بجار کي جڏهن انهيءَ ڪيڏ جي خبر پيئي تڏهن ٻه مهينا ترسي آخر تاجي ليکيءَ کي چوائي موڪليائين ته ميان غلام نبي کي تڪليف ڏيڻ کان سواءِ اچي کلي ميدان ۾ مقابلو ڪريو. ميان گهڻو ئي صلح لاءِ پاڻ پتوڙيو. پر تاجو ليکي ٻين همراهن جهڙوڪ الله بخش جهنجهڻ، پيروز پتافي، محمد حسن کهاوڙ ۽ محراب جتوئي جي معيت ۾ ٽيهه هزار لشڪر سان مير بجار جي سامهون ٿيو. مير بجار وٽ ۶۰۰۰ سرويچ سپاهي هئا. ٻئي لشڪر لانياري* (تعلقي شهدادپور) وٽ دوبدو ٿيا، ۽ خونريز لڙائي لڳي. جنهن ۾ پيروز پتافي مارجي ويو. ميان غلام نبيءَ جڏهن ڏٺو ته سندس مهندار هڪ ٻئي پٺيان ناس ٿي رهيا آهن، تڏهن پنهنجن خاص خدمتگارن هٿان مير بجار ڏي قرآن شريف جي ميڙ ڏياري موڪليائين ته مون کي هنن پايين جي چنبي کان ڇڏايو. تاجي ليکيءَ کي جڏهن اها ڪڻڪ پيئي، تڏهن ميان غلام نبيءَ کي اٿ ماري، ساري لشڪر سان ٻيڙين ۾ چڙهي شاه گڙه ڏي روانو ٿي ويو. هي واقعو سنه ۱۱۹۰ھ (= ۱۷۷۶م) ۾ ٿي گذريو.

هي آهي تاريخي واقعي جو مختصر بيان، جنهن کي مرغوب الاحباب جي مؤلف ۽ فقير سنگهار مرچ مصالح ڏيئي جدا جدا نموني ۾ بيان ڪيو آهي.

مرغوب الاحباب جي روايت

جڏهن مير بجار خان ڪلهوڙن سان لڙائيءَ جو ارادو ڪيو، تڏهن حضرت شيخ عبدالرحيم صاحب جي خدمت ۾ هلي آيو ۽ دعا گهريائين. شيخ صاحب فرمايو ته ”اوهان جي فتح ڳچ شرطن تي منحصر آهي، جيڪڏهن اوهان اهي شرط پشت به پشت قبول ڪيا ته بادشاهي اوهان جي آهي.“ اهي سڀ شرط اهل دين جي آسودگي ۽ بدعت جي پاڙ پٽڻ، ۽ باقي ڪافرن کي ناس ڪرڻ بابت هئا. القصه عهد نامي تي مهرون هنيون ويون. ان وقت جاسوسين مير بجار خان کي ڪن ۾ اچي چيو ته دشمن جو پنجاه هزار (۱) لشڪر پيروز پتافيءَ جي سرڪردگي هيٺ ويجهو اچي رهيو آهي، جو وڏو ظالم ۽ سرڪش آهي. مير جو لشڪر فقط چار هزار هو (۲)، جنهنڪري سندس منهن مان پريشاني بکڻ لڳي. شيخ صاحب فرمايو ته فڪر نه ڪريو، دشمن جو لشڪر جيڪڏهن پنجاه لک هوندو ته به سوپ توهان جي آهي، شيخ صاحب مير جي هڪ سپاهي کي

* ”گنجينه جهان نما“ واري ”لانياري“ بدران ”هالاڻي“ لکيو آهي.

(۱) تاريخي روايت موجب: ٽيهه هزار

(۲) تاريخي روايت موجب: ڇهه هزار.

ڏاڙهيءَ کان جهلي مير کي چيو ته ”هي اٿئي سسي پيروز پتافي جي، وٺ“. پوءِ فرسنگ کن ساڻس گڏجي لشڪر سان ويو ۽ چادر جو ٽڪر کائي، ۾ ٻڌي چيائين ته هي آهي جهندو اسلام جو. پوءِ مير کي چيائين ته ”آءُ دعا جو لشڪر آهيان، اوهان ڀلي اڳتي وڌو“. پاڻ پوئتي هٽي، پري کان جنگ جو نظارو ڪرڻ لڳو. ڪنهن وقت اوچتو اٿيو، ۽ پنهنجي جاءِ کي پنهنجي هٿن سان بهاري ڏئي ۽ ڪلهي تي مشڪ پاڻيءَ جي کڻي چٽڪار ڪيائين، ۽ پوءِ ادب سان گوڏا پڇي اتي ويهي رهيو، ۽ ماڻهن کي چيائين ته ڪو به ليکي اندر نه اچي، ٿوري دير رکي، مٿو مٿي ڪري چيائين ته ٻئي امام سڳورا منهنجي سڏ تي آيا هوا ۽ هينئر سوڀ جي مبارڪ ڏئي اٿيا آهن. ويرم نه گذري ته قاصد مير بجار جي فتحيابيءَ جي خوشخبري کڻي آيو ۽ پڻ اها خبر آندائين ته انهيءَ شخص جنهن جي ڏاڙهي حضرت شيخ پڪڙي هئي، تنهن ئي پيروز پتافيءَ جو سر ڌڙ کان ڌار ڪري ڇڏيو. تنهن تي شيخ صاحب الله تعاليٰ جو شڪرانو بجا آندو، ۽ انهيءَ سوڀ کي اسلام جي فتح ڪري سڏيائين.

فقير سنگهار جي روايت

جڏهن مير بهرام خان ۽ سندس پٽ مير صوبدار خان کي ميان محمد سرفراز هڙم ڪري مارايو، تڏهن حادثي جي خبر مير بجار خان کي حرمين شريفين موڪلي وئي، جو ان وقت مدينه منوره ۾ هو. اها حقيقت معلوم ڪري مير بجار خان کي سخت اندوه ۽ ارمان ٿيو، ۽ دل ۾ چيائين ته انهيءَ درد جي دانهن کڻي مديني جي مير اڳيان عرض رکان، ته اهو ڪو غور ڪري. سو اهو ظلم جو داستان کڻي وڃي روضي پاڪ اڳيان روج راڙو ڪيائين. سندس آه ۽ زاريءَ هڻي هنڌ ڪيو. رات جو خواب ۾ مديني ڏٺي، فرمايس ته ”سند ۾ مهدي (۱) ويٺو اٿئي، وڃي سندس دامن جهل ته ماڳهين سند اوهان کي وٺي ڏئي“.

(۱) امام مهديءَ بابت مختلف رايا آهن، جن جو وستار قيامت واري ڪلمي ۾ ڪيو ويندو. مهديءَ جي معنيٰ آهي ”هدايت ڪيل“ يعني اهو شخص جنهن کي رب تعاليٰ جي طرفان هدايت ٿيل هجي ته گمراهن کي سنئينءَ راه تي آڻي. اهڙو شخص مهديءَ موعود(؟) کان سواءِ ٻيو به ٿي سگهي ٿو، بشرطيڪ اهو استعداد هجيس. يقين سان چئي نٿو سگهجي ته بزرگ گروهڙي ڪا مهديت جي دعويٰ ڪئي هئي. بهرحال هيئن بيت مان اهڙو انومان ڪري سگهجي ٿو:

پاڳون	پٽن	سنديون،	گل	قل	گجراتا،
آبا	آديسين	جا،	واحد	ويجايا،	
گيڙو	گودڙين	جا،	خالق	خوار	ڪيا،
پيڻيون	تلڪن	ٽوپيون،	ٿيا	ملا	مرادودا،

(باقي اڳئين حاشيه تي)

سندس ۾ موٽي اچڻ بعد مير بجار خان گهڻن ئي فقيرن جا دروازا کٽڪايا، مگر سندس مطلب حاصل نه ٿيو. آخرڪار رلندي ڀٽڪندي، اچي گرهوڙي صاحب وٽ حاضر ٿيو، ۽ دامن جهلي عرض ڪرڻ تي هو، ته پاڻ يڪدم فرمايائونس ته ”ڪاٺا متان مديني جو ٿو نشان ڏين“ تڏهن مير صاحب چيو ته ”قلا، هائو“ تنهن تي مير صاحب کي چيائون ته ”اسين تنهنجو هينئر ئي ٿا فيصلو ڪريون. اسين ٿا ڪريون ڪهڙ، ۽ تون وڃي ڏي باهه“ (۱). مير صاحب کي اعتبار نه آيو. تنهن تي پاڻ وري فرمايائونس ته ”تون آهين ڏاٽو، ۽ هو (يعني ڪلهوڙا) آهن گاهه، وڃي لئين“. تڏهن به مير صاحب نه مڃيو، ۽ عرض ڪيائين ته ”قلا، آءُ اڪيلو ڪو نه ويندس، مهرباني فرمائي مون سان گڏجي هلو“. نيٺ ٿوريءَ رد بدل کان پوءِ پاڻ مير سان گڏجي هليا. انهيءَ وقت ميرن جا ڪل ۶۰۰ کن (۲) هوا، جن مان ڪيترن کي ته بندوقون به ڪين هيون. تنهندي الهيار وٽ وڃي منزل انداز ٿيا ۽ ڪلهوڙن کي اطلاع ڏياري موڪليائون. اهڙي اطلاع ملڻ تي، ڪلهوڙن کي ڏاڍي ڪل آئي ۽ پيروز پتافيءَ جي هٿ هيٺ هڪ هزار گرهوڙي سوار سندن مقابلي لاءِ روانا ڪيائون. ميرن کي جڏهن خبر پئي، تڏهن پڇڻ جا سعي ڪرڻ لڳا. گرهوڙي صاحب پڇن ته ڪاڏي چڙوڇڙ ٿيڻ لڳا آهيو؟ تڏهن پنهنجي دل جو حال اوريائون. انهيءَ ڳالهه ٻڌڻ تي پاڻ يڪدم هڪ ڀرسان بيٺل ڀروچ جي ڏاڙهي هٿ ۾ جهلي، ڏاڍا لوڏا ڏئي، فرمايائون ته ”پيروز پتافيءَ جي ڏاڙهي منهنجي هٿ ۾ آهي، توهين چو ٿا بي همت ٿيو؟“ تنهن تي مير پنهنجا وهٽ اٿي ئي ڇڏي، اڳتي وڌي وڃي هڪ چن ۾ لڪي ويٺا. دشمنن سمجهيو ته ميرن جو لشڪر شايد اڃا اڳيرو آهي سو اڳتي وڌندا ويا ۽ جڏهن اچي ميرن جي لشڪر جي دٻڊو ٿيا، تڏهن گرهوڙي صاحب کين بندوقن هلائڻ جو حڪم ڏنو. اوچتو بندوقن ڇٽڻ تي ڪلهوڙن جي لشڪر ۾ اچي پاڇ پئي، ۽ اهو ڀروچ جنهن کي گرهوڙي صاحب ڏاڙهي کان جهلي لوڏا ڏنا هوا، تنهن پيروز پتافيءَ کي قتل ڪري، سندس سسي آڻي مير جي اڳيان رکي. ان بعد ڪلهوڙن وڃي حيدرآباد جي قلعي ۾ پناهه ورتي، ۽

نام مڪو نام مدينو، نڪو عرفاتا،

آهر آس اها، ته سيف ستيندس ڪل تي،

آهر آس اها، ته مهدي ٿيندس ملڪ جو.

مرغوب الاحباب جي مصنف جي هيءَ عبارت انهيءَ دعويٰ جي مزيد تائيد ڪري ٿي؛ چنانڪ مهدي موعود شيخ عبدالرحيم در شرح بيت شصت و نهر از ابیات سندهي آورده است، ان ڪمال الانسان في مراتب القرب الخ - والله اعلم بالصواب.

ڊاڪٽر نبي بخش صاحب وري هيءَ روايت ٻڌي آهي. فقير دعا ڪيس ته؛

بجر ڪاٺا، وڃي وجهينس گهاٽا،

نه چئنديس توبون، ليندس ناٿا.

(۲) تاريخ موجب؛ ڇهه هزار.

حڪومت مير جي هٿ آئي (۱). ڪلهوڙا ڪجهه وقت قلعي اندر بند هوا، پر ستت ئي آڻ مڃيائون ۽ غلام نبي خان ڪلهوڙي کي موسي ڪٽياڻ جي ڳوٺ وٽ ماريو ويو (۲). ان بعد ڪلهوڙا جوڌ پور طرف لڏي ويا، جتي اڃا به سندن نسل موجود آهي.

جڏهن ميرن کي سنڌ جي صاحبي ملي، تڏهن گرهوڙي صاحب کين کي شرط لکي ڏنا (۳) ۽ فرمايائين ته جيڪڏهن انهن شرطن موجب حڪومت هلائيندا رهندا، ته اوهان جو راڄ قيامت تائين قائم رهندو. پير ميرن انهن شرطن جي پرواهه ڪانه ڪئي، جنهن جو نتيجو آخر اهو نڪتو، جو سٺ ورهين اندر ئي سندن اميري ختم ٿي ويئي.

گرهوڙ و سائن (۴)

يقين سان چئي نٿو سگهجي ته شيخ عبدالرحيم صاحب ڪڏهن گرهوڙ وسايو. آيا حضرت

(۱) هيءُ ڳالهه تاريخي حقيقت جي ابتڙ آهي. لانياري جي جنگ، جيئن مٿي بيان ڪيو ويو آهي ۱۱۹۰ھ (= ۱۷۷۶م) ۾ ٿي گذري. حڪومت ميرن جي هٿ ۾ ڪانه آئي، بلڪه ميان غلام نبي شاهه جي وصيت موجب مير بجار خان ميان عبدالنبي ڪلهوڙي کي، باوجود سندس ظلمن جي، مسند تي وهاريو، ۽ پاڻ سندس وزير ٿيو، ۽ ملڪ جو سمورو ڪاروبار سندس هٿ ۾ رهيو. سن ۱۱۹۴ھ (= ۱۷۸۰م) ۾ عبدالنبي ڪلهوڙي جوڌپور جي راجا وٽان موڪليل ٻن رانور راجپوتن هٿان مير بجار کي دغا سان قتل ڪرائي ڇڏيو ۽ پوءِ پاڻ ميرن جي انتقام جي ڊپ کان قلات ڏي پڇي ويو ۽ پنهنجا پٽ جوڌپور جي راجا ڏي ڏياري موڪليائين. سندس غيبت ۾ مير بجار خان جي پٽ مير عبدالله خان هڪ گوشه نشين ڪلهوڙي فقير ميان صادق علي خان کي گڏي، تي وهاريو. ان جي ڏينهن ۾ جوڌپور جي راجا باجيسنگ جو لشڪر هڪڙي طرف کان ۽ قلات جي خان جو لشڪر ٻئي طرف کان عبدالنبي جي سرڪردگي هيٺ سنڌ تي ڪاهي آيو، پر ٻنهي کي مير عبدالله خان شڪست ڏني. عبدالنبي ڪلهوڙو تنهن تي سردار مدد خان پٺاڻ کي چاڙهي آيو، جنهن جي لشڪر ساري ملڪ جي طول ۽ عرض ۾ ڦرلٽ جي باهم ٻاري ڏني. ميرن ڳچ وقت تائين ته افغانستان جي بادشاهه تيمور شاهه جي حذر ڪري، مدد خان جو مقابلو ڪيو، پر جڏهن سندس ظلم حد کان وڌي ويو، تڏهن عبدالله خان ڪجهه ڏيڪر ڏيکاري ۽ مدد خان کي سنه ۱۱۹۵ھ (= ۱۷۸۱ع) ۾ ملڪ مان پويان پير ڪرڻا پيا. ظالم عبدالنبي ڪلهوڙي وري قرآن مجيد جي ميٽ وٺي ميرن سان صلح ڪيو، پر پنهنجي اندر جو وير کين وساريائين، ۽ ڊوه سان مير عبدالله خان ۽ مير فتح خان کي پاڻ وٽ بي هٿيار گهرائي مارائي ڇڏيائين. تنهن تي ميرن فتح علي خان کي پنهنجو وڏو مقرر ڪيو، جنهن عبدالنبي کي هلائي جي جنگ ۾ شڪست ڏني، ۽ ان بعد به گهڻين تڪليفن کان پوءِ سن ۱۱۹۷ھ (= ۱۷۸۳ع) ڌاري سنڌ جي حڪومت جي واڳ مس مس پنهنجي قبضي هيٺ آندو.

(۲) اصل روايت ۾ لکيل آهي ته غلام نبي شاهه کي موسي ڪٽياڻ جي ڳوٺ وٽ ٽالپرن ماريو هو، جو حقيقت جي خلاف آهي.

(۳) جي اڳتي فارسي خط ۾ ايندا، جو شيخ عبدالرحيم صاحب مير بجار خان ۽ مير فتح خان ڏي لکيو هو، ۽ جنهن ۾ مهڏيو جي مڙهي مسمار ڪرڻ لاءِ کانئن مدد گهري هوائين.

(۴) سڄو بيان فقير سنگهار جي روايت تي ٻڌل آهي.

سلطان الاولياء جي وفات (۱۱۸۸ھ) کان اڳ يا پوءِ؟ پاڻ هڪ سال حضرت محبوب الصمد خواجه گل محمد صاحب جي ملازمت ۾ گذاريائون، ۽ ان کان پوءِ خبر ناهي ته ميرپور خاص وڃي رهيا يا گرهوڙ ۾. منهنجو خيال آهي (۱) ته لانياري جي ئي لڙائيءَ (يعني ۱۱۹۰ھ) بعد گرهوڙ ۾ لڏي گهر ڪري ويٺا. سندن گرهوڙ طرف ڪوچ ڪري وڃڻ جو سبب فقير سنگهار هن ريت ڄاڻايو آهي:

شروعات ۾ بيان ڪيو ويو آهي ته مگريا قوم رلندي رلندي اچي سنڌ ۾ وارد ٿي هئي، ۽ سندن جاگيرون ٻيا ماڻهو آباد ڪري رهيا هئا. جيئن ته شيخ عبدالرحيم صاحب وڏي ڪاني ڪرامت جو صاحب هو، تنهنڪري سندس مائٽن مٿس زور ڀريو ته اسان کي هلي پنهنجن ابن ڏاڏن جون جاگيرون واپس وٺي ڏيو. پهرين ته پاڻ انهيءَ ڳالهه جي سخت برخلاف هئا، پر پوءِ سڄي فقاء ۽ والده صاحبه جي ستاءُ تي جيسلمير ڏانهن هلڻ جو قصد ڪيائون. جڏهن گرهوڙ وٽان انهيءَ هنڌان اچي لنگهيا، جتان هن وقت زيارتي تبرڪ طور خاڪ جي چٽي کڻندا آهن (۲)، تڏهن پري کان هڪڙو سفيد ريش نوراني شڪل سان پير مرد ايندو ڏسي اٺ تان لهي پيا. پير مرد ويجهو اچي عرض ڪيو ته قبالا سائين، جڏهن خداوند ڪريم پوءِ پڪيڙي، تڏهن حضرت رسول ﷺ جن مدينه منوره واري زمين مان هڪ ٽڪرو ڪڍي، هن هنڌ رکيو، ۽ مون کي امر ڪيائون ته تون هت ويهي ره، ۽ جڏهن شيخ عبدالرحيم اتي اچي، تڏهن هي زمين جو ٽڪر سندس حوالي ڪري، جيڏانهن وٺي تيڏانهن هليو وڃج. توهان جي شڪل مبارڪ مون کي ڏيکاري ڇڏي هوائون. هاڻي توهان اچي ويا آهيو، سو پنهنجي امانت هت ڪريو ۽ آءٌ وڃان ٿو. انهيءَ ٻڌڻ تي پاڻ يڪدم قافلي سميت اتي ترسي پيا ۽ اڳتي وڃڻ جو خيال لاهي ڇڏيائون ۽ پنهنجا ٻار ٻچا به گهرائي ورتائون.

ان وقت گرهوڙ ۾ پلن جو هڪ وڏو راڄ رهندو هو، جن جو مرشد نالي محمد شاه وڏي امانت جو صاحب هو. شيخ عبدالرحيم وٽ ماڻهن جو رجوعات ڏسي کيس اچي ڊپ ورتو ته متان سندس ماڻهون نه وڃي شيخ عبدالرحيم جا مريد ٿين. تنهن تي لنگهي ويو شيخ عبدالرحيم صاحب وٽ، ۽ چيائينس ته هتان هليا وڃو، نه ته اوهان لاءِ چڱائي نه ٿيندي. تنهن تي شيخ صاحب چيس ته ”مان توهان جي پٽ آهيان، ۽ توهان کي مون مان ارهو نه ٿيڻ گهرجي.“ سيد محمد شاه جواب ڏنو ته ”به شينهن ٻيلي ۾ نه ماپندا، بهتر آهي ته اوهان هتان هليا وڃو، ٻيءَ صورت ۾ مان اوهان

(۱) منهنجي هن خيال جي تقويت ”تذڪره مخادير ڪهڙه“ مان ملي ٿي، جنهن ۾ ڄاڻايل آهي، ته جڏهن مير گڏجي ميين عبدالرحيم وٽ دعا لاءِ آيا هئا، تڏهن پاڻ لڏ پلاڻ ۾ مشغول هئا. پر پوءِ ميرن جي اصرار تي حال في الحال ميرپورخاص ۾ رهي پيا.

(۲) هن جاءِ تي پاڻ عبادت ڪندا هئا ۽ ڏها رڪندا هئا. انهيءَ جاءِ جي چوڌاري پت ڏنل آهي ۽ انهي کي وڏي عزت سان ڏٺو ويندو آهي.

کي ڪرامت جي زور تي ڪڍي ڇڏيندس.“ پاڻ فرمايائون ته ”اوهان جي مرضي، مگر مان هتان نه چرندس.“ اهڙي ڪٿي جواب ملڻ تي سيد محمد شاهه ڪاوڙجي روانو ٿي ويو، ۽ وڃڻ سان وڃي ڏهو رکيائين. انهيءَ ڏهي ۾ ميان محمد شاهه پاڻ کي رسول الله ﷺ جي ڪچهريءَ ۾ ڏٺو، جتي سڀ وڏا وڏا بزرگ حاضر هئا. مجلس پور ۾ هئي ته هڪ شخص ڪاغذ کڻي آيو، جنهن تي حضرت جن جي حضور ۾ ويهي ٿي مهرون هڻي هليو ويو. تڏهن محمد شاهه پاڻ ڪريمن کان دريافت ڪئي ته هي ڪير هو، جو مجلس ۾ ويهڻ جي بدران هليو ويو. تڏهن جواب مليس ته هي اهو شخص آهي، جنهن کي تڙڻ لاءِ اوهان ڏهو ڪڍيو آهي. محمد شاهه تنهن تي يڪدم توبه ڪئي ۽ چيائين ته مان ئي خود اتان هليو ويندس، مگر مون کي آگاهه ته ڪريو ته هي ئي مهرون ڇا جون هڻي، ڪٿي ويو آهي؛ پاڻ فرمايائون:

پهرين مهر: پٿورو اصل مسلمان هو، مگر مٺي کان پوءِ کيس هندو سمجهي، مٿس ڏيوري ٺاهي وئي آهي. ان کي ڊاهي قبر ٺاهڻ ۽ ٻانگ ڏيڻ جي اجازت.

ٻين مهر: ٿر ۾ ٻن وڻن جا تڙ آهن، جن جي وچان ماڻهو اڪاري، حرام ۽ حلال جي خبر ورتي ويندي آهي. انهن ٻنهي وڻن جي ڪپڻ جي اجازت.

ٽين مهر: خيرپور رياست جي ٿر ڀاڱي ۾ ڪافر مهاڏيو جي مڙهيءَ پيڇڻ جي اجازت.

سيد محمد شاهه ڏهو پورو ڪري، گرهوڙ مان لڏو کڻي هليو ويو، ۽ پنهنجن مريدن کي پڻ هدايت ڪيائون ته توهان به گرهوڙ مان ٽپڙ کڻي ڪنهن ٻئي هنڌ وڃي رهو.

بزرگ گرهوڙيءَ جا ٽي ڪارناما

پهريون ڪارنامو

پهريون ڪم گرهوڙي صاحب يڪدم هٿ ۾ کنيو. پٿوري جي ڏيوري ڊهرائي، مٿس قبر ٺهرائين، ۽ ٻانگ ڏيارين. ان کان پوءِ جڏهن ميلو لڳندو هو، تڏهن سندس ماڻهو انهيءَ موقعي تي اچي قبر تي ٻانگ ڏيندو هو، ۽ ماڻهن کي ٻڌائيندو هو، ته پٿورو مسلمان آهي ۽ نه هندو، جيئن سندس مريد مينگهوڙ سمجهندا آهن.

پير پٿورو اصل ۾ غوث بهاءُ الدين ملتان واري جومريد هو، ۽ ستين صدي هجريءَ ۾ ٿي گذريو آهي، ۽ وڏيءَ ڪرامت جو صاحب هو. هر سال ٻڍي مهيني جي پهرينءَ تاريخ مٿس ڌرم ڌمان ميلو لڳندو آهي.

ٻيون ڪارنامو

ٽنڊي جان محمد جي ويجهو ٻه شيطاني ٿڙ هوا، جن ۾ جادوگر رهندا هوا، جي جادوءَ جي زور تي ماڻهن کي ڪاريندا هوا. پاڻ ٻن چئن کي انهن شيطاني ٿڙن جي ڪپڻ لاءِ سنڀرايائون، ۽ کين هدايت ڪيائون ته ”مان ٿو انهن جادوگرن جي ننڊ ٻڌان ۽ اوهين وڃي ٿڙ ڪڍيو. انهن ٿڙن جي اندران ٻه نانگ نڪرندا، جن کي جيڪڏهن اڻ ماري وڌو، ته آينده شيطاني ڪم ڪونه ٿيندو، جي نه ته انهيءَ جاءِ تي ميلو لڳندو رهندو. ٻيو چيائين ته جيڪڏهن ٻئي جادوگر جاڳي پون ته يڪدم وٺي ڀڄجو، نه ته جان جو جوڪو آهي. مان اوهان کي زمين تنگ ڪري ڪشي وٺندس. آخرڪار گرهوڙي صاحب جا ٻئي ماڻهو منزل مقصود تي پهتا. حڪم موجب هڪ ٿڙ ڪڍيائون، ته برابر ٿڙ مان نانگ نڪتو، جنهن کي اتي جو اتي ماري وڌائون. وري ٻيو وڻ ڪڍيائون ۽ نانگ به نڪتو، پر جادوگر جاڳي پيا. گرهوڙي صاحب جا ماڻهو اتي ڀڳا، تان جو اچي گرهوڙ کان نڪتا. هن جاءِ تي اڃا ميلو لڳندو آهي، جنهن کي آمريءَ جو ميلو سڏيندا آهن.

ٽيون ڪارنامو

تنهان بعد ٽيون وڏو ڪم هٿ ۾ کنيائون يعني مهاڏيو جي مڙهي ڀڄڻ، جنهن ۾ پاڻ شهادت جو پيالو پيائون. انهيءَ ڳالهه ڏي اشارو ”فردوس العارفين“ ۾ به آهي، پر مفصل بيان ”مرغوب الاحباب“ ۽ سنگهار فقير جي روايت ۾ ڏنل آهي، جنهن جون سلسليوار ڪڙيون ڳنڍي هن ريت بيهاريون ويون آهن:

مٿي چئي چڪا آهيون ته ميرن کي حڪومت گرهوڙي صاحب جي دعا سان ملي هئي، جنهنڪري سڀ مير ڏانهس مراد رکندا هوا، خصوصاً مير بجار خان وڏي مراد رکندو هو، ۽ ٿورو گهڻو گستاخ به هوندو هو. هڪ دفعي گرهوڙي صاحب، مير بجار خان ۽ سندس وزير مارو ٿيبي، جو شيخ عبدالرحيم صاحب جو مريد هو، گڏجي ماني پئي کاڌي (۱) جڏهن کاڌو کائي فارغ ٿيا، تڏهن ڳالهين ڪندي، مير بجار خان گرهوڙي صاحب کان پڇيو، ته ”قبلا ٻڌائي سگهندا ته منهنجي پڇاڙي ڪيئن ٿيندي.“ پاڻ فرمايائون ته ”اوپر کان به بگهڙ ايندا، جي اچي تنهنجو پيٽ ڦاڙيندا“ آخرڪار ٿيو به ائين، جو جوڌپور کان ٻه راجپوت آيا، جن ٻنهي خنجرون هڻي ماري

(۱) مرغوب الاحباب موجب: هڪ ڏينهن شيخ صاحب، مير بجار خان، مير فتح (محمد) خان ۽ سيد الله بخش شاهه پاڻ ۾ ماني پئي کاڌي. حضرت شيخ فرمايو ته اسين چارئي شهيد ٿينداسين. پر شاهه صاحب کي حسيني درجو حاصل ٿيندو. آخر ان کي هڪ سخت واقعو پيش آيو، جنهنڪري آل عيال سميت منهن ڏئي اتي ڀڳو. لاچار اڃ کان ماندا ٿي هڪ پاڻيءَ جي چشمي وٽ پهتا، جتي شهادت جو شربت چڪيائين. اهڙي طرح باقي ٽي جڻا به شهيد ٿيا.

وڌس (۱) وري حجاب لاهي پڇيائين ته ڀلا ٻڌايو ته اوهان جو موت ڪيئن ٿيندو. تڏهن پاڻ جلالت ۾ اچي فرمايائون ته ”مون کي حسيني شهادت نصيب ٿيندي“. انهيءَ ٻڌڻ تي ماروءَ ٿيبي رڙ ڪري چيو، ته ”قبلا، آءُ ڪيئن جهان ڇڏيندس“، گرهوڙي صاحب جواب ڏنو ته ”پنهجا رت گڏبا“. هن هيٺ سندن شهادت جي ذڪر ۾ بيان ڪيو ويندو ته ڪيئن مارو ٿيو ابو، ابو ڪري اچي گرهوڙي صاحب جي مٿان پوندو، ۽ ڪيئن منحوس کيس ترار سان قتل ڪري وجهندا.

مهاڏيو جي مڙهيءَ جو ذڪر

مهاڏيو جي مڙهي خيرپور رياست جي ٿر واري ٽڪر (۲) ۾ هئي. چون ٿا ته انهيءَ مڙهي جو بنياد ۵۰۰ ھ ۾ پيو. روايت آهي ته مرهيءَ جو ٻريا ڪندڙ گنگا نديءَ مان پاڻي کڻي نڪتو هو، انهيءَ ارادي سان ته ڪٿي هڪ وڏي مڙهي ٺاهي وڃي رهان. ڪٿي ۽ ڪهڙن اصولن تي مڙهي بنائي وڃي، انهي لاءِ گنگا جر ڪنيو هوائين، ۽ دل ۾ رتڻو هوائين ته جنهن هنڌ جو پاڻي گنگا جر سان تور ۾ هڪ جيترو بيهندو، اتي اها مڙهي اڏائي ويندي. گهڻائي ڏيهه ڏورائين، مگر پاڻي يا وزن ۾ گهٽ ٿي بيٺو يا وڌيڪ. آخر جڏهن رلندي رلندي هڳورن (۳) وٽ آيو، تڏهن اتي جو پاڻي گنگا جر سان وزن ۾ پڇي آيو. پوءِ اهو ٻائو اتي مڙهي ٻڌي ويهي رهيو ۽ ان کي مهاڏيو جي مڙهي يا مهاڏيو جو مندر ڪري سڏيائين. آهستي آهستي ان جي چوگرد هڪ شهر بنجي ويو.

انهيءَ مڙهيءَ جي مهنت کي جادو جي زور تي ڏاڍي طاقت هوندي هئي، جنهنڪري سڄو ملڪ نيمو پيو هوندو هوس. چيو وڃي ٿو ته اوائل ۾ مڙهي جو مهنت پنهنجي مرڻي ڪونه مرنندو هو، بلڪ پاڻ کي جيئري دفنائيندو هو. وڏي کوهي ڪڍائي انهيءَ اندر مهنت وهندو هو ۽ تنهن بعد سائن سوڻن سان وڻي مٿس لوڻ پلٽيندا هئا. پوءِ اڌ ڪن کوهي لوڻ سان ڀري مٽي وجهي، مٿان ڏيوري ٺهرائي ڇڏيندا هئا. رفتہ رفتہ اهي ڏيوريون ڊهي زمين دوز ٿي وينديون هيون. جڏهن مهاڏيو جي مڙهي مسلمانن جي قبضي ۾ آئي، جيئن هيٺ ذڪر ايندو، تڏهن انهيءَ ٽڪري اندر کوهيون کوٽيندي ٻن ٽن هنڌن لوڻ مان ماڻهن جا مڙهه نظر آيا هئا.

(۱) مير بجار خان جي قتل لاءِ ڏسو ص حاشيه. ۽ مير فتح خان ۽ مير عبدالله خان ولد مير بجار خان کي عبدالنبي ڪلهوڙي بيڪ ڪري (۱۱۹۷ھ ۾) ماريو. (ڏسو صفحہ ۲۳ حاشيه). ۽ باقي شهيد گرهوڙي جو ذڪر اڳتي ايندو.

(۲) ڳوٺ جو نالو هٿونگو هو، جو هاڻوڪي هٿونگي کان بالڪل جدا هو، (جيڪي ضلعي سانگهڙ ۾ آهن).

(۳) تيجسنگ سولنگي موجب، اها مڙهي راڻا سر کان ڀريو هئي.

مهاڏيو جي مڙهي پيڇڻ ۽ شهادت جو پيالو پيڻ

ٻارهين صدي هجري جي اواخر ۾ مهاڏيو جي مڙهي جو مهنت سوامي دت گرنالي هو، جو پنهنجي ننڍي ڀاءُ گرت گر جي حمايت سان وڏي هستي رکندو هو. هندو خواه مسلمان هزارن جي تعداد ۾ سندس پوئلڳ هئا، ۽ گهڻي پسگردائي ۾ سندس مڃتا هلندي هئي. سندس لنگر هميشه جاري هو، تنهنڪري آيو ويو سندس نمڪ کائي سندس ارادتمنديءَ جو دم پريندو هو. چانهيا ۽ گجو ذات جا مسلمان (جي اصل ۾ هندو هئا) پڻ سندس مريد هوندا هئا. انهن جي استدعا تي سوامي دت گر کين شت ڪري وري هندو ڌرم ۾ داخل ڪندو ٿي ويو (۱).

جڏهن کان مسلمانن جي مرتد ٿيڻ جو ڪٽڙاءُ گروهڙي صاحب جي ڪن تي پيو، تڏهن کان وٺي دلي ارادو هوندو هوس ته اها مڙهي منهدم ڪري، ساري مانڊاڻ کي نابود ڪري ڇڏيان. هڪ دفعي لنواري شريف ڏي ويندي، مڙهي جي طرف کان ايندڙ يارن وٽان معلوم ٿيس ته بتخانو اڳي کان به وڌيڪ زور تي ويو آهي. اها ڳالهه ٻڌندي ڏاڍو جوش ۽ خروش ٿيس ۽ يارن کي چيائين ته ”بتخانو ڊاهڻ ضروري آهي“. حاضرين مان هڪ درويش کي پنهنجي پاران خواجه گل محمد صاحب ڏي موڪليائين ته وڃي احوال پڇائي ۽ پاڻ پوئتي موٽيو. انهيءَ درويش خواجه صاحب جي حضور ۾ پهچي، سربستو احوال پيش ڪيو ۽ عرض ڪيائين ته شيخ صاحب مون کي اماڻڻ وقت هيٺيون بيت روئي پڙهيو، اگرچہ مون کي رڻ نٿو اچي:

جنهن ڪن ٽوپايا ڪوڏ مان، تنهن کي ڪڇاڙو؟

ماڻس ستاڙو، پٿر نالو ڪين ڪي.

حضرت خواجه صاحب جن اهو سنيهو سڻي ڏاڍو افسوس ڪيو ۽ فرمايائون ته ”حضرت شيخ پنهنجي عمر جي پڇاڻي ڏئي آهي“ (۲).

پوءِ گرهوڙ پهچي وئي عام پڙهو گهمارايائين ته آهي ڪو غازي جو جهاد في سبيل الله ۾ ساھ ڏئي؟ مگر هلي اهو، جنهن کي ڦٽي ڏيڻ جيڏي ڏاڙهي هجي. ڪل ٻاهر ماڻهو ساڻس هلڻ لاءِ

(۱) اها حقيقت تيجسنگ سولنڪي عمر ڪوٽ واري جي هڪ مقالي مان ورتي وئي آهي. مرغوب الاحباب جو صاحب انهيءَ قصي جي ابتدا هن طرح ٿو ڪري: ”صادق دوستان گویندگم بیست فرسنگ دور از گرهور در ریگستان بتخانه ای بود از هنود که دران انواع فواحش می گردید، و حضرت شیخ را بر تخریب آن پیوسته اهتمامی بود.“ يعني سچن دوستن کان روايت آهي ”گرهوڙ کان سٺ ميل پري ريگستان ۾ هڪ هندن جو بتخانو هو، جتي طرحين طرحين جون ٻيڙيون ٿينديون هيون ۽ حضرت شيخ صاحب جن کي هميشه سعيو هوندو هو ته انهيءَ بتخاني کي ڊاهيان.“

(۲) هي سارو بيان ”مرغوب الاحباب“ تان نقل ڪيو ويو آهي.

(۱) جيئن حضرت امام حسين (رض) سان بہ ٻاھتر ماڻھو مديني کان گڏجي نڪتا ھو. مرغوب الاحباب موجب ”سندس اھل ۽ اصحاب جو سڄو تعداد ٻاھر نڪتو“. فقير سنگھار واري روايت ۾ آھي، تہ اھو پڙھو ٻڌي ماڻھن ۾ ڏاڍي چرچر پيدا ٿي، ۽ چيائون تہ مڙھي جو مھنت ڏاڍو زور وارو آھي، اتي اسان جي نہ چلندي، تنھنڪري اھڙي ڪا تجويز ڪجي، جو انھيءَ ارادي کان باز اچي. گھڻي ڪوشش ڪيائون، پر گرھوڙي صاحب نہ مڙيو. سندس والدہ صاحبہ کي سيڪاريائون تہ توهين کيس منع ڪريو، ۽ جيڪڏھن نہ مڃي تہ کيس چئجو تہ ”مان تنھنجي والدہ آھيان، منھنجو فرض لاهي پوءِ ڀلي وڃ“. تنھن تي جواب ڏنائينس تہ ”مون تنھنجو حق اڳيئي لاهي ڇڏيو آھي، جو تون اڃان ٻڙي سان ننڍڙي ھئيءَ تہ توکي جھڪ ڪنيو پئي ويئي. مون تہ تو کي انھيءَ جھڪ کان بچايو ھو.“

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ وري ھي روايت ٻڌي آھي: تہ جڏھن فقير صاحب جھاد لاءِ روانو ٿي ٿيو، تڏھن سندس نياڻيون کيس روڪڻ لاءِ قرآن شريف ميڙ کڻي آيون، جنھن تي چيائين تہ:

ڳورا ٻئي ٻار، ھورو مار نہ ھيڪڙو،
وھان تہ ويرم پئي، نينھن ۾ پوءِ نہار،
ھتي وعدي جي وار، ھتي سوئون ڏينر سرتيون.

ھي بيت حقيقت ۾ شاھ لطيف (رح) جو آھي:

ڳورا ٻئي ٻار، ھنيون حيرت ۾ پيو،
وھان تہ ويرم ٿي، نينھن ۾ پوءِ نہار،
وڃان تہ واڪو ٿي، پاڙي پوءِ پچار،
ھت ٿي وعدي وار، ھت سوئون ڏينر سرتيون.

مخدوم محمد عاقل صاحب ڪھڙائي پنھنجي تاريخ ”گنجينه جھان نما“ ۾ ذڪر ڪيو آھي تہ واٽ ويندي مخدوم صاحب کي ڪنھن شخص چيو تہ حضرت اوهان سان ٿورڙا ماڻھو آھن ۽ جوڳي وٽ چيلا گھڻي انداز ۾ رھن ٿا، پوءِ توهين انھن سان ڪيئن مقابلو ڪري سگھندؤ؟ تنھن تي پاڻ فرمايائون تہ ”ادا جي ھوءَ مڙھي ڀڳي تہ بہ فتح اسان جي، پر جي ھيءَ مڙھي ڀڳي تہ بہ فتح اسان جي“.

ھن ڳالھ جي تصديق عزيزر محمد اسماعيل عرساڻيءَ جي موڪليل احوال مان پڻ ملي ٿي، جو سندس سھڻ لفظن ۾ ھو ٻھو ھيٺ ڏجي ٿو:

”مرحوم مين عبدالرحيم گرھوڙي ھن وڏي فتني جي خبر ٻڌي پنھنجا چند سرفروش دوست روبرو حالتون ڏسڻ لاءِ ھٿونگي روانا ڪيا، جن سموري روڻداد ڏسي اچي بزرگ وٽ حقيقت پيش ڪئي. پاڻ فوراً پنھنجن احبابن ۽ دين محمدي جي شيدائين کي جمع ڪري چيائون تہ جھاد في سبيل الله ڪرڻو آھي، ڪير آھين اھي ھڪڙي خداي عز و جل جا سڄا پرستار ٻانھا جي مون کي پنھنجو خون لکي ڏيندا ۽ الله جي راھ ۾ سرقربان ڪندا؟ ڪيترن ئي ايمان وارن اھو حق جو نعرو ٻڌي سندس ھڪل تي لبيڪ چئي جان فدا ڪرڻ جو وعدو، پنھنجي رت سان لکي بزرگ جي پيش ڪيو. پر ڪي اھڙا بہ ضعيف الايمان ٻانھا ھو جن بزرگ جي عزم کي سست ڪرڻ جي ناڪام ڪوشش ڪئي، ۽ کيس چيو تہ ”سائين ٻائي جي مڙھي جادوءَ جو مرڪز آھي ۽ ان کي فتح ڪرڻ ڪا چرچي يا

رواني ٿيڻ وقت هڪ خط مارو، ٿيبي هٿان مير بجار خان ڏي لکي موڪليائون (۱) ۽ هي نياپو ڏنائون ته: جنهن جي نياپي تي مون توهان کي دنيوي رهايش لاءِ هڪ زمين جو ٽڪر هٿ

مذاق جي ڳالهه ناهي. لهنذا تعجيل کان ڪم وٺڻ سراسر غلط ٿيندو. تنهنڪري دوباره پنهنجي فيصلي تي غور ڪريو. مگر شهيد اعظم مجاهد في سبيل الله جن سونن الفاظن ۾ جواب فرمايو، اهي هي لفظ آهن: ”فتح هر حال اسان جي آهي جي هوءَ مڙهي (ٻائي واري) پيڳي ته به فتح ۽ جي هيءَ مڙهي (يعني ديهه يا جسر) ته به فتح“. پوءِ هڪدم الله اڪبر جو نعرو هڻي پنهنجن مجاهدن سان منزلون ڪندو، اچي هٿونگي پهتو.

(۱) هي خط فارسي ۾ موجود آهي جو نقرچ واري نسخي کان سواءِ پير صبغت الله شاه واري ملفوظات جي قلمي نسخي ۾ خليفه گل محمد صاحب سانوڻيءَ جي هٿ اکر (سن ۱۲۵۵ھ) پڻ ڏنل آهي، جو عزيزم ڊاڪٽر نبي بخش تڪليف وٺي مون ڏي نقل ڪري موڪليو. عزيزم دين محمد سومري پڻ ان جو صحيح نقل گرهوڙ شريف جي درگاه تان اٿاري موڪليو هوم تاهم ان جي فارسي تمام جڏي آهي. خط ۾ مير صاحبان کي ترغيب ڏني وئي آهي ته شريعت جي متابعت ڪن، ۽ اهلبيت رسول الله صلعم کي تعظيم ڏين ازانسواءِ منجهس نفس جي حقيقت تي روشني وڌي وئي آهي، ۽ منجهس ”مڙهي مهاڏيو“ جي تخريب ڏي اشارو آهي. انهن ٽنهي نقلن کي ملائي، هيٺ ان جو متن سنڌي ترجمي سميت ڏجي ٿو:

مرشد ڪامل ۽ قبله العارفين مخدوم حضرت ميان عبدالرحيم صاحب قدس سره العزيز جو خط مير فتح خان ۽ مير بجار خان ڏانهن.

مير صاحب مهربان ميان فتح خان و مير صاحب هشار بابسيار وقار ميان بجار، شل پنهني جهانن جي عافيت نصيب هجين، ۽ اسين به اهڙي طرح - آمين!

بعد سلامن جي واضح هجي ته هي احقر دعا جي لشڪر منجهان آهي، جو الله ۽ سندس رسول جي توفيق سان رواجي جنگ جي لشڪر کان گهڻو مٿاهون آهي. رسول الله ﷺ فرمايو آهي ته ”ضعيفن ڪري ئي اوهان کي رزق ۽ نصرت ملي ٿي“ ۽ رسول الله ﷺ خود ضعيف مهاجرن کان سوپ جي دعا گهرندو هو.

مصطفيٰ دعا ٿو گهري مسڪينن کان ۽ پڻ اوهان جو خير خواه آهي، ٿي دعا خير جي.

مون مسڪينن کي ظاهري ۽ باطني جنگ ۾ پنهنجو همراه ڄاڻن. يعني نانڪ جي (هندو) قوم کي تڪي ترار سان ناس ڪن ۽ يزيدي قوم کي قرآن مجيد جي هن آيت سان دفع ڪن: جيڪي الله ۽ سندس رسول کي ايڏائين ٿا، انهن تي دنيا توڙي آخرت ۾ خدا جي لعنت

مکتوب مرشد مڪمل قبله العارفين مخدوم حضرت ميان عبدالرحيم صاحب قدس سره العزيز بجانب مير فتح خان و بجار خان تالپور.

مير صاحب مهربان ميان فتح خان و مير صاحب هشار بابسيار وقار ميان بجار بعافيت دارين باشند، ونحن كذلك - آمين!

بعد از سلام آنکه این احقر چون از لشکر دعائي است که بعزت الله و رسوله از لشکر غزاء برتراست. قال رسول الله صلي الله عليه و آله وسلم انما تر زقون و تنصرون بضعفاء کم، وکان رسول الله يستفتح بضعفاء المهاجرين،

مصطفيٰ جويد ز مسڪينان دعا
وخير خواه شماسٽ بناير الثالث بالخير -

ماسڪين رادر مجادله صغري و ڪبري همراه دانند، يعني قوم نانڪي را بتيغ حديد و دفع قوم يزيدي را بقرآن مجيد: الذين يؤذون الله و رسوله، لعنهم الله في الدنيا والاخره - سازند، و ذالك من العجائب الاتفاقية :

ڪري ڏنو هو، انهيءَ نياپي موڪليندڙ جي ڪم سان مان هتان روانو ٿيان ٿو. توتي هاڻي فرض آهي ته اچي منهنجي مدد ڪر. حڪم موجب مارو ٿيبي مير بجار خان کي وڃي خط ڏنو. مير کي

(بقية الحاشيه)

(اڳئين سان مليل)

غنيمت دان امور اتفاقي را

قوله تعالى: و اذ اغرقنا آل فرعون و انتم تنظرون؛
يعني في الواقعة الاولى والثانية

آهي، ۽ اهو هڪ اتفاقي عجائبن مان آهي.

اتفاقي امورن کي غنيمت ڄاڻج.

الله تعاليٰ فرمايو آهي (ياد ڪريو) جڏهن اسان فرعون جي پوئلڳن کي ٻوڙيو ۽ اوهان اهو رنگ بيٺي ڏٺو، يعني پهرئين ۽ ٻئين واقعي پيري.

هڪ حسام الدين ۽ ٻيو مولوي

جمع گشته موت هر ملحد غوي

۽ الله تعاليٰ مومنن کي جنگ کان بچايو.

(يعني ڪافرن کي نه سزا ڏيڻ جي سبب جي علم هوندي به ؟) ۽ الله تعاليٰ فرمايو آهي ته هنن ماڻهن کي ڇڏيو آهي، جو ڪا به ڳالهه نٿا سمجهن؟

يا آشنائي ۽ هساڳيءَ جي حق موجب، يا روزي ۽ نماز ۽ قرآن ڪريم جي تعظيم، ۽ قرآن ڪريم بغير ٻيو ڪو به مذهب نه رکڻ جي راه ۽ رسم جي بناء تي. يا ظاهري چڱاين جي بنياد تي، هي (مسڪين) گهري ٿو ته اوهان جي سرداريءَ سان وفادار رهي، جنهن ۾ اوهان لاءِ ٻنهي جهانن جي سرخروئي آهي. هيءَ وڏي نعمت ۽ پراڻين دولت انهيءَ وقت هٿ ايندي، جڏهن شريعت جي فرمانن کي زيد ۽ عمرو جي فرمانن تي ترجيح ڏيندا.

”جيڪڏهن الله کي مدد ڪندا ته الله به اوهان کي مدد ڪندو“. اها ڳالهه پنهنجي جان جي صحيفي تي چٽي ڇڏيو. حال في الحال جيستائين رسول الله ﷺ جي ديني احڪامن ۽ سندس اولاد جي تعظيم بجا نه آئيندا، تيستائين زمين تي پير نه گسائيندا.

خدا تعاليٰ فرمايو آهي، ته اسان يوسف کي زمين تي پختو ڪيو.

يک حسام الدين و ديگر مولوي

جمع گشته موت هر ملحد غوي

وڪفي الله المؤمنين القتال

(يعني؟) بعلمر علي سبب عدم نقمة الكافرين)

وقوله تعالى: فما لهؤلاء القوم لا يكادون يفقهون حديثا

يا بنا برحق آشنائي وهساڳيءَ، يا بنا بر رسم روزه و نماز و تعظيم قرآن ڪريم، ونا داشتن مذهب غير مذهب قرآن ڪريم، يا بنا بر حسنات ظاهري ميخواهد که سرداري شمارا وفادار باشد - يعني في الدارين موجب سرخروئي شما باشد؛

اين نعمت عظمي و دولت قصوي وقتي بدست آيد که فرامين شريعت را بر فرامين زید و عمرو راجح دارند.

ان تنصروا الله ينصركم“ بر صحيفه جان نگرند.

بالفعل تعظيم فرمان دين رسول الله صلي الله عليه آله وسلم و اولاد او تابجا نيارند، قدم بر زمين نساييند.

قوله تعالى: ولقد مكنا ليوسف في الارض.

انهيءَ وقت ايمان ڇڏي ويو. پاڻ ته ڪو نه آيو، پر مدد به ڪانه موڪليائين. پاڻان جواب ڏياري موڪليائين ته توهين ۽ مهنت پئي فقير آهيو، اسان جو انهيءَ ڪم ۾ ڪو به واسطو نه آهي؛ جيئن وڻيو تيئن ڪريو. هوڏانهن مهنت کي چوائڻي موڪليائين ته اسان جو مڱري جي ڪاه سان ڪو

(بقية الحاشيه)

عليم دين متين بدان خواهد بود که بخانه كفر خراب کنند، و مجامع ایشان تفریق شوند، و مهري مهاديو ضرور تخريب کنند، و ایشان را ابر مسلمانان عامل نکنند. اشداء علي الکفار رحماء بينهم، علامت محمدیان همین است.

واز کسی که نمازي بود متهمي نگیرند. قال رسول الله صلي الله عليه و آله وسلم: ليس علي المسلم جزیه و بي نماز را بيلي ندارند. و درشادي و غمي دعوت نکنند، که قطع و وصل براي محبوب حقيقي رواست. نه براي اغراض دنيا؛

هر چه جز عشق خدا جانکاهي است و بردروازه شريعت کاردار کسی رادارند که مسئله شرعي نگذارد، و برشوت و رياء ميل نیکند. وقاضي جاهل را بمذهب محمدي قاضي کردن روا ندارند؛

آکه ز شرع نیست بود رهزن انعام و از قوت مسلمانان لاگه نگیرند، که خلاف شريعت است، و حصه زراعت موجب حکم شريعت بگیرند، که بر مسلمانان ظلم واقع نشود.

و (نتيجه) تعظيم اولاد رسول عليه الصلوه و (علي) آله السلام بدان است که هريکي را که کند يعني متاهل گردد، ده جريب سيري کنند يا پنج.

(اڳئين سان مليل)

دين متين جي تعظيم هن ۾ آهي ته ڪافرن جا بتخانا ڊاهيو، سندن مجموعا ڇڙوڇڙ ڪريو، مهاڏيو جي مڙهي ضرور ناس ڪريو، ۽ انهن کي مسلمانن جي هٿان ڪامورا ڪري نه مقرر ڪريو. محمدين جي هي نشاني آهي ته ”ڪافرن تي سخت هجن، ۽ پاڻ ۾ نهايت باجھارا.“

۽ جيڪو نمازي هجي، تنهن کان مٿڪي نه وٺو. رسول الله ﷺ فرمايو آهي ته ”مسلمانن تي جزبو نه آهي“ ۽ بي نمازي کي بيبي ڪري نه رکو، ۽ شادي توڙي غمي ۾ ان کي نه سڏيو، ڇاڪاڻ ته ڇنڻ ۽ ڳنڍڻ خاص محبوب حقيقي جي خاطر هئڻ گهرجي ۽ نه دنياوي غرضن لاءِ؛ ”خدا کان سواءِ ٻيو سڀڪجهه جان جو ڪاپو آهي.“

شريعت جي دروازي تي انهيءَ ماڻهوءَ کي ڪاردار مقرر ڪجو جو شرع جا مسئلا ڇڏي نه ڏئي، ۽ رشوت ۽ رياءَ ڏي لاڙو نه رکي، ۽ جاهل قاضي کي قضاوت لاءِ روا نه رکجو؛ ”(جو) شريعت کان غير واقف ۽ ڏورن جو چور آهي.“

۽ مسلمانن جي قوت مان لاڳ نه وٺجو جو شريعت جي خلاف آهي. پوک جي پيدائش جو حصو شريعت جي حڪم موجب وٺجو، جيئن مسلمانن تي ظلم نه ٿئي.

۽ رسول الله ﷺ جي اولاد جي تعظيم هن ڳالهه ۾ آهي ته جڏهن ڪو منجهانئن شادي ڪري، ته ان کي پنج يا ڏهه جريب زمين جا سيريءَ طور ڪري ڏيو، يا از خود اوهين ان جو طريقو (يعني مسڪيني) اختيار

به واسطو ڪونه آهي، توهان مڱري سان ڪهڙو به سلوڪ ڪري سگهو ٿا.

گهروڙ کان پهرين منزل ”رڪن ڏليار“ وٽ ڪيائون، جو ڪپري کان ۵ ميل اوڀر ۾ آهي. اتي ٽيپن وٽ سرينهن جي وٺ هيٺ ڏينهن ٺاريائون. مارو ۽ الياس ٿيپو پئي پائر جهاد لاءِ تيار ٿيا.

(بقيه الحاشيه)

يا از خود هر طريق او ديگر سپردند(؟)

حيث باشد که اهليت رسول
گر سنه خسيندو توسير و ملول

ما امتيان را دستار و تيغ وقتي زييد که از اهليت
پيش نخوريم.

وقال عليه الصلوه والسلام:

”اطلبوني في اهل بيتي“ وقال صلي الله عليه وسلم: لا
ايمان لمن بات شعبان و جاره طاو.

بني آدم اعضاء يكدیگرند.

ومانع از رعايت اين هفت امور هيچ نيست مگر
نفس، که دشمن خانگي انسان است. مولوي گوید:

جمله قرآن شرح خبث نفسهاست

ورنه نور باغها در باغهاست وجامي گوید:

نفس چون نيست در درون باقي
چم غم از دشمنان آفاقي

تتمه: نفس چيست تلاش غير شرعي اين وصيت
نامه خود بخوانند و عمل نمايند.

جوانا سر متاب از پند پيران.

والسلام.

(اڳئين سان مليل)

ڪريو.

حيث آهي جو رسول الله ﷺ جا اهليت بڪارا سمهن
۽ تون ڏاڍل ۽ سست هجين! اسان امتين کي پڳ ۽ تار
انهيءَ وقت سونهي جو اهليت کان اڳ ۾ نه کائون.

رسول الله ﷺ فرمايو آهي ته:

”مون کي منهنجي اهليت ۾ ڳوليو“ ۽ پڻ فرمايو
آهي ته رسول خدا جي ته ”ان کي ايمان ناهي جو رات
جو ڏاڍل سمهي ۽ سندس پاڙيسري بڪايل هجي“.

بني آدم هڪ ٻئي جا عضوا آهن.

انهن ستن ڳالهين جي رعايت رکڻ کان ٻيو ڪجهه به
مانع نه آهي مگر نفس، جو انسان جو گهرو دشمن آهي.
مولانا جلال الدين رومي فرمايو آهي:

سارو قرآن نفس جي بچڙين جو شرح آهي. نه ته
باغن جو نور باغن ۾ ئي آهي (؟)

۽ مولانا جامي چيو آهي:

جڏهن اندر ۾ نفس باقي ناهي،
تڏهن ٻاهرين دشمنن کان ڪهڙو خوف؟

ضميمو: نفس ڇا آهي ۽ غير شرعي شين جي تلاش
هي وصيت نامو خود پڙهندا ۽ ان تي عمل ڪندا.

اي جوان! ٻڌڙن جي نصيحت کان منهن نه موڙ

والسلام.

پر پاڻ الياس کي پوئتي گهر جي سنڀال لاءِ ڇڏيائون، ۽ فقط ماروءَ کي ساڻ کنيائون (۱). اتان کوچ ڪري راڙ جي سيدن ۾ آيا، سيدن کي چيائون ته ”اوهان سونهان ٿي هلو“. سيدن چيو ته ”مهنٽ تمام ڪرڙو آهي ۽ هي لشڪر ڪڏهن به ڪونه ڪٽندو ۽ جيڪڏهن مهنٽ کي خبر پئي ته اسان سونهپ ڪئي آهي ته اسان کي پيڙي ڇڏيندو“. ائين چئي هلڻ کان انڪار ڪيائون. سندن ساٿ ۾ ڪامل نالي هڪ ڪوري هئو، جنهن چيو ته ”قبلا، مان تازو اتان آن خريد ڪري آيو آهيان، واٽ آءُ به ڏيکاري سگهندس. تنهن تي پاڻ فرمايائون ته ”جڏهن تون هنن ۷۲ ڄڻن جو هن وقت سونهو ٿيو هلين ٿو. تڏهن ڏينهن قيامت جي به هنن ۷۲ ڄڻن جو سونهو ٿي هلندين. هنن سيدن جي سڀي وٺي ٿو ڏيان ڪورين کي، ۽ ڪورين جي ڪورپ وٺي ٿو ڏيارين راڙ جي سيدن کي“. راڙ، ڪپري تعلقي ۾ هڪ ننڍو ڳوٺ آهي، جتي اڃا تائين ڪيترا سيد ويٺا آهن، جي ڪورڪو ڪم پيا ڪن. ڪامل ڪوريءَ جا پويان اڃان تائين گرهوڙي صاحب جي درگاه جا مجاور ٿيندا اچن. مرحوم سنگهار فقير جنهن جي واتان هي روايت هتي آندي وئي آهي، سو به ڪامل ڪوريءَ جي ڪڙم مان هو.

آخر راڙ کان رڙهي، اچي مهاڏيو جي مڙهي (۲) کي قابو پيا. ان وقت سڄي عملي وٽ فقط هڪ ڏور دار بندوق هئي.

مهنٽ جي جادوءَ جو ذڪر

مهنٽ وٽ هڪ ڪشتو هوندو هو، جو هر ڪنهن طرف کان آن، گيه، گوشت وغيره گڏ ڪري اچي سندس ديڳ ۾ وجهندو هو، جا رجھي تيار ٿيندي هئي، ۽ ان مان اتي جا رهاڪو، هندو خواه مسلمان کائيندا هئا. انهيءَ ديڳ ۾ اهڙي حڪمت هئي، جو سوين ماڻهو کائي اٿندا هئا، پر هوءَ اوتري جي اوتري رهندي هئي (۳). ازانسواءِ ڪهڙو به مريض وٽس ايندو هو، ته مٿس به ٿي

(۱) هي روايت مون کي برادر ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ کان ملي آهي.

(۲) عزيز ڊاڪٽر بلوچ جي تحقيقات موجب اها مڙهي هاڻوڪي خيرپور رياست جي حد ۾ دين ڳڙھ طرف هئي، يعني ته ڪپري کان اٽڪل ٽيهه ڪوھ اتر اوڀر طرف. اتي ٻه تڙ هوا: ۱. رهو، ۲. ڏيڏرو. رهو مڙهيءَ کان ۴ ميل ڏکڻ ۽ ڏيڏرو ۳ ميل اولهه هو. فقير عبدالرحيم ڏيڏرو تڙ تي هڪ ڪنڊيءَ هيٺ اچي لٿو، جا تڙ کان الهندي طرف ڌڙي تي بيٺل هئي.

(۳) عزيز عرساڻي صاحب کان معلوم ٿيو، ته اها جادوءَ جي ڪونڊي يا ننگهه مڙهي يڃڻ بعد مجاهد پاڻ سان کڻي آيا هئا. ۽ اڃا تائين درگاه لنواري تي سلامت رکيل آهي. مٿس سنسڪرت جهڙن اکرن ۾ ڪي جادوءَ جا ڪلما لکيل آهن، جي زماني جي دستبرد سبب پڙهڻ ۾ اچي نٿا سگهن. اها ڪونڊي حضرت سلطان الاولياءَ جي مقبري واري صحن جي ڏکڻ اوڀر واري ڪنڊ ۾ رکيل آهي، جا هر هڪ تمنائي ڏسي سگهي ٿو.

لفظ پڙهي شوڪاريندو هو، ته مرض لهي ويندو هو. انهي ٻنهي ڪرتبن ڪري ماڻهن ۾ مهنت جي وڏي مڃتا هوندي هئي.

شيخ عبدالرحيم صاحب شهر جي ويجهو وارد ٿيڻ شرط هڪ جتي جي پادر کي حڪم ڏنو ته ڪشتي کي ڪيڏانهن به نه ڇڏج. سو ڪشتو جيڏانهن وڃي تيڏانهن موچڙا کايو موٽيو اچي سامي جي اڳيان ڪري. سامي حيران ٿي چيو ته شايد ڪو جادوگر آيو آهي، جو ڪشتي کي گڏائيءَ کان روڪي ٿو. چوڌاري چاري موڪلياڻين جن اچي خبر ڏنيس ته ٻيو ته شهر جي چڪ ۾ ڪونه آيو آهي، سواءِ گرهوڙ واري مگرهه فقير جي. سامي کي اڳيئي سڌ هئي ته مگرهه وڏو درويش آهي، جنهن ميرن کي سنڌ وٺائي ڏني هئي. تنهن تي ساميءَ جي ننڍي پيءُ گرت گر کيس چيو ته هن کي ميرن جي ضرور مدد هوندي ۽ ازانسواءِ فقير به آهي، انهي سبب ساڻس وڙهڻ چڱو ناهي، بهتر ٿيندو ته منت ڪري جند ڇڏائجي، ۽ کيس ڪجهه ڏن ڏيئي پوئتي موٽائجي. دت گر کي اها صلاح آڙي، ۽ ٻئي جڻا گرهوڙي صاحب وٽ لنگهي ويا. گهڻيون ئي منٿون آزيون ڪيائونس، سون، هيرن جواهرن ۽ سويڊين عورتن جي لالچ ڏنائونس، مگر گرهوڙي صاحب سڀني آڇن کان انڪار ڪيو، بلڪه ٻنهي جڻن کي اسلام جي دعوت ڏنائين، ۽ کين صاف چيائين ته جيڪڏهن ايمان نه آئيندا ته مان جنگ کان ڪين گسندس. ٻنهي جڻن ايمان آڻڻ کان نابري واري. تنهن تي پاڻ کين چار شرط پرڪا طور وڌائين، ۽ فرمايائين ته جيڪڏهن انهن مان ڪو به شرط قبول نه ڪيو ته پنجنون شرط تلوار جو آهي، جا پاڻهي فيصلو ڪندي.

چئن شرطن جو ذڪر (۱)

پهريون شرط: هندن جو سردار اسان وٽ اچي. اسين کيس چاليهه راتيون هڪ ڳڙڪين کان سواءِ جاءِ ۾ بند ڪري ٻاهران در کي قفل ڏئي ڇڏينداسون. اهڙي طرح آءٌ جو مسلمانن جو

(۱) مرغوب الاحباب موجب، فقير سنگهار جي شرطن ۾ قدرتي اختلاف آهي. روايت جو ٽيون ۽ چوٿون شرط مرغوب الاحباب جي ٽئين ۽ ٻئين شرط جي مطابق آهن. روايت جو پهريون ۽ ٻيون شرط مرغوب الاحباب جي پهرين شرط سان معنيٰ ۾ موافق آهن. مرغوب الاحباب جو چوٿون شرط بالڪل نيارو آهي. روايت جا پهريان ٻه شرط هن طور آهن:

- ۱ - رات جو ٻئي جڻا اڪيلا رهاڻ ڪريون. پوءِ جيڪڏهن تنهنجي صحبت جو اثر مون تي پيو ته مان جڻيو پائي هندو ٿيڻ جو اعلان ڪندس، ۽ جيڪڏهن منهنجو اثر توتي ٿيو ته تون خود بخود مسلمان ٿيندين.
- ۲ - ٻنهي ڌرين جا ماڻهو جدا جدا جاين ۾ بند ڪري، ڪنجيون کڻي پري وڃي ويهجي. پوءِ جنهن جي طرف مالڪ ذوالجلال هوندو، تنهن طرف جا ماڻهون پاڻهي نڪري ايندا، جيڪا ڌر بنديل رهي، سا ٻاهر نڪتل تي سواءِ ڪنهن شرط شروعات جي ايمان آڻي.

مهندار آهيان سو وٽن چاليهه راتيون قفل اندر بند رهندس. پوءِ جيڪو به اسان مان فوت ٿيو، تنهن جو لشڪر ان مڃيندو.

ٻيون شرط: هڪ ميدان مقرر ڪجي. هندن جو لشڪر هڪڙي طرف بيهي ۽ مسلمانن جو سامهين طرف، جيئن هڪ ٻئي کي ڏسي سگهن. پوءِ مان ۽ هندن جو سپه سالار ميدان ۾ ملهون وڙهنداسون. جيڪڏهن ٽئي دفعا آءٌ مٿس غالب پيس ته هو مسلمان ٿيندو، نه ته آءٌ جڻيو ٻڌي ساري لشڪر سميت سندس تابع ٿيندس.

ٽيون شرط: مون کي ۽ هندن جي سرڪري کي سڀني ماڻهن جي روبرو پڌري پٽ ساھمي ۾ تورين. جيڪڏهن هو باوجود ٿلهائي جي ڳورو ٿيو، ته مان سندس رسمون پاڻ تي هموار ڪندس، پر جيڪڏهن آءٌ باوجود ڏهراڙي جي وزن ۾ سرس ٿيس ته هو اسلام آڻيندو.

چوٿون شرط: هندو پنهنجي بت اڳيان راڳ روپ ۽ ريتيون رسمون ڪن، جڏهن جوش ۾ اچن، تڏهن آءٌ تن تنها وٽن حاضر ٿيندس. پوءِ جيڪڏهن مون تي تصرف هلايائون، ته مان سندس جماعت ۾ شامل ٿيندس، يا آءٌ ذڪر جي حلقن اندر ويهي رهندس، ۽ سندس سردار اڪيلو اچي، اڃا اوڻيهه وڪون پري هوندو ته از خود ڪلمه شهادت پڙهي مسلمانن جي دين ۾ داخل ٿيندو.

پنجون شرط آهي جهاد، جنهن جي لاءِ سنڀري آيا آهيون.

انهيءَ پيغام موڪلڻ بعد شيخ عبدالرحيم پاڻ کي ڪلهن تائين واري ۾ پورايو، ۽ سڀني سپاهين کي سڏي کائڻ پيئائين ته ڪهڙي صلاح آهي، جيڪڏهن ڪافر چار شرط نه مڃين. سڀني يڪ آواز چيو:

صلاح ماهمه آنست کان تراست صلاح

(اسان سڀني جي اهاڻي صلاح آهي جا اوهان جي آهي.)

تنهن تي پاڻ فرمايائين ته مون کي هيءَ ڳالهه منظور آهي يعني ته شهيد ٿي پورجون. سڀني چيو ته شهادت جو موت قبول ڪري آيا آهيون. تنهن کان پوءِ زمين کان ٻاهر ڪڍيائونس (۱).

مٿيان چار ئي شرط سامي قبول نه ڪيا. تنهن تي گرهوڙي صاحب کيس ٻيو وجهه ڏنو ۽ چيائينس ته ”اوهان ڪشتو گهرايو ۽ کائڻس پيو. جيئن هو چوي ٿيئن ڪريون. ڪشتي کان دريافت ڪئي ويئي، پر جواب نڌار. تڏهن گرهوڙي صاحب چيو ته هاڻي وري ڄمئي، کان ٿا پيئون، پوءِ جيئن چوندي ٿيئن ڪنداسين. سامي سمجهيو ته ڄمئي به ڪشتي وانگر خاموش رهندي، سو اهو شرط کڻي قبول ڪيائين. ڄمئي وئي ڪيو ”دين! دين!“ سامي مڪر ڪري چيو

(۱) هي تفصيل ”مرغوب الاحباب“ تان ورتل آهي.

ته جمني مان ”ڏن ! ڏن !“ جو آواز ٿو اچي. تنهن تي يڪدم ”حق! حق!“ جو آواز اچڻ لڳو. انهي ڪشمڪش تي ننڍي ڀاءُ گرت گر وڌي ڀاءُ دت گر کي چيو ته بهتر آهي ته نيزاري ڪري پاڻ ڇڏائجي، نه ته هن بلا مان جند نه ڇٽندي. پوءِ ٻنهي ڀائرن صلاح ڪرڻ لاءِ اجازت وٺي پنهنجي جاءِ تي ويا (۱).

جاءِ تي پهتا ئي مس ته مير بجار خان جو مخفي خط به اچي ملين، جنهن ۾ لکيل هو ته اسان جو مڱريه فقير جي لڙائي سان ڪو به واسطو ڪونهي، اوهين پاڻ ۾ ڄاڻو. ٻنهي ڀائرن کي مير صاحب جو ڊپ هو، پر جڏهن خبر پيڻ ته مير جو هٿ ناهي، تڏهن پيٽ ۾ ساهه پيڻ، ۽ چيائون ته انهن ٻاهتر ڄڻن کي اجهو ٿا گهمائي وئون. انهيءَ خيال سان وٺي پير تي ڏونڪو هنيائون ۽ جنگ لاءِ تياري ڪرڻ لڳا. ايتري ۾ گرهوڙي صاحب جي ماڻهن به اچي احوال ڪيو ته ”قبلا، سامي ۽ سندس ڀاءُ ته صلاح مشورت لاءِ وقت وٺي ويا هوا، مگر ڏسجي ائين پيو ته جنگ لاءِ تياري ٿي رهي آهي“. تڏهن پاڻ فرمايائون ته شايد مير بجر ڊوهه ڪيو آهي، ٿيندو به ساڻس ڊوهه:

اسان پاري، بجر نه پاري، وٺي بجر جي سرداري (۲)

هن جنگ ۾ ڪي ٽالپر به شامل هئا، جن عرض ڪيو ته ”قبلا: بجر ته دغا ڪئي، پر اسان ٽالپرن ڪهڙو ڏوهه ڪيو، جو اسان کي به پاراٽو ڏنو ويو آهي“. تڏهن پاڻ فرمايائون ته: ”اوهين مير پيا سڪيو پيٽ پاليندا“. انهيءَ دعا جو نتيجو اهو ٿيو، جو اڃا اڃاڻ تائين سڀ ڪنهن ٽالپر وٽ ڪجهه نه ڪجهه زمين جو ٽڪر آهي، ۽ خوش گذران ڪري رهيو آهي. ٿوري وقت ۾ ساميءَ جو لشڪر اچي ويجهو پيو. پاڻ پنهنجي ساٿين سان اڳيرو وڌيا ۽

(۱) هي تفصيل فقير سنگهار جي روايت تي ٻڌل آهي. انهيءَ روايت ۾ وڌيڪ آيل آهي ته جڏهن ٻئي ڀائر صلاح مصلحت لاءِ موڪل وٺي ويا، تڏهن گرهوڙي صاحب به پنهنجن ساٿين سان مشورت ڪئي. پهرين پهرين ابراهيم سوڌڙي کان صلاح پڇيائون. هي ماڻهو تازو مسلمان ٿيل هو ۽ ويجهڙائي ۾ لنواري شريف مان ارشاد وٺي آيو هو، جواب ڏنائين ته قبلا، نبيءَ به جزيو وٺي ڇڏي ڏيندا هوا، پاڻ به ڪٿي ائين ڪريون“. وري گرهوڙي صاحب ابراهيم ٽالپر کان پڇيو، جنهن جواب ڏنو ته ”قبلا، هيءَ مهل برڪت واري اسان کي وري هٿ نه ايندي، باقي توهان لاءِ ته اهڙيون گهڙيون هميشه پيون اينديون. تنهنڪري هي موقعو نه ڇڏڻ گهرجي“. تڏهن پاڻ ابراهيم سوڌڙي ڏانهن مخاطب ٿي فرمايائون ته ”تو کي تازو ارشاد مليل آهي، ته به تو مان اڃان ڪفر جي ٻوٽي اچي“، وري ابراهيم ٽالپر ڏي منهن ڪري چيائون ته، ”تنهنجو درجو خليل الله وارو آهي“.

(۲) هن ڳالهه ڏي برٽن صاحب به پنهنجي معرڪه الآرا ڪتاب ”سنڌ ۽ سنڌونديءَ جي ماڻھو ۾ رهندڙ قومون“ (سن ۱۸۵۱) ۾ اشارو ڪيو آهي.

رامڻ ٽالپر (۱) کي حڪم ڏنائون ته بندوق ڀري ڇڏ. رامڻ جواب ڏنو ته مون اڳئي ڀري ڇڏي آهي. چيائونس ته ٻيو ڪان به ڀري ڇڏينس، ۽ جڏهن مان چوان ته تڏهن چوڙج، جنگ ڇڙڻ تي پاڻ ڀريو ٿي رامڻ سان گڏ وڃي بيٺا. مريدن هڪ ترار ۽ ڍال واري کي موڪليو ته وڃي ڀر ۾ بيهه ته وقت سر ڍال سان بچاءُ ڪري سگهجي. پاڻ يڪدم ڍال واري کي هٽائي چيائون ته:

سپر سور ڪنديا، مرڻ باس ته مير ٿين (۲).

پوءِ ته مجاهدن وٺي هندن جي لشڪر تي هلان ڪئي. گرهوڙي صاحب پاڻ نڪو هٿيار هلايو، ۽ نڪي ڪو ڪاوڙ يا پٽ جو لفظ وات مان ڪڍيائين. رڳو ”اياڪ نعبدو اياڪ نستعين“ واري آيت پئي دهرائائين. ايتري ۾ سامي دت گر، ڪاري گهوڙي تي چڙهيل، ڪتاري چيلهه سان ٻڌل ۽ نيزو هٿ ۾ لشڪر اڳيان گهوڙي کي تپائيندو ۽ ڪڏائيندو نظر آيو. پاڻ رامڻ ٽالپر کي حڪم ڏنائون ته سامي جي سيني ۾ بندوق هن. بندوق لڳڻ سان سامي گهوڙي تان آهڻجي پيو ۽ سندس تنگ رکيب ۾ ڦاسي پئي. هندن جي لشڪر جڏهن ڏٺو ته سندن صوبو ڪري پيو آهي، ۽ گهوڙي کيس گهليندي وئي، تڏهن چيائون ته پهرين سامي کي بچايو، ۽ پوءِ انهن ٻاهتر ماڻهن کي گرفتار ڪندي ويرم نه ٿيندي. دشمنن ۾ ٽاڪوڙو ڏسي، مسلمان پٺيانئن ڪاهي پيا. اهو وجهه وٺي دشمن جا ڪي آدمي گرهوڙي صاحب تي اور ڪري آيا (۳). پهرين پهرين لڪائي چانهين گرهوڙي صاحب تي بندوق چوڙي، پر بندوق ڦاٽي پئي. پوءِ بندوق اڇلي اچي کيس بڙڇيون هنياين (۴)، ۽ ستابي گجوءَ (۵) ترار جا ڌڪ هنيا، ۽ هنگورئي ۽ راڄڙ مٿس ڪهاڙين جي وار ڪئي.

(۱) مرغوب الاحباب ۾ آهي ته بزرگ گرهوڙي جي جماعت ۾ رامي نالي هڪ ڳيرو نوجوان ٽالپر هو، جنهن کي واٽ ويندي سان ڪنيو هوائون، ۽ واکو ڪري چيو هوائونس ته ”هليو آءُ، اڄ تنهنجو وقت آهي“ جنهن ڳالهه سندس رفيقن کي عجب ۾ وڌو هو، جنهن دت گر کي نيزو هٿ ۾، گهوڙي چڙهيل ايندو ڏٺو هو، جو ”ماريو ماريو“ ڪندو پي آيو. الله اڪبر پڙهي بندوق سيني ۾ سٽڪا يائينس، ۽ سندس لشڪر فراري ٿيو. موجود لنواري درگاهه جي سجاده نشين خواجه گل حسن صاحب مون کي زباني ٻڌايو ته خواجه گل محمد صاحب جن گرهوڙي صاحب کي اشارو ڪيو هو ته رامن ٽالپر کي واٽ تان ضرور ڪٽجو.

(۲) مرغوب الاحباب ۾ آهي ته ”جڏهن يارن مان هڪڙي کي هٿ ۾ سپر ڏنائون، تڏهن کيس واکو ڪري (اهو بيت) چيائون، جا ڳالهه پڻ موزون آهي. مون سنگهار فقير جي روايت اختيار ڪئي آهي.

(۳) هي منهنجو قياس آهي. ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي روايت (صفحو ۵۷ حاشيه) موجب جنگ جي ختم ٿيڻ بعد ئي لڪائي ۽ ستابي کيس بڙڇيون هنيون هيون. والله اعلم بالصواب.

(۴) انهي ڪري گرهوڙي چانهين کي گهٽ نظر بلڪه نفرت سان ڏٺو ويندو آهي ۽ چيو ويندو آهي ته: لڪ لعنت لڪائي کي، جنهن مڱريو ماريو.“ ڪيترن سالن تائين چانهيا درگاهه گرهوڙي تي ڪو نه ايندا هئا، انهي ڪري جو جيڪو به روضي مبارڪ جي دروازي کان لنگهندو هو، تنهن جي ڏاڙهي ٽنگجي پوندي هئي. ڳچ سالن کان اها تڪليف مٽائڻ دور ٿي آهي.

(۵) اصل روايت ۾ گجوءَ جو خاص نالو ڏنل ناهي. عزيزم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي ٻڌل روايت مان ورتو ويو آهي.

مارو ٿيبي (۱) جڏهن هي حال ڏٺو تڏهن ڊوڙندو ڊوڙندو ”ابو ابو“ ڪري، اچي گرهوڙي صاحب جي مٿان پيو، ۽ انهن ساڳين نامرادن کيس ترار هڻي ماري وڌو (۲). اهڙي طرح گرهوڙي صاحب جي مارو، جي حق ۾ پيشنگوئي پوري ٿي ۽ سندن رت گڏيا.

ايڏن زخمن هوندي به شيخ صاحب جي بدن مبارڪ مان رت جو هڪڙو ڦڙو به نه وهيو، ۽ سڀئي گهاو اندران اڃا ڏسڻ ۾ پئي آيا. انهيءَ حادثي بعد پاڻ ٽي ڏينهن جيئرا هوا (۳) سامي جي لشڪر تي اچي لاهي مصيبت ڪڙڪي جو سڄو ناس ٿي ويو ۽ گرهوڙي صاحب جا به ڪيترائي اصحاب شهيد ٿي ويا. پاڻ پنهنجي لشڪر ۽ ماڻهن کي حڪم ڏنائون ته مڙهن کي ڊاهيو، ۽ بت کي پڇي پورا پورا ڪري ڇڏيو. پوءِ انهيءَ جاءِ تي مسجد ٺهرايائون، ۽ مٿس مجاور (۴) مقرر

(۱) اها ڳالهه تحقيق طلب آهي ته آيا مارو ٿيبيو مير بجر خان جو وزير هو يا ڪو رواجي فرد هو.
(۲) ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي روايت موجب، شيخ عبدالرحيم جنگ هلندي ڪو نه زخميو هو، نڪي ڪي سندس ساٿين مان ڪو شهيد ٿيو هو. بلڪ جڏهن مهنت کي شڪست ڏيڻ بعد پاڻ مڙهي جي ڀرسان هڪ ڪنڊي، هيٺ اڪيلو ويٺو هو، ۽ مسجد جي اڏاوت جي نگراني پئي ڪيائين، تڏهن لکانو چانهيو ۽ ستابو گجو بڙجيون لڪائي وٽس زيارت جي بهاني سان آيا، ۽ کيس اچي سخت زخمي ڪيائون. مارو ٿيبيو جو پريرو ويٺل هو، سو هاءِ هاءِ ڪري اچي مٿان پيو. ايتري ۾ ٻيو فقير اهو هنگامو ڏسي ترار ڪشي ڊوڙندو آيو، ۽ ڀانيائين ته شايد مارو، گرهوڙي صاحب کي زخميو آهي. سو مارو، کي به ماري وڌائين. انهيءَ حادثي تي مارو، جي ڀاءُ الياس ٿيبي هي ٻه بيت چيا آهن:

۱. ستابو ٿيو عتابو، جنهن ڌڪيل ڌڪ هنيو،
گجو گاندو غير تي، سو اصل عتابو،
لڪ لعنت لڪائي ڪي، جنهن سورھ ڪين سڃاتو.
۲. عبدالرحيم اڌ ٿيو، مارو تنهن مٿا،
انين جا الياس جي، ليڪا سڀ لٽا.

گرهوڙي صاحب جا ماڻهو حملي ڪندڙن پٺيان پيا، پر بزرگ منع ڪين ۽ چيائين ته انهن کي ڪجهه به نه چئجو ۽ پڻ عوض نه وٺجو جو عوض ڏئي وٺ آهي. اهو پوياريءَ جو وقت هو، ۽ فقير ستت ئي ڏمر ڏنو. سڄ لٽي لاش لڏيائون، ۽ ٻئي ڏينهن سومهائي وقت گرهوڙ آندائون.

(۳) مرغوب الاحباب موجب: چند ضربات تيغ و نيزه بحضرت الشيخ رسیده که بساعتي وفات فرو: يعني حضرت شيخ صاحب کي ايترا ترار ۽ نيزي جا ڌڪ لڳا جو گهڙيءَ اندر وفات فرمايائون. فردوس العارفين جي عبارت موجب هي حادثو سن ۱۱۹۲ھ (۱۷۷۸ع) ۾ ٿي گذريو، ۽ ان وقت شيخ صاحب جي عمر چاليهه سال هئي. روايت آهي ته لاڏاڻي وقت بار بار هيٺيون بيت پئي دهرائون:

- ستي وٽ (نه) سومري، مٿو (نه) ڌوتائين،
قيمتي ڪپڙا، اڇا (نه) اوڍيائين،
ملير ماڻيائين، ستيءَ سيل ٺاهيو.

(۴) ڊاڪٽر بلوچ جي روايت ۾ آيل آهي ته اتي جيڪي هنگورا ذات جا ماڻهو ويٺل هئا، تن کي چيائين ته مسجد جي سنڀال ڪجو.

ڪيائون. لشڪر کي هدايت ڪئي وئي ته ڪائون پيڻ مباح آهي، مگر ڪنهن شي ڪڻ جي اجازت ناهي. تن ڏينهن اندر سارو انتظام پورو ڪري پوءِ دم ڏنائون. رحمة الله رحمة واسعة!

چون ٿا ته وصال وقت امر ڪيو هوائون ته مون کي يڪدم نه پوريو وڃي، جو تن ڏينهن بعد (۱) جيئرو ٿي اٿندس. پر جيڪڏهن منهنجي مڙھ تي ڪا مک وهي ته پوءِ هڪدم دفنايو وڃي، سندن همراز ساٿي اڃا پٺ ۾ سندن حڪم موجب ڪم ڪري رهيا هئا، ته سندن جنازو گرهوڙ اچي پهتو. سندن شهادت جو ٻڌي ڪيترائي ٽالپر به اچي گرهوڙ ۾ ڪٺا ٿيا هئا. جڏهن انهن کي خبر پئي ته گرهوڙي صاحب جو هي فرمان آهي، تڏهن کين اچي ڊپ ورتو ته جيڪڏهن گرهوڙي صاحب جيئرو ٿي اٿيو، ته اسين سخت ڏوراني هيٺ اچي وينداسين، جو اسان سندن سڌ نه وڙنايو هو. سو اچي تاهوت مڇايائون ته بزرگ کي هڪدم دفن ڪيو وڃي. آخر انهن جي زور تي جنازو تڙ ٽڪڙ ۾ زمين داخل ڪيو ويو. جڏهن سندن سڄا ساٿي پهتا، تڏهن ارادو ڏيکارياائون ته قبر کوٽي جنازو ٻاهر ڪڍي رکون، مگر خواب ۾ اشارو ٿين ته اهو هلي چلي جي برخلاف ٿيندو، تنهنڪري ضرورت ناهي.

مهاڏيو جي مڙهي واري شهر جو نالو مٿائي دينپور رکيو ويو. اتي جا مجاور اڃا به گرهوڙ درگاهه تي ايندا آهن ۽ هر سال اتان جي ڪجور نذراني طور رکي ڪجهه نه ڪجهه وٺي ويندا آهن.

مزار تي قبي جي اڏاوت

سندن مزار جو قبو مير احمد خان شاهواڻي، ٻڌايو، ۽ جيڪو پڇرو ان جي چوڌاري آهي، سو اصل ۾ خواجه محمد زمان صاحب جي مقبري وارو پڇرو هو، جو پوءِ نئين پڇري ٺهڻ بعد گرهوڙ شريف موڪليو ويو (۲). گرهوڙي صاحب زماني جي عجائبن مان هڪ، ۽ مرغوب الاحباب جي مؤلف هيٺيون قطعو سندس شان ۾ چيو آهي:

گرهري آنڪه چون اوکس نديده	بخوبي در زمانش نافريده
جهان علم در ظاهر بدانش	بمعني از دو عالم دل بريده
درين دشت هوا انگيز پراز	رميد از خويش باحق آرميده
بحسن يوسفی در مصر عرفان	غلامي را دل عاشق خريده
بکور دل ز قدح همت خويش	حجاب غير از چشمش دريده
چنين گویند کان بگزیده حق	چو برچل سال دورانش رسیده

(۱) ڪن جو چوڻ آهي ته ”چاليهن ڏينهن بعد“

(۲) پراڻي پڇري جي تاريخ ”رضوان من الله“ مان نڪري ٿي يعني ۱۲۱۳ھ.

زدست ساقی دهر اندرین دیر مئی تلخ شهادت در کشیده
چوتاریخ وصالش جستم از دل جواب آمد "بحق خلوت گزیده"

سندس اهل و عیال

گرهوڙي صاحب کل پنج شاديون ڪيون: ۱. مگريائي، ۲. هنگورجي، ۳. ٿيبي، ۴. اوئي ۽ ۵. کٽياڻي* پوئين گهر مان پٽ پيدا ٿيو هون، پر چئن پنجن ورهين جي عمر ۾ گذر ڪري ويو. ٻين گهرن مان ڪين چار نياڻيون هيون؛ هڪ ڏاڏي پوٽي مان ۽ ٽي هنگورجي مان. ڏاڏي پوٽي مان چاول نياڻي پنهنجي پائيٽي عبدالله کي ڏنائون، ۽ کيس امر ڪيائون ته پنهنجي خاوند جو هر هميشه حڪم مڃجان، ۽ ميان عبدالله کي چوڻ هو ته جيڪي مولا سائين موڪلي، تنهن تي راضي رهج. تنهنجو ٻيو ڪو ثاني ڪونهي، ۽ پاءُ پند کي لوڙهي اندر نه ڇڏج، ۽ چيائونس ته مون کان جدا گهر اڏي وڃي ويهه. سندس غربت ۽ مسڪيني ايتري حد تائين هئي، جو سندن نياڻي ۽ ناني جو نڪاح ساڳين روز مره وارن ڪپڙن ۾ پڙهيو ويو. چون ٿا ته هڪ ازغبي ماڻهو سندن نياڻيءَ لاءِ نوان وڳا ڏئي ويو. شادي جي موقع تي اٻڙيون سڏيون هوئين، جن اچي ڪم ڪار نباهيو. انهن مائين جا نالا عزت، ڪرامت ۽ رحمت هوا.

باقي ۳ نياڻيون سيدن کي پرڻائي ڏنائين، جن جا نالا هوا؛ سيد حاجي قطب شاه، سيد پير شاه ۽ سيد ڪرم علي شاه. انهن ٽنهي نياڻين جي شادي سندن شهادت کان پوءِ ٿي، مگر پاڻ فيصلو اڳيئي ڪري ويا هوا. پنهنجي نياڻين جو سڱ پنهنجن عزيزن سان نه ڪيائون، ۽ جنهن صورت ۾ ڪين نرينو اولاد ڪو نه هئو، تنهن صورت ۾ سندس سجاده نشين پڻ سيد ٿيندا آيا آهن. موجوده سجاده نشين ميان احمد شاه آهي، جو هڪ خدا ترس، عابد ۽ نيڪ انسان آهي.

تبرڪات

جمني جنهن جو مٿي ذڪر ٿيل آهي، سا ۽ ترار اڄ ڏينهن تائين درگاه گرهوڙ شريف جي سجاده نشين وٽ موجود آهن.

جمنيءَ لاءِ وڃي ٿو ته کيس شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ (۱) جي معرفت ملي هئي. هڪ دفعي

* بزرگ ڪٿين بابت فرمايو آهي؛ خوش هجن ڪٿي، جتي سي ٿئي.

(۱) شاهه عبداللطيف (رحم) جي وفات وقت شيخ عبدالرحيم صاحب جي عمر ۱۳ سال هئي، تنهنڪري مان نٿو ڀانيان ته انهيءَ اوستا اندر ڪو گرهوڙي صاحب ايڏي روحاني اوج ۽ ولايت کي رسيو هوندو، جو شاهه لطيف کيس سوغاتون ڏياري موڪلي. اها روايت ۽ ٻيون ڳالهيون جي عوام جي وات ۾ آهن، سي خوش اعتقاديءَ جو نتيجو آهن. باقي نهايت ممڪن آهي ته گرهوڙي صاحب ننڍيءَ وهيءَ ۾ شاهه لطيف جي زيارت ڪري، سندس صحبت مان مستفيض ٿيو هجي.

شاه صاحب پنهنجن فقيرن کي چيو ته امانت آيل آهي، جا هلو ته ڪڍي ڏياري موڪليون. پوءِ فقراء سان گڏجي هڪ ڪوه تي ويا. ڏسن ته ڪوه جو پاڻي مٿي آيو آهي ۽ مٿانسن جملي پئي تري، جا ڪڍائي عزت سان شيخ عبدالرحيم ڏي ڏياري موڪليائون. جملي ڪڍڻ بعد ڪوه جي پاڻيءَ وڃي تر ورتو. شاه صاحب نه فقط جملي ڏياري موڪلي، پر ان سان گڏ هڪ لٽ ۽ ترار به تحفي طور شيخ صاحب ڏي عرضي خاصخيلي (۱) هٿان موڪلي ڏنائون. عرضي ٻانهون پوئتي موٽي ڪونه ويو، اتي ئي گرهوڙي صاحب جي خدمت ۾ رهي پيو، مهاڏيو جي مڙهي تي حملي پيري، به ساڻن گڏجي ويو هو، مگر ڪيس شهادت نصيب ڪا نه ٿي، ۽ پاڻ زنده موٽي آيو. پاڻ سان اهي ٽيئي شيون به کڻي آيو، جي پشت پشت سندس پونين وٽ رهنديون آيون. عرضي جي پٽ موسي خاصخيلي جي گهر کي اوچتو اچي باهه لڳي. جملي ۽ ترار ڪڍي ورتائون، باقي لٽ ٺڪري نه سگهي، جو باهه چوڌاري ويڙهي وئي هيس. پوءِ لٽ سڌو گهر جي ڇت مان پڙڪو کائي مٿي هلي وئي.

شيخ عبدالرحيم گرهوڙي

۽

شاه عبداللطيف ڀٽائي

جيئن مٿي حاشيه ۾ ڄاڻايو ويو آهي ته شاه عبداللطيف (رح) جي وفات وقت (۱۱۶۵ھ) شيخ عبدالرحيم صاحب فقط ٻارهن تيرهن ورهين جو نينگر هو. ليڪن انهيءَ ننڍيءَ وهيءَ ۾ ئي علم ۾ اڪابر هو، ۽ الاهي ذات حاصل هيس. تنهنڪري قوي گمان آهي ته ابتدائي طلب واري زماني ۾ شاه عبداللطيف (رح) سان ڏيڻ ٿي هجيس، ۽ ان جي صحبت ڪيميا اثر مان حظ حاصل ڪيو هجيس. ڳالهه ٿا ڪن (۲) ته هڪ دفعي شاه عبداللطيف ڪنهن ڳوٺ جي مسجد ۾، ماڻهن جي زور تي عشاء جي نماز پڙهائي. پٺيان عالمن جو هجوم هو، ۽ گرهوڙي صاحب به انهي ست ۾ شامل هو. پهرين رڪعت ۾ هڪ بيت پڙهي رکوع ڪرڻ مهل، پنهنجو منهن اتر طرف ڦيرايائون، ۽ اهڙي طرح هر رڪعت پيري پنهنجو منهن نئين طرف ڦيرائيندا رهيا، تان جو آخري رڪعت قبلي طرف منهن ڪري نماز پوري ڪيائون. پڙهيا سڀ پٺ ڇڏي جدا نماز جوئي بيهي رهيا، باقي فقط شيخ عبدالرحيم شاه صاحب جي پٺيان جتو رهيو. نماز کان فارغ ٿيڻ بعد

(۱) مير بهرام خان جي ٻانهي جو نالو پڻ عرضي هو، جنهن کي مير صاحب ترار ڏيئي ميان سرفراز ڪلهوڙي وٽ ويو هو. ممڪن آهي ته اهي ڳالهه مٿين روايت جو بنياد بڻي هجي.

(۲) هيءَ ڳالهه عام مشهور آهي. مون پڻ پنهنجي مرحوم چاچي ميان نظام الدين (ننده) جي وائان ٻڌي هئي، اکرچ اهڙيون ڳالهيون ٻنهي بزرگن جي عمر ۾ وڏي ويڇي هونڻ سبب وسهڻ جو ڳوٺ ناهن.

جماعتين شيخ عبدالرحيم کان شاه صاحب جي انهيءَ عجيب روش جو سبب پڇيو. چيائين ته موڳا اوهان کي انهيءَ مام جي ڪهڙي خبر؟ سڀ ڪنهن رکعت وقت ملائڪن سڳورن ڪعبه الله کي ڦيرائي جدا جدا طرفن تي ٿي بيهاريو. تنهنڪري نماز قبول ٿي ته اسان ٻن چئن جي ٿي. والله اعلم باصوب.

حڪيم معين الدين صاحب گلچين هالاڻي کان هي روايت ٻڌيم ته هڪ پيري شاه صاحب پنهنجي ڪنهن مريد هٿان هيٺيون سوال مٿين عبدالرحيم ڏي جواب لاءِ ڏياري موڪليو:

جو مڙني موچارو، سو آهي ڪڇاڙو؟

مٿين عبدالرحيم هي جواب ڏياري موڪليو:

هڪڙي صحت سرير جي، ٻيو پرين جو پاڙو.

فرض ڪري وڃي ته شاه عبداللطيف ۽ مٿين عبدالرحيم جي پاڻ ۾ ملاقات نه ٿي، ليڪن انهيءَ ڳالهه ۾ ذري جو به شڪ نه آهي ته شاه عبداللطيف جي ڪلام جو اثر شيخ عبدالرحيم جي ڪلام تي گهڻي قدر پيو آهي. پنهنجي مرشد حضرت سلطان الاولياءَ خواجه محمد زمان وانگي جدا جدا موقعن تي شاه جو شعر شواهد طور چيو اٿس، ۽ پڻ ڪيترائي شاه جا بيت سندس بيتن سان گڏجي مسجي ويا آهن، جن کي ڪوشش ڪري خارج ڪيو ويو آهي. شيخ عبدالرحيم صاحب کي شاه لطيف جي لاثاني ڪلام لاءِ بيحد عزت هئي، جيئن هن بيت مان پتو آهي:

آهي عبداللطيف تي، رضامندو رحمان،

جوڙي جنهن قرآن، سنڌيءَ ۾ صحيح ڪيو. (۱)

گرهڙي صاحب جون تصنيفون

شيخ عبدالرحيم صاحب اصول ۽ فروع جو عالم هو. سندس تصنيفون فقه ۽ سلوڪ ۾ حد ۽ حصر کان ٻاهر آهن، پر سندس ڪيترائي ڪتاب مدد خان افغان واري تفرقي ۾ (۲) گم ٿي ويا.

(۱) هي بيت مون گهٽ سائين، ۽ فقير راضيءَ کان ٻڌو، اگرچہ وٽن ڪا سند ناهي. فقير راضيءَ وڌيڪ بيان ڪيو ته ميون عبدالرحيم (رحم) کيس خواب ۾ آيو ۽ چيائينس ته بيت جي ٻنهي ستن جي وچ ۾ هيٺين تڪ داخل ڪري ڇڏ:

پڙهيائين پريت مان، باريءَ جو بيان،

والله اعلم باصوب.

(۲) سردار مدد خان پٺاڻ سن ۱۱۹۵ھ (= ۱۷۸۱ع) ۾ عبدالنبي ڪلهوڙي جي چرچ سان سنڌ تي ڪاهي آيو. سندس لشڪر ساريءَ سنڌ ۾ ڦرلٽ جي ڪري ٻڙڌول وجهي ڏنو، ۽ ماڻهن ۾ سخت لڏ پلاڻ پئي. سندس ويڃڻ کان پوءِ ملڪ ۾ اهڙو ته سخت ڏڪار پيو، جو ماڻهن هڪ ٻئي جو ماس پئي کاڌو.

انهن مان ڪي ٿورا اڃا به موجود آهن، جهڙوڪ:

۱. فتح الفضل (عربي) جنهن ۾ حضرت سلطان الاولياءِ خواجه محمد زمان (رح) جي ۴۴۶ چونڊ مقولن جو شرح ڏنو اٿس. اهي مقولا اصل سنڌي ۾ هئا، ليڪن گرهوڙي صاحب انهن کي عربي زبان ۾ آندو آهي. هن عذر سان ته ”ولا باس باختلاف اللسان في اتحاد البيان“ يعني زبان جي اختلاف ۾ ڪا حرڪت ناهي جڏهن بيان هڪڙوئي آهي. ڪاش هي نڪتا سنڌي ۾ قائم رهن ها، ته خبر پوي ها ته ۲۰۰ ورهيه اڳي سنڌي نثر جي ڪهڙي صورت هئي.

۲. شرح ابيات سنڌي (عربي) جنهن جو سنڌي ترجمو هن ضعيف ۱۹۳۹ع ۾ شايع ڪيو، ۽ اميد ته ٻيو سڌاريل ۽ وڌايل ڇاپو زود سنڌي ادبي سوسائٽي جي سهاري هيٺ ڇپايو ويندو.* بزرگ جو هي شرح تصوف جي باريڪ نڪتن جو عجيب پندار آهي. ليڪن نڪي ان ۾ لفظي معنيٰ جو ڪو خيال ڪيو اٿس، ۽ نڪي ٻين شارحن وانگي ويهي لغوي مشڪلاتون سمجهايون اٿس. تصوف جي بي پايان بحر ۾ ڪاهي پيو آهي، ۽ پنهنجي مرضي ۽ موافق ان ۾ خوب ٽپيون هنيون اٿس. ڪٿي فقط مختصر لفظن ۾ مطلب ڏنو اٿس، ته ڪٿي وڃي تار ۾ پيو آهي. بعضي ته صوفي اصطلاحات ڪري سندس مطلب ئي سمجهڻ مشڪل ٿيو پوي. بيت ۾ ڪنهن به تصوف جي نڪتي ڏي اشارو مس آيو، ته هي مانجهي مرد ان سان گڏ ٻين نڪتن جي به وڻيو اڻٿار ڪري. الف ليله و ليله وانگي حڪايت اندر حڪايت آهي. بهرحال تصوف جي اڀياسين لاءِ هن شرح ۾ گهڻو مايو موجود آهي.

۳. رساله گل نما (فارسي)، جو مثنويءَ جي طرز تي لکيل آهي (۱)، ۽ ان ۾ خواجه گل محمد صاحب (رح) جي شان ۾ بيت چيا اٿس. انهن مان هيٺيان فردوس العارفين واري پنهنجي تصنيف جي آخر ۾ ڏنا آهن، جي ڪاتبن جي جهالت سبب غلطي ڪان خالي ناهن:

گل محمد در منازلها تمام	غير بلبل اين چم داند خاص و عام
دست مشرڪ گي رسد گل پاک را	خاک را اين نور ايمان خاک را
خاک مسجود ست بهر بوي گل	جز خراباتي نباشد جاي مل
عارف آن باشد گه باشد گل شناس	گل ببيند جمله بيند بيقياس
جان مرجان ولي را دوست نيست	رابطه شان آنچه آنرا پوست نيست
خلق پندارد ولي را شهوتي	روي خود ببيند اورا رحمتي
تاقامت آزمائش دائر است	پس بهر دوري ولي قائم است

۴. مکتوبات (فارسي)، جي حقيقت ڪري امام رباني صاحب (رح) جي مکتوبات جو

* هن ڪتاب جو ٻيو ڇاپو ۱۹۵۶ع ۾ سنڌي سوسائٽي، ڪراچي ۽ ٽيون ڇاپو ۱۹۹۴ع ۾ پٽ شاه ثقافتي مرڪز، پٽ شاه طرفان شايع ٿيو.

(۱) هن رسالي جو اصل نسخو خواجه گل حسن صاحب وٽ موجود آهي؛ ان جو نقل ڪرائي موڪلي ڏنائون. زهي احسان!

اختصار آهن، ٻي ڪا منجهن خاص خوبي ڪا نه ٿي ڏسجي.

۵. مجموعو سنديات : يعني گرهوڙي صاحب جا سنڌي ڪلما ۽ ابیات، جن جو مفصل ذڪر هيٺ ڏنو وڃي ٿو (۱).

ڪلام گرهوڙي جا قلمي ۽ چاپي نسخا

افسوس آهي ته بزرگ گرهوڙي جي سنڌي ڪلام جو سندن هٿ اکر لکيل يا لڳ ڀڳ سندن وقت جو نقل ٿيل قلمي نسخو باوجود تلاش جي دستياب نه ٿي سگهيو. اهي قلمي يا سنگي نسخا جن تي هن مرتب ٿيل ڪلام جي متن جو بنياد آهي، تن جو مختصر بيان هيئن آهي:

۱. ل نسخو

لنواري شريف وارن پيرن جو نسخو، جو مون کي آنجهاني ڊاڪٽر گربخشاڻي جي هٿان پهتو، ۽ آنجهاني کي پير سعيد حسن صاحب کان مليو. هي هڪ درگاه جي معتقد حافظ يارمحمد چانڊيه جو هٿ اکر لکيل آهي. ڪتابت جي تاريخ ڪٿي به ڏنل ڪانهي. پر جنهن صورت ۾ لنواري جي خواجهگان جو سلسلو خواجه محمد حسن مدني (وفات ۱۲۹۸ھ) تي ختم ڪيو اٿس، تنهن صورت ۾ انومان ڪڍي سگهجي ٿو، ته هي نسخو ۱۲۹۸ھ کان گهڻو اڳ جو لکيل آهي. بلڪل صحيح آهي، ۽ اکر موچارا اٿس. ڪلام جي ترتيب موجود ڪتاب (۲) جي مقابلي ۾ هن ريت آهي:

۱-۸-۲-۷-۳-۶۴-۱۳-۵۱-۱۱-۱۲

ازانسواءِ هن نسخي ۾ حضرت سلطان الاولياء جا ۸۴ صوفيانا بيت به داخل ڪيا ويا آهن ۽ آخر ۾ رحيم الله گدا (جو هڪ شيعو ٿو ڏسجي) جي فارسيءَ ۾ مدح آهي، جنهن جو مڪرر بند آهي:

بيخلافت کي علي بوده است و زهرابي فدڪ

۲. ج نسخو

هن نسخي جو اصل لنواري درگاه جي هاڻوڪي سجاده نشين خواجه گل حسن صاحب

- (۱) عزيزم ڊاڪٽر بلوچ مون کي لکيو آهي، ته کيس مير الله بخش خان ٽالپر ساڪن جهول کان معلوم ٿيو ته پاڻ بزرگ جو هڪ عربيءَ ۾ ڪتاب ميين حاجي محمد چوٽارين واري وٽ ڏنو هو ائين، جنهن ۾ برسات تي (بحيٿ رحمت و زحمت) فلسفيانو بحث ڪيل هو. مديني شريف ۾ بزرگ جي فرزند ميان عبدالحڪيم کان معلوم ٿيو ته سندن سڀ ڪتاب منتشر ٿي ويا آهن. پر انهن مان ڪيترائي ڪنڀرن جي ڳوٺ ۾ آهن. جيڪڏهن اهو ڪتاب هٿ آيو ته انشاءِ الله العزيز ان تي بسط ۽ تفصيل سان تبصرو ڪيو ويندو.
- (۲) سڀني نسخن جي بيان ۾ اهو التزام رکيو ويو آهي.

وت آهي. مون کي ان جو هو بهو نقل ڏياري موڪليائون، جو ماستر شبير محمد صاحب جو لکيل آهي. ڪتاب جي آخر ۾ اصلي ڪاتب هن طرح رقمطراز آهي:

تمام شد مجموع سنڌي از ڪلام شيخ المشائخ زبدة العارفين واصل بالله مخدوم ميان عبدالرحيم گرهوڙي قدس الله تعاليٰ سره از دست احقرالناس جان محمد غفر الله له ولو الديه مع جميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات - آمين. برحمتك يا ارحم الراحمين. وصلي الله تعاليٰ علي سيدنا محمد و آله وصحبه اجمعين.

تاريخ ۷ ماه جمادي الاول سنه ۱۲۹۳ھ

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه گارم
الهي هر انکس که اين خط نوشت عفو کن گناهش عطا کن بهشت
قارئا برمن مکن قهر و عتاب من نوشتم آنچه ديدم درڪتاب

انهيءَ کان پوءِ خواجه محمد زمان صاحب جا بيت آندا اٿس ۽ تھان پوءِ بزرگ گرهوڙيءَ جا. آخر ۾ رحيم الله گدا واري فارسي مدح بہ ثبت ڪئي اٿس.

ڪلام جي ترتيب : ۱۲-۱۱-۵۱۳-۶۴-۳-۷-۲-۱-۸-۹

هن نسخي ۾ ترڪي واري سنڌي (۱۰) ۽ ملڪي سنڌي نہ ڏنل آهي.

۳- خ نسخو

هي نسخو مرحوم مير خان محمد ٽالپر، ساکن ٽنڊي جان محمد، جو لکيل آهي، جو قاضي محمد اشرف صاحب جو مون ڏي مقابلي لاءِ موڪليو. ٻن هنڌن تي تاريخ ۱۱ ۽ ۱۲ ذوالحجه ۱۳۲۰ھ لکيل آهي. هي ساڳيو ئي مير صاحب آهي، جنهن جو نالو ڄام صاحب واري نسخي ۾ ذڪر ٿيل آهي. اکر پورا سارا اٿس، ليڪن ڪوشش ڪري دقت ۽ صحت سان لکيو ويو آهي.

ڪلام جي ترتيب : ۱۲-۱۱-۵۱۰-۱۳-۶۴-۳-۷-۲-۱-۸-۹

بزرگ گرهوڙي ڏانهن منسوب ٿيل بيتن کان اڳ خواجه محمد زمان صاحب جا بيت مندرج آهن. رحيم الله گدا واري مدح منجهس ڪانهي.

۴- جهه نسخو

هي نسخو مون کي جهنڊي وارن بزرگن جي ڪتب خاني مان هٿ آيو. اکر تمام سٺا اٿس ۽ متن جي درست ڪرڻ ۾ گهڻي دقت ورتي وئي آهي. ڪاتب جو نالو ڪٿي بہ ڄاڻايل ڪو نہ آهي پھريان بہ ٿي ورق ڦاٽي گم ٿي ويا آهن ۽ آخر ۾ هي الفاظ درج آهن:

پورو ٿيو ڪتاب مجموع سنديات مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي

عليه الرحمة الغفران

۱۰ جمادي الاخرى ۱۳۲۱ هـ

ڪلام جي ترتيب : ۱-۹-۲-۷-۳-۶-۸-۱۳-۱۰

هن نسخي ۾ نڪي ڪي بيت آهن، ۽ نڪي نثر جا فقرا آهن.

۵ - ج نسخو

هي سنگي ڇاپو آهي، جو مرحوم نواب ڄام ڪانيو خان جي اهتمام سان تاريخ ۱۹ رجب ۱۳۲۲ هـ مطابق ۲۰ سيپٽمبر ۱۹۰۴ ڌاري شايع ٿيو. هي ڪمياپ نسخو مون کي عزيزم علي نواز جتوئي مهيا ڪري ڏنو، جنهن لاءِ سندس تهڊل شڪر گذار آهيان. ديباچي ۾ ان جو هن طرح بيان ڏنل آهي:

”هي ڪلام اصل سندس (يعني گرهوڙي صاحب جي) مکيه خليفي (?) گڏ ڪيو هو. اهو ڪتاب لعل خان لغاريءَ جي ڳوٺ تعلقي ميرپورخاص مان علي خان لغاريءَ وٽان مرحوم مغفور ميان علي خان ولد ميان شير محمد خان ٽالپر اصل ساڪن جهول تعلقو سنجهورو، هاڻ ٽنڊو جان محمد محال ڊگهڙي، جي اتارڻ واسطي آندو هو. مگر مٿئين مير صاحب هن فاني دنيا مان ڪتاب جي اتارڻ کان اڳ رحلت فرمائي، تنهنڪري سندس ڀاءُ ميان حاجي خير محمد خان ٽالپر پنهنجي ڀاءُ جي يادگيري قائم رکڻ لاءِ ميان خان محمد خان ولد ميان علي بخش خان کي (جو سندس سوٽ آهي) اتارڻ لاءِ اچڻ پڻ جو نوٽبڪ ٺهرائي ڏنو، جنهن پنهنجي پريتم پياري ماستر واسو مل ولد ڄاچي مل ساڪن نوشهره فيروز جي مدد سان اتاري پورو ڪيو.“

انهيءَ اصل نسخي جي گهڻي ڀڄا ڪئي وئي آهي، پر اڃا پتو ڪونه پيو آهي.

ڪلام جي ترتيب : ۱۲-۱۱-۱-۷-۲-۵-۴-۳-۸-۱-۱۳-۹

هن نسخي ۾ خواجه محمد زمان جا صوفيانه بيت ڪينهن.

۶ - ح نسخو

هي نسخو حامدالله از قوم لنجو، ساڪن پارڪر، ريگستان (ٿر) جو لکيل آهي. ڪتابت جي تاريخ اٽس ۲۰ جمادي الاول ۱۳۲۸ هـ. اگرچہ اکر ڏنگا ڦڏا اٿس، پر نسخي صحيح لکڻ جي گهڻي ڪوشش ڪئي اٿس. ڪيتريون ئي ٻين نسخن جون چڪون هن نسخي جي ڦرڻن جي آڌار تي درست ڪيون ويون آهن. خواجه محمد زمان صاحب جا بيت جيئن جڳائي ترڪ ڪيا ويا آهن،

مگر انهن مان ڪيترائي بزرگ گرهوڙيءَ جي ڪلام ۾ تنبيا ويا آهن. گرهوڙي صاحب جي بيتن ۾ پڻ گهڻي قدر ڪتر وڌي وئي آهي، جيتوڻيڪ ٿورا نوان بيت به داخل ڪيا ويا آهن. منثور ڪلام جا ٻئي نوع حذف ڪيا ويا آهن. پڇاڙيءَ ۾ خليفي محمود ڪڙيه واري جي سنڌي ڏني وئي آهي، جا آخر ۾ ناقص آهي.

ڪلام جي ترتيب ۱-۲-۷-۳-۶۴-۱۳-۸۹-۱۱۰

هن نسخي جو مالڪ ميان محمد صادق عبدالله درس وينل هالا حويلي جو آهي. صحيح جي تاريخ ۱۹۳۱-۲-۲۲ع.

۷ - ق نسخو

هي نسخو قاضي پير بخش ولد قاضي محمد حسن نصرپوري جو لکيل آهي، جو هن سنه ۱۹۱۸ع (= ۱۳۳۶ھ) ڌاري، جڏهن ترائي اسڪول جو ٻيو پيرو هيڊ ماستر هو، تڏهن جناب پير حاجي ميان عبدالقادر لنواريءَ واري جي نسخي تان هو بهو نقل ڪيو. پر وقت جي تنگي سبب ملڪي سنڌي، خواجه محمد زمان صاحب ۽ بزرگ گرهوڙيءَ جا بيت ڇڏي ڏنا اٿس. ترڪي واريءَ سنڌيءَ جو به رڳو اول ۽ آخر حصو لکيائين، ۽ باقي حصن جي تقسيم وارو وچون وڏو ڀاڱو طوالت سبب فروگذاشت ڪيائين. ڪاش جناب پير صاحب وارو نسخو پيدا ٿي نه ٿي سگهيو، اگرچہ سندس لائق فرزندن کان پڇا ڪئي ويئي. قوي گمان آهي ته ل نسخو شايد پير صاحب جو هجي. رحيم الله گدا واري فارسي جڏي نظر کي ”مدح شهيد شريف“ سڏيو ويو آهي!

ڪلام جي ترتيب : ۱-۲-۷-۳-۶۴-۵۱-۱۲

۸ - ن نسخو

هي نسخو عزيزم دين محمد سومري جي معرفت حاجي عبدالحق نقرچه مڪان گرهوڙ شريف واري کان ڳڌو ويو. اگرچہ مس گبي ۽ اکر بالڪل ردي اٿس، ته به خوين کان خالي ناهي. نقرچه حتي المقدور صحيح ڪلام لکڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. تاريخ اتمام ڪتابت ۱۴ شعبان ۱۳۳۷. پڇاڙيءَ ۾ رحيم الله گدا واري فارسي مدح، گل امام غزالي (فارسي) ۽ بزرگ گرهوڙي جا ٻه ڀُٽي فارسي ۾ خط - هڪڙو مير فتح خان ۽ بچار خان ڏي ۽ ٻيو حاجي الحرمين الشريفيين ميان حاجي محمد صالح ڏي - درج ٿيل آهن. لنواري واري نسخي جي بالڪل مطابق آهي.

ڪلام جي ترتيب : ۱-۲-۷-۳-۶۴-۱۳-۵۱-۱۲

۹ - الف نسخو

هي نسخو حافظ ابو الحسن جو لکيل آهي، جنهن جو والد بزرگوار قاضي حاجي حافظ ميان

ولي محمد متعلوي شايد خواجه محمد حسن صاحب مدنيء جو مريد هو، ۽ اتي ئي ڀلي پار ۾ تربت اٿس. حافظ ابوالحسن جا اکر فردوس العارفين جي آخري ۾ به ڏنل آهن، ۽ ميان ولي محمد متعلويءَ جو هٿ اکر لکيل شاه جي رسالي جو قلمي نسخو مون وٽ موجود آهي. مؤخرالذڪر مولوي عبدالرحمان صاحب جو ڏاڏو آهي، ۽ چوڏهين صديءَ هجريءَ جي شروعات ۾ وفات ڪئي ٿي ڏسجي. حافظ ابوالحسن جا اکر پڻ چڱا آهن، ۽ گرهوڙي صاحب جي سنڌي ڪوشش ڪري صحيح لکي اٿس. هن نسخي ۾ ترڪي واريءَ سنڌي جو آخرين حصو (تہ برکت وياہ ان چئن جي، وچن ماءُ وياہ) ويڃائجي ويو آهي، ۽ ان کان پوءِ ۵۲ صفحا خالي ڇڏيا ويا آهن، ۽ وري شروعات (هڙي ٻانهن م لوڏا - لڄ) واري بيت سان ڪئي وئي آهي. منجهس گچ نوان بيت به آهن، جي ٻين نسخن ۾ عدم پيدا آهن. ڪتابت جي تاريخ ۱ ماھ ذوالقعدہ ۱۳۴۱ھ.

ڪلام جي ترتيب : ۱۱-۱-۱۳-۴-۸-۹-۵-۶-۷-۲

۱۰. ڏ نسخو

هن نسخي جو مالڪ نالي ابوبڪر نصريوري آهي، ۽ ڪاتب جو نالو الهڏنو (معلم، مڪتب نم سهتو، تعلقو ٽنڊو باگو) آهي. جنهن هي نسخو تاريخ ۱۰ ماھ شوال سنه ۱۳۴۳ھ ۾ لکي پورو ڪيو. اکر نهايت عمدا اٿس. ڪهڙي نسخي تان اٿاريائين، تنهن جي خبر ڪا نه ڏني اٿس. نڪي بيت درج ڪيا اٿس ۽ نڪي نثر جا فقرا. منڍ وارن ۳۱ صفحن ۾ هڪ نامعلوم شاعر جو سنڌيءَ ۾ شاه ڪريم جي بيان العارفين جي هڪ باب جو ترجمو آهي. وچ تي وري هڪڙي گمنام سگهڙ جو طالب الموليٰ جي بيان ۾ دم پختو پڇايو اٿس، ۽ آخر ۾ محمد شريف جي ملڪي سنڌي ۽ احمد نالي شاعر جو فقرنامو ڏنو اٿس.

ڪلام جي ترتيب : ۱۲-۱-۷-۳-۲-۸-۶-۵-۴-۹-۱

۱۱. م نسخو

هي مرحوم استاد مولوي عبدالرحيم صاحب مگسيءَ وارو سنگي ڇاپو آهي؛ جو هن ڊسمبر ۱۹۳۱ع مطابق رجب ۱۳۵۰ھ ۾ شايع ڪيو. مرحوم وٽ ڪو نهايت صحيح ۽ سٺو نسخو هو، جنهن جو پتو سندس پٽن کان ڪونه پيو. شايد اهو نسخو کيس مرحوم مير غلام محمد خان کان پڙ پيو هو. اگرچہ اهڙو مذڪور ڪونه آندو اٿس. مرحوم پاڻ اعتراف ڪيو آهي تہ فرصت گهٽ هجڻ ۽ پراڻي سنڌي نہ سمجهڻ ڪري، منجهس ڪيتريون ئي غلطيون رهجي ويون آهن. هي سنگي ڇاپو فقط ڪلام جو پهريون حصو آهي. مرحوم جي تمنا هئي تہ هن حصي جي وڪري جي ايت مان ٻيو حصو شايع ڪريان، ليڪن اهو خيال اتي جي اتي رهجي ويو، اگرچہ مرحوم هن ڇاپي بعد گهڻائي سال حيات رهيو.

ڪتاب جي آخر ۾ سر سسئي واري ٽيهه اڪري به ڏني وئي آهي، اگرچہ ان جو بزرگ گرهوڙي، جي ڪلام سان ڪو به واسطو ڪونهي. چئن بيتن ۾ سيد جو لفظ ڪم آندل آهي. ازانسواءِ خواجه محمد زمان صاحب جي بيتن کي به هن مجموعي ۾ شامل ڪيو ويو آهي.

ڪلام جي ترتيب : ۱۱-۶۴-۵۲-۷-۲-۱-۸-۹

خبر ناهي ته مرحوم مولوي صاحب ڪهڙي ارادي سان ٻئي حصي ڇاپڻ جو خيال ڪيو هو، ڇاڪاڻ ته ترڪي واري، سنڌيءَ، منڇور ڪلام ۽ محمد شريف واري، ملڪي سنڌيءَ کان سواءِ ٻيو سڀ ڪلام پهرئين حصي ۾ اچي ويو آهي.

۱۲- ر نسخو

هي نسخو سڀني نسخن ۾ ڪهنو ٿو ڏسجي. روهڙي مان شيخ عبدالرحيم صاحب کان مليو هوم. جنهن جي شڪر ادائي کان رهي نٿو سگهجي. پٺو قديم نموني جو، نهايت زبون، ۽ اکر موهڙا اٿس. اوائل ۾ سعدي (رحم) جي ڪريما ميان عبدالرؤف جي سنڌي نظمي ترجمي سان ڏنل آهي. تنهن کان پوءِ ۽ آخر ۾ ڪيترائي نوان ۽ عجيب غريب سنڌي، سرائڪي ۽ پنجابي ۾ بيت ۾ ٻيا شعر درج ڪيا اٿس، جن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا.

۱- سڃا وسن سڃ ۾، سڃن سڃ سڃا

سڃن سڃ منجهان، سوجهي لڏو سپرين.

۲- جهڙن ان جهونگار، راتيان ڏينهان روح کي،

نيئن تنين جا ننڊ ۾، ساهه تنين جي سار،

دم نه گهرن ڌار، پريان جي پچار ڪون.

۳- وڻ جي ميوو ڪن، پاڻ نه کائڻ پانهجو،

نڪر پتر ڇاڙپان، سهسين سي جهلن

سڃاوت اسحاق چوي، دل ۾ هئي درختن،

اهي ڦريو ٿا ڦر ڪن، نيت نيڪي پانهجي (۱).

۴- نڪي ڪتي ڪتي، نڪا ڪٿي،

سنهو ست صراف جو، ويني وڃائي،

اها مر پنيو پائي، آره برابر اڳڙو.

(۱) ساڳي طرز تي ٻيا به گهڻائي بيت آهن، جي پڻ اسحاق جا چيل ٿا ڏسجن. اهي خواهه خواهه شاهه جي رسالي جي ڪن نسخن ۾ ٿنڀا ويا آهن.

۵۔ ڪي جو ڪٿائين، ٿلهو ۽ ٿورو،
سنيئن پوي صراف ڪي، ڦولهي نه ڦورو،
اڳهائيندو شاه عنايت چي، ڏڏي جو ڏورو،
جتي ترندو ٿورو، تتي ڪاٿياري ڪان ٿئي.

وغيره وغيره

ازانسواءِ ”پينار“ وارو معجزو ۽ هارون جي مدح هن مجموعي ۾ درج ٿيل آهن. افسوس جو نڪي ڪاتب جو نالو ڄاڻايل آهي ۽ نڪي ڪتابت جي تاريخ.

ڪلام جي ترتيب: ۱-۷-۳-۲-۴-۶۱۳-۹۱

۱۳۔ ع نسخو

هي نسخو مون کي برادر مر عزيز ميان عبدالله آخوند جي سوت مرحوم حافظ ميان علي محمد آخوند هالاڻي کان مليو هو. نهايت جلي ۽ سهڻن اکرن ۾ لکيل آهي. ورق قديم جرڪيدار اٿس، ۽ منهنجي خيال موجب نسخہ ۱۳ کان پوءِ سڀني ۾ اقدم آهي، ۽ من حيث الصحة مڙني کان اڳرو آهي. ليڪن نڪي ڪاتب جو نالو ڄاڻايل آهي ۽ نڪي ڪتابت جي تاريخ. ڪتاب جي اوائل ۾ فارسي ۾ قاضي ۽ چور جو قصو ڏنل آهي ۽ آخر ۾ چند بيت، جن مان خواجه محمد زمان جا، ته ڪي شاه لطيف جا ۽ ڪي وري بزرگ گرهوڙي جا آهن:

۱۴۔ الله بخش وارو نسخو.

هن نسخي جو مالڪ الله بخش نالي آهي. ڪاتب جو نالو ۽ ڪتابت جي تاريخ ڄاڻايل ڪانهي. رواجي فلسڪيپ پني تي لکيل آهي. اکر چڱيرا اٿس.

ڪلام جي ترتيب: ۱۱-۶۳-۲-۷-۴-۸-۹۵۱

هي نسخو ۽ حافظ ابوالحسن وارو نسخو ٻئي مون کي پنهنجي قديم پياري پر هاڻ رٿل دوست سيد عطا حسين شاه موسوي جي معرفت مليا هئا، جنهن لاءِ آءٌ سندس گهڻو احسان مند آهيان.

مٿين نسخن کان سواءِ هيٺيان به ڪتاب مون کي عزيز مر سيد حسام الدين راشدي (حفظه الله تعاليٰ) کان مقابلي خاطر ٿوري وقت لاءِ مليا هئا، جن لاءِ مان سندس گهڻو ٿورائتو آهيان. اهي ٻڻ موجود ڪتاب جي صحيح ڪرڻ ۾ استعمال ڪيا ويا آهن.

۱۔ مجموعو بنايل ميان حامد صاحب ولد حسن جو، جنهن جي منڍ ۾ ”عثمان انصاري

واري عشقيہ ” جو سنڌي ترجمو آهي، جو ڪتاب جي جامع پنهنجي مرشد خليفه محمود ڪڙي واري جي حڪم موجب لکيو. ان جي آخر ۾ ميان عبدالرحيم گرهوڙي جا هيٺيان رسالا ملحق ڪيا ويا آهن:

- ۱- رساله در حقيقت محمدي
- ۲- تفسير، تبارڪ
- ۳- ترڪي واري سنڌي
- ۴- تفسير الڪوثر
- ۵- تفسير بسم الله و سورة الفاتحة
- ۶- تفسير الكلمة الطيبة
- ۷- سنڌي ست فرض.

هي مجموعو مشهور سنڌي عالم حاجي احمد بن حاجي محمد سمي پنهنجي هٿ اکر لکي سن ۱۲۹۲ھ ڌاري مطبع حيدري بمبئي ۾ ڇاپايو.

۲- انيس المتقين جو قلمي نسخو. ڪاتب حافظ ولي محمد بوبڪائي ساڪن مدينه منوره، ۱۵ شعبان ۱۲۱۰ھ. ڪتاب جي آخر ۾ ”ترڪي واري سنڌي“ ڏني ويئي آهي.

موجود صحيح شده نسخي جون خصوصيتون

هي نسخو سڀئي نسخا ڀيٽي تيار ڪيو ويو آهي. جيڪا پڙهڻي زياده موزون نظر ۾ آئي آهي، سا ئي متن ۾ اختيار ڪئي ويئي آهي، ۽ باقي قراتون حاشين ۾ ڏنيون ويون آهن. باوجود تدقيق ۽ تحقيق جي ڪي پڙهڻيون اڃا به مشتبھ آهن، جن تي مناسب جاين تي بحث ڪيو ويندو. پراڻي صورت خطي ڪي قدر متاڻي وئي آهي. مثلاً، ”ج“ جي بدران ”جنه“، ”ڪه“ جي بدران ”ڪنه“، ”مٿا“ جي بدران ”مٿان“ وغيره وغيره. جن جن ڪلمن ۾ الف اشباعي جي پٺيان قلمي نسخن ۾ زائد همزو هو، سو ڪيرايو ويو آهي، سواءِ ڪن جاين جي جتي ضروري آهي. بابن جي ترتيب مضمونن جي تسلسل آهر رکي وئي آهي: پهريائين الله تعاليٰ جي تعريف، پوءِ رسول الله (ص) جي نعت ۽ حقيقت محمدي، پوءِ تفسير ڪن سورتن جو، پوءِ فقهي مسئلا، ۽ پوءِ سنڌي بيت ۽ نثر جا ٽڪرا. بيت اصل ۾ سواءِ ڪنهن ربط جي گڏيل سڏيل هوا. انهن کي سرن وار ۽ مضمون موافق ترتيب ڏني وئي آهي. ليڪن ممڪن آهي ته هڪ سر جا بيت ٻئي ۾ اچي ويا هجن. قارئین ڪرام جي خدمت ۾ عرض آهي ته ان باري ۾ پنهنجا رايا مون ڏي موڪلي ڏين ته آئينده طبع ۾ اصلاح ڪئي وڃي.

انتباه

عام طرح هڪ سنڌي پيشينگوئي شهيد سونهاري ڏانهن منسوب ڪئي ويندي آهي، جنهن جا ڪيترائي بند مون خود پنهنجي والد مرحوم ۽ چاچي مرحوم ميان نظام الدين کان ٻڌا هئا، ۽ عموماً، ماڻهن جي وات تي هوندا آهن. ان جي عبارت نهايت ڪچي ۽ ڪريل ۽ بزرگ جي شان وٽان نه آهي. ڇاڪاڻ ته سندس پيو ڪلام اعليٰ عليين آهي، ته هي اسفل سافلين تي آهي. ازانسواءِ سيد احمد شاه گرهوڙ واري هڪ خاص اعلان ڇپارائي انهي نسبت جو انڪار ڪيو آهي. تاهم انهي ڳالهه جي اعتراف کان رهي نٿو سگهجي، ته انهن مان ڪيتريون ئي پيشينگويون بالڪل صحيح نڪتيون آهن، جهڙوڪ: ”لنڊن ۾ لنڪور کي گولا گهاو ڪندا“ يا ”ڪنگري ۾ ڪوس ٿيندو“ جي انهن واقعن کان گهڻو اڳ جون چيل آهن.

استدراڪات.

۱. بزرگ گرهوڙي جي ولادت جو هنڌ

تازو عزيزم ڊاڪٽر بلوچ جي هڪ انگريزي مقالي مان معلوم ٿيو ته بزرگ گرهوڙي ڪپري تعلقي جي واڙ ڳوٺ ۾ ڄائو هو.

۲. محمد شريف راڻيپوري جو مختصر احوال*

ممدوح راڻيپور جي فاروقي بزرگن مان هو. وڏو عالم ۽ ڪامل ۽ ولايت جو صاحب هو. شرعي قضاوت ڪري عام طرح ڪيس قاضي جي لقب سان سڏيندا هئا. سندس حويلي شهر جي پراڻي ٿاڻي وٽ، جتي هينئر سرڪاري اسپتال آهي، اتر اولهه طرف اٽڪل پنجاه وڪن تي هوندي هئي. چوڌاري ڪوٽ به هوس، جو زماني گذرڻ ڪري پري زبون ٿي ويو هو، ۽ اندريون جايون به ڊهي ويون هيون. شهر جي هندن سن ۱۹۴۵ع ۾ اها حويلي خريد ڪري، ان جي چوڌاري ڪوٽ کڻائي ڇڏيو ۽ تا ته اها حويلي جي يادگار قائم رهي. اهو نئون ڪوٽ اڃا تائين سلامت آهي. وري به آفرين آهي غير مسلمانن کي، جن بزرگ جي ماڳن جو مان ڪيو.

حويلي جي اولهه ۾ هڪ مسجد آهي، جا بزرگ جي وقت ۾ شايد جامع مسجد هئي.

* محمد شريف راڻيپوري، جو جزوي احوال مون کي جناب علامه محمد صادق صاحب راڻيپوري، ۽ عزيزم پروفيسر علي نواز جتوئي کان معلوم ٿيو، جنهن لاءِ مان سندن از حد احسان مند آهيان. ٻنهي جو موڪليل احوال لڳ ڀڳ ساڳيو آهي.

مسجد جي اڳيان پڪو ڪوھ ۽ ڏکڻ ۾ مختصر قبرستان آهي. جنهن ۾ بزرگن جي قبر بہ واقع آهي:

بعد از وفات تربت مادر زمي مجو

سينه هاي مردم عارف مزار ماست

سندس ولادت ۽ وفات جي تاريخن جي خبر ناهي. هن وقت بزرگ جو ڪوبہ پونير راڻي پور ۾ موجود ڪونهي، مگر سندس خاندان مان وڏا علماء ۽ قاضي ٿي گذريا آهن (۱).

بزرگ جي هڪ ڪرامت بالڪل مشهور آهي. چون ٿا ته جڏهن سندس مسجد تعمير ٿي رهي هئي، تڏهن وادي ۽ ٻين ڪاريگرن ۽ ڪمين کيس اچي ٻڌايو ته مسجد جي ٽئين مان هڪ ٽنپ جي ڪاٺي ڏيگهه ۾ گرانٽ کن گهٽ ٿي پئي آهي، سو ڇا ڪجي. بزرگ کين چيو ته فڪر ناهي، اها ڪاٺي هلي ڏيڪاريو. ڪاريگر هلي اها ڪاٺي ڏيڪاري، جنهن تي بزرگ پنهنجو ساڄو هٿ ڦيرائي هي دعا گهري: ”يا رب، تون سائي ڪاٺي کي وڌائي سگهين ٿو، ڇا سڪي ڪاٺي کي وڌائي نٿو سگهين؟ يا الله، کيس پنهنجي قدرت سان ڊگهو ڪر! بيشڪ تون سڀ ڪنهن شي تي قادر آهين“ الله تعاليٰ جي قدرت سان اها ڪاٺي وڌي پئي، ۽ جان وادو ماپ ڪري ڏسي ته گهربل انداز کان به ڪي قدر زياده هئي. هيئنر اهو ٿيو ڪريو پيو آهي. ٽيئر ٽپ جا مريض واري جي ڏينهن انهي ٽنپ کي وڃي پاڪر پائيندا آهن ته ٽپ ٿري ويندو اٿن (۲).

بهرحال بزرگ جي سنڌي، مان پڌرو آهي ته هو هڪ قادر الڪلام ۽ مجتهد شخص هو، ۽ خود مطلبي ۽ نفس پرست ملن جي خوب لاڪ لائي اٿس.

تم التمهيد والحمد لله علي ذلك

(۱) مولانا محمد صادق صاحب خبر ڏني ته درازن جي ڳوٺ ۾ بزرگ جي قبيلي مان هڪ نوجوان عبدالمجيد فاروقي نالي خيرپور جي خزانہ آفيس ۾ ڪلارڪ آهي، جنهن وٽ نسب جو شجرو موجود آهي. ان سان اڃا معرفت نہ ٿي سگهي آهي.

(۲) مولانا محمد صادق صاحب کي انهيءَ ڳالهه جو ذاتي تجربو آهي. فرمائي ٿو ته مون کي ٽيئر ٽپ ڇڏيندو ئي ڪين هو. آخر سيد محمد صالح شاهه راڻيپوريءَ جي صلاح سان ٽي ڏينهن متواتر انهيءَ ٽنپ کي وڃي ڇهڻيس، ۽ خدا تعاليٰ انهيءَ جي برڪت سان مون کي چوٽڪارو ڏنو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حقيقت محمديه جي بيان ۾ (۱)

اِسْمَ سائِ اَللهِ جِي، سِيئِي (۲) ٿوڪ ٿيا،

جو خالق مخلوقن جو، رهبرِ رحيم،

سلاو سرور آهي، جو جوهرِ جهان،

ڪلام گرھوڙي

(متن)

جي سدا شوق شمعِ جِي، پڄن پروانا؟

وڏا طالع تن جا، جي سڳن سڳا لا،

المرء مع من احب، ايتري رازِ رسياء.

(۱) هي عنوان جدا نسخن ۾ جدا نسخن ۾ ڏنل آهي. ۱. سنڌي مداح، ج. ۱. سنڌي مداح واري، ق. ۱. ساوڙهه رسول الله صوب، ۲. ڪرمان صفت الحضرت صلعم، پمپي واري مجموعي ۾ حاجي احمد سمي ۾ ڪلبي جو عنوان هن طرح ڏنو آهي: هي ڪتاب زبدة العاشقين و أدوة الواسلين پيشوا، عارفين راهب، مالڪين يڪانه موحدين مولانا الشيخ عبدالرحيم گرھوڙي رحمہ اللہ عليه جي تصنيفاتن منجهان ڪو مشهور خالص عام آء (۲) ج. ۲. سِيئِي (۲) ج. ۱. عشق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حقيقت محمديء جي بيان ۾ (۱)

اِسْمَ سائِ اَللهَ جي، سَيِّئِي (۲) ٿوڪ ٿيا،
جو خالق مخلوقن جو، رهبرُ رحيم.
صَلَاتُونِ سَرُورَ اُتي، جو جوهرُ جَهانِ.
اَلُ اَحْمَدِ بِيٽريُون، يارَسِ ڌِيهَ ڌيا.
ڪٿي عاشق (۳) ڪوڏيا، سالڪَ سَچارِ.
جي سدا شوقَ شفيعَ جي، پِچَن پَرِوانا؟
وڏا طالِعَ تن جا، جي سِڪَن سَيِّدَ لاءِ،
اَلْمَرءُ مَعَ مَن اُحَبَّ، ايڏي رازِ رَسيا.

(۱) هي عنوان جدا جدا نسخن ۾ جدا جدا نموني ۾ ڏنل آهي - ۱: سنڌي مداح، ج : سنڌي معراج واري، ق : ساراه رسول الله، نواب : در بيان صفت آنحضرت صلعم. بمبئي واري مجموعي ۾ حاجي احمد سمي هن ڪلمي جو عنوان هن طرح ڏنو آهي: هي ڪتاب زبدة العاشقين و قدوة الواصلين پيشوا عارفين راهنماء سالڪين يگانه موحدن مولانا الشيخ عبدالرحيم گرهڙي رحمه الله عليه جي تصنيفاتن منجهان جو مشهور خاص عام آه (۲) ج ر : سَيِّئِي (۳) ج : عشق

پر سِڪَنُ سُجَائِنُ ڀري، مَحْضُ مُحَالِي آه،
 ڪونَ سُجَائِي ڪڏهه (۱)، هوت (۲) هيٺن ڌاران.
 وَكَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ
 قَوْمٌ نِيَامٌ تَسْلُوا عَنْهُ بِالْحُلُمِ - آهي (۳) اشارتا.
 سڀي ڪنءَ (۴) پَسَنَ سَپَرِين، جَنِين قَلْبَ سَتَا؟
 سَٽِي صُورَتَ ظَاهِرِي، آيُنَ آرَامَا.
 اِي سَپُ سُنْهَٽُو سَجَٽِين، پاڻ پَرَاهُم (۵) آه.
 دَارُ دُنْيَا جو چڙي، لَنگَهه لِقَايَرُ ڏانه،
 جِتي جَلَوِي شاهَ جي، سَجَ چنڊَ سَجَهايا (۶).
 اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ، اَجْهَم (۷) وَجُ اوڏانه (۸).
 اَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَىٰ نِرْتِي - ڪَرِنگاهه.

(۱) اچ ح ق ن ڪڏهين (۲) اب : ڪو هوت (۳) جهه : ات آهي (۴) اب ح ڏ ق ل : ڪي يا
 ڪيء يا ڪين، (۵) اب چ ح جهه ڏ ق ن : پراهون (۶) ابو الحسن سجهايا، ٻيا سڀ نسخا :
 سجايا، سمه حاشيه : سجايا؛ اي راست ڪردو صفا ڪرد. (۸) ا : اڄئي، ب : اجهه، جهه ح ڏ ر
 ف : اجهين (۷) ڪي نسخا : ايڏانه.

أَنْتُمْ وَالسَّاعَةُ فِي قَرْنٍ : أَتَوْا عَلَيَّ شَاهِدًا.
 الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ: رَمَزَ (١) يُجِي رَمُ رَاهُ.
 دَارَانِ پَسَنُ پَرِينِ جِي، حَيَاتِي حَيْفًا.
 الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ: أَهْجُ اِيْمَانًا.
 هَذَ نَ اچي هِنَ ذِيَهَ مِ، عَاشَقَ آرَامًا.
 أَحْمَدُ دُنْيَا دَارَ مِ، مُورَ اَن تَانِ نَ مِيَاءِ (٢).
 تَپِيلَانَه دُوزخُ مُومِنِينَ، دُنْيَا جُو دَارَا.
 كُنْ فِي الدُّنْيَا كَانَكَ غَرِيبُ أَوْعَابِرُ سَبِيلِ، پَرِينِ
 پَرَاهُونِ آهَ.
 جِيكَدْهِم (٣) دُنْيَا دَارَ مِ، پَرِينِ ثِيَا پَدْرَا،
 تَه هُونَدَ نَه رَهِيُو كَدْهِينِ كَافِرُ، مَنجَهَ كُفْرَا (٤).
 يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ: هُوتَ نَه هِتَ هُؤَا:
 لَالِنُ لِقَا پُرِ رَهِي، پَدَرِ پَاجُويَا:

(١) س : اي رمز (٢) ذ : ميان (٣) اجهه س ق ل : جيڪڏهن ، ب : جيڪڏهن، س حاشيه:
 جيڪر دنيا دار مِ پَرِينِ هُوَا پَدْرَا (٤) س : ڪو ڪافر مِ ڪفرا.

اُهي ڏسن اُن کي، جي اُن ڏيه ويا.
 ٻيا سڀ سڻين (۱) ڳالهيون، ڪي (۲) پسن پاڇويا.
 ڳڙ نه سڃاڻي ڳالهيون، جان جان ڳڙ نه ڪاءِ..
 جان (۳) تو سڪَ شفيعَ جي تان (۴) لاڳاپا سڀ لاه..
 دنيا دار نه دوس (۵) جو، نڪر تنه نجهرا (۶)،
 ملڪ (۷) پسين محبوب جو، جت عيش نه عيش جهڙا؛
 سدا سارنگ ٿو وسهي، نڪو وڻ (۸) ڪوما (۹)،
 مرض مُوران (۱۰) ناه ڪو، قحط جاءِ نه ڪا،
 موت مُحالي ٿنهنجو (۱۱) وائي ويرِي ناه،
 علم عطائي اُتهم (۱۲)، ڪينهن (۱۳) شڪ شُها،
 ڏک نه ٿيبي اُن ڏيه ۾ سڀئي، سرها،

(۱) جه سڻن، ر: سڻي (۲) ع س: ڪ (۳) س: جي (۴) س: ته (۵) س: دوست (۶) ع: نجهرا، ٻيا سڀ: نجريا يا نجريا، يا نجهريا (۷) س: ته ملڪ (۸) ع: قل (۹) ب: ڪنما، ح: ڪونما، (۱۰) ل: مورائين، ڏن: موراين، (۱۱) جه، اتهين (۱۲) اب جه ح س ن: اتهين (۱۳) جه: ڪونهي، س ح: ريهين، ع ق ل ن: ڪينه

سَجَ رِي سَهائو ٿِي، ڪَپَ رِي (۱) ڪَڙا،
 سَڀُڪَين مِيسَرُ سَڀَ ڪَنهين (۲) وِلي (۳) واٽَ نه ڪا.
 وَجُهَل (۴) اُنَ وَطَنَ جِي، مُنڪِي ماريو ماءُ!
 اَنڙِي پَهَرِ اُداسَ مَ، ڳَري ماہُ مَتانَءِ.
 سَڄِيهِسَ سَڪَ ساڻِيہَ جِي، وِيتَرِ پاڙِيچا.
 اَمِنَ تَذڪَرِ جِيرانَ بَڏِي سَلَمَ: حالُ مُنهنجو ماءُ.
 جَنِين قُربُ ڪَنڊن سِين (۵)، مَجرُ ماڻڻ لاءِ،
 پَلَرُ پِياڪُو سُوپَرِين، سانگِي سَلَمَ جا،
 جِهَجانَ جِهورِي تَن (۶) جِي، ڳَلَن سِرِ ڳوڙها.
 وَرِي پاڙِي پَريانَ (۷)، ڪَنهَ پَرِ مِڙانَ (۸) ماءُ.
 ساريو سُوپَرِين ڪَهي، قاتانَ فِراقا.
 مَولا مَيتَرِ غَريبَ ڪَهي، مِنو محبوبا،

(۱) س: ڪپاه ري (۲) س: اتهين (۳) سڀئي نسخا: ويله (۴) رع ل: وجل، ب و ن: ونجهل،
 ح: ونجل، ا: وجهل (۵) ڏ: سان (۶) ڏس: جن (۷) ب س: پرين جي، ڏ: پاڙي پرين، رسول
 جي (۸) ڏ: ملان

وَصَفَ جَنِّهِ وَرَنَّهُ جِي، مَتُو مُورِ نِه آه؛
 سَسُئي، سُنَهئي مُون پرين، مارئي محبوبا،
 پاڙي مُون پرين جِي، مَجَنُونِ مشتاقا،
 كهڙي مَدَحَ ڪُونَر جِي، جو سَينِي سِينگار (۱)،
 مَدَحَ ۾ محبوبَ جِي، هاتڪَ حيرانا.
 اَللّهُمَّ صَلِّ عَلَي مَنْ ذَاتُهُ جَوْهَرُ وَالْعَالَمُ كُلُّهُ عَرَضُ:
 اَحْمَدَ اُھڃاڻا.

حقيقتَ حبيبَ جِي، عجبَ جهڙي آه؛
 جَامِعُ لَيْلِ نَهَارَ (۲) ڪي، شَفَقَ جِي سَاجِءِ،
 اَعْيِي اَلْوَرِي فَهْمُ مَعَنَاهُ فَلَيْسَ يُرِي
 لِلْقُرْبِ وَالْبُعْدِ مِنْهُ غَيْرُ مُنْفَحِمٍ - پريان پار (۳) اها.
 فَرَعُ فَاھِمُ نِه ٿِيهي، اَصَلَ ڪي اصلاً،
 عَقْلُ اُوراهون رهي، اَحْمَدُ عَلِي جَاءِ (۴)
 حَدَّ حُسْنِ جِي ناهِ ڪا، قُرِيشِي ڪملا،

(۱) س: سردارا (۲) ب: الليل النهار، ق: ليل النهار (۳) جه: پر، س: پاڙ (۴) جه: ل

جِهَٽَڙو (۱) صُورَتَ سَفَرُو، تَهَڙو منجه مَعْنِي.
 مُنْزَهٗ عَن شَرِيڪَ فِي مَحَاسِنِه
 فَجَوَهَرُ الْحُسْنِ مِنْهُ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ، عَرَبِيَّ أَهْجَاثًا.
 أَصْلُ سَيِّنِي مَاهِيَتَيْنِ مَحْبُوبًا.
 آڱو چَوُ مَ اُنَ كِي نَكِينِ (۲) مخلوقًا.
 مَلَكَ ماڳِ نَه هُوتَ جِي، پَرِيُون (۳) پينارا.
 اِي سَپِ پَرِدا پَرِيان، اَوِءِ ڪِ اور ٿيا.
 مُورانِ ناهِ مُلڪَ ۾، ڪو سَيِّدَ شَرِيڪا.
 پَٽَرُو پَدَمَن ۾ ٿِيِي (۴)، عَدَدُ مُورِ نَه آه.
 حُسْنُ جَوَهَرُ هِيڪَڙو، ڪَثَرَتَ (۵) جاءِ نَه ڪا،
 ناهِ جَبْهائِي جُوتِ ۾، توڙي (۶) ڏهه لک پرن (۷) ڏيا.
 حَسْنُ حَقِيقَتَ هِيڪَڙِي، بِيحدَ بُرُوزا (۸).

(۱) هي جِهه ۽ ڏ جي پڙهڻي آهي، ٻين سڀني ۾ ”تهڙو“ آهي (۲) س: نه مثل (۳) ه ڏ س:

پري (۴) س: ٿي پدمن ۾ (۵) س: ڪثر (۶) ا ه: توڙي (۷) اب ڏ س ق ل ن: ٽين (۸) س:

سرورُ آخرُ صورتَ م (۱) مُهَرُّ منجھ مَعْنِي.
 اصلُ عَالَمِ (۲) مُون پرين، عِلَتِ اِيجَادا.
 آدَمَ وَلَدُ اُنَ جو، توڙي وَالِدُ آه.
 وَالِدُ آهِي وَڻَ جِنِّ (۳)، ميوو مَوَلُودا.
 اَوَّلُ الْفِكْرِ اَخِرُ الْعَمَلِ، پريان پَارِ اِها (۴)
 پاڻهين سُونهي مُون پرين، پيا سَپِ اُنَ سَبَبَا.
 نِرْمَلُ نوري پاڻهين، پِيَن نُوَرِ اُتان.
 صَلاَتُون سرورِ اُتي، عَالَمَ ٽي اُنَ ڪَانَ.
 لَآلَن سَنَدِي لَکڙي (۵)، رَحْمَتَ رَنگَ ڪَيا.
 حُسَنَ تَاران هوتَ جي، جَلَوو جَنَّتَ ناهِ.
 حُسَنُ حُورُنَ کي سَريو، سَيِّدَ صُحبتَ کان.
 سَچي سُونَهَ شَفِيعَ جِي پِيَن هوتَ هِتان.

(۱) ب : جو ، س : صورتاً (۲) س : سپين (۳) س : جو (۴) س : پار تها (۵) ۱ : لاڙي، ح :

لک سين، ج : لک ڙيءَ، ڏ : لکڙي، ب س : لک ري.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ، أَحْمَدَ رِي اُونْدَاهِ (۱)

اَگي وَثِيو اَن سِين، اُهوئي (۲) محبوبا.

باجه نہ پوءِ بَيْن تي، مولي کي موران.

مگر مُحَمَّد (ص) جامَ کان، کين حُسْنُ هَتِ کَندا.

پاڙي رهي پرينءَ (۳) جي مِجُتَ ماڻيندا.

تَذَه تُسهي تَن تي، سَيِّدَ جِهي سَبَبا.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ، پرتان (۴) پرينءَ

سَندا.

وَذَا طَالَعَ تَن جَا، جن ۾ سَاجَنَ (۵) ساءِ.

سَيِّدَ سَلُوْثَا سَيِ كِيَا، مَلاَحَتَ مَنجَهان.

جِتِ اَثرُ حَقِيقَتَ هَوَتَ جو (۶) نِشَانِي نُورا،

اُتي عِيدَ مُدامَ جِي، جُڪِي جَاءِ نہ ڪا.

لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا: ايڏي مان مَڙيا.

(۱) ب : انداها (۲) ا : اوهوئي : ب ج جه ع : اوهي، س : اوهئي (۳) ب : پرين (۴) ع : پرتا، بِن سيني نسخن ۾: پرتا (۵) ج : ساجن جو (۶) ا ذ ف ل ن : جي، ب: جت اثر پريان پير جو.

بُشْرِي مَرِيَا (۱) بُوڊَلا، گُونڊَر سَپِ گَيا.
 پيهرَ سَنڊانِ پَتَ تَهي، آيَنِ اوتارا.
 حَقِيقَتَ حَبِيبَ جِي، پَسَنڊِي (۲) پُرُ ثِيا.
 ذِيَه لَنگَهيائُون (۳) ڏُڪَ جو، سَڪَ سَرِ سُنهاڻا (۴).
 بابُو بُوءِ بَشِيرَ جِي، سُنگهنڊِي (۵) سونُ ثِيا.
 لوڪُ ڇڏيائُون لَوَهَ جو، ثِيا پَارِسَ پاڙيڇا (۶).
 مَاهِيَتَ مُحَمَّدَ شاهَ جِي، اِهڙي عَجيبا
 صُلحِي سائُسِ سَڪِ ثِيا (۷)، ٻَرِ ٻَرِ پِيَنِ لاءِ.
 فَاتَّبَعُونِي بُحْبِڪُمُ اللهُ: جِي گَڏيا سَهي آڏيا.
 وَكُلُّ آيِ اُتِي الرِّسْلُ الكِرَامُ بِهَا،
 فَاِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُوْرِهِ بِهِمْ: سَڻِي ڪَرِ صَحِيَا.
 مَلَكَنِ آدَمُ مَجيُو، سَيِّدَ جِي سَبَبَا،

(۱) اجهه : مليا (۲) ب : ع : پسندهم. س : ح : پسندہ (۳) ل : لنگهيائون (۴) ڏر : ساکاڻا،
 س : سکانا (۵) ع : سڪندي، ب : سڪنده (۶) جهه : پارس پاس پگا (۷) جهس : صلح
 سائين سنگ ثيا

ٻيڙي طوفانا ننگئي، نرمَل جي نظرا،
 اَحمَد ابراهيم جا (۱) آڙه اجهايا،
 بحر موسي مڃيو، ساجن جي ساجاءِ،
 مڻهي در دوستن جي، درسَن داؤدا،
 شوڪت سلیمان کي (۲)، نوري جي نظرا (۳)،
 قدرت قريبن جي، ڦيريو فرعوناً.
 ملڪ سڀ محبوب (۴) جي، پسي (۵) پاڻ سنڌياءِ،
 گهر ڏيڃاڻي (۶) گهور ڏي، ٽهي (۷) تاندي لاءِ.
 حسن منجه حبيب جي، ٿيو محو منصورا،
 ڏوئي ڇڏيو دوست (۸) سين، واري صلح واءِ،
 گهر تڙ گهوري جندڙو، صدقو ڪري ساه،
 دعوي ڇڏي دوس (۸) سين، نمي نياز،

(۱) اب چ جه ح ڏ س ع ل : ڀر، ر : سان، ق ن : جا (۲) ب : جي (۳) جه ۽ س حاشيه:

فائق جي فيضا (۴) ا چ ح ڏ س ع ل ن : محبوبن (۵) جه : جي پسین (۶) جه : ڏيڃاڻي (۷)

جه : ٽوپي (۸) جه س : دوست

ٿورا مڃي سڄڻين، نه جنءِ فرعون،
 آءُ ڇي آهيان ڪين ڪين، هي سڀ حبيب.
 تماچي جو تابُ پيو، نات مِيءَ کي مان ڪٿان؟
 لئن شڪر تُم لَازِيدَنَڪُم: پاڻُ مَ پسي ڪا،
 شڪرُ وڻي سڄڻين، شَرڪَتَ شيطان.
 ملڪَ سڀ محبوبَ جي، تنهنجو ترُ نه آه،
 آي، پُون، ڪُرسی، عرشُ ٿيو (۱)، ملڪَ مُحتاجا،
 وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ.
 پيوندَ تاران پرينءَ جي، مڙئي مردودا.
 مَڃَ (۲) مُحَمَّدَ جَامِ (ص) جي، عالمَ (۳) اُجاريا.
 پَلَاءَ لڳي (۴) پرينءَ جي، اڱلا سڀ (۵) آگهيا،
 صُحبتَ سڀيرين جي، ڪُلي عيبَ ڪٿيا.

(۱) ب ر س : ٿا (۲) س : مڃيت، مڃيئت اچڻ (۳) س : ٻئي عالم (۴) س : لڳندي (۵) س :

الْحَمْدُ (۱) يَمْلَأُ (۲) مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، صُحِبَتِ اهْزَو
سَاء.

ذَرُو زَلِيخَا (۳) سَرِيو، سَيِّدَ سُونَه مَنجِهَان،
مِهْتَر يُوْسُفَ مَگِيو، حُسْنُ حَبِيبنِ كَان (۴)،
سِجُ، چَنبُ، تَارَا، كَتِيُون، پَرِينِ پِينَارَا.
بِهَشْتُ باغُ بَشِيرَ جو، لاڳاپِي لُطْفَا،
مَظْهَرُ نَازُ نَذِيرَ جو، كَرَشَمُ قَهَرِ سَنَدِيَا.
لُطْفُ لالَن هَت مَ، غَضَبُ بِه (۵) غَلَامَا.
لُطْفُ لَهْرِينِ آڳَرُو، كَنَدِي قَهَرِ نَه كَا.
جِپِيرِي پاڻِي پَنِيو، حُسْنُ هَوَتَ هَتَان.
جِيڪِين جَن مَگِيو، اُوهُو اُن عَطَا:
ڪِي قَتَلَ جَا ڪوڏِيَا، ڪِي عاشِقَ اِيْمَانَا،
مُوجِبَ سَڪَا (۶) سَائِلِين، بَخْشِي بَشِيرَا.

(۱) اجهه ڏرس : الحمد لله (۲) س : مجيت، مَجِيَّت - اچڻ (۳) س : زليخا ڪي (۴) س : حسن
هوت هتان (۵) س : پڻ (۶) ر : سِڪَ (يعني سڪ)، ب ج : سَڪَا، ق : سَڪَان

مَڪُو، مَدِينو مُشڪَ سِين، پَرِينءَ پُرڪيا.
 كَافِرَ دوزخَ ڪوڏيا، اَحَمَدَ (ص) اَتِ مُڪا.
 سَيَتِ سِڪَنِ پَرِينءَ ڪي، مَرِئِي مَخْلُوقا (۱)
 پَرَ ساجيءَ وارا سَڪَ ۾، واءِ بَيْنِ ڪي واءِ!
 اَهِلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمُ اَهِلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ،
 ساجِهه (۲) مَگَ سَدا.
 مَارُو (۳) پاڻِي پيچَري (۴) پُچَن لالَن لاءِ.
 ڪَڪَرَ مَنجِهَ قَرِيبَ ڪي، سِڪَنِ سَنگهارا.
 ساجَنَ سَندي سُونَهَ ڪان، سُرڪِي (۵) سَمُونڊا.
 اَمَلِ ماڻڪَ آگهِيَا، سُوپِريان جِي ساءِ.
 گُلَ قُلَ مَجَرَ موريا، دِلا سِي دوسا.
 خوشبوءِ ڪَٿوري ۾، وَرَنَهَ وَصالا.
 پُنهُونءَ راڻِي پَنِو، جَانِبَ جوتِ مَنجِهان.
 مُومَلِ پَسِي ماتُ ٿِي، حَبِيبِي حُسنا.

(۱) هي ستُ الله بخش واري نسخي ۾ ناهي (۲) ڏجي پڙهڻي، ٻين سڀني نسخن ۾: ساجيءَ (۳)
 ق ن : ماڻهون، ب ج جهس : ماڙو، ج : مڙهو (۴) جه س : پيچرا (۵) ج : سرڪي

بَرَقُن (۱) مِيرَ بَشِيرَ جِي (۲) ايڏا اوجَ ڪيا.
 پاڻَ پريان (۳) ڪي جَنَ ڏٺو، تَنِ وائي واتِ نَهَ ڪا.
 وِڊِي هِنِي ٿِي (۴) هَتَرَا (۵)، وينا ويچارا،
 جِيرائي جَهانَ کان، لاهوٽي (۶) لڏيا،
 خَالِصَ خِيَانَتَن (۷) کان، هوتن هَتَ ڪيا.
 ڳجَهَ اندَرَ جُون (۸) ڳالهيون، نازُڪَ نِياپا،
 اُنَ سِينِ اوري مُونَ پرين، آت (۹) نَهَ ڏي عَاما.
 وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ (۱۰): ايڏو اُنَ ڪَرَمًا.
 فِكِرَ قولِه مَ ڳالهي ٿِي، ڪُچَ جَاءِ نَهَ ڪا؛
 مَتَوَ هِنَ مَهَرَانِ جَو، لڏو نَهَ لوڪا،
 ڪَڪَنَ مَتانَ ماڪَڙِي، چَتِيندي چُرِيا.
 سَتِي پاڻِي صاف جِي، ڪِنهَ ڪي ڪوڙَ مَنجَهان.

(۱) هي پڙهي حافظ ابو الحسن واري نسخي جي آهي، ٻيا سڀ : برفن، جدا جدا زيرن زيرن سان. جهه : برفن ميڙ بشير ڪي، برکت مير بشير جهه (۲) ڏجي، رَح ل ن : جهه، ب س : جهه (۳) س : پري (۴) ڏ : هيئن (۵) ۱ : وڊي هتن سِين هينڙا (۶) س : سي لاهوٽي (۷) جهه ر : خيانت (۸) ڏ : ڳجهاندر جيون (۹) جهه : اونٽ (۱۰) ب چ جهه ڏس س ۾ ”درجات“ جو لفظ واڌو آهي.

عِلْمَ لَوْحَ قَلَمَ جَاءَ دُنْيَا آخِرَتَا،
 سُرُكِي هِنَ سَمُونَدَ جِي، پَدَرِ (۱) پِيئي آه.
 اَزَلْ اَبَدَ جِي وِجَ مَ، دَرِيَا دَوَرِ كِيَا.
 مَتُو مُورَانِ نَهَ (۲) اَچِي (۳) عِشَقَ آرَامَا.
 پِرَتِ پُورِي نَهَ تِييِي، نُورَ نِهَآيَتَ نَاهِ.
 مَتُو مُحَمَّدَ (ص) نَهَ لِييِي، سَيِّدُ سَمُونَدَا.
 لَالَنُ لِبَاسَنِ مَ جَانِبُ ذِي جَلَوَا،
 كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَانِ: اِتِ آهِي اِشَارَتَا.
 كِنَهَ پَرِ پَاسِي نَهَ تِييِي، پَرِينِ پَرَوَرِ كَانِ.
 وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ: هَر دَمُ هِيكَانَدَا.
 جِتِي نَالُو هِيكَرُو، اُتِي پِيُو پِنُ آهِ.
 سُرَتِ سَمَجِهَجِ گَالَهَرِي، مَتَانِ يِلِنِ يُورَا.
 ذَوَرِجِ سُونَهَ شَفِيعِ جِي، چَوَدِسَ چَوَدَارَا:

(۱) ب ح س ع ق ل : پڌي (۲) ن : نا (۳) جه : لِي

اندرِ باهرِ اَحمَدِي، نُوريِ نِظارا.
 نُوڻِ نِهارِجِ سُوپرِين، ڏورِجِ ڏَنِي (۱) ڏانه.
 بَرَمَ جاءِ بَشِيرَ جِي، آيَ، پُون (۲) اوطاقا (۳).
 صُحبتَ سُوپرِينِ جِي، ڪَڪَ پَن ڪَڪُوريا.
 عَيشَ عِيدُون لَڏَڻُون، باغنِ بَهارا.
 آثرُ پريان جِي پيرَ جو، لَڪِڻو (۴) لَلاءِ.
 ڪُلُ جَدِيدَ لَڏِيڏُ (۵) تَر تَر تازو ساءِ.
 آگا مَهِڙَ عَبدَ (۶) ڪَبي، مَنو (۷) محبوبا.
 اندرُ آڻِي عَيْنَ ڪَبي، اوري (۸) نه آراما.
 لوڪُ لَهِينَ سِيڪُڙو، مُون پَرَتِ پاڻِي (۹) ڏانه.
 مان ساڪِنُ ٿِيان سِيرَ جو، ماڻيان باغُ بَقَاءِ.
 لَهِڙِيُون آچَڻَ (۱۰) وَجِڻِيُون، سَمَنڊُ سَدائِين آه.

(۱) چ ل : ڏاني، ڏڻي (۲) جهه : پڻ (۳) س : اوتارا (۴) هيءَ لفظ ح ۽ ڏ جي پڙهڻي آهي، ٻيا
 سڀ : لاکيڻي، س : لاکيڻون (۵) س : لذت (۶) ڏس : عبدالرحيم (۷) س : سو منو (۸) جهه
 س ر : اور (۹) س : پريان (۱۰) س : اچڻيون.

اَلْعِلْمُ بَحْرٌ وَعِلْمُ اَلْعِلْمِ امَواجٌ، وَجُهْلَانٌ (۱) وَحَدَّثَ
لَاءَ.

وَحَدَّثَ سَنَدِي وَيَر (۲) مَرَّ اَحْمَدَ (ص) اوطاقا (۳).

پَرورَ! پَرِين مِيٺَر مُون (۴)، وِچان وِچُ وِچاءُ.

نِيَر نِمَاطِي پِيَر مَر، بِيحَد بَنَد تِيَا.

ڪو واريپن واءُ فَضَل جو، جِنء (۵) پَسان پاڻيڇا.

قَلْبُ ڪَثَرَت قَيَد مَر سِڪِي سَاطِيها.

جِتِ اَحْمَدُ (۶) حَامِدُ سو ٿيو، سوئي مَحْمُودَا.

سوئي ساءُ قَهَر مَر، جِهَٽَرُو (۷) لُطَفَ لَاءَ.

وَهُ لِيلا جو مَجَنبي، مِنو ماڪِي ساءُ.

سو اُنڊاهِي، سو سو جِهرو (۸)، سو پُنهُون، سو

ڪِيڇا.

سوئي ساءُ آڪَن مَر، سوئي ڪَمَاندا.

سَسِي سَبزو (۹) نَه پِيڇِي (۱۰) جِنه چَنِي (۱۱) ٿيو چِڇَرا.

(۱) جهم : ونجلان (۲) پ : ويٺ (۳) س : اوتارا (۴) س : ميٺين (۵) س : تہ (۶) س : حمد

(۷) س : جھو (۸) س : سو اونداهو سوجھرو (۹) س : ع : سمرو (۱۰) ب : پڇو (۱۱) س :

سوئي صِحتَ سُڪارُ ٿيو، سو ڏکُ ڏڪارا (۱).
 رُسَڻُ پريانِ راحتُون (۲) گاريُون گَلنِ ساءِ.
 وَڻُ نَهَ ڪُومائي ڪڏهه (۳)، مڪري (۴) مُداما.
 سَدا قَلبُ ڪُوريو، مَحَبَّتَ ملا را.
 سَرَوُ (۵)، سِيَارو، واهُنڊو، ساوڻُ، آڙهاڙا.
 مِينَهَ مُدامي ميٺَ سينَ، ڪَڪَرَنِ قَرارا.
 ڏکُ مِٺا اُنَ ڏيَهَ جا، سَهسِين سَڪَنڻا.
 لَنگهڻُ گهارڻُ گهر ۾، ڪوئِ پُلاهَ (۶) پَرڏيها.
 اچي جان اُنَ ڏيَهَ جي، هِنِيڙي ڪي هيرا،
 ڪَڻوري تاتارَ جي، تَنهَ جو ٿلُ نَهَ ساءِ.
 ووئِ ووئِ اُنَ وِطَنَ جو، (۷) مُونَ (۸) ۾ (۹) ماتاما (۱۰).
 سَڪَ سَاريو سُوَرَ چَراڻَ، ڪِنهَ دَرِ ڏيانِ دانَهَ (۱۱).

(۱) س: سوئي ساءِ اڪن ۾، سوئي ڪماندا (۲) س: رسن پريان کان رحمتون (۳) اجهه ح ڏ
 س ن: ، ڪڏهين، ب: ڪنماءِ ڪڏه، ڏس: ڪوماءِ (۴) ب س ق: مڪريون (۵) س: سرور
 (۶) اب ڏ ر ع: پلا، جهه: پلام، ن: پولا (۷) جهه: جي (۸) ب ڏ: من (۹) س: منجهه
 (۱۰) جهه: مون کي ماريو ماء (۱۱) ب چ ڏ س ر ل ن: دانه ڏيان.

لڪيو لوڙيان جيڏيون، ڳاڙيان ڳل ڳوڙها.
 ٿورا ٿاريون جا، ساريو مَران ماءُ.
 ڪَ پاڙيچن پَرَ ڪُٺان (۱) ڪَ سُرهي ساڻيها.
 لَهُم مَاشَاعُون فِيهَا وَ لَدِينَا مَزِيدٌ : اُهَجَ اُنَ ڏيها.
 اخوانًا عَلَي سُرِّ مُتَقَابِلِينَ : پاڙيچن (۲) پارا.
 باري ! بند پري ڪريين (۳)، وڇوڙيا مڙيءَ.
 قادِرَ ! ڪوٽُ ڦٽائين، عُمَرَ جو آگا!
 تہ پسان پاڙيچن کي، جن سين سڀيو ساهُ.
 اَندَرُ آئي (۴) اُجَ مري، ڦاٽي فِراقا.
 جيڪن موڪلِ موتَ کي، جيڪَ مُحَبِّ مِلاءِ.
 اَڪَتَ خَزَانَا تو (۵) ڏٺي، سُنُّ مُون سُوَالا.
 جِهَجان جهورِي جن جي، سڀئي دوسِ دِڪاءِ
 ڪَندي ناهِ ڪَرَمَ جي، خَالِقَ مُون مَڳجاءِ (۶).

(۱) ڪَنان - ڳنھان، س : پار ڪُٺان (۲) جھہ : پاڙيچي (۳) چ جھہ ڏ ر س : ڪري، ع
 ق: ڪرين (۴) س : آڻيو (۵) ب : توھت (۶) ب ح ڏ : م ڪجاءِ، چ ر ع ل : مڪجاءِ، ق :
 منگجا : ن مڱ جاءِ.

ڪين مڱان ٿو مُورِهم (۱) مہڙائي تاران.
 ڪِ هيهم (۲) مَرندُس (۳) حُبَ ۾، پُچندَم پَساها،
 ڪِ ملندُس (۴) محبوبن کي، سُرهي ساڻيها؟
 فِڪرَ قوري هَتَ ۾، هِنِڙو حيرانا.
 تَنڌُ ٿوڪُلَ جي لَهان، تہ ڪَر (۵) مُون لڪَ لڌا.
 سَپَر (۶) ساڻُ سَلامَ ري، مُوران ماڙِ نہ ڪا.
 آگو راضي اِنءِ ٿِي، جِنءِ ٿُون (۷) ساڻُ رِضا.
 ڪوہ (۸) ڪريان، ڪيڏانہ (۹) وِجان، مُهنجي وَسِ نہ ڪا.
 جان (۱۰) ڪُچان تان ڪَڙي ٿيان، صَبَر ۾ وَہِ ساءُ.
 مَرڻُ مُهنجو ناہِ ڪو (۱۱)، جِيئُ جاءِ نہ ڪا.
 لَايْمُوتُ فِيہَا وَلَا يَحْيِي: هي (۱۲) مُون حالَ ٿيا.
 ڪُلُ ما قُدَرُ يَکُونُ: اَنگَ اڳهي (۱۳) لَکيا.

(۱) ب جه ح س ن : مورين، ق : ماڳين، ڏ : ڪين مڱان ٿي مون ڏٺي (۲) ا ڏ : هيهي،
 جه : هيئن، س ق : هيئن، ن : هيئن (۳) اڏ : مرنديس (۴) اڏ، ملنديس، س : مرنديس
 (۵) ”ڪر“ فقط ب جه ۾ آهي (۶) چ جه : صبر (۷) ق : تو (۸) ب س : ڪينءَ (۹) ب :
 ڪاڏي (۱۰) ب ندارد : جان (۱۱) ب : مران تان مرڻ نہ ٿي (۱۲) ل ندارد : هي (۱۳) س
 ع: اڳهم

آمڙ اِيهريو مُون ڏنو، تنگِ تنجڻا انگڙا (۱).
 آڏوهي سِين اينءِ ٿيو، هاڻي ڏوه ٿيا.
 مَن صَمَتَ نَجَا: ڪُچڻَ جاءِ نَه ڪا.
 جيڪين ڏنو سَجڻين، سو سَه ٿون سَريرا.
 راتِ پُڄاڻان ڏينهُ ٿيبي، روزي تان عيدا.
 مينه پُڄاڻان تائڙي، سِڀڻُ ڦاٽڻُ تان (۲).
 بکَ ري ڳاڇُ نه ڪائجي، صَحَتين ويڄَ ڪها (۳)؟
 لَا تَيَّسُوا مِن رُّوحِ اللَّهِ: ڏي دِلَ ڪي دِلَاسا:
 ته (۴) سِگها ملندءِ، مارئي، مَن سَڪَ محبوبا،
 رَڪِجَ مَحَبَّتَ، مارئي! وِجائج (۵) مَ وَڦاءَ.
 اُوفُوا بَعْدِي اُوفَ بَعْدِڪُم: سِڀڻَ سَچُ سَهاءَ.
 لَنءِ (۶) لاڪيڻي ڏيهَ جي، پَرڏيهي پُهتا.
 مَن أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ ذِكْرَهُ: اَندرِ اَڳِ جَلاءَ.

(۱) ق ن : اڳرا (۲) ر : لاءِ، ل : ڦاٽڻيءَ (۳) ب جهه : ڪٿا (۴) ب ندارد : ته (۵) ا چ ع ل :
 وِجاءِ (۶) ر ع ق : لو، س : لئي، ل : لوءِ.

جُسُو زَنْجِيرَن مَ، هَنِئِزُو هَتِ (۱) رَهَاءِ.
 الدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ : پَرَه (۲) مَ پَتُولَا.
 نَكُ وِیَو تَنه نَارِ جَو، جِنه وَرَ رِي وِیَسَ كِیَا.
 مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ : اِي
 بُجُه اِشارَتَا.

فَاذْ كُرُونِي اَذْكُرْكُمْ: سَارَنُ سَارَنَ لَاءِ.
 مَوَلَا وَطَنِ مِیْزِیْن، كَلِمُو ڌِي قَلْبَا.
 پَانُ پَسَائِي (۳) اَكِیْن، پاڙِي پَرِیْن رَهَاءِ.
 هَادِي وَقَتَ هَلَن جِي، كَلِمُو قَلْبَ كَهَاءِ (۴)
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.

(۱) س : هت (۲) جه ق : پهر (۳) ا ع ل : پساء، ب چ جه ڌ ر س ق ن : پسائين،
 پسائين (۴) جه س : آگو عالم هيڪڙو محمد رسولا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دريان بسمل و سوره فاتحه (۱)

سَارَہَ (۲) صَاحِبَ کي کِجِي، جو عَالَمُ کُلَّ عِلْمِنِ.
سَيُکِينِ ڄاڻِي مُونَ ڏڻِي، بَخْشِي عِلْمُ بَنَدَنِ.
مُڪَائِنِ فُرْقَانِ کي، جو جَامِعُ کِتَابِنِ.
صَلَوَاتُونِ سَرُورَ اُتِي، جو جَوهرُ جَهَانِنِ.
آلِ اصْحَابِي تَنه سَنَدًا، ڏُئا ڏِيهَ ڏڻِيَن.
آيَتُونِ قُرْآنِ جِيُونِ، سَنِيُونِ (۳) سِي سَمُجَهِنِ؛
فَهْمَ مَنجِهَ فُرْقَانِ جِي، حَقِيقَتَ هَلَنِ،
إِمَامُ ڄاڻِنِ اُنَ کي، پُڻِي تَنه لَکِنِ.
پاڻ نَه ٿِيَنِ إِمَامَ سِي، جِنءِ (۴) کي اَبَدَ کَنِ.
وَالْقُرْآنُ إِمَامِي؛ چُونِ (۵)، چِتِ نَه کَنِ (۶)،
مَٿِي پَرُورَ پَانِهَجِي، آيَتُونِ اُپَارِينِ (۷).

(۱) هي عنوان فقط نواب غلام حيدر واري نسخي ۾ آهي، ابو الحسن : شروع سنڌي الحمد جي، تصنيف حضرت شهيد گرهوڙي عليه الرحمة (۲) جهه : ساره، ٻيا سڀ نسخا : ساراه (۳) جهه ڌ : صحي، ن : صحيون، ر ق : سڻي (۴) ا : ک، ن : جيڪي کي او کَن (۵) ب ڌ ق : چوڻ (۶) ب جهه : رکن (۷) جهه : اڀيارن.

ونگ (۱) نہ وِجائن (۲) پانهجو، ٿا وحي ونگ ڪڍن.
 ترڪن (۳) انڌين اڪيپن، نه منجهه ڳوٺ (۴) گهڙن (۵)
 هاڻي سڻهو مؤمناء، هيپن جن ڪنن:
 ته ماءُ ڪل قرآن فاتحه سور چون.
 ٻيو سڀ قرآن تنه سور جي، معني منجهه ٻجهن.
 جن پروڙيو تنه سور ڪي، ڪر سڀ پروڙيو تن.
 ”قل هو الله“ پڻ ماءُ ٿيو، مٿي ڪن قولن.
 تڏهن معني تن سورن جي، مرجان سڀئي سڪن (۶).
 حاصل ڪل قرآن (۷) جو، ڳالهيون ٿي چون (۸):
 هيڪ (۹) وصف واحد جي، جو آڳو عالمن (۱۰)،
 ٻي نيڪي (۱۱) تنين طالبن، مدي پئيرن.

(۱) ر : ڏنگ (۲) جهه : وڃائن، ٻيا سڀ : وڃائن (۳) : ب چ ح : ترڪن (۴) ا چ ر ق ن :
 ڪوٺ، ب : ڳوٺ، ع ڪوٺ، (۵) ا : ڪرين، ب : گهرين، چ جهه ح : ڳرين، ره ڪرين، ع ق
 ن : ڪرين، ڏ : انڌا ڪرن ڪن ڀر، سالڪ سڀ سمجهن (۶) ا چ ر ع ق : مڙئي مرسڪن،
 جهه : سارا لوڪ سڪن، ڏ : سڀئي مرسڪن (۷) ب ح ڏ ر ع : ڪل جو، جهه : ڪل علم جو
 (۸) ڏ : آهين (۹) جهه : هڪ (۱۰) هيءُ سٺ فقط ڏ ڀر آهي (۱۱) ح : خشي

ھِنِ رَضا ۽ رَاحتُون، ھو ڏَمَر ڏک پَسَن (۱).
 ٽِي آھِي پَچَر وَاٽ جِي، بِنھِي فَرِيقَن؛
 غَفَلَت، ظَلَم، ڪُوڙِيُون، ڪَارڻ پُئِيَرَن؛
 مَحَبَّت، عَدَل، سَچِيُون، آھِي سِيرُ سَچَن.
 ھِنِ تِنِ مَسئَلَن ڀِي قَرآن ۾، ٻيو ڪِن ڪَھَن (۲).
 نِيڪِي بَدِي وَصَفَ سُئي، مَن مَحَبَّتَ جاڳِي مَن!
 آھِي اُڀاري وَاٽ تِي، جا پُھچائي پَرِيَن.
 ھاڻِي تَفْسِيرُ تہ سُوَر جو (۳) مَرُجان سَپ (۴) سُن (۵)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ.

پَھرين مَعْنِي بِسْمِلَ جِي، اَندر رُوح رَکَن؛
 آھِي ماءُ اَلْحَمْدَ جِي آيت اِي لَکَن.
 عِلْمُ مَڙوئي اُن ۾، جيڪي ڪي سَمجھَن.
 اِسْمَ ساڻُ اللّٰه جِي، پيدا ٿوڪ ٿين؛

(۱) ڏ : سندن (۲) هيءَ ست ل ڀرناهي (۲) ب چ ر ع : تن سورن جو (۴) جه ح : سڀئي (۵) ب ڏ :

آپ، پُون اُنَ جِي اِسْمِ سِين، جِيڪِ اندر تَن.
 اِسْمَ ڀِي اَللهَ جِي، سِيَوِ ڪِين (۱) ڪَهَن.
 نُوَرِ تَارانِ ناهِ ڪِ (۲)، جَلَوِوِ جَهَانَن.
 مَنه ڪَارايُون ”ڪِين“ جِيُون، لَاتِيُون لُطَفَ پَرِين.
 ڪِيهَوِ سَڀَرِ سَنگَ رِي، مَرَتِيَوِ مَهِئَن؟
 ڪَڪِيُون ڪَارِيُون خَانَ ڀِي، ڪِيهَوِ (۳) قَدَرُ لَهَن؟
 چَوِ ڏِسِ بُوَ چَنَدَن جِي، سُرَهَائِي سِيَن.
 اَللهُ نُوَرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: سُرَهَوِ اِسْمُ سُنَدَن.
 اِسْمُ سُرَهَائِي عَالَمِيَن، مانُ مَخْلُوقَن.
 وَهُوَ عَلِي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ: ڏَوَرِيَنڌَرِ ڏِسَن.
 وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ، دِلَاسُو دُوسَن.
 أَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اَللهِ: عَاشِقَ عِيدُون ڪَن.
 اَلرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ (۴).

(۱) س : سيوئي ڪم نه (۲) ب جهه : ناه ڪو (۳) جهه : ڪيهو (۴) ل ندارد : الرحمن الرحيم.

اُو آهي رَحْمَانُ كُلَّ جو، رَحِيمُ ڪارڻ ڪِنَ،

سَيِّئِي خَلْقِي، رِزقُ ڏي، هَادِي ڪارڻ ڪِنَ (۱).

بَيْنَ هِدَايَتَ نَه ڪَري، مگر ڏي جِيرَن.

لَا يَهْدِيهِمْ طَرِيقًا إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ : وَتَكُونُ (۲) گڏ ڪِجَن.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

سَارَهَ سَيِّ (۳) آلهه ڪي، جو مالِڪُ مَخْلُوقَن.

توڙي (۴) ننڍا (۵) جنءَ مَنهَان (۶)، ڪِ وڏا جنءَ آيَن.

عَالَمَ ڪَڏِيَا ”ڪين“ مَنجِهَان، قَادِرَ قُدَرَتَن.

آهِن آگِي هَتَ ۾، واڳُون تَن سَيِّئَن.

اِخْتِيَارَ ۾ اُن (۷) جي، سَيِّ (۸) هَمِيشَه (۹) هَلَن (۱۰).

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ: گولا وَسِ آگَن.

تَنين ڪي تَرْبِيَّتَ ڪَري، مثل شاگِردَن.

(۱) هيءَ سڄي ست ل ۾ ناهي (۲) ر : ڏنگون (۳) جهه کان سواءِ سڀ نسخا : سا سڀ (۴) ب ح ڏ ن : توڙي (۵) چ ق ن : ننڍڙا (۶) سڀ نسخا : مها (۷) جهه : انهن (۸) ”سي“ جو لفظ فقط ”جهه“ ۾ آهي (۹) جهه : هميشان، ڏ : هميشاه (۱۰) هيءَ ست ”ح“ ۾ ناهي.

جِيڪَ پاڙهي تَن ڪَهي، سوئي سَبَقُ (۱) پڙهن.
 آگي اِنڊا ڪَڍيا، اُن تَهي آڪَر لِڪَن (۲).
 قُل لَن يُصِيبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ : پَاسِي لَکَ نَه پَوَن (۳)
 وَمَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ : پَرور پُٺ هَلَن.
 سَارَه (۴) صَاحِبَ ڪَهي ڪَجي، سَارَه نَاهِ بَنَدَن.
 وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ گولا وَسِ آگَن (۵)
 حَمْدُ حَاتِمِ ڪَهي ڪَجي (۶)، ڏويان (۷) ڏَاتِ مَر چَوَن.
 تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ : وَاحِدٌ وَدُو بُجَهَن.
 مُلْكُ مِڙو (۸) جِنه هَتَ مَر، وَرُتَنه سِين لَنؤُ لَائِين.
 سَنگَهَارَن سِين سَگَ ڪَجي، عَاقِلَ اِينءَ چَوَن.
 وَاحِدَ جَهڙو وَهِيون، ڪَٽِي (۹) ڪون لَهَن.
 پيا سَپَ گولا تَنه سَنڊا، دُنيا گولي چَوَن.

(۱) ح سبق . سوئي (۲) ب : ڪين (۳) س : ٿين (۴) جه ڪان سواءِ ٻين نسخن ۾ : ساراه
 (۵) ڏ : قادر قدرتن (۶) ل ندارد : ڪجي (۷) ا : ڏوپا، ڏ : ڏويان، پيا سڀ : ڏويا (۸) ب :
 مڙو، پيا سڀ نسخا : مڙوئي (۹) ب : ڪٽين، ع غ ڪٽهر.

سائو ڌاران سڱ ڪرڻ، اي پر آڪاڄن (۱).
 واحد آجو (۲) وهيون، ور سڱ واحد سين ڪن.
 گولو وفا نه ڪري، بڪيا بار ٿين.
 سڱ سرهو رب جو، پيا سڱ سور ٿين.
 ساراه (۳) سڱ صاحب جو (۴) پئون هت ڏوپن (۵).
 حمد لائق حق ڪي، جو خالق ڪل خلقن.
 خالق ڏنيون خوبيون مڙني مخلوقن.
 جي ساراهجي مخلوق ڪي، ته او ساره رب سمجهن.
 ڪنا ڪنڀارن سقرا (۶)، ته او سقراي (۷) تن (۸).
 ڪنائِي ڪنن جي، آهي اهل (۹) هينن (۱۰).
 پاڻي چنڊ چمڪيو، ته اِي آهي سونه آين.
 بجهن وارن بجهيو، بجهيو تان نه پين (۱۱).

(۱) ب : اڪاڄن، جهه : اگانجن، ح : اڪاڄهن، ڏ : ابوجهن (۲) جهه : آه سو، ڏ :
 اهنجو، س : آه جو (۳) ب ح ل : ساره، چ ر ع : ساره، جهه : سرهو (۴) ڏ : سڱ سرهو
 ساڄن جو (۵) س : ڏونئن (۶) ا : سقرا (۷) ا : سقراي (۸) ڏ : ان (۹) جهه : اصل (۱۰) هي
 ست ڏ ۽ س ۾ ناهي، ۽ الله بخش واري نسخي ۾ ۴۹ - ۸۱ ستون موجود ناهن (۱۱) هي ست
 ”س“ ۾ ناهي.

نَجِيءٌ وَارَا يُولَئِذَا، اَڳِيَان (۱) اُستادنِ.
 مَالِڪُ مِزْنِي مُونَ دَٿِي، جِنءَ واري تِنءَ وَرَنِ.
 خَالِقُ جِي خِلَقَتَ (۲) ڪِي، بُوڙو ڪِن ڪَهَنِ.
 اَحْسَنَ ڪُل شَيءِ خَلَقَه : سَپو هِنْدُ حَمْدَنِ.
 خَلَقُ الْقَبِيحِ لَيْسَ بِقَبِيحٍ : اِيهَرِيو لاءِ صِحَتُنِ.
 ظَلَمٌ عَدَلٌ لاءِ خَلْقِيو، ڪُفَرُ لاءِ نَبِيِنِ.
 مَڪِيُون، مَڪوڙِيُون، ڪِيَان، نَفْعُ مَنجِه مِڙَنِ.
 ڏَهَارِيَن رِي ڏِيهَ ۾، سَڪَرَ نَه سُوڇاڀَنِ.
 اُونَدَه تَارَان سِجَ جو، ڪِهڙو قَدَرُ تَنِ.
 دُوَزَخَ تَارَان دَمڙِي، بِيهَشَتَ نَه بَهَا لَهَنِ.
 مَاخَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ : حَقَ
 تِي حَرْفُ مَ ڪَنِ.
 الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَيٰ كُلِّ حَالٍ : اِهَا وَاتَ وَثَنِ.
 سَيِّڪَا طَرَخَ سَقَرِي، سَنَدِي سُوڀيرِيَنِ.

(۱) س: اڳايا (۲) ڏ: خافت، ٻيا سڀ: خلق (۳) س: ڪي

آهر (۱) قدر نه عيب جو، لالن منجه لهن.
 ڪامل ڪتابن (۲) ۾، جي ڪلي لال لکن.
 جي لاجو (۳) لکي نه سگهيا، ته ڪهڙي قدرت تن؟
 سڀڪي سگهي مون ڏٺي، ڪامل قدرت.
 علم مڙوئي ان کي، مر ملڪ منجه پسن.
 سڀڪا طرح ملڪ ۾، ڏوريندڙ ڏسن.
 قدرت ڪلي رب جي، عاقل اينءِ سمجهن.
 وان من شيء الا عندنا خزائنه : ڪئنان (۴) پل پسجن (۵).
 جنه سج (۹) جوڙيو هيڪڙو (۷) ان کي سگهه سجن (۸).
 جنه منهو (۶) جوڙيو هيڪڙو (۷) ان وٽ اڪٽ (۱۰) هون (۱۱).
 عالم اهل علم جا (۱۲) ڪينون (۱۳) رنگ نه ڪن.

(۱) اچ ر عل ن : اهر (۲) ڏ ق ل ن : ڪتابت (۳) ق ن : لانجهو س : لاجو (۴) ا : ڪرنايل
 ، چ : ڪرنا ، ڪئنان ، ح ڪئنان ر : ڪرپا ، ع : ڪرنا ق : ڪرنا ، ن : ڪئنا (۵) ڏ :
 مالڪ ملڪ چون (۶) ڏ : سج چنڊ (۷) ڏ : هڪڙو (۸) جهه ح : سوسجن ، ڏ : سٺا سجن
 (۹) سڀني نسخن ۾ : مهو (۱۰) ح : اڪٽ ، ل : اگهٽ (۱۱) اچ ح ل : هون ، جهه : هون ، ن :
 : هئن ، ڏ : هجن (۱۲) جهه ح : عالم اهل علم جو ، ا ح ڏ ر س ع ل : عالم اهل علم جي
 (۱۳) ح : ڪينو.

مُصَوِّرُ صُورَتَ مُونَ دَٿِي، قَادِرُ مَنجِهَ كِينَن.
 چيئنَ وائي واتَ مَ، عِلْمُ خُوبُ كَتِينَن (۱).
 آسِين (۲) آڪرَ هيڪڙي، هِي عِلْمُ اُستادَن.
 اڪُتُ عِلْمُ کَٿِي جو، اَصْلَ هِن اَڪَرَن.
 آڪرَ آچَن (۳) وَجِٽا، اَصْلُ نَه وَجِي اُن.
 ڪُوڙيون (۴) چيئون ڪِين ٿيون، آهي عِلْمُ سَنَدَن.
 حَرفَ حَافِظَ هَتَ مَ، قَرَهِيان (۵) آچَن وَجَن.
 عَالَمَ آڪرَ ڪِين مَ، چِيتَ مِثَل (۶) چُرَجَن.
 جِي سِي (۷) سَڙِي ڪِين (۸) ٿيا، تَه عِلْمُ نَه وَجِي اُن.
 جَدَه کَٿِي خُوشِ آچِي، تَدَه چُري (۹) چيئنَن (۱۰).
 پَرَ نَه (۱۱) ڦاٽِي پِجَٽا (۱۲)، آڪرَ (۱۳) اُستادَن.

(۱) هيءَ سَت ”س“ ۾ ناھي (۲) ق : آھي (۳) جھ س : اچڻا (۴) جھس : ڪوڙين (۵) ا :
 فرھيون، ب ح ل ”فرھيا، ڏ : فرھيان“ چ ر ع : قَرھيا، جھ : فرھا (۶) ڏ : جيئن (۷) ر : جن
 سي (۸) س : خاڪ (۹) ب جھ ح ق ن : چريءَ کي (۱۰) هي سَت ڏ ۾ ناھي (۱۱) ا چ ح ر
 ع ل : پرن، ب : پرنہ، جھ ڏ : پڙن، ق ن : پڙھن (۱۲) ا : پچر، ب : پچر، چ : پچرا،
 جھ پچٽان، ح ڏ : پچڙا، س : چيئن پرن ڦاٽي پچڙا، ر : پچرا، ع : پچران ع : پچڙان ق :
 پچاڻا : ل : پچران : ن : پچاڻا (۱۳) جھ انگڻ، ع ل : اکن : اکن.

۱) ھُنَرَجَن (۱) ھَتَن مِ (۲)، سَہي ڪِنه دَر ڪِن وَجَن.
 اَلْعِلْمُ حَيْبُ اللَّهِ لَا يُعْطِيهِ إِلَّا الْحَيِيَّةُ : ھُنَر هَت ڪَجَن.
 ھُنَر ڌاران ھڏھم (۳) چيئون نہ چرجَن.
 نقش نہ بَجھن ناه مِ اکر ري علمَن.
 خادمُ ٿي ڪَتِيان سَنَدو، نقشَ بَدَنُ سِڪَجَن.
 علمَ ڌاران آدمي ڪَر نقشُ مَٿي ڪَپَرَن.
 ۽ جان علمُ سِڪيو، يان (۴) نَقشَبَنَدُ چَوَن.
 ڪڏھ (۵) ويندو ڪِن ڪِ، ھُنَرُ ڪان ھِنينَ.
 پَھنجي وِڃا (۶) پاڻَ هَت (۷)، ٻوڙا وَرُ بَدَنَ.
 جَن (۸) سَہيڪاري مون ڏَٿي، سَہيئي علمُ سِڪَن.
 پيا سَپَ پُلجيو وَر تان (۹)، ويچارا وَجَن.
 جي (۱۰) ڪَٿي خوش آچي، تہ ڪَري ڪاريگرُ تَن.

(۱) ۱ : جن جي ، جه ڏ ر ن : جن (۲) اجه ڏر : هت مِ (۳) ا ب جه ڏ ن س : هڏھين ،
 ب : هڏھ (۴) ب ڏ : تہ (۵) ب : ڪڏھ، ح : ڪڏنھ، ر ع : ڪڏھم (۶) ا ق ج : وڃان، ب
 جه ع : وڃا، ح : وڃان، رل : وڃا (۷) س : وس (۸) جه ح ڏ : جن، ق : جن کي (۹) ب
 چ ح ر ق ل ن : ورتا : (۱۰) جه : ۽ جي .

نات پيهون (۱) پوري (۲)، ڪندا ڪئين وڃن.
 ڪوڙين (۳) منجهان ڪنه ڪي، وڃان ور (۴) سکن.
 سر ري سر نه سلڻان (۵)، عادت اي سندين.
 جنين سر آندو سوکڙي، تنين سر سکن.
 وڏا طالع تن جا، جي ان (۶) مان مڙن (۷).
 جيڪي حرف حمد جو، پڙهي پروجهن،
 ميو مڙهين (۸) علم (۹) جو، پڙ پيو تن پڙسن.
 وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ اَنْ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ : عَارِفِ اِتِ
 رهن.
 جر ڇمڪو چنڊ (۱۰) جو، پس پند پلين (۱۱).
 هن پر هلڻ جن جو، ڪافر نالو تن.
 پدم ورهن جي پند سين، راحت ڪين رسن.
 وَاَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا، وَرَجَا سَنَوَاتِ (۱۲) سگن.

(۱) ب ح : پيهو (۲) ا : پور اتي، ب ح : پور هتي، ج جه ڏ س : پورتي، ع : پورائي، ق
 پوري، ل : پورتي، ن : پوري (۳) جه : ڪوڙين (۴) س : وڃاور (۵) ا : سلنا، ب : سلڻا،
 چ ل : سلران، ر : سليا، ع : سلان (۶) جه س : انهن (۷) ح ڏ ل : مرن (۸) ع غ : مڙهم
 (۹) ا : عملن، ب : ملڪ (۱۰) س : سڄ (۱۱) جه : پلن (۱۲) ح ر ع ق ل ن : سوت، ڏ:

اٽڪلَ ڪنِ اصلَ ڏي، فِڪرُ فرَعَ مَ ڪنِ.
 پُورُ (۱) پَسَنُ (۲) مَنجھ ڪَٿيان، حَقِيقَتَ حَمَدَنِ.
 جو اصلَ پَهتو آدَمِي، تہ پُورا پَنڌَ تِينِ.
 الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ

اُو آهي مِهَرِبانُ سِينِ سِينِ، مَرَهِي مُؤْمِنَنِ.
 رَحْمَانِي مَرَنِي تِي (۳) رَحِيمُ ڪَارُ ڪَنِ.
 رَحْمَانِي رَحْمَتَ ڪُلُ تِي، رَحِيمِي خَاصَنِ.
 خَلَقِي نِپائي مَرَنِ ڪِي، هِدَايَتَ ڪَرِي هِيڪَرَنِ.
 پَر جَن سِين راجا رازُ (۵) ڪَرِي، سِي ٿورائي (۶)
 هُون (۷).
 وَرَءُ وَظِيفو ڪُلُ جو، خَلَعَتون خَاصَنِ.
 مَهَر سِي سِپاهَ تِي، پَر ڏُڪِيا ڏُڪَ پَسَنِ.

(۱) ب ح س : پورو، ر : پونر (۲) جه ع ن، پسَن (۳) س : رحمان مَرَن ڪي مون ڏني (۴)
 س : روڻي (۵) ب : راض (۶) ڏ س غ : ٿورائي، پيا سڀ : پورائي (۷) ب ڏ : هُنن، جهه :
 رهن

جِي رَضاَ راجا چڙيا (۱)، سِي تَنه جو تاءُ لَهَن.
 سَلامِي سَڪِين ٿيا، عاقِن (۲) آهڪَ ٿيَن.
 لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ : سَمَجَهاي سَمَجَهاَن.
 پُچِي سِرُ نَه پَرُوڙجِي، سَڪوَتَا سَمَجَهاَن.
 گڏَهَن ڪَنڊا پُچَ ۾، حَرَڪَتِي هَڻَن.
 گڏَه (۳) سَوُنَتِ (۴) نَه سَمَجَهاَن، پُچَ پيڙيو پيڙين (۵).
 هَمَتَ چڙِي (۶) هَوُرُ لَهِي، ڪَنڊا پَتِ (۷) پَوَن.
 بَڪُون ڏُڪُون ڏَاڪَڙا، هِيَن ۾ هَوِرَشَ ڪَن.
 سَٿِي (۸) سَوَرَنَه چڙِڻان (۹) باسِين (۱۰) بَنَدَنَه لَهَن.
 مَن اَلْقِي السَّلاَحَ فَهُوَ آمِنٌ : آمِنٌ عَاجِزَن.
 عَاجِزِي جِي آمِنَ ڪِي، ڪِي وَڏا وِيرَ بُجَهاَن (۱۱).
 پِيا سَپِ ڊوڙڙ (۱۲) سَڪِيا، پُچُ (۱۳) پيڙيو پيڙين (۱۴).

(۱) س : چڙڻان (۲) ڏ : عاقي، غ : عاقن، پيا سڀ نسخا : عاقين (۳) ا : ڪڏهين (۴) اجهه :
 سنوت : ح : ر : سوت، ع ل ن : سوت (۵) ڏ ر : ڦيريو ڦيرين، س : ڦيريو پچ ڦيرين (۶)
 سڀ نسخا : چڙي (۷) ا جهه ڏ س : پت، پيا سڀ : پت (۸) ا ح ع : سَتِين، ق ن : ستين
 (۹) ا ل : چڙيا (۱۰) ح : باه سين (۱۱) ا ر : پچن (۱۲) ح ق : ڏورن، ڏ : ڏورن (۱۳) ا :
 پچن، جهه : ٿاڀ (۱۴) جهه : پيڙن، ڏ ر س : ڦيريو ڦيرين.

ڪَنڊَن قَلْبُ رَتُ ڪِيو، تِيَلَه (۱) سَنَدو تَن.

مَالِڪِ يَوْمِ الدِّينِ

اَو بادِشاهُ تَنه ڏينهَ جو، جِتِ جزا سَپِ لَهَن.

بُچا پَسَندا بُچِيُون، نيڪِيُون لاءِ نيڪَن.

جِهڙو جَنين پوڪيو، تِهڙو ڪَرو تَن (۲).

پيرَ نه ٿينَ پِرنئون (۳)، اَما آڪَ نه ڪَن.

ڪٿوري نڪَن مِ (۴)، سوئِيرو (۵) اڪينَ.

گڏهَ ڪيري (۶) قيدَ مِ، ماڙهو چاڱَ (۷) چَلَن.

بُجو بيهشتَ نه وِجي، نيڪَ نه مَنجِه نَارِن.

ڪُل شَيءِ يَرْجِعُ اِلَي اَصْلِه: جِي جَنين سَپي تَن.

حُڪمُ هَلندو رَبُّ جو، پيا حُڪمَ هُتِ نه هَلَن.

حَاڪِمُ هُوندو مُون ڏٺِي، پيا ڪينَ لَپَن.

(۱) ا ب ل : تيلانه : چ ح ل ع ق : تيلاه (۲) س : تِهڙو سڀي لئن (۳) ا : پِرنو، ب ن : پيرين، جه : پير مان، چ ل : پِرنو، ر ع : پِرنون (۴) ب : نڪ مِ (۵) ا : سوايروئي (۶) ا ر ع ق ل ن : ڪري (۷) ا ب چ جه ح ر : چاڪ، ع : چاڪ، ل : چاڱ.

وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ: تارا ڏينهَ نہ هُون (۱).

شَمْسَ سَهَائِي (۲) پڌري (۳)، ڳجها (۴) سِي تِينِ.

اَجُھم (۵) اُنَ ڏيہَ جي، اَتِڪَلِ عَارِفَنِ.

سُيَہَ (۶) سَندي ڳالھڙي، اَجُھم اڏيسينِ.

لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ: حاڪمُ هيڪُ پَسَنِ.

بي جي حُڪومتَ ڏي، نانگا نَظَرَ نہ ڪَنِ.

سَبَقُ سَناسِي حَمْدَ جو، پُختو پَرَوَجَهَنِ.

سَدُّ سُجاتو ڪاڙِيين، پَرَهَڏَ ڏي (۷) نہ پُرَنِ.

سِجُ سُجائَنِ (۸) آيَ مِ، جَرَمِ سِجُ نہ سَنَدَنِ.

جَڳ (۹) نہ جوڳينِ سامُھون (۱۰) سامي سَنوانِ هَلَنِ.

پَلِي (۱۱) مَذَہَبِ پُوري (۱۲)، مُخَالَفَ مَچِينِ.

(۱) جھ : هُن (۲) ڏ ع : سامي (۳) ڏس : پڌرا (۴) ا : ڪڇا، چ ع : ڪڇا (۵) ب جھ ڏ ع
 ن : اجهين (۶) ا : سبام : ب چ ح ڏ ر ن : صبح، جھ س : صباح (۷) ا چ جھ ر ع ل :
 پرھڏي، ب ح س : پر ڏيہ ڏي، ڏ : پڙھڏي، ق : پڙاڏي، ن : پڙا ڏي، متن ۾ اختيار ڪيل
 پڙھڻي ”غ“ جي آهي (۸) ا : سجاتائون (۹) جھ : جنگ (۱۰) ر : سامهم (۱۱) ا ب ج ح س
 : پلي (۱۲) ا ب ح س ع : پوري.

لوڪُ لَهوارو (۱) هَلِيو (۲)، اوڀرِ آدِيسينَ.
 ان اَلْحُڪْمُ اِلَّا لِلّٰهِ : سَبَقُ رَبِّ (۳) سَمُجَهَن.
 ذَاتَرِ ذَارَانِ ذِيَهَ ۾، ٻيو ڪونَ بُجَهَن.
 حَقِيقَتَ هُنَ ذِيَهَ جِي، پاڻُ پَسايو تَن.
 يَوْمَ يَفِرُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (۴)، أَجْهَمُ ذِنُو أَنْ.
 پِي پُتُ پَنهجي نَفْسَ لاءِ، تَا قُرْبُ قَرَابَتَ ڪَن.
 جو مُحڪَمُ ذُڪِيو (۵) ذِيلَ ۾، تَه پِي پُتُ ڀاءُ يَجَن (۶).
 پِي نَه ويجهو پُتَ ڪِي، ذِيَرُون نَه مائَن.
 صِحَتَانِ مَرَتَانِ هِيڪڙو، پَرورَ ڪانَ پَنَن (۷).
 مٿِي هَلاڪِي (۸) هَورُ لَهِي، صَحَتِين (۹) ڪاڇ (۱۰) سَنَدَن.
 نِينَه سِينِي نَفْسَ سِينِ، نَه سِينِ عَزِيزَن (۱۱).
 نَفْسِي نَفْسِي أَجْهَم (۱۲)، تَا سَامِيڙَا سُتِين (۱۳).

(۱) ع ل : لا واهرو (۲) س : لڏو (۳) س : اي (۴) ب ج ح ڏ ع ق ل ندارد : من اخيه (۵)
 س : ذڪي (۶) س : ڌار ٿين (۷) هي سٿ ”ڏ“ ۽ ”س“ ۾ موجود ناهي ۽ پڻ ايندڙ سٿ ”س“
 ۾ ناهي (۸) ب : هلاڪت (۹) جه ڏ : صحت (۱۰) ا جه ڏ ع ق : ڪاڇ (۱۱) سٿ ۱۶۶
 کان وٺي سٿ ۱۸۹ تائين الف ۾ موجود ناهي (۱۲) ب جه ڏ ن : اجهين (۱۳) جه س :
 سٿن.

تيلانه سالڪ سڱ چنيو، ڪار (۱) قيامت ڪن.
 رُجوعُ پنهجي رب سين، ٻي سين انسُ نه ان.
 فَاذْنَفِخْ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ : كُوفُو
 ڪونهي تن.

ڪٽن (۲) قرابت تار (۳) سين، جهڙي جڳ سمجھن.
 دوستي دنيا سندي، ان پر آديسين.
 ٻي لب قرب ڪريم جو، ٻيا سڀ مت مانين.
 ڳجهن ڳورانيو (۴) رت سين، نه محبت ساڻ مٿن.
 ڏين ڏيڪائو مائرن (۵)، جنء (۶) آورا (۷) پٽ پسجن (۸).
 چني (۹) قرابت قبض سين (۱۰) ٻي پٽ (۱۱) ڌار ٿين (۱۲).
 سيڪنه سڱ نفس سين، نه سين ٻي پٽن (۱۳).
 نامرادي نفس جي، ڏني ڏور ٿين (۱۴).

(۱) س : ٿا ڪار (۲) سڀني نسخن جي پڙهڻي ”ڪٽن“ آهي، رڳو ”جهم“ جي حاشيه تي
 ”ڪٽن“ ڏنل آهي (۳) ب : تار، ح : تار، ڏ : نار، ٻيا سڀ : تار (۴) ڏ : ڪڇڻ ڪوراپو (۵) ج
 ح ع ق ل ن : مائڻ، جهم : مائڻ (۶) ب ندارد : جنء (۷) جهم س، اونرا، غ : اوران (۸)
 هيءُ سٿ ڏ ۾ مطلق ناهي، ر : ڏين ڏکايو مائڻ کي، جي اهڙا پٽ پسجن (۹) ر ع : جني (۱۰)
 ڏ : سان (۱۱) ڏ : ”پٽڙا“ بدران ”ٻي پٽ“ جي، ع : ”پٽر“ بدران ”ٻي پٽ“ جي (۱۲) ب :
 ڀائريجن (۱۳) هيءُ سٿ ب ۽ غ ۾ ناهي، ح : پٽ پوٽن، س : پٽ ڌار ٿين (۱۴) ڏ : ڏوٿيڙن،
 ق : ڏني ڏور ٿين، س حاشيه : ڏسي.

لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ :
پُردو (۱) پورپين.

قَطْعُ قَرَابَتٍ جَوَگِيَن، صَاحِبَ ڀِي نَه سَگَن.
لَا غَرَضَ جَا لالچي، غَرَضِي غَيْرُ پَسَن.
صَاحِبُ الْغَرَضِ مَجْنُونُ، سَمَجْهِيُو سَامِيَتَن.
الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبِضِّ عَدُوِّهِ الْأُمْتَقِينَ : آجَا گڏ
آجن.

كِهڙو ڪُوفو تَن جو، غَرَضِي لَا غَرَضَن.
لوڪُ لالچ قِيدَ ۾، اُو آگَ ۾ (۳) عِيدُون ڪَن.
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ : سَدا سَفَرَتَن.
وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ : رَبَّ ڏي
تَرَسَن (۴) تَن.

أَوَّلُ آدِيسِيَن (۵) مَن ۾ آخِرُ أَتِ پَسَن.
وِجَان ويراڳي نِگِيَا، اَوَّلُ وِجُ آڻَن.
خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا : وِجِين (۶) پارِ پَسَن.

(۱) ب ڏ س ع ق ن: پردو، جه: ڀڌو، ر: پروڌو، ع: پريو (۲) ب: سکن، چ ع ق ل
ن: سکون، جه: سگهن، سگن، ع: سگهن: ڏ: سگون، ر غ: سنکون (۳) ر: مان، س:
اک ۾ (۴) ح ڏ موجب: ب ر ع ق ل ن: ترس نه، چ: نظر (۵) ب ح: آديسين، چ ر ل:
آديسي (۶) ا: وِجي: ب ق: وِجيون، جه: وِجين، ڏ: وِچيو.

وِچُ وَڻُ جو ڪَڻُ (۱) ٿيو، ڪانو وِچُ (۲) نہ ڪَڻُ.
 نانگنِ نِينہُ اَصَلُ جو، طَرَفِي تاتِ نہ تَنِ.
 ٻڌا نِيرَ نِينہَ ۾، لاهُوتِي لُڏَنِ.
 آڌَ ڪُٺا ٿيا ڪاڙِي، ڪاٽِي ڪيرتِ ڪَڻُ.
 ذوقَ ذَبَحَ جِي موهِيَا، تيلانہَ ٿا تَرَسَنِ.
 فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ؛ سَمَجِهُو سُوَرِ چَرَنِ.
 جِنءَ (۳) ڪَڻُ ڪاڻِي ماريو، تِنءَ (۴) ڪاڻِي مَوْتُ
 مَکُنِ.

جُه (۵) ڪانو ڪَڻنِ ماريو، تہ شادي سامِيتَرَنِ.
 اَوَّلُ آدِيسِيَن (۶) مَن ۾، ٻِي ڪارِ نہ ڪاڙِيَنِ.
 حُبُّ حَيَاتِي موهِيَا، ڪارِ قِصَاصِي ڪَڻُ.
 شوقُ شَرَعِ جو رُوحَ تَنِ، عَدَلِ ۾ اُپِيڪَنِ.
 اِيَّاڪَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاڪَ نَسْتَعِينُ
 تُو رَبَّ پُوڄا ڪَريُون (۷)، تُو ڪان مَکُون (۸) ڪَمَنُ.

(۱) جھ: س: ڪڻون (۲) جھ: ڪڻ (۳) جھ: جي (۴) جھ: تہ (۵) ا جھ: ح ڏ ع ل: جو، ق
 ن: جي (۶) ب ج جھ: ح ر ق ل: آديسي، ع: آديسين (۷) ب ح س: ڪريهون، ج: ڪرهون،
 ج: ڪرهم، ر: ڪرهم (۸) ب ر: منگهم، ج: منگهو، جھ: مگهون، ع منگهون.

تُوهِم (۱) آڱو آسانهجو، تُوهِم اسان مَن،
 لائقُ عِبَادَتَ جو، ڪارِ سازُ ڪَمَن.
 توکي عِبَادَتَ ڪجي، توسينَ عَرَضَ ڪِجَن.
 تو رِءُ (۲) عِبَادَتَ جي، مَنعَ مَخْلُوقَن.
 تُوهِم (۳) پيليپو ڪريپن، آسان ضَعِيفَن.
 تو رِءُ مڱهون نَه ڪَنه ڪان (۴) نُصرتَ ڏي (۵) ڏکين (۶).
 جوڳو عِبَادَتَ جو، تو رِءُ ڪو نَه ڪَهَن.
 عِبَادَتَ آڱي ڪي ڪجي، جو مَقصَدُ مُحْتَاجَن.
 پاڻ نَه هوءَ مُحْتَاجُ سو، خالقُ عَالَمَن.
 عِبَادَتَ پُڻ اُن ڪي ڪجي (۷) جَنه ساراهَ (۸) ڪِجَن.
 جَنه ڪي سارَهَ ناهِ ڪا، سو پُوڄَڻُ ڪُفرُ ڪَهَن.
 خُوبيون (۹) تارَن ڪُوهَ ۾، پَسَنُ پَرِ اَنڌَن (۱۰).

(۱) ان : تون آهين، ب، توهين، جه : تونھين (۲) جه ڏ س : ري (۳) ا : تون اي : ب ح :
 تونھين، جه س ق : تونھين، ڏ : تون پڻ، ر : توهي (۴) جه س : ڪنان (۵) ڏ س : ڏينھن،
 ع : ڏيڻ (۶) ا ق : ڏکين، پيا سڀ : ڏکن (۷) فقط ا ڀر : ڪجي، ڏنان جي ڪجي (۸) ڏ :
 حمد جنه، س : ساراهون (۹) س : خوبي (۱۰) ب چ جه ح : اڀڏن، ر : اڀڏن ع : اڀڏن.

تارا هُونِ (۱) آيَ مَ، آيَ مَ اَكيُونِ كِجَنِ.
 پوڄا پاڇوِينِ جِي، ڪَنهَ جا ڪَمَ نَهَ (۲) سَرَنِ.
 اِنَ پَرِ جَنِينِ پانئِيو، تَنِ عَقْلُ ناهِ اَنَدَنِ.
 مُشَرِكَ موليِ سِينِ ٿِيَا، غَيْرَ ڪُرْمِشَ ڪَنِ.
 عِبَادَتَ آگِي ڪِي (۳) ڪِجِي، جِتانَ ڪاڄَ سَرَنِ.
 اُنَهَمَ (۴) ڪِجَنِ سَدَڙا، جَدِهَ رَنجَ رَسَنِ.
 اَمَرِ ڌاران اُنَ جِي، هَلَنُ حَيْفُ لِيڪَنِ.
 نَفْعُ ضَرَرُ سِي هَتِ تَنهين (۵)، هَتِ نَهَ مَخْلُوقَنِ.
 وَاَن يَمَسَڪَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ
 وَاَن يُرِدْكَ نَحِيرٌ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ، ڪِينهِي هَتِ بَنَدَنِ.
 آگِي ٿِي (۶) جَڳَ، رُٿِي (۷)، سَوِينِ سَهَجَ ٿِيَن (۸).
 جَڳَ ٿُسَندي رَبَّ رُسَندي، لِيڪَن (۹) هَنَدَ نَهَ لِيَن (۱۰).

(۱) س : آهن (۲) ڏ : نه ڪينهن جا ڪم (۳) س : ان جي (۴) ا ب جهه ح ڏ س ق : انهن
 (۵) ب : هت م، س : هت تنهن، پيا سڀ : تنه هت (۶) ا : تسي، چ ح ر ل : ٿي، ق ن :
 ڏني (۷) ا : رسي (۸) س : موافق، پيا سڀ : سڀئي ڪاڄ سرن، هيءُ ست ب ۾ ناهي (۹)
 ال: لکن، چ : لکن، ح : لکن (۱۰) هيءُ ست ”ب“ ۾ ناهي، ح : لهن، ڏ ق : کتن.

وَثُ وَسِيلُو جَنِ كِيُو، كَرَتَ تَنِ كَاتِينِ (۱).
 جَنِ كَنَدُ نايو (۲) قَادِرَ (۳) آڳيان، تَنِ باهيونِ باغِ تِينِ.
 نَوُتِ (۴) كَجِي كَرِيمَ سِينِ، حَاجُونِ هَسِ دِجَنِ.
 مُحتَاجِي مَخْلُوقَ جِي (۵) قُوڪُونِ قُلَهَارَنِ (۶).
 پِيرَ (۷) مَ پَسِجُ پَآئرينِ (۸) پِيرَ مَٿِي پِيرِنِ (۹).
 ٿِي سَمُورُو سَجَٿِينِ، هَڏِ چَمِ رُوحِ رَڳِنِ.
 جَنِهَ پَرِ وِٿِي پَرِيَانِ (۱۰)، وَرُ ٿا تَنِهَ پَرِ ڪَنِ.
 رِي كَنَدَ نَآڻِي قُرَبَ جِيُونِ (۱۱)، سَڌُونِ سَڌَرِينِ (۱۲).
 عَلِي اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ: پاڻِ ڏنهي (۱۳) پَهچَنِ.
 قَطَرُ مَ ڪُٽِڪِجُ (۱۴) ڪَاتَ سِينِ، وَرُ جانِ سِرُ وِڊِينِ (۱۵).
 آهِي اِسْمَاعِيلَ (ص) جِي (۱۶) نِيڪِي مَنجِهَ مُلڪَنِ.

(۱) جه : ڪاٽن : س : ڪاٽين تن (۲) جه س : نمايو (۳) ب غ : ڪريم (۴) ا جه ڏ ر ق
 ن : نوڙت، س : نمت (۵) چ ر ع : سين (۶) هن ست کان وٺي ويندي ۲۹۵ تائين ح ۾
 موجود ناهن (۷) ڏ ع ق ن : پير (۸) چ جه ر ع ق ل ن : پار، پاڙ، س : بلور ۾ (۹) ڏ ق
 ن : پيرن، س : پيرين (۱۰) ب : سڄڻين، ڏ : سڄڻ (۱۱) ب ح ر ع ق ل ن : جي (۱۲) ن :
 سڌيرن (۱۳) ر : ڏني (۱۴) ب : ڪڇ، ڏ، ڪرج، ر : ڪونج : س : قطره م ڪنجه
 (۱۵) جه : وڊن (۱۶) ب چ ع ق ل ن : حضرت اسماعيل.

رَضَا سَنَدِي رَاهَ رِي (۱) سُكِيُون (۲) سَتُون ڪَن.
 جِيرِي جَنگِ دَرِيَاہَ سِين، مُثَا مَتْسِ هَلَن.
 تَوَڪُلَ تَرَهُو مُؤْمِنِيَن، اَمَنُ اِخْلَاصَن (۳).
 جِنءَ رَبِّ رِي نَوُتِ (۴) نَه ڪَجِي، نَه وَسِيلا وَنَجَن.
 وَاڳُون وَسِيلا (۵) پاڻهجا، ڏاتَر (۶) هَتِ ڏَجَن.
 مَن ڪَانَ لِلّٰهِ ڪَانَ اللّٰهُ لَه : جِي سَنَدَسِ سَنَدُو تَن.
 مَغَزُ ڪُلُ ڪُرَانِ جَو، سَالِڪَ هَتِ (۷) سَمُجَهَن.
 تَوَڪُلَ ۽ اِخْلَاصَ رِي، ڪَڏِهِيَن ڪِيَن چُئَن.
 آڳِي ڪَارُ عَمَلُ ڪَجِي، اُنَ سِين عَرَضَ (۸) ڪَجَن.
 عَمَلُ رِيائي رُوَحَ مَ، ٻُهر (۹) ٻُڪَ وَجَهَن.
 آڳِي ڌاران آسري (۱۰)، موڳِي حِرصَ هَلَن.
 هِڪَ هَتِ تَاڙِي ڪَا وَجِي، پاڻهَم (۱۱) آرَتَ ڪَتَن؟

(۱) جه : تي (۲) ب : سر ڪيون، چ : سڪئون، جه : سڪيون، ڏ : س : سرڪي، ق ن :
 سڪيون، ل : سڪي (۳) جه س ق : خلاصن، ٻيا سڀ : اخلاصون (۴) ا جه ر ق ن : نورت،
 نڙت، ب س : نيت، ڏ : نمت (۵) س : وسلا (۶) س : ڏاتار (۷) چ ل : هت، جه : ات،
 س : در (۸) ب ح : غرض (۹) س : ٻهار (۱۰) آسرا (۱۱) ا ب جه ح س ڏ ق ن : پاڻهين،
 ر : پاره

ڌرتي ري جر ڪڪ ڪڍي (۱)، اُبتا مينه وسن (۲)؟
 نر ري ويامن نه ناريون، ٻه ٿا (۳) نفع ڪن (۴).
 سرت سَمجھج ڳالھڙي سنڌي ساميڙن (۵).
 وهم آڏا وات (۶) ڪي، ڪٿيا (۷) ڪاڙين.
 لڀن (۸) لنگهڻ (۹) جي پار (۱۰) جي، اٽڪل آڊيسين.
 وچان (۱۱) ور سَمجھائيو، واحد ويرا ڳين.
 ماڙهن ڪڻ (۱۲) وڻن ۾، هن جا منجهه آين.
 وفي السماءِ رزقڪم (۱۳) : فرمايو ڌڻين (۱۴).
 مولي تاران مورهم (۱۵) ڪنه سين ڪم نه تن.
 تنه در ڌين دانھڙي، جنه در ڌان ڌجن.
 گابا چاريان جن (۱۶) جا، ماني مٽي تن.

(۱) ب جهه نه ڪڍي، س : ڌرتي ري ڪڪ ڪري (۲) هيءُ ست ”ب“ ۾ ناهي، س: وين (۳)
 ا : تم بند، ج : بنڊا، ڏ : ننڍا، ر : ٻاٽا نفع بنڊا : س : ته ندا، ٻيا سڀ : ٻه ٿا (۴) فقط س
 : تن، ٻيا سڀ ڪن (۵) غ : سپرين (۶) ا چ ع : وات (۷) ح ر : ڪڍيا (۸) ا چ : لڀن، ب
 ح ر س : لڀن، ق ن : لڀ نه (۹) ا : لڪن، ب لڳن، چ ع ق : لڪن، لڪن، ن : لڪڻ، ل ندارد:
 لنگهڻ (۱۰) ل : بار، س : لڀڻ لنگهڻ جي آه ڪ (۱۱) س : وڃا (۱۲) جهه ل : ڪن (۱۳) ب
 جهه س ۾ زياده آهي : و ماتو عدون (۱۴) فرمايو ڌڻين فقط ”جهه“ ۾ آهي (۱۵) اب جهه ح
 ڏ س ق ن : مورهم (۱۶) جهه ح : جن، ٻيا سڀ : جنه

الْغَنَمُ بِالْغُرْمِ (۱) پُخْتو پَرُو جَهَن.

اهدنا الصراط المستقيم

آگا اسان پَسائِيين، سَنَئِيين وات سَيِيئِي.

اَکِیْن، کَنِیْن، هَتَّیْن، پِیْرِیْن، (۲) پِیْن لَگْنِ.

سَيِّئِي (۳) مَكْهُم (۴) وَاتَّ سَنَيْنِ، دَنْغِينَ (۵) ذُكَّ تَيْنِ.

أَكْنَدَ ذِيهِمْ (٦) أَصْلَ جِي، جَتَان (٧) كَاجَ سَرَنِ (٨).

جَتَان (۸) هَلَا كِي هَڌ پِي، سامور مَ وَجِهِي مَن.

پَرْتِ ذِيْهِمُ (۹) پَارِ سَيْنِ (۱۰)، سَاجِئِ كُلِّ صَفْتِنِ.

تُهْجِي مَحَبَّتَ جَنِّ كِي، صَفَتْ مِنِّي سَيِّئَاتِنِ (۱۱).

جَنِينَ سِڪَ سُلْطَانِ جِي، ڪَڻڪُ قَبُولِيو (۱۲) تَنِ.

جي وَجُهَلَن (۱۳) وَزِيرِي ڪِي (۱۴)، وَزِيرُ وَهْجِي (۱۵) تَن.

(۱) هي عربي قانوني اصطلاح سڀني نسخن ۾ غلط لکيل آهي (۲) س : ۽ تون (۴) ڏ : سڀئي،
 ٻيا سڀ : سڀني (۴) اجهه ح ڏ ق ن : مڱون، ب ر ع : منگهون (۵) ”ڏ“ جي پڙهڻي، ٻيا
 سڀ: ڏکيا، س : ڏنگيا (۶) ا : ڏي، ب جهه ق ن : ڏيهون : ح : ڏينهين، ڏ : ڏج تون (۸)
 جهه: جڻان (۸) ل : مجهن، ا چ جهه ر ع ن : سجهن، ب ح س ق : سرن (۹) ب : ڏجاهون
 (۱۰) ڏ : ۾ (۱۱) س : تن سين (۱۲) جهه ح ر : قبوليو: ٻيا سڀ، قبيلو (۱۳) ب جهه ح ڏ:
 ونجهلن (۱۴) ڏ س : لء (۱۵) س : وجهين.

خُوشي جَنه خوجَپَ جي (۱)، سو مَوْتُ مَگهي خوجَن.
 جَن لالچِ ٿي لشڪرِين (۲)، سڀي لشڪرَ مَوْتُ مَگَن.
 جَنِين (۳) مَحضُ سِڪَ شاهَ جي (۴)، سڀي تَهْم (۵) رَنگِ رِجَن.
 جَائي وِڻي شاهَ کي، سائي وِڻي تَن.
 مُلڪوئي (۶) مَنو شاهَ کي، تيلاهَ (۷) مَنو تَن.
 هِين ۾ هِيڪُ ٿيا شاهَ سِين، بَهَران پَه ڏِسجَن.
 رَضا طَلبي شاهَ جي، ڪوڙِين (۸) مَنجھان ڪَن.
 پيا سَپَ گولا غَرَضَ جا، شاهَ وِجايو (۹) تَن.
 شاهَ تَتِين (۱۰) کي تارَ (۱۱) جَنءِ، اَنو (۱۲) اَتَن مَن (۱۳).
 آگا آسان کي ڪڍِين (۱۴)، ڪَنان ڪڏَ (۱۵) غَرَضَن!
 تَنهجي وِڻي، آسان وِڻي، پَنهجيُون وِڻيُون وِجَن.

(۱) س: خُشي خوجَپَ جنه کي (۲) ڏ: س: لشڪر جي، ن: لشڪر سِين (۳) ا ب ج ح ڏ ر س
 ق ل ن: جن (۴) ر: کي (۵) ا ب ح ڏ: تن، جهه س ق ن گ: تَهين (۶) ا ح ر س ن: ملڪ ٿي،
 ڏ: ق: مَنوئي (۷) ڏ: س: ر: تَهو (۸) جهه: ڪوڙِين (۹) ب: وِجيو، ج: وِڻو، ح: وِڻو، س:
 وِجيو، وِڻيو، ع: ل: وِڻو (۱۰) جهه: تَتِين، پيا سَپ: تَن (۱۱) ب: تار (۱۲) ا ب ر ع:
 اتو، ج: اتون، جهه ح ق ن: اَنو، ل: اَنو (۱۳) ڏ، اَنو مَنجھه اَتَن (۱۴) ڏ: تون ڪي (۱۵)
 ا ج: ڪي، جهه: ڪَنڊ، ح: ڪڏَ، ڏنڌارڌ: ڪڏَ، ر: ڪَنڌ، س: ڪڏَ، ع: ڪڏَ، ق ن: ڪل

خَالِقَ كَرِيهِمْ (۱) خَالِصُو، كَدِي کان ڪَمَن (۲).
 ڪَمَن پَرِي قَلَبَ تِي، راجا رَحْمُ نَه ڪَن.
 مَن لَه الموليٰ فَلَه الكُلُّ : سَمَجْهائي سَيَن (۳).
 قَادِرَ واٽَ قُرَبَ جِي، رَساڻِيِيَن رَهِيَن!
 جِي غَرَضَ گِيا (۴) ڪِيا گاهَ مَ (۵)، ڏُڪَن (۶) ڏِيَل ڏُنِيَن.

صِرَاطُ الَّذِينَ أَنْعَمَ عَلَيْهِم

اَوَّ سَنِيَن واٽَ تَن سَنَدِي، تو مِهَر ڪِي تِي (۷) جَن.
 وَتَ تَنجِي واهَ ڪِيا، تو سِيَن وِڻِي تَن،
 مَحَبَتَ موچارا ڪِيا، اُڪَنڊَ عِيدُون ڪَن.
 لَا اِيْمَانِ لِمَن لَا مَحَبَّةَ لَه، مَحَبَتَ گهوٽَ گهرَن (۸).
 دُنِيا دَرْدُ نَه دِلِ مَ، سُجَ ئِي (۹) مَالُ سَنَدَن.
 هِي هَمِيَشَه باغُ تِيَا، قَنَاعَتَ ڪَنزُون.

(۱) ۱ : ڪرتون، ب ق ن : ڪريهون، جهه : ڪرهون، ر : ڪرهم (۲) هي سٺ ڏي س ۾
 ناهي (۳) ب ح : سمجهن (۴) ۱ : گرا (۵) ڏ : گچايا گناه ۾، ر : ڪيا ڪٿا ڪاپڙي (۶) ڏ : تن
 ڏڪن (۷) ۱ : مٿي، جهه س : مٿي ڪي (۸) س : ڪن (۹) ج : ساڃي، ع ق ن : سانچي، ل :
 سڃي، پيا سڀ : سانچاءُ.

هور هيٺن کان حرصَ جو، قادر سو کائين (۱).
 تو گهريا، توکي گهرن، اهو سيرُ سندن.
 سوڙي سدا من جنين، سي ڪوڙي ڪين پسن.
 يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ: اي وات وريامن.
 جهڙا نبي سچلا، ڪ شهيد صالح هون (۲).
 ڪي هڪٿا ڪي ڏسڻا (۳)، ڪي چڪڻو چور (۴) ٿين.
 ڪي چڪائين پين ڪي، بالا بخت سندن.
 علمُ ۽ عينُ ۽ حق حقيقت (۵)، سالڪ هت سمجهن.
 ان مڙني تي مهر تو، سنئين وات سندن.
 سڀني محبت تنهنجي (۶)، تنهنجي مهر مٿن.
 سدا راضي رهيا، ڪڏهين نه ڪرڪن (۷).
 رضوان من الله اڪبر : رضا راه سندن (۸).
 رضي الله عنهم ورضوا عنه: ايڏا طالع تن.

(۱) الف موجب، ٻيا نسخا : هور هيٺن حرص کان، ل: ندارد (۲) جهه : هئن (۳) ا ڏ : چلڻا
 (۴) س : چوڙ (۵) س : علم عين الحق حقيقت (۶) س : تو سندي (۷) ب جهه ح س :
 ڪڻڪن (۸) ب : سندون.

ڪڙو مِٺو سَپُ تَن مِٺو (۱)، واحدَ رنگِ رَچَن.
 صِبْغَةُ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً: اُنِ وِثِي وَثِيْنِ.
 نه ڪين لُطَفَ جَا لالِجي، نه ڪين قَهْرُ مَگَنِ.
 جيڪين ڪَري تَن سِين (۲)، سوئي غَرَضُ سَنَدِنِ.
 پَهَ وِجايو پُورِي (۳)، پَرورَ پَهَ رَهَنِ.
 جيڪا گُهرِءَ اللهَ جِي (۵)، سا سَپ (۶) گُهوَتَ گُهرَنِ.
 اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبَّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا : ماڳان ڪين مَڙَنِ.
 نِيزا نِهيٽَن سوئِيرو (۷)، هِٿان حَبِيْبَنِ.
 اَلْبَلَاءُ لِلّٰوِلَاءِ كَاللَّهَبِ لِلذَّهَبِ: اِي پَرِ عُشاقَنِ.
 ڏکَ پيائي ڪان پَري (۸)، حَقَّ سِين هِيڪُ هُئَنِ.
 جيڪا گُهرِي مُونَ ڏِئي، سا سَپَ مِني تَنِ.
 لَا قَيْدِي تِيا لاڏُڪا، تَعِيْنَ تاتِ نه ڪَنِ.

(۱) ر ل : مِٺو ٿيو (۲) س : جيڪين گهري مون ڏٺي (۳) س : پنهنجو (۴) ب ڏ س : هلن
 (۵) س : جيڪا گهري مون ڏٺي (۶) س : سائي (۷) جه : سوئرو، ق ن : نيزا نيرن نيه
 سوئرو (۸) س ع ل : ڏک پيا ڪاڙي، ب ح : ڏک پيا ڪاڙي، ڏ ق ن : ڏک نپايا
 ڪاڙي، ر : ڏک پرايا ڪاڙين.

الرِّضَا بَابُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ : سَيُو سَاڻِيهون (۱).

جَنِينِ دَرَجُو دِلِ مِ، سِي ڪِنِ سَڪِ تِينِ؟

ڪَڏَنه دَرَجُو دَرِ آچِي، ڪَڏَهِين خَالِي تِينِ.

مَحَبَّتَ مَرَتَبَنِ جِي، ڪَڏِي ڪاپَرَتِينِ.

تَنه تِي رَاضِي رَهِيَا، جِيڪا [پَر] پَرِين ڪَن (۲).

وَجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُعَادِلُهُ ذَنْبٌ، رَبَّ جَوِ پَه پَه تَنِ.

هِيڪُ پَه ڪَارِڻِ پَن (۳) جَڻِين، وَحَدَتَ وَاتِ چَوَن (۴).

دوستِي جِي دَڳَ مِ، پَه پَه پاپُ بَدَنِ.

رِنْدُ سَمَجِي رَمَزَ ڪِي، عَاقِلَ اِتِ اُجَهَن (۵).

عَاشِقُ (۶) عَالَمَ باغِ پَسِي، ڪَڙِي جِينِ مَنِنِ.

نَا مُرَادِي نَوْرُ ڪِيو، جُڏَا ڪانَ جَهَلَنِ.

اَبُو جِيهِ عَاقِلُ ڪِيو، ڏَاها ڏُڪَ پَسَنِ.

گَهڻِي (۷) آهڪِي عَاقِلِينِ، ڪو ڪو سَڪُ پَسَنِ (۸).

(۱) جهه : ساڻيه ان (۲) هي ست س ۾ ناھي (۳) جهه : پين (۴) ح : چڙن (۵) جهه : اچن، ن : اجهن (۶) ڏ : عاقل (۷) س : گهڻون (۸) س : سهڪ سھن.

اَرِنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ : لَتَو رَاهُ رِنْدَنَ.

جَن (۱) پَسَنُ وِجايو پاڻهجو، پريان (۲) پَسَنُ پَسَنَ (۳).

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۴) : قَطْرُ نَهْ ذُكْ ذِسَنَ.

بَاطِلُ پوڪڻُ باغَ مَ، اِي پَرِ آڪاچَن (۵).

مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِأَعْيُنٍ: قَلْنَدَر

نَگَهَ كَنَ (۶).

آهِي هِنَ هُنَرَ جَو، قَدَرُ ڪَآپَڙِيَن.

نَآمُرَادِي نَجْهَرِي (۷)، سَامِي سُڪِ ثِيَن.

مُورَانِ نَاهِ (۸) مُرَادَ ڪَا، اَنَدَرِ آدِيسِيَن.

سَفَرُ اِقَامَتَ عِبَدَ جِي، آهِي هَتِ آگَن.

پَرَوَرِ وَاتِ پَسَائِيَن، اِيهَا عُشَاقَن.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الْفَاضِلِينَ

رَكِيهِم (۹) تَهِيَم (۱۰) وَاتِ كَنَان، جَا سَنَدِي مَغْضُوبَن.

(۱) ح : جنين : ع ق ل ن : جي (۲) ر : سي پريان (۳) ح : تن ، ڏ : ٿا پريان پاڻ پسن (۴) ا ب چ ح ڏ ر ع ق ل ن یر زياده آهي: ڪنت سمعه و بصره (۵) جهه : اڳانجهن (۶) جهه : نڱه نه ڪن، س : ماخلقنا السموات و الارض وما بينهما باطلا - فنا فيض سندن، لا خوف عليهم ولا هم يحزنون : قلندر نه ڪه ڪن (۷) س : نامرادي جي نجهري (۸) ا : مور ناه (۹) ا ح : رک، ڏ : رکج، جهه س : رکھون، ق : رکين (۱۰) ب ح، تنه، ڏ : تنهن، ن : تنهن.

جَن تِي ڏَمَرُ تَنهَجُو، ڄاڻِيو وِنِگِي وَجَن.
 ۽ پڻ تَهَم (۱) واٽ کان (۲)، ڄا واٽ سَندي ضالَن.
 جَنِين (۳) خَبَر ناهِ ڪا، مُوڙهي مَتِ سَندين.
 هِنِ ڪي مَتِ نَه مَن مَ، هُوَ لالِج لَب پُچَن (۴).
 هورُ نالو پَرِين (۵) جو، مُورُ اسمُ اورِين (۶).
 جَهڙا يهودِي (۷) ٿيا، جِي دُنيا دِينُ وِڪڻن (۸).
 يَشْتَرُون (۹) بَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا : پَرُوڙيو (۱۰) پُڻ ڏِين.
 جَهڙا (۱۱) نَصَارا ٿيا، جِي سَنئين نَه سِڃاڻن.
 حَقُ جُسي جو پِچيو، رَڳُون رُوحَ پُچَن.
 اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ : اِتِڪَل اچِي نَه تَن.
 اَمَرُ ڌاران آهڪَ جِي، وِجيو واٽ وَثَن.
 عَهْدَ بَدَنِ آگِي سِين، ڏاڍن مُجَاهِدَن.

(۱) ح : تنه، جه ن : تنهين، ڏ ن : تهين، س : ۽ پڻ رکين تنهين (۲) ب : ڪنا (۳) ا ر ع ل
 ن : جن (۴) س : پچن (۵) غ : بهرين (۶) ب جه س ن : اورين، غ : اندرين (۷) ق ل ن :
 يهودي نصارا (۸) جه : ڏين (۹) ب : اشتروا (۱۰) جه س : پڙهيو (۱۱) جه س : ڪ
 جهڙا، بيا سڀ : جهڙا

پوءِ نہ پُھڇن تن کي، عاجز ٿي اُپين.
 رهبانيه ن اُبتدعوها ما کتبناها : نشان (۱) نصارن.
 جيڪي مُسلمَن منجهان، اهڙي واٽ وٺن،
 اُوڙ پڻ پاڻر يهودين (۲)، جيڪي نصارن:
 جهڙا عابد علم ري، رب سڀين شرط ٻڌن،
 ڪ جهڙا عالم جن کي، سک نہ سپرين (۳)،
 گندي ماني موهيا، فنا پيء (۴) ڦرڪن (۵)،
 دوستي دنيا جي، وڌا پيائي ٻن،
 موجب غرض پانهجي، وحي (۶) وجاهين (۷)،
 تنه پرڪن نہ ڳالهڙي، جنه پر چئي ڏين (۸)،
 متان پڇي مان تن (۹)، انهم (۱۰) ڊاءِ ڊجن،
 يعني وجهيو (۱۱) وحي (۱۲) ۾، ٿا ماڻهون منجهائين (۱۳)،

(۱) ۱ جهه ر : نشاني (۲) ح : يهودن جا (۳) س ۾ هيءُ ۽ اڳين ست هن طرح ملايل آهي:
 جهڙا عابد علم ري جن کي سک نہ سپرين (۴) جهه ن : پئي، ق : پر (۵) اس : ڦرڪن، ق :
 ڦرڪن (۶) چ ڏ ر : وهي (۷) ا : وينجائين، ب ح ر : ونجائين، چ ڏ ن : ونجائين، س :
 ويڃائين، ع : ويڃائين (۸) جهه : پرين (۹) ا : تن جو (۱۰) ا ب جهه ح ڏ س ن : انهن، ق :
 انهي، (۱۱) ا : وجهيو وچ (۱۲) س غ : وهم (۱۳) جهه : منجهائين.

پاڻ نه هاڙي (۱) هلا، ٻيا پڻ وهارين.
 گهڻا ٻيا پڻ ان جهڙا، منجهان فريقتن.
 جن دڳ (۲) دوستي ڇڏيو، ٻي جي واٽ وڃن (۳)،
 ٿيا مخالف رب سين، پرور ٻه نه هلن،
 گولا پنهنجي غرض جا، رب تي هٿ رکن،
 پرور پڇن پاڻ لاءِ، جنءَ واڍا لهارن،
 سکن سندو سير ڇڏيو (۴)، ڏکن واٽ وڃن،
 هيڪڙي گهري مون ڏٺي، ٻي ۾ رضا تن،
 ٿيا مخالف رب سين، ري گهرءَ گهرءَ سندن.
 فلا تسئلن مائيس لڪ به علم : ڏيا (۵) داغ لهن.
 استخارن جي علم جو، وجهه نه ويچارن،
 پڙهڻ پروڙڻ ري، ڪر چئون چانگارين.
 من رضي (۶) فله الرضا : ايڏاهم (۶) نه آچن.

(۱) جهه : هاڙهي (۲) س : دنگ (۳) جهه : وٺن (۴) س : سرسڪن جو ڇڏيو (۵) اچ جهه ڏ
 رس ق ن : دوياءِ، ب ح ع : ديا (۶) ا ل کان سواءِ ٻيا سڀ : رضي الله (۷) ا ب جهه ح ڏ س
 ق ن : ايڏاهين.

چڏيو وڃينءَ واٽَ ڪَهي، پاسا پڇارين (۱)،
 جزوي (۲) جي (۳) زنجير ۾، ڪَلي ڪَلُ نَه تَن.
 اَفْتُوْمِنُوْنَ بِيْعَضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُوْنَ بِيْعَضِ: ڪين
 سَهَن ڪين نه سَهَن (۴).
 جيڪين گهريو (۵) سَڄَئين، سو سَمَجَهَن ڪَ نَه
 سَمَجَهَن (۶).
 وَتُخَفُّوْنَ ڪَثيراً: چوري ڪَمُ ڪَچَن،
 پريان پَڌَرِ جو وِڌو، سا سِتَ (۷) سَنُوَتِ نَه سَمَجَهَن،
 چڏيو راهَ رِضا سَندي، ڪَپَتِ (۹) ڪُوَهَ ڪُڻن،
 الصَّلَحُ خَيْرٌ: اي حَرفُ نَه هِيئن پَڙهَن.
 صَلَحُ واٽَ سَنئين ٿيو، جو مارِگُ مُسَلِمَن:
 سَدا راضي رَبَّ سِين، مَنجِهَ مَرَنِي صَفَتُن.
 ويئي (۱۰) بَلاتَن ڪَهي، آئي سَيَ (۱۱) روچين (۱۲)،

(۱) جه : پڇارن (۲) سڀ نسخا : جزي (۳) س : پڻا جزي (۴) ب : ڪين نه وسهن (۵) ا :
 چيو (۶) هيءَ سَتَ ب ڏ ۾ ناھي، س : سو مڃين ڪين نه مڃين (۷) ب جه : ساست، ٻين ۾
 رڳو : سَتَ (۸) ب جه ڏ س : ڏنن (۹) س : ڪپ تي (۱۰) جه س : ويئي ته (۱۱) جه
 ”سڀ“ جي بدران: ته (۱۲) ا : روچي تن، ڏ : آئي روچي تن، س : جي آئي ته روچين.

جِي هُن سُوْرُ سَنَباهِيو، تَه صِحَتَ سَدَّ (۱) نَه ڪَن،
 صِحَتَ صَاحِبَ جِي ڏني، تَه مَرَضُ ڪِن مَڪَن،
 جِيڪا گُهري مُون ڏئي، سائي واٽ سَندين (۲)،
 لَيسَ فِي اَلَمَڪانِ اَحَسَنُ مِمَّا ڪان: جيري جَسُ نَه
 چُون (۳)،

لِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تَوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ :
 پڙهي پَرَوِجَهَن.

جيڪين خَالِقَ خَلَقِيو، سو سَيُ مُسَلَمُ ڪَن،
 ٻَاهَتَرُ فَرِيقُنِ (۴) گُمراهُ ٿي (۵)، مُسَلَمَ وِچُ وِٽَن،
 جَنِينَ مِيلُ ظَاهِرَ ڏي (۶)، سَهي پائِرَ يَهُودَن،
 جَنِينَ مِيلُ باطنَ ڏي، سَهي جِهڙا نَصَارَن (۷)
 مُسَلَمَ وِچِينِ واٽ ٿي (۸)، وَحَدَتَ ۾ وَهَسَن،
 مَوَلِي جِي مُرَادَ ۾، مُرَادُونِ وِپِين،
 نَه ڪِن اَنفُسِي (۹) ڪوڏيا، نَه آفاقي آهَن (۱۰).

(۱) جهه س : سَدَّ (۲) جهه : سندن، ڏ : سا سڀ مٺي تن، ج ح ل : سِين (۳) ق : جڙين (۴)
 س : قومون (۵) ا ڏ ر ع ق ل ن : ٿيا، جهه : ٿيون، (۶) ل : ظاهري، ب ج : ظاهر سين
 (۷) س : او، منجهان انصارن (۸) ب : ۾ (۹) ح : نفس (۱۰) س : اچن.

نہ ڪو ذوقُ جمعِ جو، نہ فرقَ ۾ قاسنَ،
 نيرنِ ڪنانِ نڱيا، گهرءِ ۾ گهرُ سندن (۱)،
 جي گُر (۲) ڏنين (۳) ڊگري (۴)، تہ سائي پرمائون (۵)،
 مقلبُ ٿي (۶) مشهورُ ٿيو، وسِي منجه سِينِ.
 مان جاڳائي مون پرين (۷)، انهم (۸) سڪَ سَمهن!
 مَا خَطَرَ بِيَالِكَ وَاللهُ سِوَا ذَالِكَ : دل سِينِ دورُ پڙهن.
 ڪوفيانِ نڱيا ڪاڙهي، ”لا“ سِينِ لڪ (۹) سندنِ،
 مولِي مذهبي ٿيا، قيدُ نہ ڪاڙهينِ،
 ٻڌا قادرِ قيدَ ۾، ڪلي قيدَ چئن (۱۰)،
 صفتَ سندنِ مون ڏئي، ورد (۱۱) ڪالَت (۱۲) ڪنِ،
 ڪڙو تنِ منو ٿيو، قابلُ قلبُ سندنِ،
 هيون هيولا تنِ جو، سيڪنہ رنگِ رچنِ.

(۱) ح ر ع ل ن : سندون (۲) جهه گهر، ب ح : گهي (۳) ب : ڏين (۴) ا : ڊگهيون، ب :
 ڊگهي، جهه : ڊگري، ح : ڊگري، ڏ : ڊنگهي، ر : ڊگري، ع : ڊگري، ون : نگري، (۵)
 جهه ن : پرمائون (۶) ا : اي (۷) ر : ڏني (۸) اب جهه ح ڏ س ن : انين (۹) س : لڪ (۱۰)
 س : ڪي ڪنا قيدن (۱۱) س : ور، ل : ورڙ (۱۲) جهه : دلالت.

هَذَ نَه رَجَن كَنه رَنگ م، اَرسِي (۱) آهِن (۲)،
كَن نَه كَالهُوِي ڳالَهَڙِي، اَچُ سِيَن اُنسُ سَنَدِن (۳)،
سِيَكَن كِيَن سَبَاه (۴) ڪِي، حَاضِرُ حَالُ رَهِيَن (۵)،
بَهڳُڻ ٻڌا ٻاڻ م (۶)، اَتڪَل اِت سَنَدِيَن،
لَا قَدَرَ وَلَا جَبَرَ وَلَكِن طَرِيقُ بَيْنَ الطَّرِيقَيْنِ : هِهَڙِي
وات هَلَن،
اَدِسِ اَدَامَنُ تَن جو، ڏَسِيَان ڏُڪِ تِيَن،
واحدَ وڻي تَن وڻي، وِچِيَن وات سَنَدِيَن،
مارڳُ مُسَلَمَن اِهو، جا وَحَدَتَ وات چَوَن،
بِئَا سَيِ پائِرُ يَهُودِيَن، جِيڪِي نَصَارَن،
وِچُ پَرُوڙَن (۷) ڏاڪڙو، وَڏا سڌ (۸) سَمُجَهَن،
رِءِ سَمُجَهَائِي رَب جِي، ڪِيَن ڪَڏَنه سَمُجَهَن (۹)،
هِي ڳنڍ نُهِيَن نَه (۱۰) چُڙِي (۱۱)، جا ڏني پاڻ پَرِيَن.

(۱) چ : آديسي، د : اسي، (۲) ب چ ح ڏ ر و ن : آهين (۳) ب ح : ان (۴) ج ه ح ر س
ق : صباح ڏ : صبح (۵) ب : حال رهن (۶) چ ج ه ر ع ن : پاڻ، ڏ : ٻول (۷) س : پروجھن
(۸) ر : سڌ (۹) س م ر هي سٺ ناھي (۱۰) ا : نه آھي، جھ : ته نهين، ڏ : نهن ته، س : هڏھم
(۱۱) ر : پڇڻي، ق : چڻي.

پاڻ چوڙي ته چڙي، ڪارڻ پاڻ ڏٺن (۱).

ٻڌا سڀ پاسي (۲) رهيا، دعوا وڃ رکن.

اڳا اسان کي رکين، ڪنا اطرافن (۳)!

ڪريهم (۴) پنهنجي قيد ۾، ڪڍي ڪنا قيدن (۵).

توڙي (۶) قيد نفي جو، توڙي (۶) اثباتن!

نقطي نهر (۷) نصيب ڪريين، موليٰ مؤمنن (۸)!

نفي ۽ اثبات ۾، اُن راءِ (۹) اهڪ (۱۰) ٿين (۱۱).

وينداسي ايمان سين، ڪلمو جي ڪهن.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

- (۱) ب : ڏٺن (۲) س : ٻڌائي (۳) س : تون قادر ڪناتن (۴) ا چ س ق ن : ڪريهون، ح :
ڪريهين، ڏ : ڪرتون، ل : ڪريهم (۵) جهه : ڪمن (۶) ا جهه ڏ س ن : توڙي - (۷) اس :
نهار، ب : نظر، ح : مهر (۸) ڏ س : مشتاقن (۹) ب جهه : ري (۱۰) ن : اوڪ (۱۱) هيءُ
ست ڏ س ۾ ناهي، ان جي بدران ڏ ۾ : چؤ صلواتون حضرت رسول تي لکين مدامن، ۽ س ۾ :
ڪلمو قلب پاڙهين، ڪلمو ڪز ڪهن.

سنڌي تفسير الكوثر^(۱)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

پَرورَ پَنهجي نامَ سين، قَادِرَ ٿوڪَ ڪِيا،
جو خَالِقَ مَخْلُوقِنِ (۲) جو، هَادِي ڪَنِين لاءِ
صَلَوَاتُونِ سَرورَ اُتي، جو مَوْلِي مَحْبُوبًا.
جِيڪي جُدا تَه (۳) ڪَنا، سِي مِڙِي مَرْدُودًا.
۽ پُڻ اَصْحَابِنِ اُتي، ۽ مَثِي (۴) آوَلَادًا،
جِي رَتَا رَنگِ حَبِيبَ جِي، آگِي دَرِ آگِهِيَا.
ڪِن قَدَرُ ڪَوَثرَ سُورَ (۵) مَنجِهَان ڪِجِي (۶) يَآنَا،
تَه طَالِبَ سُوِي تَه ڪِي، رِڙهِن رِبَانِي رَاهَ،
مَذهَبُ وِثِي مُحَمَّدِي، وَجِنِ وَحَدَتَ ذَاهَ،
پُرَن پَرِيَان جِي پِيچري (۷)، رَسَن رَاجَ رِضَا.

(۱) ۱ : سنڌي انا عطينا، ج : سنڌي انا اعطينا اري، ح : تفسير سورة انا اعطينا، ذ : تفسير سورة الكوثر، ق : سنڌي انا اعطينا، ل : سنڌي تفسير سورة انا اعطينا، م : سورة الكوثر، ن : سنڌي تفسير انا اعطينا، (۲) س : كل خلق، (۳) س : انه (۴) س : مٿي ان جي (۵) س : سورة كوثر (۶) س : ڪريهون (۷) ب ح : پير تي.

پِيُون سَپِ واٿُون وَنَگِيُون، مَگر هِي واٿا،
 جا سِيڪاري سِيّدَ کي، مَوَلي مِهَر مَنجھان.
 صَاحِبَ کِيو هِنَ سُوَر مَ، تَنه جو بِيانَا.
 جَن وَنِتي سِي واہَ تِيا (۱) تَابَعَ طُلهُ جا،
 رَسِئَا (۲) تَهَم (۳) رَاجَ کي، جِتِ هاچي کُوکَ نَکا.
 تَرَکُ تَرهو تارَکي (۴)، اِنَهَم (۵) واٽَ وِيا.
 قُل ان کُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ: قَادِر
 کَلَامًا.
 وَنَو پَرِ وَرنه سَنَدِي (۶)، جَنه فَقَر مَ (۷) فَخرا،
 تَه وَاحِدُ اَن سِين وَکَتِ کَرِي، بَخشي اَن دُوها.
 اَپَرِ سُهائَا (۸) سَسُئي، پُنُهونءَ پاڙِچا (۹).
 کِهڙي کَبي ڳالِه (۱۰) تَن جِي، جِي پاڙي (۱۱)
 پُنُهونءَ جا (۱۲).
 هاڻي سُهَو (۱۳) هِنَ سُوَر جو، پَهَرين تَفْسيرا (۱۴).

(۱) س: جنين وٺتي واٽ سا (۲) ڏ: سي رسيا (۳) ا ب ح ڏ م: تنه، جهه س ن: تهين (۴) جهه:
 کي، جهه حاشيه ۽ س: کي (۵) ا ب جهه ح ڏ س: انهن، م: انهي (۶) ب ح س موجب (۷)
 س: فقر جنه (۸) ا: سهانرا، ب: سهانا، جهه ح: سهائان، س: سهائيا (۹) هي ست ع م ناهي
 (۱۰) ع: ڳالڙي (۱۱) ب چ ح ر ع ق ن: پاڙي، س: پاڇي (۱۲) ڏ: جي پاڙيچا پريان (۱۳) ق
 ر ن: سڻو (۱۴) جهه: مڙئي مومنا.

سٺِي سِڪِي يادِ ڪَري، طَلَبِيو تَفْصِيلاً.
 سَافِرُوا تَرْبَحُوا: وَهَلْ وَيَرَنَ ڪا.
 ويٺنِ تان واري وري، هِمتَ جِينِءَ هُما.
 جَنِ هِمتَ ڪَئي تَنِ حَقُّ ڏنو، پِيا نِستَ نادانا.
 رُئندي (۱) ڪِندي رَهِيا، ويٺي گَهرِ مُئا.
 ڪَونَر ڪَلي جا ڪوڏِيا، جِنِءَ مِينِهن (۲) سَنگَهارا.
 سَارِ عُوا اِلِى مَغْفَرَةٍ مِّن رَّبِّڪُمْ: پِي جِي بُدَنِ نَه ڪا.
 اُنچِي (۳) ڳاتِ اَجَلِ ڏي (۴)، وَجَنِ واڪِندا.
 اَجَلُ ڊِجي اُنَ پِرِ (۵)، واري صُلَحَ واءِ (۶).
 ويٺسَ مَتايو مَوَتَ جو، ٿِيي بَاغُ بَقَاءِ.
 اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا: سُوْرَهَ سوڀَ سَدا (۷).
 لِلْغَارِي اِحْدِي الْحُسْنَيْنِ: مانجِهِي (۸) ڪي مُهتا.

(۱) اب جهه ح ڏ س ق م ن: روندِي، ع: رندي (۲) س: مينهن. (۳) جهه ڏ ن س: اونچي،
 ر: اوچي (۴) ب: سامهان (۵) س: پي، (۶) ع: ساري صلح ساءِ (۷) ا ج ع: سنڌياء، ق:
 سنداء: ن: سنداء (۸) س: مانجهين.

اَنَا عَطِينَاكَ الْكَوْثَرَ

صَحِيحُ (۱) آسان تو سِيرِين، ڏنو گهڻو خيرا.
حَوْضُ ڪَوْثَرُ هِيڪڙو، اَثرُ اِنَ عَطَاءِ.
ذَوْقُ پِڙ پيوءَ (۲) ذاتِ جو، مُخَزَنُ مَسْتُورِا.
أَصْلُ اِنْعَامَنِ جو، ذَاتِي ظُهُورِا.
سو تو (۳) ڏنمِ سِيرِين، بِنِ صِفَاتِي ساءِ.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأُنْحَرِ

تَذَه ٿي نَمَازِي رَبِّ لاءِ، ذَابِحِنِ مَنجِهَانِ.
مَوْلِي مِهَرِ مَگَ ٿون، ڪَاتِي ڪُهڻِ سَنِيَاءِ.
ڪُهڻُ ڌَارَا ڪِين ٿِي، نِرْمَلِ نَمَازَا.
”اللهُ اَكْبَرُ“ آوَلِ ۾، آهِي أَهِيَا.

حَلَقُ وَدِ حِرْصِ جو، جو رَڳُنِ رِئِيسَا.

(۱) ل کان سواءِ سڀ: صحي (۲) ڏ: پڙهي، ا: پڙهي، پيا سڀ: پڙيو (۳) ن: تان.

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ: لَأْمُون هَتْ رِيَاءُ (۱).

قد أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَ ذَكَرَ أَسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى، پهرين ٿي پاڪا (۲).

وِ دِ لَاڳاپا لوڪ جا، ٿي هاڻڪَ حَلَالًا.

وَأَسْتَغْفِرُ لِدَنْبِكَ: وَهَنْ وَيرَ نڪا.

إِنْ شَانَيْكَ هُوَ أَلَا بَتْرُ

مٿورو (۳) تو (۴)، مُون پرين! ڪٽل (۵) خيرَ ڪنا.

بِئْنِ سَيِّئِي خَيْرَ مِ، آهي اُميدا.

آهي هِنِ (۶) حَرْقَنِ جو، بِيحَدِ بَيَانا.

تَفْصِيلُ تَنْ جَوِ (۷) جِي ڪجي، تَه پُجي ڦرانا.

لَهَا مَعَانِ كَمَوْجِ الْبَحْرِ: لِيڪو لهرين ناه.

پَر ڪين لڪان ٿورڙو، ڪَر ڪُڻ (۸) پاندي کان.

أَنَا أَعْطِيكَ الْكَوْثَرَ

(۱) ب چ ڌ ڏ ل: هٿ، ر: هٿريا: ع: هٿ، س ق: لاءِ م هٿ رياءُ (۲) س: پهرين ڪاتي پاءُ
(۳) ۱: مٿو، ڌ: تون مٿ گهرو، س: مٿو، ق: مٿورو (۴) ا ب چ ح ق م ن: تون (۵) ا: ڪٽل،
ب جه: ڪٽل، ج: ڪٽل، ح: گٽل، س: ڪٽل، ل: ڪٽل (۶) س: ان (۷) س: تنه جو (۸) س:
ڪٿون.

صَحِيحُ آسان تو سڀرين، ڏنو گهڻو خيرا.

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا: سَيِّدَ جَاءِ
سَنَدِيَاءِ.

مَرَكَزُ (۱) مَرَنِي حَكَمَتِين، أَحَمَدَ تِيو عَطَاءِ.

تِي تو پير پيا جتي جاء نه ماء.

نڪو نبي جت رسيو، ملڪ ماڳ ڪيان؟

قُرْبُ لَدَوِ (۲) تَه ڪُل سِين، جَنَه (۳) لِكَ لُقْمَانَا.

مُسَمِّي تو مَحْبُوبَ ڪي، آدَمَ ڪي آسَمَاءِ.

سِرُ سُجَاتَوِ (۳) سڀرين، پري ٿيا پردا.

رُوحُ اَكِينِ مِ آئِيو، اَكِيُون تِيُون اَنَدَرَا.

اَنَدَرِ ٻَاهَرِ اَكِيِين، پِيَتَا پِيالا.

سوئي ساءِ شَرَابَ جو (۵)، سوئي قَدَحَ ساءِ.

يَا اَهْلَ يَثْرَبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ: لَدَوِ مَقَامًا (۶).

عَالَمَ سِي اثْبَاتَ مِ، تو لَنُ لَالَنَ "لَا"

(۱) ا چ ڪان سواءِ ٻين سڀني نسخن ۾ "مرڪز" آهي (۲) س: لَدَ (۳) اب: جنهن مان، پيا
سڀ ر ۽ س ڪان سواءِ: جنهن مون (۳) س: سڃاڻي (۵) س: ۾ (۶) ل ندارد: لَدَوِ.

ويا واجهيندا (۱) جنه لاءِ، مُرسلَ انبياءِ (۲).
 ”لا“ ۾ ڏٺو (۳) لاڏڪا، الڪُ مُرسلَ انبياءِ.
 قَدرُ سُجَاتو ”ڪين“ جو، اِتڪلَ عَجَبُ سَنديا.
 پيا سَپِ سِڪَنِ سوجهري، تو اُونده آراما.
 عَلَيڪُم بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ: تِيلاهَ ڏَسَ ڏٺا.
 لڪين (۳) مَرڪن (۵) لاڏڪا، (۶) تَنهجي طَريقا.
 الْفَقْرُ فَخْرِي، سُجَ ۾ سُڪَ ثِيَا.
 ڪَنهَ ڪي لڪَ نه ”لا“ سَندي، جا لڪي (۷) تو ”لا“
 ڪان (۸).

تو لاءِ رڪيمِ رازُ سو، اي مُنَها مَحَبُوبَا.
 وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ: ايڏو
 تو ڪَرَمَا.

ايڏو ڏانُ نه مون ڏٺو، تو رِءِ ٻي ڪَنهَ ڪان (۹).
 تُون سَاقِي أَنهَم سَرَ جو، ويَنو وِرَ وِرَاهِ.

(۱) ب غ؛ واجهائيندا. (۲) ق ن: نبيا (۳) جهه س: ڏٺي، ل: ڏٺو (۴) ب ج ح ر ع ل: لڪن،
 ڏ: لنگهن، س: لڳن، ن: لگهن (۵) ڏرس، مَرڪن (۶) ق: لاڏلا (۷) جهه: لڳي (۸) ا ج ع ن:
 لاکا، ب لاکا (۹) هي پڙهڻي ڏ ق جي آهي، ٻين ۾: ايڏو ڏانُ نه ٻي ڪهم ڏنم، تورءَ ڪهم
 ڪان. تازن نسخن ۾ ”ڪهم“ جي بدران ”ڪنه“ ڪيا ”ڪنهن“ آهي.

ڪُنڊيون (۱) قُدرَتَ مُونِ ڏنيون (۲)، تَو هَتَ حَبِيبَا.
 عِلْمَ آپِ زَمِينِ جا، اَحْمَدَ ثِيَاءَ عَطَا.
 پارِسُ ڏنمِ تَو پَرِين، آدَمَ اڪسِيرا.
 عِيسِي (۳) اِنَ اِڪسِرَ کان، ڪو قَدْرُ ٿيو ڪَرَمَا.
 مَٿا جِيا ٿي جَنهَ سِين، ٻوڙنَ ٿيو سَٽُڻَا.
 اَنڌَنَ پَرِ پِيُون اَڪِيُون، ڪوڙهينَ ڪوڙهَ لَٿَا.
 توڙي ڪين تَو رَاةَ مَ، تَه سُرُڪِي سَمُونڊَا.
 سُونَهَ سِيائي يُونُسُفَ جِي، اَٿرُ اُنَ عَطَا.
 ذرو زُلُخا سَرِئو، اَحْمَدَ تَو عِشَقَا.
 بَهِشتُ اَنهَم (۵) بَحَرَ کان، ڪَر بَرَفَ بَحَرِنَڻَا.
 دوزخُ تَنهَجِي دَرَ تَهي، پَني پِيَنارا،
 تَو ري طاقتِ ناهِ تَنه، جو ڪانَئي ڪُفَارَا.

(۱) ڏس: ڪنجي (۲) ڏرس ل: ڏني (۳) س: عيسيٰ کي (۴) اب جهه ح ڏ ق م ن: انهن.

جَنَّةٌ تُنْهَجُو جَلَّوْ، نَظَرُ مَهَرٍ مَنجِهَان (۱).

(۱) هن کان پوءِ حافظ حامد الله واري نسخي ۾ هيٺيون زائد ستون آهن:-

مَبْصَرٌ بَصَرَ ۾ آئيو، اندو ابصارا.

روشن آبُ حيات جو منجه تاريڪي غارا.

كُلُ شَيْءٍ فِي كُلِّ شَيْءٍ، سَيِّئٌ سَيِّئِينَ آه.

جي دل دلالت توکي، ته عاشقِ ابليس.

صُنْعَتَ صَانِعٍ هِيڪڙو، ڏوئي دليان لاه.

وادي وحدت جي ۾، ڏي نسبتِ نڪالا.

فَلَا نَسَابَ بَيْنَهُمْ، ڪوڙا سِيَاڪا.

وَلَمْ يُولَدْ آدَمُ جَهْو، ۽ لَمْ يَلِدِ عِيسَا.

الانسانُ سِرِّي وَ اناسِرُهُ، آدَمُ سِرُّ خدا.

وَلِيَّ سِڪَنٍ واتِ ڪي، عَجَبُ اسرار.

أَحْمَدَ ذَاتِ أَبْجَهَلٍ جِي، آزَرَ خليلا.

كَمُ ڪاريندڙ هڪ ٿيو، فاعِلُ مفعولا.

نَظَرُ نِرْمَلِ نَارِ ۾، ڪَیُو قَهَرِ مَنجھان.
 آپ، پُونِ عَرَشُ، ڪُرسی، ماڙو، جِن، مَلڪا،
 تاري تَنهجي مُون پَرین، هَلَنِ هَمیشا.
 سَاجَن تَنهجي سوجِهري، لائِقَ لوڪَ ٿیا.
 تو پاچوئي مُون پَرین!، کُلَ قُلَ قَلاریا (۱)،
 گُجھا پَدرا جي ٿیا، ڪِ اِجا کين ٿیندا.

بقیه حاشیه (۱) جه: گلزاریا

أَحْمَدُ سوئي أَحَدُ ٿئو، وِئو مِیمُ وِچان.
 اَنَا أَحْمَدُ بِلا مِیمِ: سَیو فَرَقُ فَنَا.
 کُلَ جو قَیدُ نَفي ٿئو، جُزئِي جَاءَ نَه ڪَا.
 اَلانِسانُ سِرِي وَ اَناسِرِه: سَیو سِرُ وِچاءِ.
 توکي ڪَشَفَ ڪَرامَتُون، یارو یقینا.
 ڏِس ڏِسَ کان ڏور ٿي، اکِ آئینی پاءِ.
 وَنَحْنُ اقْرَبَ اِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ: تو وَتِ اوڏو آه.

أَصْلُ تَنْ جُو تُونِ پَرِين، ٻيا (۱) اوءِ تو (۲) پاچويا.
 مُونَ كِي حَمْدُ كُلَّ جُو، توکي حَمْدَ لَوَاءِ.
 تُونِ مُحَمَّدُ مُونَ ڪِئو، وَڌِي واکاڻا.
 الْحَمْدُ لِلّٰهِ تُو ڏيان (۳) عَالَمَ كُلَّ وِچان.
 سَيِّنِي لَامُون لَتِيُون، پَرِين تُو پاڙا.
 نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ: توکي عَجَبُ عَطَاءِ.
 ڪِنَ گهرجي ڪين پيو، توکي پوءِ هِنَئان.
 فَصَلِّ لِرَبِّكَ

تَذَه پَنهجي رَبَ لاءِ، ڪَرِ تُون نَمَازا،
 جَانِبَ توکي جَنه ڏِنو، عِلْمَ جُو أَصْلًا.
 ڪَرِ عِبَادَتَ اُنَ لاءِ نَه ڪَنه پي ڪَمَ لاءِ (۴).
 ڪَمَ تَنهجا تَمُ ٿيا، سَيِّئِي سَرَانجاما.
 سِڪَ مَنجَهان سَجدا ڏي (۵) مَحْضُ (۶) لَذَتَ لاءِ.

(۱) اجهه رس ق ن ندارد: ٻيا (۲) اوءِ ٿئا، جه: ٻيا توءِ (۳) س: الحمد ٿو تو ڏيان (۴) ح:
 نه ڪنه پي لاءِ: ق: نه ڪنه پي جي لاءِ، ن: نڪين پي لاءِ (۵) م: ڏئين (۶) م: ۽ محض.

پڻ عبادت اڀريو، توکي ماڳي ساءِ.
 ماڳي کائجي مڻ لاءِ، اڀريو لاءِ شفاءِ.
 توکي نينه نماز جو، جا مون ڏي (۱) معراجا.
 پڻ سک ثواب جي، عبادت ويرا.
 تون آهين اهل قرب جو، هو آهين اجيرا.
 دائي نيٽ پورهيو، مائي مڻ ويا.
 ويٺو وير حضور ۾، ڳجهو مون سين ڳاءِ (۲)،
 محض محبت منهجي، صرف لذت لاءِ.
 پورهِي ڪارڻ سو پڙهي، ڪري عبادتا،
 جنه کي محبت من ۾، مالڪ حور سنديا (۳).
 توکي اي سڀ سريا، ڏنئي ڌاتارا.
 بلڪ تنهجي بوءِ سين، ملڪ معمورا.
 سڀ تنهجي سوجهري، لائق لوڪ ٿيا.

(۱) جه: مومن، هي ست س ۾ ناھي، (۲) ا ح ق: ڪاءِ، ح: ڪاءِ، م: ڳالھاءِ، ن: موسي کان

(۴) س: مال ڪ خور سنديا

تَذْهِينَ تَوَكِّي نَاهِ كُو، تَنْينَ جو غَرَضًا.
مَحْضُ مِثَائِي مُنْهَجِي، كَارِثُ مُونَ قُرْبَا،
مُونَ سِينِ مُنَاجَاتِ كَرِ، ۽ سَيِّي عَمَلًا (۱).
فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا: اِتِّ كَرِ اوطاقا.
پَرِي (۲) چَڙِي (۳) سَپِ پيچِرا، وَڌِي واٽَ لَڌِياءَ:
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: وِچانَ وِجَ وِجاءَ.
وَحَدَّثَ لَدَيْي وَائِثِي، اَگَهيئي دوسَ (۴) دُعاءَ.
جِيئي ڏاڻِي كِيَمَ پَسُ، نَظَرُ پَرِينِ پاءِ.
چَڙجُ تَاتِ طَرَفِ جِي، بَرَزَخُ بَهَارا.
خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا، نُقْطِي كَجِ (۵) نَظَرًا.
وِچِينِ وِئِيوِ وائِثِي، اَوِرجِ اَحْمَدَ شاهَ.
هِي وَاتَ نَهَ وائِثِ جِهَڙِي، عَجَبَ جِهَڙِي آهَ.
سو پُنْهُونَ، سو پَرِيَتُو، سو وَنِڌَرُ، سو (۶) وائِثا.

(۱) س: ۽ پيا سڀ عملا (۲) ا چ جهه س ع ق م ن: پرين، ڏ: پر (۳) ڏ ن: چڙ (۴) جهه

س: دوست (۵) جهه: ڪر (۶) س: سا

سوئي پسجي، سو پستو، سوئي پس آه.
 صورت ناه شمار ڪو، هيڪڙي حقيقتا.
 اهڙي وات عقل ۾، موران تان نه ميا.
 تو پروڙي مون پرين، توکي مبارڪا.
 ان ڪپري ۾ ڪو پئو، آيو نه (۱) اصلا.
 تون هئين غافل غير کان (۲) تڏه سڃاڻي سا.
 وَ وَجَدَكَ ضَالًا فَهَدَى: ڪامل تو ڪرما.
 وات وڃائي سپرين، تڏهين وات لڌيا.
 واڻن وارا وڃ ۾، رندائي (۳) رهيا.
 آهي وات وصال جي، وڃڻ وات اها (۴).
 وَمَنْ يَّعْتَصِمِ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ:
 تهجوئي (۵) بختا.

دعوي ڇڏي دڳ (۶) لڌو، (۷) لڌاءِ (۸) حجابا.

(۱) س: نه هو (۲) ب: ڪنا (۳) س: رندائي (۴) ڏڦ: اها، بيا سڀ: هئا (۵) س: تهجوئي
 (۶) اجهه س: دنگ (۷) جهه: لڌي، ح، لڌوئي، س: لڌاءِ (۷) س: لڌا.

سانگُ سَپوئي (۱) تو چڏيو، گنيئي رَ بَ رِضا.
 تڪيي مَنجھِ تَسليمَ جي، وينين (۲) ورياما.
 فقرُ توکي فخرُ ٿيو، جتان لعل (۳) لڏيا،
 املُ لڏو آڻ هوندَ ۾، قيمَتَ جنه نَه ڪا.
 نالو مٿسِ ناهِ ڪو، هيئتَ، (۳) هڏِ نَه ڪا.
 ڪَنزُ مُشابَهَ ”ڪين“ سين، پَر ”ڪين“ مَ ڪَه تَه ڪان.
 سوکيندڙُ، سو ڪاچُ ٿيو، سو پُڻهون سو ڪيچا.
 ڏنوءَ حيرت (۵) ڏيهَ ڪي، سُوَرَهَ سَچارا (۶).
 ڪاڌوءَ (۷) قُرُ فَنّا سَنَدو، سُڪَرَتَ شَرابا.
 بُوَءَ جَهَمِ (۸) بادامَ جي (۹) لڪين (۱۰) لعلَ ڪيا (۱۱).
 سو تو ڪاڌو ڪَلَ ري، ڪَلَ پُڻ تَنه (۱۲) ڪاڏيا.

(۱) ل: سڀئي، هئي ساري ست س ۾ ناھي (۲) ا ب چ ح ڏ ع ق ل م ن: ويٺو، س: ره ويٺو
 (۳) جه ن کان سواءِ ٻيا سڀ: لال (۴) س: هيئت (۵) ب ڏ کان سواءِ سڀ نسخا: هيئت، س
 جه حاشيه: حيرت (۶) ڏ: سڃاڻا (۷) س: ڪاڌو (۸) ا: جهم، ب: جهجي، چ: جنهن ۾، جه
 س: جنه، ح: جهين جي (۹) ا چ: جبني، ب: جهڙي (۱۰) ح: لکن، ل ن: لڪي (۱۱) سواءِ جه
 ر ن جي، ٻيا سڀ: لال ڪيا، ڏ: لاڳ لڏا (۱۲) ڏ: تو، ب ح س ندارد: تنه.

اِنَ قَرَّ کاڌي تو سَندا، سَپِي ڏوہ لَٿا.
 اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِيُغْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ
 مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ: مُحَمَّدٌ مُبَارَكًا.
 فَتَحَ ٿِي فِرَاقُ لَٿو، وِيري سَپِ وِيا.
 اڳيان پويان آحمدًا (۱)، تو (۲) گوندَر سَپِ گيا (۳).
 طَبَعَ تَنهيجي تَمَ ٿِي، قُوتَ كَمَالا.
 مُلُڪُ تو ۾ مَحُو ٿيو، تُون عَالَمَ اِمَامَا.
 جَن ڏُکيو ڏيلَ کي، سي دُشَمَنَ دوسَ (۴) ٿيا.
 اُسَلَمَ شَيطَانِي عَلِي يَدِي: تَامو تو (۵) سونا.
 تُون ٿين (۶) اَبو عَالَمِين، عَالَمَ اِبْنِ سَنداءِ (۷).
 مُلُڪُ مَحڪُومِي چِڏِي، رَسِيَن (۸) رِياسَتَا.
 هاڻِي (۹) مِڙوئي مُطيعُ تو، تُون مِڙني مَهڊارا.

(۱) ب: احمد (۲) ب س ندارد: تو (۳) جه: گوندَر سَپِ گيا، ب: گندر گوايا، ع: گندر
 غبارا، ر: گندر تو گيا، ڏ: گوندَر گنوايا، ح: گندر تو گوارا، س: گوڏَر گوايا (۴) اجه ح
 ڏم: دوست (۵) س: ٿيو (۶) ر م کان سواءِ پيا سَپ: ٿو (۷) جه ڏ: تون ٿو اَبو عالم جو،
 عالم ابن سندا، هيءَ سَت س ۾ ناھي (۸) م کان سواءِ پيا سَپ: رسيون، س: رسڻا (۹) س:
 هاڻ.

يَبْدِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ: وَرِئُو (۱) صَلَحَ واءِ.
 كَنْدُونِ كِيرَ مِنَّا تِيَا، جِي مَرَضَ كَرِيهَ (۲) كِيَا.
 كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ: سَيَوِي (۳) مَاكِي ساءِ.
 ذُجَهَنَ مَئَا، ذُكُ لَتُو، مَرِيُو (۴) مَحْبُوبَا.
 فَايِنَمَا تُولُوافَتَمَ وَجْهَ اللَّهِ چَوَدَسَ چَانْدُوٹَا.
 جَرَ تَر (۵) تَارَا سَجَ تِيَا، كَكَ پَنَ كَوَا كِبَا (۶).
 دُنْيَا سَيَ كَوَكَبُ دُرِّي، مُلْكَ ئِي مَشْكَاتَا (۸).
 ذَرَا سَيَ زُجَا جَ تِيَا، سَيُو (۸) ذِيَهَ ذِيَا.
 نَاهِ نِيَاگُو ذِيَهَ مَر، مَرِيُو (۹) مُبَارَكَا.
 نُورَ مَتَارَانِ (۱۰) نُورُ پِيُو (۱۱) وِيتَرِ سَوُ وارا (۱۲).
 مُورَانِ نَاهِ مَقَامُ كُو، أُپِيَكَ جِهَ تِي جَاءِ.
 نُورُ عَلِي نُوْر: سَالِكَ هَلُ سَدَا.

(۱) ل: واريو (۲) ق: كره (۳) ب جه ق: سيو، ذ: سِيئي (۴) جه ق: مليو س: مَرُوئي (۵) ا
 ب چ جه ح ع ل: تر، ذ م ن: تَر (۶) جه: كوكبا (۷) ذ: مشكا (۸) س: سِيئي (۹) ا:
 ملئو، ج: مَرُوئي، جه ذ س ق ح: مَرِيئي (۱۰) س: مَتَائِي (۱۱) س ذ ل: تِيُو (۱۲)
 ب ق ن: سَوَارَا.

پَدَمَ وَرَهَنَ جِي (۱) پَنڌُ ڪَريپن (۲) نوري (۳) نظارا،
 تہ پھري پَردي آھين (۴) نورَ مٿي نورا (۵).
 يَآھلَ يَثِرَبَ لَا مَقَامَ لَکُم: ڪَن ڪِجُ قَانُونَا.
 ڪُلَ يَوْمٍ هُوَ فِي شَانٍ: آپرِ ٿيا آسماءِ..
 الْمَاضِي لَا يَعُودُ: جَلُوو جَدِيدَا.
 جَنهَ سَالِڪَ پَآئُ سَلَبُ (۶) ڪيو، ڪَسَر (۷) ڪي
 ڪايا،

تَتَه هَلَنُ هَميشه آئيو، مُور نَه مَقَامَا.
 مَلِڪَ مَقَامِي ماڳَ ۾، سَالِڪَ مَنجِه سَفَرَا.
 مُسَافِرُ مَسْجُودُ ٿيو، مِرَنِي مُقِيمَن لاءِ..
 آڳي ابنُ السَّبِيلِ جِي، پَرورَ ڪي پَرَڻا (۸).
 وَ ابْنُ السَّبِيلِ قُرآنَ ۾، سَمجھي ڪَرِ صَحِيَا.
 مَحَبَتَ مُسَافِرَ جِي، اُھجُ اِيْمَانَا.

(۱) ا ذ ق ن: جو (۲) اب جه ح ذ ر ع ق ل م ن: ڪري، ج: ڪرين، ذ: ڪرين (۳) س:
 نوڙي (۴) ب ذ: آهي، جه: آهن: س آھين (۵) هن کان پوءِ جيڪي ستر حجاب يا پردا آهن،
 انهن جو بيان هئڻ گهرجي - شايد اهو بيان سڀني موجود نسخن مان حذف ٿي ويو آهي (۶) ا
 ب ج ح ذ ر ق س ل م ن: ثرب: ج: شرب، ع: شرب (۷) جه: ڪثر (۸) ل: پريام، س:
 پرنا.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ:
اَتِكَلْ اِتْ كِجَاهُ (۱).

اَكْرِمُوا الضَّيْفَ وَلَوْ كَانَ كَافِرًا: عَجَب (۲) اَكِّي جا.
وَأُنْحَر

كاملِ كاتي پانهجي، هاتڪَ چڌَ مَ هٿان.
جيڪين تو آڏو آچي، هَلندي حَيِيَا،
اَتڪَ وجهي وات ۾، ڪڏهم ڪنہ طَرَحا.
تہ ولد (۳) ويرِي آہ سو، بَقِيو مَنجہ بقاء،
تِرُ مَ تَرَسِج تَنہ ڪَنّا، پَہسُ كاتي پاءِ،
کاتي چڌَ مَ (۴) ڪڏهم (۵)، هٿان هٿيارا.
الْوُضوءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ: حَدَثُ حَرَامًا،
حَادِثُ چڌَمَ هِيَن ۾، جُنُبُو هِتِ نَ جُگَاءِ.
وَأَذْكُرُ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا: جَگَ کان ٿي
جُدا.

جان وَنَتَوِ (۶) اِسْمُ اللَّهِ جُو، تان سِيئي سَگَ وِجاءِ.

(۱) س: جگاء (۲) س: اي عجب (۳) جه حاشيہ: وڌ (۴) س: مڇڙج (۵) اجه ڏق م ن:
ڪڏهين، ب ڪڏہ (۶) س: وٺئي.

ماشغلك (۱) فهُوَ صَنَمُكَ: بُتَ كِي ڏي تون (۲) باه،
 سِيئي هور هيئن سندا، بي شڪِ بُتَ ثِياءِ.
 جن هور چڏيو تنِ حق ڏٺو، راحتِ راجُ رضا.
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ كَنِينِ جو ڪرما.
 خطراً سڀِ خاطرِ جا، ننڍا توءِ وڏا.
 آهن مِثْلِ اُننِ (۳) جي، هوتنِ حجابا،
 لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
 حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ: ڪُهڄُ سڀِ ڪرها.
 جملُ ماري ماتُ ڪر، ٿي ڏٺَ ري ڌڻارا.
 اَنو (۴) پهرَ اَنَ هُونَدِ سين، هوئجُ هُشيَارا.
 آهي اِنَ اَجَرَ جو، ويرِ وُجودا.
 وَسَ وِريائي تو (۵) سَندي، اُسهُ آري (۶) ڏانه (۷).

(۱) جه ڏس: ما شغلک عن الله (۲) هيءَ پڙهڻي ق جي آهي؟ ٻين ۾ ”تون“ ڪانهي، ۱: بتن
 کي ڏي: جه ڏيڻ: ب ح ل ۾: ڏيئي: س: بت کي چڏيڃا (۳) ل: ان، ق ن. انهن (۴) اڌم:
 اٿئي (۵) ب جه س کان سواءِ ٻيا سڀ نسخا: تنه (۶) ع ل م ن کان سواءِ ٻيا سڀ: آري (۷)
 هي ست الف ۾ ناهي.

جَمَلُ ماري جانِ کان، نَفِي سِينِ كَرِ ناهِ.
 هتِ (۱) جَنِ اَگُڻ آهِيڙينِ جا، هُتِ سِي سَنگهَارا.
 واهِي وَتَنِ (۲) ڏَنَ ڏَڻِي (۳)، واهِيَنِ ڏَنَ ڪِيا،
 سچو واهِي سو ٿيو، جنه گهرَ ۾ گهيٽو ناهِ.
 پُئِن سَگُ سَنگهَارَنِ سِينِ، ٿورو گهڻو آه (۴).
 اِحْفَظِ اللهُ يَحْفَظُكَ: واهِيَنِ واتِ اِهيَا (۵).
 جِي رِي وَجَهَ واهِي ٿيا، ڪُٺائُون ڪَرها،
 سَچَ ۾ سَڪَنِ شِڪارَ ڪِي، سِي جِي رائي مَرهيا.
 لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ: مُفْلِسَ مَأْمُونًا.
 ڪِهڙو سُورُ (۶) ڪَلاَسَنِ (۷) ڪِي، وَنَهِيَنِ (۸) وَهَلُورا.
 گُهَمَنِ بَقَاءَ جِي باغَ ۾، فَنّا فَيضِ وَڌا.
 خَطَرُو هِيُونِ خَرابُ ڪَري، دِلَ ويري دَردا.

(۱) ق م ن کان سواءِ ٻين سڀني نسخن ۾ ”هت“ ناهي (۲) ح: آهي تن، چ ندارد: وتن (۳)
 ڏ: ري (۴) هي سَت ب ۾ ناهي (۵) س: ايها (۶) چ: ڏوه (۷) ا م: ڪلاسين، چ ڏ: س
 ڪلاس (۸) ا: واهين، ٻيا سڀئي نسخا: وهين.

أَلْهَمُ نِصْفُ الْهَرَمِ (۱): گُونْدَرُ گُناها.
 دَرْدَن جِي درياه ۾ تَرهو تَوَكَّلَا،
 گُونْدَر سڀ گوشي ڪري، پَرڻج پاڻُ خدا.
 قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ: "لَا" سِين
 سڀ لُڙهاءِ (۲).
 اَنْدَرِ رِڪُ مَ مُورِهِم (۳) مَگَر مَقْصُودا.
 سَتُون سڀ (۴) صَاحِبَ رِي، قُوكُون قُلهارا.
 الدُّنْيَا سِحْرٌ: عَالَمُ بَازِي پَانءِ.
 أَهِنِ خَيْلَ خَيْالَ جَا، عَالَمَ آطَوَارا.
 اِي پَرِ پَسِي ڪيترا، هِرڪِيَا (۵) هَزارا.
 ڳُڙ ڳُرهَڙِي تَن کان (۶) لڪايو (۷) وه ساءِ.
 مِچُن پُلجِين (۸) مُون پَرِين، چَشمَ بَندي چَاهِ (۹).
 وَلَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ: سِج ۾
 سڪ (۱۰) ٿيا.

(۱) ا ب ر م: الحرم، ح ع ق ل ن: الحرام (۲) جه ڏ: لڙاءِ (۳) ا ب جه ح ر س ق م ن:
 مورھين (۴) س: سڀئي (۵) ب چ جه ح ڏ س ق ل م: هرڪيا (۶) جه حاشيہ س ع: ڪي
 (۷) چ ڏ: لڪايو (۸) س: پلجي (۹) ا چ جه ع ق ل م ن: چاءِ، ڏ: جا، ر س: چاءِ (۱۰) س:

(وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا) الْإِمْتَاعُ الْغُرُورُ (۱): بِيَهْشَتُ دُوزَخَ ذَانِه.

دُنْيَا بِيَهْشَتُ دَجَّالَ جُو، قَاهِي فِرْعَوْنَا.

نَارِ فَقْرُ نِمْرُودِ جُو، خُوشِ تِي كَنُ فُقْرَا.

اِي بُجْهَارَتِ بُجْهِي گَهْئُو، پَرْهِي (۲) پَرُوژُجُ سَا (۳).

هَلَجِ هَادِي سَامْهُونِ، فَقْرَ فَاقي ذَانِه.

پَرُورَ پُچُ مَ پَهَرِ مَ، نِكِرُ هِنَ نِجْهَرَا.

سُجَ مَ اَتِي (۴) سُسِرِينِ، فَنَا مَ فَيْضَا.

سَالِكِ چَدَمَ سَدَكَا، هِيِينِ مَ هِيَكَرِيَا (۵).

دُنْيَا رَكُ مَ دُوسْتِي، اَتْلَ (۶) چَدِ عُقْبَا.

كَلِمِي سِينِ كَاڤِي وَجْهُ، جِيكِ رَبِّ سِوَا.

اَلْكُونَانِ حَرَامَانِ عَلِي اَهْلِ اَلرَّحْمَانِ: مَرْدَنِ مَذْهَبَا.

نَحْرُ كَرِ تَه نُورُ پَسِينِ، نُورُ پَرِي (۷) نَحْرَا.

(۱) جهه س: فاتها متاع الغرور (۲) ا ب جهه ح ر س ع ق ن: پرين (۳) م: پروژجاء (۴) ب
چ جهه ح ذ ق: اتي (۵) جهه س: هيك، ق: هكزيا (۶) ب ح ذ ر ع ل ن، اتل: جهه :
اكل (۷) ا ح ذ ر س ع ل: پري، ب: پري كان.

نَحَرَ تَارَانِ نَاهِ كُو، كُهَنَ رِي قُرَبَا.
 وَمَا اَكَلَ السَّبْعُ اِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ: كُنِي حَلَالًا.
 مِرُونَه / مَارِي، لَثِ مِثِي، كِ وَژهندي وِيسِ سَاهُ،
 كِ اوَهْدِي اوَهْدِ مِ، سا سَيِ مُردارا،
 كَاتِي وَجَهْ مَ كَكِرُو كُهَنَ كَرَمَ پَاءِ.
 دوسَ مَ رَكِجُ دَمَزِي، سُوْرَه سِينَه (۱) سِيَاه (۲).
 اَلْدَرَهَمُ كِيٌّ وَ اَلْدَرَهْمَانِ كِيَّان: بِرَ بِرَ گَهْپِيرا.
 هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لَانْفُسِكُمْ: نَحَرُ نَفْسُ پَانَه (۳).
 وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَيَّ اَللّٰهُ فَهُوَ حَسْبُهُ: وَثُونِ سَيِ وَجَاءِ.
 چَدَ لَاڳاپا لَوَكَ جَا، كَنَه مِ حَاڄَ نَه كَا.
 وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيْلًا: كَنَه دَرِ پِيرُ مَ پَاءِ.
 دَڙِي تَارَانِ كِيَمَ رَكُ، رَتِي رَعَايَتَا.
 پُرْجُ پَرَوَرِ پُٺِ مِ، جُو سَنَدُو تُو سَدَا (۴).

(۱) جهه: لاءِ (۲) جهه س ق م ن: صباح (۳) ۱: نظر نفس وِجاءِ، ب ر ق ل م ن: پياءِ، پيا
 سِي: پاءِ (۴) ۱ جهه س: سدا تُو سندا.

وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ: مَقْصَدُ رَبِّ رِضَا.
 جي لوڪُ سَيَوِي لَوْهَ (۱) آچي (۲)، تہ توکي (۳) ڪوہ ڪندا.
 قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ: تَنِينَ وَسِ نَه ڪا.
 جي تو چُون (۴) ڀليو، ڪِ مُوڙهو مارڳ تان،
 ڪِلنِ تَنهجي طَوَرِ اُتان (۵)، پاڻُ پَسَنِ دانا،
 إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ:
 ڪَن ڪَلا ڪُفتارا (۶).
 تُون (۷) وَرَنَه ڪَرَمَ وَسَوَسُو، ڪَمَ قَادِرَ ٿي پاءِ:
 وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النِّعْمَةِ: اسِين اَن ڪڏبا.
 وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجَرِ الْمُرْسَلِينَ: حِجَرُ حِجَابَا.
 وَمَنْ تَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ:
 اگهيَا اُبوڄها.
 ذَاهِنِ ذُكُ پِرَائِيو، پِورَن پِيَالِ ٿيا.
 تُون پُختو پَنهجي ڪَمَ مَر، هُوئِجُ هَميشاه.
 جَن ڪَمِيٽَن قَطْعُ ڪيا، پيوند پِرَتِ سَندا،

(۱) ب س: لوءِ (۲) جه: جو، ر: ٿي (۳) ر جي پڙهڻي، پيا سڀ: تو (۴) جه: چون س:
 توکي چون (۵) ب: اتي، جه تان: (۶) س: ڪن ڪز ڪلاما (۷) س: تہ.

تہ لَامُون سُڪُنِيُون (۱) وَڻَ رِي، تُون گوهرَ غَمُ مَ
ڪاءُ.

پاڙُون تو پانارَ ۾، ميوا آيَ مَتانَ.

جيڪي ڪندا چِڻيا (۲)، تہ ڪهڙو اوسيڙا (۳).

أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ، پُختي تو پاڙا.

إِنْ شَانَنَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

جنين تو سين نہ وڻي، توتي (۴) مَنورا،

توڙان: تَنهجي رَوَشَ ۾، راضي جي نہ رهيا،

ڪونه اصلُ اُن جو (۵) بيخ نہ بُنيادا،

أَبْتَرَ آيَاگَا ٿيا، خَالِي خَيْرَ ڪَنا (۶)،

ناه پاچاندو وَڻَ تنهين (۷) جَنه (۸) بيخ نہ بُنيادا.

أَصْلُ عَالَمَ تُون ٿيو، چِنا توهم (۹) کان،

(۱) ا ب ڏ س: سڪنديون، ب جه ق م ن: سڪيون، چ ح: سڪيون، ر: سڪيون، ع
سڪتيون، (۲) جه: جيڪي ڪندا چٿرون، ا: جيڪي تو ڪندا چرئو (۳) م: اوسيڙو آه،
هيءَ سٺ س ۾ ناهي (۴) ل: توڻي (۵) س: تن (۶) هي ٻئي سٿون ڏ س ۽ ل ۾ ناهن (۷) ب:
تنه، چ ر ع: تهر (۸) ا: جهر، چ ع: جهر، ح: جنهين (۹) ا ب جه ح ڏ س م ن: توهين.

آبَتَر (۱) اُهيئي ٿيا، جي پاسي پاڻي کان (۲)،

کَندِا پِیاری کونَ کو، وِراہی وَنَ کان،

وَصَلَ سَبَبٌ وَنَ جِي، پاڻي پيڻ ڪندا،

جہ (۳) سی تنہیں وڻ (۴) کان، چچی تار تگا،

یا سپیئی سیلھ سی، سگن (۵) وٹ (۶) سببان،

تہ کھڑو تکیو تن جو، داران تنورا؟

پَرِين تَنهجي پَرِ ۾ راضي جي نه رهيا (۷)،

سڀي دوس (۸) تهجي در کان (۹)، ڏکجي ڌار ٿيا.

جَنَ توكي پُليو پانئيو، پُليا سي چَءبا.

اوء آھن آنعامن (۱۰) جنء (۱۱) مرُن جي مثلاً (۱۲)،

أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا: قَادِرَ كَلَامًا.

(۱) ا ب ج: ابتڙ (۲) هيءَ سٿ ح ۾ ناهي (۳) ڏ: جي (۴) چ جهه کان سواءِ ٻيا سڀ: تنه وڻ: ر: جي تنه وڻ (۵) ب جهه ح ن: سڪڻ (۶) ا جهه ر: ويڻ. نوٽ: هي پڙهڻي ق جي آهي، ٻين نسخن ۾ انهن کي ملائي هئڻ لکيو ويو آهي: ج سڀ تنه کان ڌار ٿيا، سڪن وڻ سڀيان (۷) هي ٻئي سٿون گڏجي ل ۾ هن طرح لکيل آهن: پرين تنهنجي در تان ڌڪجي ڌار ٿيا (۸) ا جهه: دوست (۹) ا چ جهه ر س ق م ن: تان (۱۰) ا: ابهامن (۱۱) ڏ: ۾، س: او، آهين مثل انعامن جي (۱۲) س: مرن مثالا.

جِي تو ماريين تن کي، ته توکي مباحا،
 فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ: شاهدُ قرآنا.
 بلڪ واجبُ اي (۱) ٿيو، جن هڙڪيا (۲) سيارا.
 وَ إِنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلِيَّ لَهُمْ: ڪونهن دٿارا.
 وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ چڱي ڌار ٿيا.
 فَاقْتُلُوا هُم حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ: ماريو (۳) مردودا.
 موليٰ جي محبوب کان، جنين منه ڦيرايا (۴)،
 ماڻهون (۵) مور نه هون سي، مرڻ ماڳ ٿيا.
 وَحَشِي يَجَنِّ مَآئِهِنُّونَ (۶) وحشي سي چٽبا.
 مارڻ تن مباح ٿيو، وحشي جي حڪما
 ڪانهن حمر مستنفره فرت من قسورة: انهن (۷) پار
 پيا.

هڪل هادي تن کي، ڪر اسد آوازا.

(۱) ا: اي، جه: اين، ڏ: ايني، (۲) ل: هرڪيا، س: چرڪيا (۳) ب ح س: مارهو (۴) ح
 م ڪان سواءِ ٻيا سڀ: ڦريا (۵) ب: مارهو، چ ع ل: مارو (۶) ب: ماڙهنو، ج: ماڙنو: ح:
 ماڙوئن ڪان، ڏ: ماڻهن ڪان، ر ع: مارنو، م: ماڻهين (۷) ا ب جه ح ڏ س ق م ن: انهن.

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
المَوْتِ: أَصْلَ سِين (١) عَاقًا.

سَنِيهِ (٢) سَائِيَهَ جو (٣)، يَانَنِ عِزْرَائِيلَا (٤).
لِيلِي مَنِي مَجْنِي گَذَهَن گَذَه سُهَاءِ.
أَمَل سَكَنِ آدَمِي، كَنگَ (٥) كُرْزِي لَاءِ
جَنِ پَرَتِ تَنهَجِي پَرَسِين (٦)، پُئِي تَو پُريَا،
مَذَهَبُ وَئِي مُحَمَّدِي، رَاتَو ذِينَه رَمِيَا،
تَوَكَّلَ بَدِي تَرَهو، سَمْنَدَ سِيرَ گَهْزِيَا،
وَحَدَتَ (٧) سَنَدِي وِيرَ (٨) مَ، بُذَن يورِ يَگَا،
أَن كِي مَوْتُ نَه مُورَهَمَ (٩) جَانَكِيَتَان جِيرَا (١٠).
أَبْتَر عَدُوَّ تَنهَجَا، جَنِ جِي نَاهِ بَقَاءِ،
مَذَهَبِي مَحْبُوبَ جَا، اَوَّ (١١) پُئِ مَحْبُوبَا،
يُحِبُّكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِر لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ: هِيكَزَو تِيو
حُكْمَا (١٢).

(١) ع ق م ن: سي (٢) ا ج جه ذ ق ف ن: سينهو (٣) ح ر، جي (٤) س: عزازيلا (٥) جه
ح ر ع ل م ن: كانگ (٦) ب: مون پرين، ذ: پير (٧) ب جه ح ذ س ع ل: واهيت (٨) ب
ح: ويژ (٩) ا ب جه س ق م ن: مورين (١٠) هي ست ذ، س م: هي (١) س: اوهي (١٢)
جه: هيكَزَو كا.

پَرِ چَڏِيائون پانهجي طبع تدبير،
 محو ٿيا تو مُشڪ ۾، تنهجي طبيعتا،
 تنهجي وٽي، تن وٽي، تون تن اِماما،
 هيون سندن هيڪُ ٿيو، تنهجي رنگ رتا.
 جسَن (۱) ججهائي ڪيمَ پَس، پَه پائي (۲) پُرسا
 حالُ تَنين جو هيڪُ ٿيو، پرتِ پڪا پختا.
 گهوڙا (۳) ڊڳي هيڪڙي، هَلَن نه هيڪاندا (۴)،
 سَهسين سوره هيڪڙو، پر هيڪُ نه پئي (۵) پُٺيان.
 فَنّا سَندي فَنَ جو، اهو (۶) اُهيڃاڻا.
 پهران ڏسجن به چڻا، هيپن ۾ (۷) هيڪُ ٿيا.
 سوئي هنيڙو (۸) هاريپن، سوئي لُهارا،
 مڙني پَه پيتَ جو، ماني مقصودا (۹).

(۱) س: حسن (۲) ب چ جه ح س ق، پائي (۳) ب: گهوڙي (۴) هيءَ سَت س ۾ ناھي (۵) ا
 چ م: هيڪ نه پي، ب ح ن: هيڪ پي، جه: هڪ پي، ر ع: هيڪ نه پي، ل: هيڪ نبي (۶)
 هي سَت ڏس ۾ ناھي (۷) س: آين (۸) س: منجهه هيپن (۹) س: هنيون (۱۰) س: مقصد ماني
 لاءِ.

سُنْهِي ڏِيلُ ڏَمَ وَتَ، مَنُ مِينَهَن مِيهَارَا (۱).
 پَنهجي چڙي پَرَ ٿِيڻُ، اِهيو فَنَ فَنَاءَ.
 جَنَ مَنَ مُحَمَّدَ گڙيو، تَنهجي طَبَعِ ٿِيَا (۲)،
 سِي مِثِلَ مُحَمَّدَ ڄامَ جي، جانڪِيَتانَ جِيندا.
 وَالسَّلَامُ عَلَي مَنِ اُتَبَعَ اُلْهُدَي، اوءِ هَاتِڪَ حَيَاتا.
 ڪَهڙو هورُ هيڀن تَنين، جَنَ مَوَلو مَقْصُودا؟
 اَبَتَرَ عَدُوَ مُحَمَّدِي، پيا سِي سِيَاڳا (۳).
 فَهَلْ يُهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ: مَرَنَ مَرْدُودا (۴).
 جَنَ طَبَعِ مُحَمَّدَ نَاهِ ڪا، نَه اِلَهِي عِشقا (۵)،
 اوءِ (۶) اوڏا ٿِيَا اِبليسَ ڪِي، تَنه جي طَبِيعَتا،
 مَنَ ۾ مَحَبَتَ مالَ جي (۷)، وَجَهَلَن وَڌَن (۸) لاءِ،
 جو آهي ڪُفَرِ قَاعِدو، اِبليسِي اصَلاً.

(۱) ا ب چ جه ح ڏ ع ل م: مهارا، س من وت مهارا (۲) ب: طبيعتا (۳) هيءَ سَتَ فقط س
 ۾ آهي (۴) س: موت ائين ڪي آه (۵) س: نه هيڀن ۾ عشقا (۶) س: سي (۷) س: سين (۸) ا
 جه: وڌائي، ڏ: واڌو، س: وڌ.

حُبُّ أُمَالٍ وَالشَّرَفِ أَفْسَدُ لِلدِّينِ مِنَ الذُّنْبِ لِلْغَنَمِ:
حَدِيثِي حُكْمًا.

ازهد في الدنيا يُحبِبَكَ اللهُ: اي جنه أهياڻا.

پرت ڏينھون (۱) پانهجي، هڪڻ ھميشاء (۲)

موليٰ مڙن نصيب ڪرين، محمد مذهباً (۲)

رضاً (۳) راه ڀسائين، ته لوڙيهون (۴) تو لقاء!

ھنيڙو حجري نينه جي، پاڙي پرينءَ رھاء!

ھادي وقت هڪڻ جي، ڪلمو قلب ڪھاء!

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

(۱) ب: ڏڄاهون، جه: ڏھون، ح ڏيهين، ر: ڏيئو، ع: ڏيهر (۲) هي ٻئي ستون س ۾ ناھن

(۳) جه: ڪانسواءِ ٻيا سڀ: آگا رضا (۴) ب ح ڏ ق: لوڙيون.

بسم الله الرحمن الرحيم

تفسير سنڌي قل هو الله (۱)

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

(مُحَمَّدَ! چو ماڻهن کي، جي وصف رب پڇن):

(تہ الله جنہ کي پوڄيو، سو هيڪ ئي هيڪ چون)،

(هيڪڙائي وصف تنہ، اي وصف ناہ بين)،

(پا سڀ پيائي ڪنان، خالي ڪين هئن (۲)).

هيڏو، ههڙو، هيترو، قادر ڪيم چون،

آهي پاڪ مڪان کان، پڻ ڪنان (۳) طرفن (۴)

جيڪين (۵) اچي عقل (۶) ۾، پاران صورتن،

سو (۷) سڀ جوڙ جبار جي، پاڻ پري کان تن.

(۱) ن مطابق، ا: سنڌي قل هو الله، ج: سنڌي قل هو الله واري؛ ح: سورة قل هو الله، م: سور. اخلاص جو تفسير، هي ڪلمو جهنڊي واري نسخي ۾ ناھي (۲) هي سارو ڪلمو ڏ نسخي جي مطابق آھي ڇاڪاڻ جو ان ۾ ٻين سڀني نسخن کان زياده سٽون آھن، جي ڏنگين ليڪن اندر ڏيکاريون ويون آھن. پھريون چار سٽون ٻين نسخن ۾ ھن طرح ٻن سٽن اندر سمايل آھن: محمد چو ماڻھن کي، تہ ھن پر ڳالھ ٻڌن: الله آھي هيڪڙو، جهڙو ڪو نہ ڪھن (۳) ڏ: کان (۴) ب: اطرافن (۵) ڏ کان سواءِ سڀ نسخا: جيڪا (۶) ب: صورت (۷) ڏ کان سواءِ سڀ نسخا: سا

وَحَدَهُ وَاحِدٌ دُتِي، مِنْجِهَ ذَاتِ ۽ صِفَتُنِ.
 تُوڪَ چِئبو تَنهَ ڪِي، پَرَ نَهَ جِهوَ تُو ڪَنِ.
 (ذَاتِ تَنهَ جِي تُوڪَ هڪَ، گهڻا مُورِ نَهَ هُونِ).
 (جَنِينَ پَهَ ڪَ تِي چِيا، پُليا سِي چِئجَنِ):
 (پَنَ ڪانَ يَهُودَنَ چِيو، تَنَ ڪانَ نِصارَنَ)،
 (مُسلِمَ چُونِ تُوڪَ هڪَ، قَابِلُ ڪُلِّ صِفَتِنِ).
 (اِنَ رِي ناهِ اِلَهَ ڪو، جو صَاحِبُ ڪُلِّ سَگهَنِ).
 (مَاري جِياري خَلقَ ڪِي، خَلقي رِءِ غَرَضَنِ).
 (اِي وَصَفَ هِيڪَڙِي، پِي ڪِي ڪامَ بُجَهَنِ)،
 (بُئَنَ لاءِ بُجَهَنَ جِي، ڪافِرَ سِي تِينِ).
 (اِنَّمَا اَلْهُڪُمُ اِلَهُ وَاحِدٌ، پڙهي پَرُوجَهَنِ).
 (جَنِينَ بُوَتَ اِلَهَ چِيا، عَقْلُ نَهَ آهي اُنَ).
 (اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ، قُدَرَتَ ناهِ بُوَتَنِ).
 (اِلَهُ چِئجي تَنهَ ڪِي، جو ڪامِلُ قَدَرَتَنِ).

(اَيَ وَصَفَ آهِي الله ۾، ٻي ۾ هڏ نه ٻُجھن).

(عِبَادَتَ الله ڪي، ٻي ڪي ڪُفر ٻُڌن).

(جنين پُوڄيا ٻُٽڙا، ظُلم ڪِئڙو تن).

(خَلَقَ پُوڄڻ، خَالِقُ ڇڏڻ، وڌو ونگُ چَوَن).

(اِنَّ الشَّرڪَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ: پُوڄا پَرور ڪَن).

(رُجُوعُ گھرجي رَبَ ڏي، جو خلقيندڙ تن).

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَنِيهَا سَڄڻ).

(مَلَكَن سجدو جو ڪيو، سو آمر ساڻ چَوَن).

(ڪَارڻ رِضَا الله جِي، آدَمَ ڏانه نِمَن).

(آمَر ساڻ سلام ڪَري، شَهزادو شِيدِين).

(عَاقِل اِنَ سَلامَ ڪي، سُلْطَانِي سَمَجھَن).

اللهُ الصَّمَدُ

مَولو آهِي مَن گھريو، حَاضِرُ ڪُلُ هِنِين.

(مِنُو هِيڪُ مُونَ ڌڻِي مَنَ گهريو ڪانَ مَخْلُوقَنَ)،
 (سَيَ ڪنهن ڪم ڪريم سان، ننڍن ۽ وڏن)،
 سَيِي طالِبَ تَنه سَنڊا (۱)، بَجَهَن جِي نه بَجَهَن،
 وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ: مُؤْمِنَ مَرُ سَمَجَهَن.
 (جيڪين گهرن جِتهين، سو سڀ رب گهرن).
 (لَا مَكَانِيءَ لَاءِ تَا، منجهه مَكَانَ وِجَن).
 (سَفَرُ ڪَن صُورَتَ ڌِي، مَعْنِي اِثَن مَنَ).
 قَادِرَ تَارَانِ نَاهِ ڪو، آثَرُ ڪَنانِ آثَرَنِ.
 (جَنه لَاءِ ڪجن ڪَمَڙا، صورت سو مَ پَسَنَ).
 (سِي سَين سَهَسِين سوڙ ۾، هزارين هُڙڪَنَ).
 مِڙِي (۲) مُحْتَاجَ تَنه جَا، پاڻ نه سَنڊو تَنَ،
 صَمَدُ آهِي سَينَ جو، مَقْصَدُ مَخْلُوقَنَ.
 (سَينَ مولو مَن ۾، تنهنجي طلب تَنَ)،

(۱) ڌ: طالب سڀ تنهنجا (۲) ج ح ع ق ن: مڙِي.

(پر جن ڄاتو سي ڄام ٿيا، پرپر لاءِ ٻين)،

(مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى؛
لوچي مرُ لهن.

لم يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

نڪين ڄڻي مون ڌڻي، نڪين ڄائو ڪن،

(جو اول آهي ڪل جو، تنهن کي ڪير ڄڻين؟)،

(سو ڪينءَ ڄڻي ڪنهن کي، جو آخر سندو
سپين؟)،

(هُوَ الْاَوَّلُ وَالْآخِرُ، وَيَمَ وَاتِ نَهْ چون).

(عجب آهي مون ڌڻي، جامع اضدادن).

(اَنْ جُزَنْدِيُون اَنْ جُوڙِيُون، جي مشڪل مخلوقن).

(اول آخر مون ڌڻي، پيا سڀ بنڊا هون).

(عيسيٰ عَبْدُ اللَّهِ جو، پوءِ ري پيدا چون (۱)،

(اَمَرَ سَاٺُ اللَّهِ جي، سِرِجيُو سو ڄاڻن (۲)،

(جَنِينِ چيو پُٽُ اَنْ جو، ڪَفرُ ٿيو (ئي) تَن (۳)).

(۱) ل: چون (۲) ب: سي چون (۳) ڌ: ٿي تن

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

ڪونهي ڪُفُو (۱) رَبَّ جو، باري بي ڪُفُونِ (۲)،
خَالِقُ كُلِّ ڪُوفِنِ جو، اصلُ اقسامِنِ،
ارڙنه هزارَ عالَمِينِ، سڀڪو ڪُوفو چُون،
هڪوئي هڪُ ٿيو، اندرِ آدمِينِ،
آدم (۳) آهي هڪڙو، منجهس (۳) ڪو فاهُون،
اڳو اصلُ ڪُلَ جو، مَورِ نِه منجهان تن،
نڪِ سَمَوِ، سَومرو، نڪِ منجهان سَيِّدَنِ،
(نڪِ نَرُ نه مادَ سو، نه ڪِ منجهان خُشنِ)،
(مُسلِمُ اسم نه انجو، نه ڪِ کان هِنْدَنِ)،
(ڪارو ڪمرو زردو، ڪڏهن ڪِيمَ چُونِ)،
(اچو سَبز اُن کي، ڄاڻڻ ڪُفر ڪَهنِ)،
(جي سڀئي تنهن خلقيا، صاحبِ سام (؟) چُون)،

(۱) سواءِ ڏ جي سڀ نسخا: ڪوفن (۲) سواءِ ڏ جي سڀ نسخا: پارا ڪوفن (۳) ح: آدمي

(۴) ل: منجهن.

نَڪين جِسْمَنَ کان نَڪين مَنجَهان ارواحن^(۱)،

نَڪين قِسْمُ وَنَ جو، نَڪين مَنجَهان حَيَوانَن،

نَڪين آهي آدَمِي نَڪين مَنجَهان مَلڪَن.

(اي سڀ آڳي کان ٿيا، پاڻ نه جهو تن)،

(جنهن سڀ طرحون جوڙيون، تنهنجي طرح نه

چون).

سَجُ چَنَدُ جِيرو جَن پوڄيو، کَفَرُ ٿِي (۲) تَن (۳).

لِيسَ کَمِثِلَه شَيءُ جِهَڙَسَ کومَ (۴) کَهَن.

اِنَ ڳالِه (۵) جِي وَسُهوڙا (۶) پُورو اِيمان تَن (۷).

ويندا سي اِيمانَ سِين، کَلِمو جِي چَوَن (۸).

لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللهِ ﷺ

(۱) ڏ: نڪين چئبو جسم کان، نه منجهان ارواحن (۲) ب چ ح م: ٿئو (۳) هي پڙهڻي چ ۽ ڏ جِي آهي، ٻيا سڀ: سج چند جنين پوڄيو، جِيرو کفر تن (۴) ب ڀر: نه، ڏ: ڪونه چون (۵) ج: ڳالهه تي (۶) ا م: وسهيا، ب ح ق ن، وسوڙا (۷) هي ۽ ست ڏ ڀر ناهي (۸) غ ڀر: ڪهن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سنڌي ست فرض (۱)

سَتَ فَرَضَ اِنْسَانَ تِي لَازِمُ لَكِنِ تَا (۲).

جَنِينِ چَڏِيُو هِيڪَڙو، تَنِينِ عَذَابَا (۳):

كَلِمُو، حَجَّ، زَكَوَاةَ چَوُ، رُوزُو، نَمَازَا (۴).

چَهون (۵) چَڏُ حَرَامَ جو، سَتون سِڪُ امرا (۶).

اَمُرُ آه اَنِينِ يَتِينِ، سَارِي كَرِ صَحِيَا (۷):

اَمُرُ آگِي ۽ مُڙسَ جو، مَائِتَ ۽ عِلْمَاءَ (۸):

پَنجون اَمُرُ اُسْتَادَ جو، چَهون حُكَّامَا،

سَتون اَمُرُ نَبِيَّ جو، اَنون كَهُ قَلْبَا (۸).

قَلْبُ نَالو عَقْلَ جو (۹) جَنهَ ۾ حُبَّ خُدا.

(۱) ست فرض، ق: سنڌي ۷ فرائض، ل ن: سنڌي هفت فرض. مجموعي ۾ مٿان لکيل: هي استفتاء آهي (۲) س: تَا لکن (۳) س: عذاب اتي تن (۴) س: زڪوات ۽ نمازون روزن (۵) ع ل: چهم (۶) س: ستون امر ستن (۷) هيءُ ست ل ۾ ناهي، س: ساري سو سمجهن (۸-۸) س: امر ما پڻ استاد جو عالم ۽ مرشد، ۽ الله ۽ نبي جو، ۽ حاڪم جو ۽ ڪهن کي قلبن (۹) س: قلب نام نبي جو.

حُبَّ نَه رِڪِجِي (۱) ڪَنه ٿوڪَ ڪِي، مَگر لَڳ مُولا (۲).
 اَهڙو عَقْلُ (۴) جَهان ۾، جَنه ڪِي آگِي ڪِيو عَطَاءُ،
 اُو آهي صَاحِبُ دِلِ جو، پاڻ پَرُو (۴) پُرسا.
 حَرامُ آهي بِيَن پَتِين، ڪوئهي ٿيو قِسْمَا:
 هِيڪُ ڏُکوئڻُ مَخْلُوقَ ڪِي، نَاحقُ ناهِ رَوا (۵)،
 پِيو ٿوڪُ (۶) خَبِيثُ ٿيو، مَنُ مَڙِي جَنه ڪان.
 اَخْتِلَافِي ٿوڪَ ۾، آهي اِي اصْلًا،
 تَه مَنُ جَهْم (۷) جو (۸) مَڙيو، تَنه ڪِي ناهِ رَوا (۹).
 اَلْكَرَاهَةُ ضِدُّ اَلْمَحَبَّةِ نَبِيٍّ ڪَلَامًا (۱۰).
 اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَاِنْ اَفْتَاكَ اَلْمُفْتُونَ: چيو رَسُوْلَ خُدا.
 بِئَن ناهِ حَرامُ سو، پَرَ چِڏڻُ ٿوآبا.
 مَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اُسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ: سَچِي حَدِيثًا.

(۱) سواءِ ب جي ٻيا سڀ: رکي (۲) ب: خدا (۳) س: قلب (۴) س: پاڻ پَرُو (۵) س: ناحق
 بيگناه (۶) س: ٿو ٿوڪ (۷) جهم ح ڏ ق ن: جنهين (۸) ڏ: ڪان (۹) س ۾ هي ٻه هن طرح
 هڪ سٽ ۾ سمايل آهن: اختلافي ٿوڪ ۾، جي من مڙيو ته ناه روا (۱۰) هيءَ سٽ فقط ”س“
 جي حاشيه تي آهي.

جِهڙو سَهُو ڳوَه ٿِي، ري وارِثَ نِڪَاحَا،

ڪِ هَريو هَتُ ڪَافِرَ جو، ڪِ پلي (۱) اوبارا (۲).

اي سَيُ اخِلافَ مِ، ڪَرهو پَرهيزا،

تہ موليٰ (۳) آن سين مِهَر ڪَري، بَخشي آوزارا (۴).

ويندا سَهي ايمانَ سَين، جي ڪَلِمو چُون مُنھان (۵).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

(۱) ح ق م ن: پليءَ، س: ڪ وٽارڻو پليا (۲) هي ست الف ۾ ناھي (۳) جھ: آڱو، س: مولو (۴) جئن الف ۾: ڏ: آن ڏوھا، ٻين ۾: آزارا، س: چتوھ آزارا (۵) ب: ڪلمو جي چوندا.

بسم الله الرحمن الرحيم

ايمان جون ست صفتون (۱)

سَتَ صِفَتُون اِيْمَانِ جُون، سِڪِي صَحِيحُ (۲) ڪِجَن،
جَن (۳) نَه مَجي هِيڪَڙِي ڪُفَرُ ٿِيو (۴) تَن (۵)؛
اَوَّلِ (۶) اَللهُ مَحيان، جو آگُو عَالَمَن،
سَينِي پَرِين پاڪُ سو، ڪَنا ڪُلُ عَيَبَن (۷)،
اَپَ پُون، عَرَشُ، ڪُرسي، جوڙيائين جِهَانِ (۸)،
ڪِين مَنجَهَارَان قُدَرَتَ سِين، اُپايائين (۹) اُن،
حُڪَمَ ساڻ حَكِيمَ جِي، اُپا سَبي آهِن (۱۰)،
ضَاعَ ٿِيَن ذَرِي ۾، جِي تَرِ وِساري تَن،

(۱) ۱: ست صفتون، ج: سنڌي قيام واري، م: ايمان جون صفتون، ن: سنڌي قيامت جي (۲)
ل کان سواءِ سڀ: صحي، جه: ياد (۳) ل: جنين (۴) ڏ: آهي (۵) هي ٻئي سئون چ ۾ ناهن
(۶) ڏ: آمنت بالله اول - الخ (۷) هن کان پوءِ سڀني نسخن ۾ هيٺيون ٻه سئون ڏنل آهن، جي
اڳيئي قل هو الله واري تفسير ۾ اچي ويون آهن ۽ هتي ڪو به قرينو ڪونهين: آهي پاڪ مڪان
کان، ۽ پڻ ڪنا طرفن، ٿوڪ چئبو تنه کي، پر نه جهو ٿوڪن (۸) هيءُ ست فقط ل جي
حاشيه تي ٻئي ڪنهن ڪاتب جي اکرن ۾ ڏنل آهي (۹) جه: اپايائين کي (۱۰) ب: آهين.

سڀني ڪم ڪريم سين، ري پلين وزيرن^(۱)،
 خالق رازق پاڻهين^(۲)، ڏيندڙ ڏکن سکن^(۳)،
 صمد نالو سڄڻين، سڀئي سڃاڻن^(۴)،
 ان الحڪم الا لله، جيڪي پروجهن^(۵)،
 سڀڪا سگه صاحب ڪي، ڄاڻي ڳجهن پڌرن،
 آهي، هوندو سو ڏٺي، عالم هون نه هون.
 پيا^(۶) ملڪ مڃيان، جي نسوروئي^(۷) نور،
 اٿو پهر ان ۾، موليٰ^(۸) جو مذڪور،
 اڄ، بک، نند، عصيان کان، رکيا رب غفور،
 ٽين صورت سڀڪا، ڏنين سگه شڪور،
 آهن اڳانجها گهڻون، پري کان پروڙ،

(۱) چ س ق ن: بجهن جي نه بجهن (۲) ع: پاڻهم، چ جه: پاڻ ڏٺي (۳) هن ست کان پوءِ
 الف کان سواءِ ٻن سڀني نسخن ۾ هيٺين ست ڏنل آهي، جا اڳيئي قل هو الله واري ڪلمي ۾
 اچي ويهي آهي ۽ هتي ڪو به قرينو ڪونهيس: لامڪاني لاءِ ٿا، منجهه مڪان وڃن (۴) ستينءَ
 ست کان وٺي هيستائين ستون اڌ ۽ ر ۾ موجود ناهن (۵) هيءَ ست الف ڌ ر ل ۾ ناهي، ب:
 بجهن جي نه بجهن، جهه سبق رب سمجهن، ح ق ن: سڀئي سڃاڻن، س: پروڙجن (۶) ڏ:
 وملائڪة پيا الخ (۷) س ل: نسوروئي (۸) جهه، موليٰ.

آپ، پُون، ڪڪ پَن، مينه ڦڙا، منجهان تَن مَعْمُورَ،
 واجِبُ آدبِ تَن جو، سَيِّئِي سُنْهائِلَ (۱) شَڪُورَ.
 ٿيا (۲) نَبِيَّ مَحيان، جي ڏٺا (۳) ڏٺِي جا،
 موليٰ موڪليا خلقَ ڏونه (۴) ڏيئي نياپا،
 تَرُ نَه تَفاوُتُ تَنه ۾، جيڪين چُون مُنھان،
 سُنھارا (۵) صُورَتَ ۾، عِبَادَتَ آڳِرا،
 ڪُفَرُ ڪُوڙِي (۶) ڪَمَ ڪَچا، تَنه (۷) کان پاڪَ هُئا،
 آدبَ مَنجھه (۸) اللهَ جي، مانجھي مَحَوَ هُئا (۹)،
 دوسَ دُعاگوُ خلقَ جا، جن (۱۰) مائِتَ لاءِ وِيا.
 اولُ آدمُ (۱۱) تَن جو، آخرُ مُحَمَّدُ (۱۲)،
 هُو آبو اِنسانَ جو، هِي عالمَ اِماما.
 مَوْتُ نَبِيَنَ ناهِ ڪو، مَگر لاڏاڻا.

(۱) ح ۾ س: سنهارل، ڏ ق ن: سونهارل، رل: سهانول (۲) ڏ: و ر سله ٿيا الخ (۳) س: ڏٺل
 (۴) ب: ڏي، س: ڏانه (۵) ب چ جه ڏ ر س ق م ن: سونهارا (۶) جه: ڪوڙ، ڏ: ڪوڙيون
 ۷ ح: تهين (۸) ر: ۾ (۹) ر: ٿا (۱۰) ا ب جه م ن: جينءَ، ق: جيءَ (۱۱) ڏ: حضرت آدم
 (۱۲) جه: محمد مصطفيٰ (ص)، ڏ: حضرت محمد مصطفيٰ (ص).

وَاجِبُ آدَبُ تَنِ جَو، ۽ پڻ تعْظِيْمًا،
 قَتْلُ ڪِجِي تَنه ڪِي، جَو تَڻِي بي آدَبَا.

چوٿان (۱) ڪِتَابَ مَحِيَان، جَو قَادِرَ جَو ڪَلَامُ (۲)،
 مَوْلِي مَوڪَلِيَا تَنه ۾، پَانِهْجَا پِيغَامَ (۳)،
 جَنِينِ پَڙهي (۴) پَارِيَا، تَنِينِ جَاءِ جِنَانِ،
 جَن (۵) نه مِجُئُو هِيڪَڙُو، سِي ڪِرِيَا مَنجِهَ ڪُفَرَانِ،
 پَرَ عَمَلُ مِڙني مَوْقُوفُ ٿيو، مَگر مَڻي قُرآنَ.

پَنجُون (۶) مَحِيَانُ سَجَ سِينِ، آخِرَتِ ڏِينْهَا،
 تَه سَڻِينِ (۷) بَيَانُ تَنه جَو، مِڙئي مُؤْمِنَا،
 تَه سَجِي آهي دُنِيَا، سَتَ هَزَارَ وَرْهَ (۸)،
 چَه سَوُ پَنجَ هَزَارَ (ٿيا)، آڳِي أَحْمَدَ ڪَانِ،

(۱) ڏ: وڪتبہ چوٿان - الخ (۲) ب ڏ ق: قادر ڪلاما، ا ح: قادر جو ڪلاما (۳) ا ب ح ڏ:
 پيغاما (۴) ا: پاڙڻا، ب چ ج ه ح ر: پارڻا، ق م ن: پروڙيا (۵) ل: جنين (۶) ڏ: واليوم الآخر
 پنجون - الخ (۷) س: سڻو (۸) ا: ورهڻا، ڏ: ورهن جا.

باقي چوڏه سَوَ ٿيا، سِي تنه (۱) پُڄاڻا،
 ايندا آخرتِ جا، اُن ۾ اُھڃاڻا؛
 جنءِ آھڪُ اشرافن کي (۲) راحتَ ڀڌالا،
 پاھتُ جن جو (۳) پيڙھيون، سِي ماني مُحتاجا،
 گڏه ماڻھون گنديين، ووءِ ووءِ وڌيرا،
 آدبُ نہ ھوندو عورتين، مردنِ ناهِ مٿيا (۴)،
 ھوءِ جنءِ گڏھيون ڪاڻ ۾، ھوءِ جنءِ سور ڪُٽا،
 ڏيرون ٿينديون آگيون، مائرون گولين گاءِ (۵)؛
 عالمَ ٿيندا ٿورڙا، پڙھيا آپارا،
 مھتيون (۶) سِجلَ (۷) سُونَه (۸) سين، ڪارا ڦلوبا،
 شرطُ شوقُ (۹) ڦران جو، افضلُ آوازا،
 عالمَ چوندا تن کي، جنين ويسَ وڌا،

(۱) ح ۱ ح ڏ: تنھين (۲) ب: اشرافن سَوَ، ڏ: اشرافن رسندو (۳) ا: جنين جو، جھم: جن جيون،
 ر: جھجو (۳) ا: مرا، ب: مٿا، ج: مڙان، ح س ن: مٿان، ڏ: نامرا، ر: مناءِ (۵) ان: گھاءِ، ج
 م: ڪاءِ، جھم: ڪا، ح: ڪانءِ، ڏ: ڪان، ر: ڪاءِ (۶) ب ل ن مھتين، ڏ: مھت، ق: منہ تي (۷) ل
 ن: سڄلين (۸) ڏ: سون (۹) ب: شوق نہ.

مٿس ٿيندا ٿورڙا، جويون (۱) آپارا،
 چوڏس زورُ ظلمَ جو، ۽ ڏاڍا ڏڪارا،
 ماڻهون مرندا مالَ کي، جنَ ڪيانَ ڏوندين لاءِ،
 چئڻُ چڱائي ناهِ ڪو (۲)، منعَ نه مديَ کان.
 پڻ آهي اهڃُ قيامَ جو، مهدي اِماما،
 جو آهي سيدُ حسني (۳)، ڪاملُ ڪرامتا،
 مديني ۾ ڄايندو، ايندو مڪي ڏانه،
 ٿيندو روءِ زمينَ جو، والي ولايتا،
 عالمَ پَرِبا عدلَ سين، ٿيندا سُڪارا،
 هٻڃَ نه هوندي ماڙهين، ٿون ڪاءُ، مونَ نه سُهءِ،
 پڻ بارُ نه ٿيندو ڪنہ کي، ماڙهن منجهارا.
 آهي ڪشفَ ڪتابَ ۾، اهڙي پيچارا:
 تيرهيَن سوَ جي اولَ ۾، تنہ جو ڏهورا،

(۱) ب چ ح س ل: جو (۲) ا ب ج ه ح ڏ ق م: ڪا (۳) ا ب ج: حسيني

سَتَ وَرَہَ تَنہَ جِي سَکَ مَ، عَالَمَ آراما،
 پَرَ حَيَاتِي مَ اُنَ جِي، ايندو دَجَّالَا،
 جو آهي کَافِرُ بُوڙو، چائيندو اِلَہُ،
 کَندو کَرَامَتَ جا، کَامِڻ گَھڻيرا،
 ماڻھون تَنہَ مَکَرَ سِين، کَندو گُمراھا،
 مَنجھان مُلڪَ عِراقَ جِي، ٿيندو سو پيدا،
 اکِ کائو، مُنہَ لَکِيسِ کَافِرَ جو آکرا،
 جَتِيندو جَہانَ مَ، ڏينہَ چالِيھا،
 پَھرو ڏينہَ وَرَہَ جِھڙو، پيو جِنءَ ماھا،
 ٿيو هَفتي جِھڙو، باقي جِينءَ پيا،
 ڦَرنَدو سَيَ جَہانَ مَ، ري مَدِيني مَکيا،
 تَنہَ تان ايندو آينَئان، عِيسِي نَبِي خُدا،
 سو ماريندو دَجَّالَ کي، پڻ لَشڪَر تَھم (۱) جا،

(۱) ا جھ: تهن؛ ب: تنہ، ج: تنهن، ح م: تنھين

عَمَلُ ڪَندو عَدَلِ سِينِ، چَالِيَهَ وَرَهَ سَڄا،
 ڪَنِين سَتَ وَرَهَ لَڪِيا، پَرَ صَحِي چَالِيها،
 رَهَندو ڪو نه (۱) زَمِينَ تِي، ڪُفَّارَن مَنجِهان،
 قَتَلَ ۽ اِسْلَامَ رِي، هُونَدو ڪِينَ (۲) رَوا.
 پَرَ حَيَاتِي مِ اُنَ جِي، اِيندا ياجُوجَا،
 جا آهي قَوْمَ وَڌِي گَهڻون، ڪَڻا ڪُفَّارا (۳)،
 پوڻا حَضَرَتَ نُوحَ جا، يَافِثَ مَنجِهاران،
 رَهَڪَ چَيائُون اُنَ جِي، پَري رُومَ ڪَنا.
 جُهَ اِيندا سَهي عَالَمَ مِ، تَهَ ڪَندا فَسادا،
 پاڻِي پِيَندا، وَڻَ چَرَندا، ڪِيندا حَيوانا،
 مُؤْمِنَ جَبَلَ طُورَ تِي، ٿِيندا هِيڪاندا،
 جَدَه ٿِيندا تَنگَ سَهي، پَنندا پانِهجي رَبَ ڪَنا،
 تَدَه اِينديُون قَوْمُون ڪَنِين جِيُون (۴) حُڪَمَ ساڻ خُدا (۵).

(۱) ل: ڪين (۲) ا ب: ڪون (۳) ڏ: ڪفارن منجهان (۴) ڏ: تڏهن قوم ايندي ڪين جي (۵)
 ل: ست مٿان ٻئي ڪاتب جا اکر: قادر قدرتا، جه گهڻيون اپارا، ب: بيحد اپارا، چ ح ر م هي
 فقرو بالڪل ناهي.

سي ڪايو سسيون تن جيون، ماڳهم (۱) موت ڪندا.
 پڻ پيدا ٿيندا پڪيڙا (۲) آڳي جي آمر (۳)،
 سي ڪٿي ويندا تن ڪي، ديوو پون مٿان.
 پڻ قادر جي قدرت سين، وسندا مينه وڏا،
 ڌرتي ڌوپندي تن سين، پري برڪت کان (۴).
 مؤمن موتي تنه ۾، راحت سين رهندا،
 سيڳون پالا ان جا، اٺ ورهه ٻاريندا.
 جه (۵) هليو دار بقا ڏي (۶)، عيسيٰ دوس (۷) خدا،
 ته ايندو وهت زمين جو، ڪنه مدت پڄاڻا،
 جو آهي ڊگهو ڊيگهه ۾، مھانداس ججهه،
 منڊي حضرت (۸) سليمان جي، ۽ لٽ سنڌي موسيٰ،
 ٽڪا ڏيندو تنه سين، مڙني ماڻهن کان،

(۱) ا ح ڏ ق م ن: ماڳهن، جهه ماڳه (۲) ل: پڪڙان (۳) ڏ: پارا (۴) ب: برڪندا، ح برڪتا،
 ڏ: برڪت ساڻ (۵) ب جهه ح ڏ ر م: جو، ق ف: جي (۶) ڏ: ڏونهن (۷) ڏ: حضرت
 عيسيٰ، دوست، ا: نبي (۸) ڏ: مهتر.

ڪارا لڻ سڀن ڪافرين، آڇا پڻ لاءِ (۱)،
 تان پي تڻ تڪڻ سڀن، سڀ ئي (۲) سڃاڻبا (۳)،
 تنه تان ايندي هيڪڙي، (۴) جا رات وڌيري آه،
 قدر تڻ راتين جو، لڳن ڪتابا،
 سڄ اڀرندو تنه صبح جو، الهندي پارا،
 هوندو گهڻون هيبت سڀن، قهرو (۵) ڪارايا،
 وري الهندو اوڏهين، پڻ پهرن پڄاڻا،
 در توبه جا پوريا، منجه انهن ڏينهان،
 وري توبه ڪنه جي، ڪانهي قبول،
 مگر ڪي ڇاپندا، ڪ بالغ ڪي (۶) ٿيندا،
 تنه تان لڳندو واءِ سو، جنه اهڙا اهڃاڻا،
 ڪافر رهندا جيرا، مؤمن سڀ مرندا،
 اهڙو هوندو ڪون ڪو، جو چوندو نام خدا.

(۱) ڏ: اڃا مومن کان (۲) ق موجب، پيا سڀ: ٿا، جه: سڀ سڃاڻبا (۳) ڏ: سڃاڻبا (۴)

ڏ: سا (۵) ڏ ق ن: ڪارو (۶) ب: جي.

تَذَہ اِنْدِي اَخَرَتَ، تِندو صُورَ (۱) دَکاءُ،
جَن مَلڪُ دِندو ٿوڪَ کي، صَحِي سِگَ مَنجھان،
تان پي تَنہ ٿوڪَ سِين، تِندو جَگُ فَناءُ.
آپ، پُونيون کَر کِٿَم (۲) کَذِھِن (۳) کِين هُئا،
کِين رَهَندو کِٿَم، مَگر هِيڪُ اَللہُ،
پِيو پُن گَھريو جَن لاءِ (۴) باري رَبَ بَقاءُ؛
جَنءَ عَرشُ، کُرسِي، لَوحُ، قَلَمُ، ۽ پُن اَرواحا،
دَوَخُ، بَھِشتُ اَھلَ سِين، صِفَاتُون مَولَا.
تَنہ تان هُوندي سا فَناءُ، چَالِيہَ وَرَہَ سَجا.
مُئا جِيندا جَنہ (۵) سِين، توڙي (۶) حَيوانا،
نِبا سَپَ مَحْشَرَ ماڳَ ڏي، دِيندا (۷) حِسَابا،
اُپِيندا اُنَ ماڳَ ۾، پَنجاءُ هَزارَ وَرَھا،

(۱) ب صورة، چ ح ل م ن : سور (۲) ا ب چ ح ڏ ق م ن : ڪٿين، ڏ: اپ پون بحرڪر (۳)
چ: ڪڏهر، ل: ڪڏہ (۴) جه: لئي (۵) جه: تنہ (۶) ا ب ڏ: توڙي (۷) ا ب ح ر ق م ن: ۾
ڏيندا.

پُتُ نَه مَلَنَدُو پِيُ كِي، دِي نَه مَلَنَدِي ماءُ،
 كَنه جِي ڪَل نَه كَنه ڪِي، پانهجي هَوَل وِچان،
 اَنگَ اُگهاڙا، هَت نَلا، جهڙا جڻيا ماءُ،
 اُپُ تَتو، پُون تَامِڻِي، ڏيندو سِجُ نَڪاءُ،
 اچي ٿيندو (۱) اوڏڙو، سو قدرُ ڪوه پَنڌا (۲)،
 ماڻهون ماندا ٿيندا ائين، جن مَچِي پاڻِي لاءِ.
 مگر هوندا مؤمن مَتَقِي، مَنجِه پاجوئي عَرِشا.
 چَنِون پَرهنڊا پانهجيون، سَيِي انساني،
 عَدَلُ ٿيندو اُتَهم (۳) پورو حِسَابا،
 نوڙهي ڏبا سِگڙا، سِگَرِ جا وَڻبا،
 وِيرُ وَنَندي پانهجو، ساري سِگَرِ کان.
 ساڻي پاڻُ سَنِيالِ تُون، پيرُ پَرُوڙي پاءُ،
 كَنه ڪِي ڪِيمَ ڏُڪوئ تُون، آگِي جِي آدبا (۴).

(۱) ب: اڀيندو (۲) ب: مٿا، ح: قدر قليلا، ۽ هن سٺ کان پوءِ: قدر ڪوه پنڌ جو اندازي
 پاران، (۳) ا ب چ ح ق ر ن: اتيهن (۴) غ: امرا.

حَقُّ مَرِّ يَحِجُّ كَنَّهُ جَو، جِي ڏِين ڪِين گهران،
 ڏوهَ وَئِي مَظْلُومَ جا، ظالِمَ ٽِي رَڪِبا،
 چَڱا ڪَمَ ظالِمَن جا، مَظْلُومَن ڏبا.
 پِيسِي پڙندا (۱) هيڪڙي، سَوَ نمازن جا،
 هَڻَ (۲) وِرائُون (۳)، اَنگڙا (۴) بَدِيُون سَپِ بَڪندا:
 يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمُ السِّنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا
 كَانُوا يَعْمَلُونَ آمَرَ سَاڻُ اللهَ جِي، چِئو ڳالهائيندا.
 تُرندا تُر ميزانَ ۾، نَنڍا وَڏا ڪَمَڙا.
 ڏوهَ جَن جا اڳرا، دوزخَ سَپِي گهڙندا (۵)،
 پَرَ ڪافِرَ سَدا دوزخِين (۶) مُؤمِنَ سِينَ جَڙا،
 ڪِي شَفَاعَتَ ڪِي عَفْوَ سِين، ڏيندا ڪانَ جَڙا،
 نِبا سَپِ صِراطِ تان، جا مَنڊِبي (۷) دوزخَ تان،

(۱) ا ق ل م: پڙهندا (۲) م: هڻ (۳) جه: ويراڻيون (۴) ڏ: هٿ پير سڀ اڱڙا (۵) ا ق م ن:
 ڪرندا، ڏ: سي دوزخ ۾ پوندا (۶) ب ح: دوزخ ۾ (۸) جه ۽ ڏ ڪان سواءِ ٻيا سڀ: منڊي.

جا وارن آه سنهي گهڻون (۱) تڪي تراڻيءَ،
 آهي ڊگهي ڊيگهه ۾، هزار ورهڻا (۲)،
 ڪي ويندا تڪڙا وڃن، ڪي هري هري (۲) هلندا،
 ڪافر ڪريو پوندا دوزخين (۴)، وڃيو پير وچان،
 جو آهي اونهون گهڻون، ست سندس طبعا،
 جيڪو طبقو هيٺ گهڻون، سو اڳرو عذابا،
 قدر سوراخ سئي جو، جي آچي ڏونه دنيا،
 ته ڪانهي وڻ ٿڻ جيو سڀ، عالم سجهم (۵) جا،
 سڀ سڻا تنه جا، پئون (۶) پوارا (۷)،
 ڏنگ ڏگندو ان جو، چاليهه وره سجا،
 پاڻي پيندا اهڙو، جو منهن ڪل (۸) ساڙيندا،
 انبا آڻيو ان جا، وڃيو پٽ پوندا،

(۱) ب: جاسني وار ڪنا، ج ح: وارن سنهي، ڏ: سنهڙي جا وارڪنان، ر: وارن سني تڪي
 ترار ڪنا، جه ل ق م ن: وارا سنهي گهڻون (۲) ب: ورها، ڏ: ورهن جا (۳) ب ح ق ن،
 هرين هرين (۴) ا ب ح ڏ ق م: دوزخ ۾ (۵) ا ق م: سڄي، ڏ: ساري، ب جه ح ن: سجهين
 (۶) ل: ڀرتهم (۷) ب ج جه ڏ ق: پٺو، ر: پواران، م: پوارا، ل: پوانرا، ن: پونرا، هي
 ست ح ۾ ناهي (۸) ح ل م: ڳل.

ٿوهرُ، شَبَرَقُ قُوتُ تَنِينِ (۱)، ۽ پُڻ پُونَ (۲) مَنجھان،
 جيڪي پيا دوزخَ ۾، حالَ تَنِينِ ههڙا.
 بَهشَتُ جَنِينِ جاءِ ٿيو، لَنگهي صِرَاطا،
 وَڏا طَالَعُ تَنِ جا، مَرُ سِي جُڻيا ماءُ.
 ڪَ مَزو مِيونَ ڳڻيان، ڪَ لَآلي (۳) لِبَاسا،
 ڪِيڻَ خُوبِي اَڳَرَا، پِيڻَ پاڪِيزا،
 واديُون وَهَنَ ڪِرَ سِينِ (۴) ماڪِي مَنجھارا،
 سَهسِين شَرَبَتَ اُتِ پيا، جي ڏنا ڪِنَ سَئا.
 ڪَ حُسَنُ حُورُنِ ڳڻيان، ڪَ تَخَنَ تَعْرِيفا،
 مَحَل، ماڙيُون، بَنگَلا، باغَنِ بَهارا.
 وَهَ سِي (۵) وَهَنِ (۶) نَدِيُون، مِني أَبَ مَنجھان.
 پاڻي پِيندا حَوْضَ جو، جَنهَ نالو ڪَوَثرُ آه.

(۱) ۱ جهه م: تن جو، چ ح ر: تن، ق سندن (۲) ڏ: ٻوڙ (۳) جهه: لعلی (۴) ب: کير جيون ۽
 پڻ (۵) ب چ: سين (۶) ڏ: وهن وه وه نديون.

سو موليٰ (۱) مُحَمَّدَ جَامَ ڪِي، آگي ڪيو عطاءَ.
 پاڻي تنه جو آچو ڪيران (۲) منو ماڪي کان،
 سرهو ڪٽوريان گهڻون، افضلُ عطرَ کان (۳)،
 جي پيندا پيرو هڪڙو، وري نه اُچاڻبا،
 ۽ جي وريو پيندا، ته پڻ لڌت لاءِ،
 آهين ڪوڙا اُن تي، گهڻان جنءَ تارا،
 قدر مهيني پندَ جو، ڊگهائي پاران.
 حيضُ، ويامنُ، سنهي ٿلهي، پاڻي شهوتَ جا؛
 ڪونه ٿوڪُ بهشتِ مَ، انين ٿوڪنئاً.
 پڻ (۴) مرضُ نه موتُ اُتھم (۵) نه غمُ نه اوسيڙا،
 موتُ ٿيندو موتَ جو، جانڪيٿان جيئندا،
 مگر واري خاڪِ ڪبا، وهتَ ويچارا.
 پسندا پانهجي ربَ ڪي، ماڻهون جنَ ملڪا،

(۱) جه: موليٰ (۲) غ: ڪير ڪنان، ڏ: ڪير کان، ا ق م ن: ڪير گهڻون (۳) جه: ڪنا (۴) ڏ
 جي پڙهڻي، ب ج جه ح ر ل ن: پر (۵) ب جه ح ق م ن: اٿين.

مُوران نِعْمَتَ ناهِ ڪا، جنه جيڏي اصلاً،
 ڏسندا پانهجي رَبَ ڪي، جنءَ ڄاڻن منجهه دُنيا.
 پَرَ ماڻهون جن ڪافرَ جي، سڀي لِقَاءَ نه لوڙيندا،
 ووءِ ووءِ وڏي نِعْمَتَ کان، وانجهيا ويچارا،
 بهشتَ لِقَاءَ کان بندِ ٿيو، دوزخُ ٿيڻِ جاءِ (۱).
 آگا اسان کي رکين (۲)، چيري جي چيپا!
 پَسَنُ ڏيهم (۳) پانهجو، ۽ پاڙو رَسولا!

هاڻي سڻي سچَ سين، هاتڪ هين لاءِ،
 ته اِي ذڪرُ تنه جو، جا وڏي قيامتا.
 ننڍي قيامتَ نانءُ تنه، جنءَ (۴) چيو رَسولَ خدا:
 جدا (۵) ڪبو رُوحَ ڪي، ڪڍي بُتَ ڪنا،
 جنءَ هاري ڪڍ ڪڍي، سڻي (۶) سنگنڻا.

(۱) هن ست کان پوءِ ڏير: آگا عبدالرحيم چوي، صاحب تون ٻاجهء (۲) ڏ: رکين رب اسان
 کي (۳) ا ق: ڏيئون، ب: ڏجاهون، جه: ڏي، ح: ڏيهين، ڏ: ڏڄين، ل ن: ڏينهن (۴) ب ح
 ق ن: تنه جو (۵) ڏ: جيئن جدا (۶) اڏ: ڪري جدا، ب: جدا ڪري، ح جه ر: جدا.

پيوندُ رهندُن پاڻ ۾، مخفي منجه معنا.
 هولَ وڌي (۱) جا ايندا، تنه ۾ (۲) سڀ آڏا (۳):
 ڌرتي ڏيندي تنه سڀن آڀ نه انهم (۴) جاءِ،
 سڄُ چنڊُ تارا ڪٽيون، جاءِ نه جهانا.
 جي تو لڏهين (۵) هيڪڙو، ته ڪر سڀ لڏيا،
 جي تون پاڻ هن (۶) ڏيه ۾، ته ڪينهن (۷) ڏيه پيا،
 جيڪن توکي رسيو، سو سيوئي آه.
 سڪين (۸) سندا سڪڙا، ڏکين (۹) ڪوه ڪندا؟
 ستاڻي سڪرات جا، تنه ڪڙي ڪرت گهڻان (۱۰):
 ڪِ جيري ترڻ تيل ۾، ڪِ هڻن سيل (۱۱) سٺا.
 آهي اڻيون (۱۲) آڳري پري پروڙا،

(۱) ڏ: وڌي قيامت (۲) ڏ: جنهن ۾، ر: اتم سڀ (۳) ب: اهڃاڻا (۴) ا ب جه ح ڏ ق م ن:
 انهن (۵) ب: لڏو، ج: لڏين، جه ڏ: لڏين، ر ق: لڏي، ل: لڏه، م: لڏين، ن: لڏين (۶) ا
 ب ج ح ڏ ر ق م ن: (۷) ا م: ڪنهي، ب ج جه ر ق ل ن: ڪينه، ح: ڪئي (۸) ب ج جه
 ح ر ل: سڪي (۹) ب ج جه ح ر ل: ڏکن (۱۰) ا: ساڪي ڪرت ڪهڙا، ج ڏ ر ق م ن:
 ڪنا (۱۱) ا ب ح ڏ ق م ن: سيله (۱۲) انهائي، ب: انها، ڏ م: انهو، ق: انهيائين، ن:
 انهيا.

آپ پُون (۱) سگه نہ ايتري، جن سَهَن سَتَ مَوتا.
 ڏونگرُ جي ڏسي ڪڏهين، رتي مَوتَ مَنجھان،
 تہ پُرزا ٿي پلڪَ ۾، هُنَدَ ڦاٽي في الحالا.
 پُن ڪَنين سُهڪُ سو ٿي، فضلَ ساڻ خُدا:
 جِهڙا زاهدَ دُنيا ۾، دائِمُ جَنِ دَردا،
 ۽ پُن ڪَنين اُهڪُ ڪامِلين، ڪِهَم (۲) حِڪْمَتَ لاءِ.
 چڏيو (۳) غفلتَ غافلا، ٿيو هُشيارا،
 ڪَريو (۴) ذِڪرُ مَوتَ جو، جا وڏي عِبادتَ آه.
 جَنين مَوتُ وساريو، واءِ تَنين کي واءِ!
 اڻ سَنيوڙا تارِ ۾، وَجَنِ ويچارا.
 آهي عِزرائيلَ کي، حُڪمُ سَندو مَوتا،
 عالمَ تَنه کي تَهڙا (۵) جِنءُ ڪيندڙ اڳيان تان (۶)،

(۱) پونئي کي، جه: ح: پونين، ڏ: ن: پوين، ر: پوين (۲) ا: ق: ڪنهن، ب: ڪنهن جه: ح
 ڏ: ن: ڪنهن، م: ڪنهن (۳) ب: م: چڏهو (۴) ا: ب: ج: ڏ: ر: م: ڪرهو (۵) ب: ڏ: اهڙا (۶)
 جه: طعاما، ڏ: ر: ق: ن: م: تان، اڳيان.

آهين تنه ڳن (۱) لکيا، نالا جِيرن جا،
 جنين پڄن پساه ٿا، حڪم سان خدا،
 تنين وٺي روح ٿو، پي جي (۲) سگهه نه ڪا.
 سو آهي موت مڙني ٿي، جيڪي ڪي جيرا:
 توڙي ماڻهون (۳) هون سي، ڪ (۴) مخلوق پيا،
 جيرا سڀ جهان جا، هي پيالو پيندا.
 جي جپن جال جهان ۾، ميڙين مال متاع (۵)،
 ٿين روءِ زمين جو، والي ولايتا،
 ته پڻ ڪڏهن ڪڏهن (۶) ڪانڌي قبر ڏانه،
 نئي ڏيڪيندڙ ڏوڙ ۾، بيلي هيڪُ الله.
 پيا ملڪ الله جا، منڪرُ نڪيرا:
 ڪڪيون اڪيون تن (۷) جيون، صورت ۾ ڪارا،
 دڍپي دهشت سين (۸) هيبت سان هوندا،

(۱) جه: ڳن، ڏ: وٺ، پيا سڀ: ڪن (۲) پڄي (۳) ب: ماڙهو مورھين (۴) جه: ڪ مرون
 (۵) جه: متاعا (۶) ا جه ڏ ق ن: ڪڏھين، ب: ڪڏھ، م: ڪڏھن (۷) ب غ: جن (۸) ب غ: سان.

ڏاڍي ڏيک ڏندن جي، زمين ڌاريندا،
 وار ونگوڙا جهنڊلا، وڃيو پٽ پوندا،
 ساهُ ستائو تن جو، جنءَ (۱) جهڪ سنڌي واءِ،
 آهين (۲) بُرج (۳) هٿن ۾ لوہ جا، هوند ڏونگر ڪن قطرا،
 آهي آواز اُن جو، ويتر وڃ ڪنان،
 وهاري مڀت ڪي، اوڏو روح ڪندا:
 مڀت ملڪ زمين ۾، جنءَ مڃي منجه آبا،
 ائين وهن اُن ۾، ٻاهر ڪل نه ڪا،
 قادر (۴) جي قدرت جو، مٿو مور نه آه.
 من ربڪَ ومن نبيڪَ وما دينڪَ: آخر سڀي پڇندا.
 جان هوندو مؤمن متقي، نيڪن منجھارا،
 ته الله ربي و محمد رسولي و القرآن امامي: ڏيندو
 هن پر جوابا.
 ته چنڊس سمه سڪ ٿي، توکي سڪ ڏبا،

(۱) ب غ: جهڙي (۲) ب ح: آهن (۳) ا جه ڌ ر ق م: گرز (۴) ب کان سواءِ ٻيا سڀ: پڻ

ڪِيسَ ويڪَ (۱) قَبَرَ مَ (۲)، مُوجِبَ چَڱاڻا،
 ڪَنين قَدَرُ نَظَرِ جَو، ڪَنين ويَتَرِ آه.
 مَنجِهَمَ (۳) باغَ بَهاريَا، مَنجِه حُورُون (۴) ۽ ميوا،
 مَنجِه (۳) تَخَتَ مَنجِه توشڪُون، مَنجِه (۴) ڪَنڊُون
 مَنجِه ڪيرا (۵)،
 عَمَلَ صَالِحَ اُنَ ڪِي، وَڏا وَسَ ڪَندا.
 جان ڪو جِيئن ڏينھڙو، تہ آڏا ڪِجُ عَمَلًا،
 گھڻان ھُندين ھٿڙا، ھِنَ حَيَاتِي لاءِ.
 ۽ جان مَيّتُ نَہ مُتَقِي، بُوڃڙو بَڌڪارا،
 دل نَہ ٻڌائين دينَ سَين، عَمَلُ نَہ قُرَآنا،
 نَڪا پَرِ نَبيِن جِي، نَہ قِبلي نَمَازا،
 تان سَچو جَوَابُ نَہ اُنَ ڪِي، ڪُوڙِي جاءِ نَہ ڪا،
 ڪُوڙِي ڪُوڙِي ڏيہ مَ، ھُتِ نَہ ڪُوڙِي آه.
 جِي تَنہ جَوَابُ نَہ آئيو، تہ پُونديَسَ پَلتارا،

(۱) ڏ: ڊيگھ (۲) ۱: ڪيس قبر ويڪري (۳) ۱: مجھين، ڏ م ن: منجھين، ق: منجھئي (۴) ر:
 منجھم دود (۵) ب جھ: منجھ ڪنڊون ڪيرا.

ڪيسِ قَبَرِ تَنُورَ جِن، جيري جي چِپيا،
 سَپَ، پُئون (۱) ۽ سُرَجُڻا، وَجَهَنَدَسِ واتَ ڪُٽا.
 مَيَتُ مارِبي (۲) جي ڪري دانهُون دَرَدَ مَنجَهان،
 سُجَن سَپَ (۳) عَالَمَ ۾، ري جِنَنِ اِنسانا (۴)،
 مَتان مَري پُونِ سَپَ، هَيَبَتَ جي (۵) هَڪَلا.
 آه پُڄاڻو مَرِني ٿي، جيڪي ڪي جِيرا،
 توڙي ٻُڌو پاڻي ۾، ڪِ ڪاڌو حَيوانا.
 ناهِ پُڄاڻو عارِفِين، جي مَرِتان آڳي مَٽا:
 دَمَ دَمَ آجُرُ اُنَ ڪي، سَنَدو شَهِيدا،
 قَلبُ ڏَنائُون رَبَ ڪَهي، لَشَن لاڳاپا،
 هَر هَر هُون شَهِيدَ سَپَ (۶) اَنِهَم (۷) اُهيڄاڻا.
 پيرِپِين پُورُ نَه نَبَهي، باغَن بَهارا:
 موٽي هُون نَه سَپَ ۾، دائِمُ مُداما،

(۱) ل: پُٿرهون (۲) ڏ: ميت وقت مارجن (۳) ڏ: سڄي (۴) ڏ: ري ماڻهن جنڻا (۵) ب: سين

(۶) ر: شهيدن سين (۷) ا ب ج ه ح ن: انهن، ڏ: مهڙي، م: اهڙي.

پڪي پڇري نه وهي، وساري وٽنا،
 تنءَ رُوحُ دُنيا ۾ نه رهي، ڪيڇن ڪيڇُ پُڄاءِ (۱).
 سِڪَ دُنيا جي سڀ ڀتون، ڏاڙهڻ (۲) ڪُتنَ،
 هِتَ جي پوڪيءَ بَجڙا، هِتَ سڀي اُڀريا (۳)،
 مُوجبِ قَدَرِ گُناهنَ جي، ٿيندسَ عَذابا.
 ايتُ نه رڳي ڪلڙي، جا اڳي سَڙي آه،
 سِجَ سُهائو ڏيهَ ۾، آندَن اُنداهِ آه.
 ڪئين جي مَرَنِ شامَ ۾، ڪافِرَ ۽ ڪُتا،
 مَڪي ۾ اِيْمَانَ ري، مُئا ڪي (۴) مَرهبا؟
 سَڀني پيڙَ قَبَرَ جي، نَبِيَنَ ڌاران،
 نيڪَنَ سان نَرمي ڪري، جِنءَ ڳري لائي ماءُ
 مَنَنَ ڪي مُحڪَمُ وٺي، ڪَرِ پيڙي ڪماندا،

(۱) ڏ ۾ ۲۷۴ کان ۲۸۴ تائين ستون ناهن (۲) ب جه ح ر ل: ڌارڻ؛ ا: ڏاڙهڻ، ڏ ن؛
 ڏاڙهون، ق: ڏاڙون، م: ڏاڙن (۳) جه ق: اڀريا (۴) ب ر: ڪي، جه ڪنيءَ، ح: ڪين، ڏ،
 ڪنئين ن: ڪيءَ.

مُوجِبَ مَنَائِنِ جِي ڏاڍائي ڏسندا،
 ڪُتَ ڪَڙِي نَه لَهِي، جيسين (۱) مِرو آه.
 آهي حَدِيثُن مِ، اِهڙِي پِچارا،
 تہ ڪڏهن ڏٺو ڪشفَ مِ، عالمَ اِمَامَ،
 واتَ چِيرِبا (۲) ڪَن جا، ملائڪَن (۳) هَتان.
 وري سَجا سَبي تيا (۴) چيرَ پُڄاڻا،
 مَتا پِچندا پين جا، پَهڻن (۵) سَين مَلڪا.

چَهون مَحيان سَچ سَين، آڻِي اِيْمَانَا،
 تہ رُوحَن مَحيو رَبَ ڪَبي، ڪَري قَرارا؛
 آسِين ٻانهان، تُون ڏَڻِي، تو رِي اُوندَ آه،
 جَنين تو دَرُ چڏيو، سَبي ڪُوري (۶) ڪاچُ تيا،
 عَارِفَ اِنَ اِقْرارَ ڪَبي، سُڻين سَدائين تا؛

(۱) ب جهه: جا سين، ح: جانسين، ر: جيسي، ق: جاسينء، م: جاسي (۲) ا: چيرٺا (۳) ب ل:
 ملڪن، جهه، ملڪن جي (۴) جهه ر: ٿيندا (۵) ا ر ق م ن: پاڻهن، ج ح: پاڙن (۶) ا:
 ڪرين، ب: خرين، ح ڏ ل م: ڪري، ر: ڪني.

مَجيومِ (۱) تَنِ مَلَكَنِ ڪِي، جِي ڪَاتِبَ ڪَمَنِ جا؛
 جِيئُون چڱايُون لکِي، ڏاڻو ڏوهنڻا،
 ساريو لکن سڀڪين، تان ڪڍڪڻ مريضاً،
 ڏينھڪُ ڏين (۲) چئيُون، ملڪَ درِ مولا،
 سي پوءِ پاڙهيُون خلق ڪي، قيامتَ ڏينھان.
 جن نہ مڃيو هيڪڙو، بي اکِ تنِ ڪئا؟
 ظاهرُ شريعتَ ٿيو، باطنُ حقيقتاً.
 حقيقتَ ۾ ناھ ڪين، هيڪڙي ڌاران.
 سھڻين شريعتَ ۾، عالمَ آپارا؛
 عددُ نہ آھي آبَ ۾، لھرين (۳) لڪَ ٿيا،
 مسُ مُورائين هيڪڙي، آڪر آڳانجھا.
 جمعُ تفرقو جمعَ جو، مانجھين مذهباً.
 هلُ تہ پروڙين پاڻھم (۴)، ڳالھين لاءِ نہ ساءُ.

(۱) جھ: منجيم (۲) جھ: ڏيئن (۳) جھ: لھرين (۴) ا ب جھ ح ق ل ڀ ن: پاڻھين، ڏ؛
 ڳالھڙي.

ڳڙ نہ سُڃاڻي ڳالهيڻ، جان جان ڳڙ نہ ڪاءِ.
 پھڻ پاڻ نہ جھليو، ڪريو (۱) ھيٺ ھٿان،
 ڪھڙو ڏوھ ڪڪڻ ڪي (۲) جي لڙھن لھوارا،
 اڪر اھيئي ٿيا، جي ڪٽي (۳) خوش ڪيا،
 ڪُنا ڪُنڀارن گھڙيا (۴) چلمن ڪين چيا.
 جي اصل بندو بچڙو، تہ پڻ ڪيو خدا،
 سو ڪنءَ بندو بچڙ جو مور نہ موجودا؟
 تان پي جواب تنہ جو، ھن پَر سڻجاءِ:
 مالڪُ آھي مون ڏٺي، خاوندُ خلق خدا،
 ڪونہ حرفُ حڪيم تي، جيڪا ڪري سا
 جڳاءِ (۵)،

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ: ڪُڇن ڪين (۶) مھان.
 مَوْتَانِ اڳي نہ ٿي، اي پرھولي (۷) پيدا،
 آھي سُرُ الله جو، آسَرارن مَنجھان،

(۱) ل: ڪريو (۲) ڏول: جو (۳) ب ح: ڪٽين (۴) ب: سفراته (۵) جھ: جنيءَ ڪري تنيءَ
 جڳاءِ (۶) ا ب ج ح ڏ ل ن: ڪيم (۷) ب ج م ن: پرولي.

عَقْلَ ڪَٻي اَنَ ماڳَ ۾، تَرَهُو تَسْلِيما.
 ڪوهُ ڪُڄاڙو جَنَ چيو، واٽان سَهي وِرسِيا.
 ڪَنِين نالو قَدَرِيا (۱)، ڪَنِين جَبَرِيا،
 سَٺِي سِيرَ شَرَعَ جِي، وَجَنَ ويڇارا،
 اُنِين ڪَٻي پَهَ اَڪِيُون، بَئَنَ هيڪَڙي آه.

سَتون مَڃيان سَڄَ سَهيَن وَڏي ويساها،
 تَهَ عَرشُ اَحَمَدَ لَنگهيُو، نيٺِين نِنَدَ نَهَ ڪا،
 لالَن لَامَڪانَ ۾، پَرِين پِيرَ پِيا،
 سَڃاتائِين اِنَ سِرَ ڪي، پَري ڪَري پَرِدا،
 اَنَدَرِ باهَرِ اَڪِيِين، پِيَتا پِيالا،
 رُوحَ رَحْمَتَ گَڏيو، جُسي جَشَنَ ڪِيا،
 عَلمَ آپَ زَمِينَ جا، آگِي ڪِيسَ عَطاءَ،
 ڪُنَجِيُون قُدَرَتَ سَنديُون، ڏَنيسَ ڏاتارا،

(۱) اب ج جه ح ر ق ڀ ن: ڪبريا.

مَوَليٰ پَنهجي (۱) مَحْبُوبَ (۲) سَين، بِيحَدِ بَخْشَ كِيا.
 مَوَتي آيو ماڳَ ۾، وَري تَنه وِپرا،
 تان پَٿَرُ (۳) پاسي هَنَدَ جو، اِجا ڪوسو آه،
 وَڌي سَگهَ وَاحِدَ کي، ڪُچَن جَاءِ نَه ڪا.
 اِي (آهي) ذِڪرُ تَنه (سَندو)، جو وَڌو مِعرَاجا.
 مِڙَئي مِعرَاجَ ڏَه هُئا، لِڪَن (۴) ڪِتابا.
 آهي اَهلُ حَديثِ (۵) جو، آئو نَعيما،
 تَنه مُوجِبِ حَديثِ جِي، چِيا چوڻِيها،
 پَر هِيڪَ وَطِيرَتَ (۶) نَه هُئا، سَبي مِڙَئي مِعرَاجا.
 تَڏَهَن نَقْلُ تَن جو، لِڪَن مُخْتَلِفا.
 اَجَلُ اڳي پوءِ نَه ٿِي، رَتي رِزقَ مَنجَهان.
 وِيندا سي ايمان سَين، جِي ڪَلَمو چُون مُهان (۷).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

(۱) ب ج ح ڌ ر م ”پنهجي“ جو لفظ ناهي (۲) ڌ: محبوب ڪريم (۳) جه: پٿر (۴) جه: ٽالڪن (۵) جه: حديث (۶) ا: پيري، ب: طرح (۷) هي: ست ح ل ۾ ناهي، ب: ڪلمو جي چوندا، جه: هادي وقت هلڻ جي ڪلمو قلب ڪهاء، ڌ ۾ ۳۵۲ کان ۳۵۶ تائين ستون موجود ناهن.

بسم الله الرحمن الرحيم

در بيان توکل

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ: فرمايو مولا (۱).
أُوْنِهِي بَرَكَتَ أَنْ كِي، جِنَه هَت جَهَانَا،
آي، يُون، عَرَشُ، كُرْسِي، نَنِدَا ثَوَك وَدَا،
مِرْتِي مَوْلِي هَت مِ، جِنُ گُهْرِي تِين هَلَاءِ،
مُلْكَ مَالِكُ (۲) مُون دُتِي، بي جي لڳي (۳) نَه كَا،
حُكْمُ نَه هَلِي حَاكِمِينَ، نَه كَنَه طَبِيبَا،
جِيَهْرِي گَامُ نَاهِ كُو، پَاڻِي بُوڏُ نَاهِ،
مَوْتُ نَه آهِي مَرَضُ كَرِي، بُوڪِي صِحَّتَ نَه كَا،
چَگِي چَوُ مَ مَلِكَ گَان، مَدِي شَيْطَانَا،

(۱) ”فرمايو“ فقط ”جهه س“ جو دم پختو آهي، ٻئي ڪنهن به نسخي ۾ آهي لفظ موجود ناهن، هن ڪلمي جو عنوان هن طرح ڄاڻايل آهي: ا: سنڌي تبارڪ، ج: سنڌي تبارڪ الذي واري، ح: ۳ باب، تفسير سور تبارڪ، ڏ: در بيان توڪل، ق: سنڌي تبارڪ، ل: سنڌي تفسير، ن: تفسير تبار سنڌي، حقيقت ۾ هي ڪلمو فقط انهيءَ آيت جو تفسير آهي ۽ نه سڄي سورة جو (۲) جهه س: مالڪ الملڪ (۳) جهه حاشيه: لک.

قُوتُ نہ آهي ڪَٽڻ ۾، پاڻي اُج نہ لاهِ.
 سڀو صاحبَ هَتَ ۾، نفعُ (۱) زيانا.
 ڪي اُگهڙائي ڏڪيا، ڪي ڏڪيا (۲) اُگهڙا،
 ڪي پيادائي (۳) پاتِشاہ (۴) ڪي ڏولي (۵) ۾ ڏڪيا،
 ڪي سدا ڪَسبَ قُوتَ ۾، پوڄتَ (۶) پيتَ نہ آه،
 ڪننِ دائِمُ ديگِ چڙهي، ڪَسبَ ڪلَ نہ ڪا،
 ڪي سَتا ئي سَرَقَرازِ ٿيا، ڪي رُوندائي رَها،
 ڪاڪَتي (۷) ڪينَ وڻي، ڪا سَتيا ئي سِبا.
 چڏَهو (۸) اَتڪَلَ عَقَلَ جِي (۹)، ڪوڙا قِياسا.
 اِنِ الحُڪْمُ اِلَّا لِلّٰهِ: هَمَهَ هَتِ خُدا،
 سَبَبَ جَنَ (۱۰) سَنڊورِيا (۱۱) سَهي آڃا اوراهان؟

(۱) جه: نفعو، س: نفع ۽ زمانا (۲) ا: ڏڪيائي، ب ح: ڏڪل، س: ڏڪيلي (۳) ا ج س:
 پينارئي، ڏ: پينار پڻ، ر: پينارائي (۴) اجه: بادشاه، (۵) جه حاشيه، ر س: دولت (۶) ا
 ڏ: پڇت، جه م: پورت، پوهچت (۷) اب: ڪٽي، جه: ڪٽيئي، ڏ: ڪاتياري، ر: ڪتندي،
 ق م ن: ڪٽيئي، س: ڪاتارئي (۸) ا ڏ ق ن: چڏيو (۹) س: عقلي، (۱۰) جه: جنين (۱۱) ا
 ر: سڏوريا، ع ل م ن: سندوريا، ب ح سندوريا، س: سنڊهورئا.

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ: چٽ سببَ جي ساڃاءِ،
 فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ: قادرَ قيدُ نہ آه،
 تَرَكَ كَرَهُو تدبيرَ کي، پرنهيو (۱) پاڻُ خدا،
 وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ: واحدَ جا وعدا،
 مَجِيْنِ پاڻي ۾ پڇي، پکين منجه هواءِ،
 وَهَنَ وَثَ مِثْلَ كَرِي، قُنُسَ (۲) کارڻِ باه،
 اُذْهِبَ کي آبُ ڏي، جتي آبُ نہ آه،
 اَسَانِ اوسيترو رزقَ جو، هي هي هميشاه،
 آهي کُلَ قرآنَ ۾، سَنَدِي تَوَكَّلَ تَوَارا،
 اَسِينِ پڇهون (۳) آگهَ (۴) کي، هي (۵) اِنِ ايماناً،
 مُلْكَ مَوْلِي هَتَ ۾، دَائِمُ مُدَاماً،
 وَلِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ: مُورِ نہ موقوفاً (۶)۔

(۱) جه: پرنئو (۲) اڪثر نسخا: قننش (۳) ا ج ڏ ق ن: پڇون (۴) ج، ا گ، جه: اهگ، ق
 ل ن: اگ، ر: انگ، س ا گ، ع: ا ک (۵) ا: هيي (۶) ج ر م ن: موقاتا، جه ع ڏ ق ل:
 موقوتا.

حُكْمُ پَسُ (۱) مَرَّ حَاكِمِينَ، مَنجَه (۲) هَنَ جَهَانَا،
 حَاكِمَ ۽ حُكْمَ تَن سَنَدَا، هَمَه هَتِ خُدا،
 وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ: وَچَانَ وَچَ وَچَاءَ،
 مُورَ نَه هَتِ (۳) مخلوق جي، توڙي (۴) سَنَدُسِ سَاهُ،
 قُلْ إِنْ أَمَرَ كُلُّهُ لِّلَّهِ: تَنهَجُو تَرُ نَه آه،
 مَوْجُنَ جِنِّ مِهَرَانِ مَرُ، مَرِّي مخلوقا (۵)،
 أَچِنَ وَچِنَ أَجَهَنَدَا (۶) لَحِظِي لَكَ سَجَا،
 مَرِّي (۷) مُحْتَاجَ صَاحِبَ (۸) جَا، فَقَرَّ فَاقي كَان،
 وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ: صَمَدُ (۹) صَاحِبُ آه،
 مُورَانِ نَه (۱۰) مُحْتَاجُ سَوِثِي، پيا سِي مُحْتَاجَا،
 وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ: سَيَو صَمَدُ (۱۱) مِلْكَا،
 وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ: مَرُوِي (۱۲) مَوْلِي وَتِ آه.

(۱) س: پسو (۲) س: جين منجه (۳) جهه س: وس (۴) ا ب ڏ س ن: توڙي (۵) س: موجون
 جين، مهراڻ جيون، تين، مَرَمخلوقا (۶) ج ح س ر ع: اجندا، ق: اچندا، ن اچندا (۷) س:
 مَرِي (۸) س: رب (۹) ب: حمد (۱۰) ب س: مور نه (۱۱) س: مولي جي (۱۲) س: مَرِي.

وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ: ڪو (۱) ذرو ظاهر آهي.
 مُلْكُ مَالِكُ مُونَ دَڻِي، توڙي منجه دنيا ۽ عقي (۲).
 جَن نَه قُدَرَتَ قُوتَ جِي، منجه فاقِي فقير.
 سِي ڪِنءَ سَدِپِي پاتِشاہ، گهوڙا ڙي گهوڙا.
 تَن ڪِي تعظيمُون ڪَريپِي (۳) جِي وَهِيان واءِ ڪِيَا (۴).
 جِي واءِ هَلَنديهم (۵) وِچڙيو (۶)، تہ ٻَر ٻَر پاڪوڙا.
 حَالُ جَن جو ههڙو (۷) سِي ڪِنءَ سُلطانا؟
 لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا لَا يَمْلِكُونَ
 مَوْتَ وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا: مَالِكُ مُلْكُ خُدا.
 فَسُبْحَانَ الَّذِي يَدِيهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ:
 اهوئي بادشاہ (۸)،
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، جِنءَ
 پانئي تِنءَ آه (۹).

(۱) ب ندارد: ڪم (۲) س موجب، ٻيا سڀ: توڙي منجه دنيا (۳) س: ڏين (۴) جِي وَهِيان
 ڪئا واءِ (۵) اجهه ح ق ن: هلندي، ب هلندي، ڏ: هلندي ئي (۶) س: هلندي وِچوڙو (۷)
 س: حال ههڙو جن جو (۸) س: پاتشاہ (۹) هي ست س ۾ ناھي.

اَن گهريو سو (۱) نه ٿي، ٿين سڀ گهريا.
 ڪريهو (۲) ڳلبَ اَن جي، جو سڄو سردارا.
 اَدَعُو اِلَيِ الله: وڃو واحد ڏانه.
 اَمَرَ اَن لَا تَعْبُدُو اِلَّا اِيَّاهُ: جو هوندو ۽ آه (۳).
 كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ: باقي ناه بقاء (۴).
 وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ الله: مڙوئي مولي ڳان.
 اَوَّلُ آخِرُ مُون ڏٺي، پيا سڀ ڪين ٿيا.
 اَجْهَمُ (۵) عَالَمُ ڪين ۾، نڪي (۶) سينءَ (۷) سڀاه (۸).
 اَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله: چوڏس نور نگاه.
 اَللهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ: اڀ ڀون نئون اها (۹).
 وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ: وڃان وڃ وڃاء.
 كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ: نئين سج نئون اها.

(۱) س: سي (۲) چ ق ل م: ڪريو (۳) س: باقي نانه بقا (۴) س: رهندو پاڻ خدا (۵) ا ب
 جهه ح ڏ ق ن: اجهين، م: ا ج هي (۶) ب: نڪين نڪين (۷) ب: ندارد: سينء، چ ح ر ع ق ل
 م ن: سي (۸) ا ح: سباه، ب: سپا، جهه س ق ن: صباح (۹) س: اڀين ڀونين رب اها.

دَمَ دَمَ عَاشِقَ عِيدَ مَ، جَنَ لَا تَا لَا گَپَا.
 مَتُو مُورَانِ نَاهِ ڪُو، قُدَرَتَ قَدِيرَا.
 اُهوئي مَالِڪُ مُلڪَ جو، سَدَا سُلْطَانَا.
 ڪَلِمَا رَبَّ قَدِيرَ جَا، بِيحَدَ بَحَرَ ثِيَا.
 وَانَ تَعْدُو نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا: سَيَّڪُو سَمُونْدَا.
 ڪُلُّ شَيْءٍ فِي ڪُلِّ شَيْءٍ، سَيَّتَ (۱) سَيَّڪِينِ آه،
 لَهَا مَعَانِ ڪَمَوْجِ الْبَحْرِ: مَعْنِي مَعْنِي تان (۲)،
 لِيڪِي لِيڪِيان (۳) ڪِيَترو، پَرِيُون پَارُ نَه آه،
 پَر (۴) پَرْدُو جِي پَرِي ثِيِي لَهِي ڪَتُّ قَلْبَا،
 تَه آي، پُون، ڪَڪَ پَن، مِينَه قُڑَا (۵)، ڏَسِي صَافُ
 صَافَا (۶)،
 ۽ (۷) پُڻ بَخَرُو بَخَرِئُون، ڪُو (۸) پِي جو (۹) بَرُوڙَا (۱۰).

بِسْمِ سَنَدِي (۱۱) بي ڪَنان، ايڏا آوَجَ ثِيَا،

(۱) س: سڀ ۾ (۲) ب س: آه (۳) س: لڪي لڪبو (۴) ا ب چ جه ڏ ر ع ندارد: پر (۵) س
 نداود: مينهن قُڑَا (۶) ب جه: ڏسي صاف صفا، پيا سڀ: جنء بن تفسير (۷) اصل ۾: پر
 (۸) ب جه ندارد: ڪُو (۹) ب جه ڏ: جي (۱۰) ب ۽ ع ۾ هيءَ سَتَ مَتِيئنَ ڪان اڳ ۾ لڪيل
 آهي، ڏ: بي جي برزخا (۱۱) س: بسم الله جي.

لاڳاپي لالَن جي، گُلَ قُلَ گُلزاريا (۱).
 لولاُ السُّيُوفُ (۲) لَعَنِي المُلُوكُ: ٻي (۳) سان جڳَ جُڙيا.
 صُحبتَ سُوپِرِينِ جي، سَيِّي سِينگارِيا (۴).
 لڳو لَامُ اَلِفَ سِين، ٻي سَنديَ بَخشا.
 مَوجَ (۵) كَيائين ميمَ ۾ (۶) پُنا اِتَ عِلماَ (۷).
 اَلَمَ ذَالِڪَ الكِتَابُ: مَهدي پيرُ نه (۸) پَٽِا.
 اُمُ اَلڪُلِّ كِتَابَ ۾، اِهي (۹) ٿي اَڪرا (۱۰).
 اَڪرَ سَاجِآءِ (۱۱) عَبدَ (۱۲) کي، آگاَ ڪَرِ عَطاءِ.
 وينداسي ايمان، ڪلمو جن قلوبا (۱۳).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

(۱) اجهه: گلزاريا، ٻيا سڀ ”گلزارا“ (۲) ا ب چ ح ر ع ق ل م ن: السوق، ڏ: الصوف (۳) ا
 ب چ ح ر ع ق ل م ن: سي، ڏ: جنهن، س: سين (۴) ب ع ۾ سَ ت موجود ناهي، ا: سنگهارڻا
 (۵) س: موجون (۶) س: ٿڌو (۷) ا: علماء (۸) س: ۾ (۹) ق: اهي، ٻيا سڀ: هي (۱۰) جه
 حاشيه ۽ س: عمر ڪل ڪتاب پڙهي اي ٿي اڪرا، ڏ: عمر ڪل ڪتاب پڙهين ايترا اڪرا (۱۱)
 ل: ساڃي، (۱۲) ڏس: عبدالرحيم (۱۳) ب موجب، ا: ڪلمون جي پڙهندا، ج: جي ڪلمون
 چون مها، ڏ: ڪلمون قلب پڙهائين سين امت احمد: جهنڊي واري نسخي ۾ ”عطا، کان پوءِ
 هئن لکيل آهي: بعضي نسخن ۾ هي مصرع زياده آهي: معبود مولو هيڪڙو، ۽ محمد رسولا.

بسم الله الرحمن الرحيم

(دريان كلمهء طيبه) (۱)

جوڳو عبادتَ جو، ڪونهي رَبَ سِوَاءَ (۳)،
ڪَنهَ ڪي رَوا ناهِ ڪا، پَرورَ جي پُوجا.
ڪَهڙو ڪَمُ مخلوقَ سين، جو پاڻ مُحتاجا.
سَدا ڪَمُ (۴) ڪَرِيَمَ سين، جَنهَ جوڙيو (۵) جَهاڻا.
جي وڃي ڪو مخلوقَ ڏي، تَه پڻ خالقَ لاءِ.
نَافِعُ نالو سَچَڻَين، صَمَدُ سُبْحانَا.
اِيَاڪَ نَعْبُدُ وَ اِيَاڪَ نَسْتَعِينُ: عَارِفَ اَوْطاقا،
مُحَمَّدُ رَسُولُ اللهِ (۶):

مُحَمَّدُ مَوْلِي مَوڪَلِيو، ڏِيئي نِياپا.

(۱) هي عنوان فقط نواب غلام حيدر صاحب واري نسخي ۾ آهي، ج سنڌي (۲) هن ڪلمي جو پهريون جزو ح ڏ ل ن ۾ ناهي (۳) ب: سوي (۴) ا جهه ع: ڪم (۵) غ: هت، جهه: جوڙڻا (۶) ل: احمد محمد الخ.

تہ سٺي سَمجھي تَنہ کَنان، سُونهنِ آسُونها،
 وَتَنِ وَاتَ وَطَنَ جِي، مارَگَ مَلِيرا،
 تہ ڏکُ نہ ڏسَنِ هِنَ ڏيہ ۾، نَکو اُھکُ اڳيان:
 حورُون، ميوا، ماڙيُون، پاڻي (۱) پاڪيزا،
 پَرهڻُ پَتَ جا قُدرَتِي، سَدائين سَرها (۲).
 لِقَاءُ لوڙيندا رَبَ جو، ري طَرَحَ، ري طَرَفَا،
 پيو سڀُ ويندُنِ وسري، جڏہ پرورَ کي پَسندا.
 دوستَن (۳) جي ديدارَ سين، ويندا سُوَرِ وِچان.
 آگا آسان کي ڪَريين، مولي تَن مَنجھان،
 سٺي نِياپا سَچَڻَين، جَنين ڪَن ڪَيا.
 هِي تَنين جِي حالَ کي، جِي سٺُنِ نہ سَنِها.
 پِرَتِ رَڪنِ پَرڏيہ سين، کاڌا حِرصَ هوا.
 پُچَن نہ واٽون پيچَرا، سِڪَن نہ ساڻِها.

(۱) غ: پڙهڻ (۲) ب ح ق ن: سَرها (۳) ا ح ڏ: دوستن، جھ دوست.

اَگا آسان ڪي رکين، ڌاتَر (۱) ڏوهن کان!

پِرَتِ ڏِجَاهُم (۲) پاڻهجي، هيڪند (۳) هميشاهه!

ڪَلَمُو چاءِ قَلَبَ ڪي، ڪُفَر قُفْلَ (۴) وِجاءِ (۵).

لَتُو خَوْفُ ڪُفَر جو، سَيِّتِ (۶) سَڪَ تِيَا (۷).

ويندا سي ايمان سين، جي ڪلمو چُون مَهاَن (۸).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

- (۱) ڏ: ڌاتار (۲) ڏيهون، ب جه ح ق ن: ڏجاهون (۳) ل: هيڪاندي، ح: هيڪن (۴) ا ق: ڪوٽ، ب ع ل ن: فرف، چ ح: ڪرف، جه قفل (۵) ڏ ڀر هي سٽ ڪانهي، ان جي بدران: مولا مرهين مومنين، جي امتي احمد جا (۶) جه: سڀ تي، ق: سڀئي (۷) هي سٽ ”ڏ“ ڀر ناهي (۸) هي سٽ ا جه ح ع ل ن ڀر ناهي.

بسم الله الرحمن الرحيم

(ايضاً در بيان كلمهء طيبه) (۱)

پهريڻ (۲) ويسه سڪ تون، علم ايماناً.

ويسه صحيح (۳) اي ٿيو، جنءِ وسهين هن معنيٰ.

لا اله الا الله محمد رسول الله (۴) پيا ويسه سڀ وڃاءِ.

جيڪين ان سين نه جڙي (۵) سو سڀ باطل پانءِ.

ڪلمو ڪنز علم جو، دنيا آخرتا،

جيڪين باهر ان کان، سو ڪوڙ ڪهن علماءِ.

پر معنيٰ سنديس سڪ تون، ته پوئي پروجاها (۶).

لا اله الا الله

الله آهي هيڪڙو، جو مور مڙني جو،

(۱) ڄام صاحب، لنواري، نقرچ ۽ نواب صاحب وارن نسخن ۾ هي پهريون ڪلمو آهي - نواب صاحب وارو نسخو هن لفظن سان شروع ٿئي ٿو: جامع القرآن تنوير الايمان - تفسير قرآن جو، تصنيف ميان عبدالرحيم گرهوڙي جو. چ واري نسخي ۾ بسم الله جي هينان هي لفظ لکيل آهن: وما آرسلناك الا رحمة للعالمين (۲) ر: پهرائين (۳) س: صحي (۴) ب ندارد: محمد رسول الله (۵) ر: جيڪين نه جڙي هن سان (۶) س: پروڙا.

”لَا“ (۱) نہ لِي، مَنجھس (۲)، آهي اِلَا هُو (۳).
 سُجائُن ۾ تَنہ سَندي، عَقْلُ عاجِزُ هوءَ،
 ”آهي“ چئبو اُن کي، پَري (۳) کَل نہ پوءِ.
 پاڪُ طَرَح (۵) ۽ طَرَفَ گان، قَادِرَ جِنسَ نہ ڪوءِ.
 هيڏو، هيڙو، هيٿرو، نڪين سَگِڻو سوءِ.
 سَپکا صُورَتَ جوڙَ تنهين، پاڻَ پَراهُون سوءِ.
 سَپني دَاران تَنہ (۶) سَري، اُن ري سَري نہ ڪوءِ.
 مَٿسَ وَاڃبُ ناهِ ڪين (۷) جَڳَ تي وَاڃبُ سوءِ (۸)
 اُن ري صُورَتَ نہ ٿِي، صُورَتَ ري سو هوءَ (۹).
 وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ: صَاڃبُ صَمَدُ ٿيو (۱۰)،
 جُدا ڪينَ جَهانَ گان، نڪين لاڳو ٿو (۱۱).
 مَنجھہ نہ چئبو مُونَ ڏٿي، ٻاھَرِ بُجھُ مَ سو.

(۱) ر: لا، ٻيا سڀ نسخا ”لاه“ (۲) ا ج: منجهسين، ٻيا سڀ: منجهس ڪو (۳) س: (۴) ا
 س ڏ: پري، ٻيا سڀ: پري يا پڙهي (۵) س موجب: ٻيا سڀ: طرحين (۶) س: ان (۷) س
 آلاهو: ڪو (۸) ب س: هوءَ (۹) هي، ست فقط س ۾ آهي (۱۰) ب: هوءَ (۱۱) ا ج ح ل ن:
 لڳو ٿو، ر: لڳو ٿو، ڏ: لڳو ٿو، س لڳو ٿو.

نڪن اڳاھم هيڪڙين، بئن (۱) کي اوڏو.
 واحد پاڪ ورج کان، جنءِ هوءِ ڌرو ڌرو.
 سڀئي ذرا تنه خليا، پاڻ نه هوءِ ڌرو.
 پر علم قدرت اهڙي، جنه (۲) ههڙو جڳ جوڙيو (۳).
 جيڪن تنه ري پوڄجي، سو سڀ پاپ ٿيو.
 توڙي (۴) آين ٿوڪ سو (۵) توڙي (۴) پون ٿي هوءِ.
 سڀني ڪم ڪريم سين، ٻي سين ڪم نه ڪو.
 ان الحکم الا لله، پڙهي ڀروجهو (۶).
 جنين ٻي پر پانئيو (۷)، انين (۸)، اک ڦلو.
 لامڪاني لاءِ ٿو (۹) پڄجي مڪانو (۱۰).
 ڪل اِلينا راجعون: صحي سڪي سمجهو.
 قل ان الامر كله لله: بجهو جي نه بجهو.

(۱) س: نه بئن (۲) ا ح: جينءِ، ع ل: جن (۳) ب: خلقيو، چ ر: جنه سين ههڙو جڳ جوڙيو
 (۴) ب: توڙي (۵) س: ڪو (۶) ا س: پڙي پروڙ جو (۷) س: پانئيو رب کي (۸) چ ح ڏ:
 تنين، ن: انهن (۹) ڏ: تون، ل ن، ٿيو (۱۰) س: پڄين مڪانا.

پي (۱) رء (۲) سري سيني، واجبٌ واحدٌ هوء،
 جنه رء (۲) سري نه جگه کي، پهر نه کو پل کو.
 سو در سوجهن سور ٿيو، جو وحي وحي ويندو (۳).
 ڏوريو (۴) در ذاتار جو، جو آهي ۽ هوندو.
 محمد رسول الله: (۵)

(۱) ر: ٻين (۲) ل: رء، ٻيا سڀ: ري (۳) ب: وحي جو ويندو، ڏ: وري جت وڃبو، س: سو در
 سور تڻو وحي وڃڻ ويندو (۴) س: ڏور هو (۵) ج ڏ س ق ڀ ڀ هي وڌيڪ ستون آهن، جي
 موضوع ٿيون پائجن،

احمد نور نبي جو حقيقي حسنو.
 مرسل چئجي ان کي، ۽ محمد مرسلو.
 علي پڻ چئجي ان کي، جو سر سڀڪن نبي جو.
 آهي حديث قدسي، ۾ تنه جو بيانو:
 يا احمد ارسلت عليا مع كل نبي سرا
 معك علانية: رب جو فرمودو.
 عين عين حق حقيقت، پڌرو پاچويو.
 روح نالو ان نور جو، جنه نام احمد هوء.
 مسجود كل مخلوق جو، اهوئي نورو،
 ونفخت فيه من رحي فقعو له ساجدين: احمد اڃاڻو.
 ملڪن سجدو جنه کي ڪيو، او پڻ اهوئي نورو (۱):

(۱) ڏ: او پڻ آه اهو.

ريپارو رَحْمَانِ جو، مُحَمَّدُ موچارو.

پيو ريپارو ناهِ ڪو، رَبَ جو رَسُوَلو.

جي-ڪي پيا تون پُچين سڀي سَيِّ مُحَمَّدو.

سوئي سَچُ اَسَدَ ۾، سوئي حَمَلَ هوءَ.

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ: سَيِّ سَيِّدُ هوءَ.

آدَمُ وَلَدُ أَنْ جَو، توڙي (۱) هوءَ آبو.

مُحَمَّدَ (ص) دَارَانِ مُلڪَ ۾، اُوندهَ آياڳو.

نُورِي سَنَدِي نُورَ ري، ڪونه قَبُولو.

اَڳو پاڻ مَ اُنَ ڪي، نڪين خَلَقَ (۲) جِهو

(۱) ب: توڙي (۲) س: مخلوق

بقية الحاشية:

رحمان نور احمدي، جنه ۾ ڪل جو آرامو (۱).

وما ارسلناك الا رحمة للعالمين: ڪيو قرآن (۲):

رحيم نور محمدي، جو قهر ڪفارن جو.

محمد رسول الله والذين معه اشداء علي الكفار: رب جو فرمودو (۳)

(۱) ڏ: ڪل آرامو (۲) ڏ: قادر ڪوڏايو (۳) ڏ: رب فرمايو.

موچارِي مُحَمَّدَ وَڻِي، بُوچِيان بيزارو.
 سَيِّدَ سَنَدِي سُونَهَ ري، مِڙِي مَرْدُودو.
 مُؤْمِنُ مُحَمَّدَ سُونَهَ گهري، حَقِيقِي حُسنو،
 كَافِرُ ظَاهِرَ ڪوڏيو، اَبُسِ (۱) اِبلِيسو.
 زَيْنَ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا، دُنْيَا دوسُ ٿيو.
 اَلْفَقْرُ فَخْرِي: نِهَارِجِ نِرتو.
 عَاقِبُ آهي مُون پَرِين، پوءِ ٿيو (۲) پڌرو.
 جَنَ دُنْيَا سِينِ دوستِي، ظَاهِرَ جو ذوقو،
 مَرَنَ پُڄاڻا تَن (۳) ڪِي، آڏو اِبلِيسو.
 هِتَ سَگِيٽَا جِنَهَ جا، اُوهُو هِتَ هُوندو.
 جَنَ هِتَ نَه سَجاتو سَپَرِين، مُحَمَّدُ موچارو،
 سُونَهَ (۴) شَيْطَانِي موهِيَا، آيِنَ آرامو،

(۱) جه: عبث (۲) رس: ٿيو، پيا سڀ: ٿي (۳) جه: اُن (۴) ب: صورت.

سَيَّانَ (۱) سَيِّدُ تَنِ كِي، اوڏو ڪِنءِ ايندو (۲)؟
 گوهرُ غَيْرَتَ آڳرو، رَاوَلُ (۳) ريسارو.
 ”آنا غَيُورُ“ اُن اُتو، تو گهرِ (۴) اِبلِسو.
 سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُ الْفُقَرَاءِ (۵) مُحَمَّدَ مَذْهَبو.
 دُورِج سُونَه سَيِّدَ جِي، فَقْرُ گُڻِي (۶) فَاقو.
 تَرَسِجَ ڪِيَمَ تَهَنَ (۷) ٽِي، دَوْلَتَ داڻو هوءِ.
 تَهَ شَيْطَانِي تَڪِيو، اَحْمَدُ اَنُ ٿيو،
 مُحَمَّدُ حُسْنُ مَعْنَوِي، صُورِي شَيْطَانو.
 حُسْنُ حَبِيبي آگهيو، خَالِقَ خُوش ڪيو.
 صُورِي سَرَهُو نه ٿِي، مگر دِورُ دِڳو.
 اُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ: كَافِرُ وَهَتُ بِجَهو،
 چَگِي مَني سَي دُڻيان، پَر اَن تَه فَرق هوءِ،

(۱) ال: سبأه، ذع: سَيَّا: ب ج جه ح ر ق ن: صباح (۲) هي: ست ”س“ یر ناھي (۳) ق ن
 رانول، س: رفيع (۴) س: رهبر (۵) س: خادمهر (۶) س: گهڻي (۷) ق ن: تَه.

مَقْصَدُ مَالِكَ أَنْ تَيُو، مُحَمَّدُ مَحْبُوبُ.
 سَيِّ سَمَجِهْ ڳالهي، مُحَمَّدُ مَقْصُودُ،
 جِت ساءُ سَيِّدَ نه لپي، معني مشاهدو،
 اُو مَ قَبُولِج ڪڏهين، جان مُحَمَّدُ مَحْبُوبُ.
 اِنَ اللهَ جَمِيلُ يُحِبُّ الْجَمَالَ: مُحَمَّدَ مِيرَاثُ.
 فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ: سَمَجِهْ اِيُ سَيُو.
 پرت (۱) پَرُوڙج ڳالهي، حَقِيقَتَ حَالُ:
 جو مُحِبُ سَيِّدَ سُونَهَ جو، معني مُشْتَاقُ،
 اَنَ سِينِ مُحَمَّدُ وَثِيُو، اُو پُڻ مَحْبُوبُ.
 لَآكِنَ سَنَدِي لِكَ سِينِ، سَيُو (۲) ٿِي سَفَرُ،
 لَآكِنَ سَنَدِي لِكَ رِي حُسْنُ حَرَامُ.
 وَجَهَ رِي وَرِيَامَ جِهِي عَالَمُ اُونَداهو.
 الْحُكْمُ بِلَا وَجَهٍ كَالْجِسْمِ بِلَا رُوحٍ: ڪَن ڪِجُ قَانُونُ.

(۱) اچ ر عل ن ن: ته پرت (۲) ش: سڀئي

عِلْمُ فَقِيهِهِ اِتِ تِيُو، مِزِّي مَذْكَورُو.

جِتِ نَه سِجَاطِي سِيرِين (۱) اَو سَيِّ حَرَامُو (۲).

وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنَّهُ عَنِ الْمُنْكَرِ: مُحَمَّدٌ مَعْرُوفُو.

مُحَمَّدٌ ذَارَان مَلِكٌ مِ، مِزِّي مُنْكَرٌ هُوَ.

وَيَسَهُ كَبُو هُنَ أَتِي، بِيُو سَيِّ كُفْرُو (۳).

وِينْدُو (۴) سُو اِيْمَانِ سِينِ كَلِمُو جُو چُونْدُو (۵).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (۶)

(۱) س: مون پرين (۲) ۸۰ - ۸۳ تائين ستون لنواريء واري نسخي ۾ موجود ناھن (۳) ر: كفرا. ھن کان پوءِ ل: تمت تمام شد ترجمه كلمه شريف (۴) س: ويندا (۵) ا ب ح ع ل ۾ ھي ست موجود ناھي - ھيء ن جي پڙھڻي آھي، ر: ويندا سي ايمان سين كلمو چون مھا، ج ڏ: ڪلمو جن چيو، س: ڪلمو جن ڪھيو (۶) ھن کان پوءِ ن: تمام شد ترجمه ڪلمه شريف، ج: پوري ٿي سنڌي ڪلمو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آسَاسُ الْفَرَائِضِ

يا

سنڌي ترڪي واري (۱)

جيڪي ٿوڪَ جِهَانَ ۾، ڳُجها ۽ پَٽرا،
اِسْمَ سائُ اَللهَ جِي، تَنِ جو ڏُهورا.
اَنهَم (۱) جوڙيا ڪينَ مَنجهان، اَنهَم (۲) ڪَنِ ثَناءَ.
اللهُ نُوْرُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ، اُنَ ري اُنڊاها (۳).
هُوندَ (۴) سِينِي حَقَ ڏِني (۵) رَحْمَتَ رَحْمَانا،
ڪَنين (۶) هِدَايَتَ اُو ڪَري (۷) رَهبرُ رَحِيما.
صَلَوَاتُونِ سَرورَ اُتي، جو ڪُلَ جو ڪَمالا،
مِيو مَخْلُوقِنِ جو، عِلَتَ اِيجادا.

(۱) هي عنوان چ واري نسخي ۾ آهي. هي ڪلمو سڄو فقط چ جه ح ر ع ل ن و وارن نسخن ۾ ڏنل آهي، ب ۾ فقط آخري ٽڪرو ۽ ڏ ۽ ق ۾ فقط اڳ ۽ پڇاڙي، ورثن جو بيان حذف ڪيو ويو آهي (۲) ا جه ح ڏ س ق ن: انهن (۳) و: انداه آه (۴) س و: هند (۵) س و: ڏي (۶) ر: ڪن (۷) و: ڪنين هدايت پڻ ڪري.

نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ: أَحْمَدَ أَهْجَاثًا.
 ۽ اُتي آلَ رَسُولَ جِي، جِي پيڙيون ٻڌن لاءِ،
 ۽ سڀني اصحابن تي (۱) جِي ڏيا ڏيهن جا.
 رهن روءِ زمين تي (۲) عرشين اوتارا،
 اڀين يونين پڌرا، سڀت ساچارا (۳).

هاڻي سڻ سَرير سين، ڏيئي ڪن قلبا،
 ته آگي عدلُ فرضُ ڪيو، ناحقُ حراما:
 وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا: صاحبَ
 سنوت (۴) سهاءِ،
 إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ: ڪڍو ور وچان.
 قَسَمْتَ ڪجھي قسطِ سين، عدلَ انصافا.
 الْقَسَامُ فِي النَّارِ: دوزخِ راهِ رياءِ.
 جَنِّ سِين وٽ نه نفسَ جِي، اوئ پڻ آگي جا.
 وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمِ عَلِيٍّ أَنْ لَا تَعْدِلُوا: پوريون
 پتيون ڪجاءِ.

(۱) و: ۽ پڻ اتي اصحابن تي (۲) و: پر (۳) ا ح ر ع ق و: سانچارا، چ جه ل: سانچارا (۴) و:

ڪارڻ رضا پانهجي، ڇڏي (۱) تان نه شرعا.
 ترڪو قسمت تنءَ (۲) ڪجي جيهم (۳) چيو خدا (۴).
 سڪي تنه جيون صورتون، پڙهي ٿيو پختا.
 اڌ علم جو اي علم، چيو رسول خدا:
 تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِمُوهَا النَّاسَ فَإِنَّهَا نِصْفُ الْعِلْمِ:
 اَتُوا أَحْمَدًا.
 اجر ٿوري جو گهڻون، ته ڪهڙو عجب آه!
 ڪريان بيان تنه جو، اوڏو ٿي اونها:
 جڏه ماڻهو ڪو مري، وڃي وطن ڏانه،
 پهرين لائج ان تي، غسل ڪفن دفنا.
 مگر عورت جي مري، ۽ مڙس جيرو آه.
 تڏه اي سڀ مڙس تي، ترڪي منجه نه آه،
 جان ڪ اُتان اُبريو (۵) تان (۶) قرض ماڻهن لاءِ.
 جنه جو فرض جيٿرو، تهڙو تنه وانٽا.

(۱) و: ڇڏجي (۲) و: تي (۳) ا ق ن جي، جه: جه (۴) ع: فرمايو (۵) و: اُبري (۶) جه: ت.

مَهْرُ عَوْرَتَ قَرْضَ ٿيو، اوڙ پڻ ڪج آڏا.
 جان ڪين قرضان بچيو، تان پڇُ وصيتَ وارا،
 ٿي وانهي کان تنه سنڊي، اُن ڪي ڪج آڏا.
 تنهان باقي جي بچي، ته ويڙهه (۱) وارثن لاءِ (۲).
 ترڪي ڪارڻ ٿرت ۾، ڪُتن ڪار ڪندا.
 جي ماڻ ڪندا لڄ لوڪَ جي (۳)، ته پر ۾ پڻيندا.

نبي وارث نه ٿي، نڪي تنه ورثا.
 سببُ تنه جو اي ٿيو، سڻي سمجھيجاھ:
 لائرتُ ولا نورتُ ماترڪنا صدقہ: لئن لاڳاپا.
 قربُ قرابت اُن ڪي، مورِ نه ري مولا.
 ان اتبعِ الا ما يوحى الي: پنھجي هٿ نه هئا.
 العبدُ وما في يدهِ ملكُ لمولاهُ: بالڪل باري جا (۴).

(۱) اچ و: وير، ح ع ل ن: وير، ع: ويرا (۲) جه: ڏاه (۳) جه: ۾، ا: جي، (۴) ل: پاريچا.

تَن تِي نَاهِ زَكَوَاةَ كَا، اِنِهْم سَبَبَ كَنَا.
تِيلَه (۱) تَرَكُو نَه تِي، اَنِين جُو اَصْلَا.

مُؤْمِنَ مَوْلِي (۲) مَالِ مِ سَيِّئِي شَرِيكََا.
وَإِنَ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلِي لَهُمْ: كَافِرُ نَاهِ اِتَان.
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ: چِجِي تَارِ ثِيَا.
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ وَالِدُ نَبِيَا.
أَلْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كُلُّهُمْ النِّسَبِ: كَافِرَ نَاهِ وَلَا،

آيَا سُونِ عَمِيقَ مِ، وَرُتَه وَرُونِ (۳) پوءِ (۴) ذَانَه.
لَا هِي وَصِيَّتَ كِي، وَرِي پُجُ وَرَثَا.
وَارِثَ جِي مَشْهُورُ ثِيَا، لِكِنِ كِتَابَا.
قِسْمَ تَن جَا تِي بُجْهُو (۵)، چوئون مَوْرَ نَه آه:

(۱) و: تيلاه (۲) و: مولي جي (۳) چ جه ر ع ل: ورهون، ح: ورهم، و: ورء (۴) ح ع ل و:
پو (۵) و: پچمر.

وانٽي وارا هيڪڙا، جهڙي پير (۱) ماءُ،
 پيا وارث ڪُل جا، عصبائي سببان،
 سبب سگ پئي (۲) جي ميت مت ٿيا،
 جهڙو پُٽ، پوٽو ٿيو، ڪِ ڏاڏو، پائڻيو، پاءُ.
 ٿيا وارث ڪُل جا، رحمَ جي سببان.
 رحمُ چئجي ڪڙ (۳) ڪي، جنه ۾ ٻارُ ساماءِ (۴).
 ٿيا مت ميت جا، ڪڙ جي سگ سببان،
 ذوي الارحامِ تن ڪي، ٿا لکن ڪتابا،
 جهڙا ڏهٽا، ڏهڻيون، ڪِ پُٽي اولادا (۵)،
 ڪِ جهڙا ماما، ماسيون، ڪِ پائڻيون، پاڻيجا.
 پهرين وانتي ڌار جي (۶)، تنين ڏي وانٽا.
 جان ڪِ بچيو تنيون (۷) تان او ڏي عصبَن کان.
 ۽ جي عصبو نه لپي، ته ورُ وانٽين ڏانه،

(۱) ل و: پيڻ (۲) ل: پٽن، ا: پئي (۳) ا جه: ڪڙه (۴) جه: سماءِ (۵) هيءُ سٺ فقط و ۾ آهي (۶) و: وارا جي (۷) جه: تنيان، و: وانئون.

تان واريو وارو تن جو، جي ذوي الارحامًا.

مالُ مڙوئي تن جو، ڀي جي لڳي نه لاءِ.

پر اهو علمُ هن ۾، علمُ پهرين آه (۱)،

فرضي نالو جن جو، سنڌي وانڻا،

جنءِ هيڪُ وڌيرت نه ٿيا، تنين جا وانڻا،

ڪڏهه مڙس آڌ ۾، ڪڏهه چوڻي ڏانه.

جنين حال ضبط ڪيا، وانڻن سنڌا،

اوڻ عالم هن علم جا، شرع ۾ چڻا.

توڙي (۲) هون حساب ۾، ليکن (۳) ۾ ليڙا (۴)،

تان ڀي ڪريان تن جو، پهرين بيان.

وارث وانڻدار جي، سي ٻارهه ٻجهيجا:

آبو، ڏاڏو، مڙس ٿيو، ناني، ڏاڏي، ماءُ،

ڌيءُ، پوٽي ۽ پيڻ سڳي، پير (۵) ماءُ، ويا.

(۱) جه: پهرن (۲) جه: ن: توڙي (۳) ل: لکن، و: ليکن (۴) ح: ع: ليڙا (۵) ل: پير.

ٻارِھين پيئي (۱) پيڻُ بڙھُ، وانپيتا پورا (۲).

وانتا سڀئي ڇھ ٿيا، ڪها ڦرانا:

ٻيو (۳)، ٿيو، ڇھون (۴) چوٿون، اٺون آه.

سڻھو (۵) وانپيٽن جا، هاڻي آحوالا:

حالُ پي جو ٽين پٽين، سڻي ڪن ڪجاھ.

ڇھون بخرو پي ڪي، جان مٽ پٽ پوتا،

توڙي هئي (۶) هيڪڙو، ڪ وري هون گهڻا.

ٻيو جي ڌي مٽ جي (۷)، آهي موجودا،

ڪ وري پوٽي تنه سنڌي، ڪينهن پٽ پوتا:

تت پڻ ڇھون (۸) پي ڪي، پر پاڇي منجه پڻ آه،

وانتو نيندو پانهجو، ۽ پڻ عصبو آه.

(۱) ا ج ح و: پيئي، ع: پي، ع ق: پيئي (۲) هتان کان وٺي ويندي ”اساس الفرائض“ تائين
”ق“ مان ڪاتب حذف ڪري ڇڏيو آهي (۳) و: ٻيو پ (۴) ر ع ل و: ڇهر (۵) جه: سڻو
(۶) و: هو (۷) ل: هيڪڙي (۸) جه: سنڌي (۹) ل و: ڇهر.

ٽيو جنءِ عَصَبو مَحْضُ ٿيو، جِتَ مَيّتَ ناهِ وِيا،
 نڪو پُٽُ، پوٽو ٿيو، نه ڌي، نه پوٽي ڪا.

 حالَ ڏاڏي جا چار ٿيا، ٽي تان پيُ وارا (۱)،
 چوٿون نيرانو وڃي، جي پيُ ۾ پَساهِ.

 حالَ مُڙس جا ٻه ٿيا، چوان چِٽِي واءِ،
 چوٿون بَخرو مُڙس ڪي، جان ڪو جوءِ وِيا،
 ناهِ، ته ڏبو آڏُ تَنه، ڏيهان ڏيه سَٿاءِ.

 حالَ جوءِ جا ٻه ٻُجهو: آئون ساڻُ وِيا،
 ٻيو چوٿون جوءِ ڪي، جان ڪونه مُڙس وِيا.
 سوئي عورتَ هِڪڙي، سوئي گهڻين لاءِ.
 وِراهينديون پاڻَ ۾، برابر بَخرا.

حال ماء جا چار ٿيا، هنين سٺي (۱) هٽجاءُ؛

ٿيو بخرو ماء کي، جت مٽ ناه ويا،

نڪي پاڻر پينرون (۲)، وٽر هيڪ ڪنا،

توڙي سڳا هون سي، ڪ ماء ڪ پي پاران.

پيو جنء چئون (۳) ان کي، جان ڪو ان منجهان،

ٿيو جنء چوئون ماء کي، جت ماء پي جوء هئا (۴)،

چوئون نيندي سا چئون، جت ماء پي مڙس رهيا (۵).

ناني ڏاڏي حال ٿي، پڙه سين پروڙا؛

چئون (۳) بخرو تن جو، ڪنديون سو وانٽا،

پر اوڏي آگاهينء کي، تڙي ترڪي کان.

جنء هيڪڙي سڳي تن ۾، پي پرواري آه (۶).

توڙي هيڪڙي جنس سي، ڪ آهين پي جنسا.

(۱) و: سين (۲) جه: پيئون (۳) ل و: چهر (۴) جه و: رهيا (۵) و: هئا (۶) هيء ست جه

۽ ”و“ ۾ ناهي. (۷) ل و: چهر (۸) جه و: رهيا (۹) ل و: چهر (۱۰) ل و: چهر

جنء هيڪڙي ناني، پي پڙ ڏاڏي ٿي موجودا،
 ته اوڏي آگاهينءَ کي، مانع لڪن ٿا.
 پيو ماءُ کي پي مٽ جو، جي سو جيرو آه،
 ته ناني ڏاڏي ناهه ڪا، جنبڻ سنڊي جاءِ،
 پر ماءُ مڙني کي جهلي، ابو ڏاڏي لاءِ.
 ٿيو ڪين ڏبو ڏاڏين (۱) جان ڏاڏو حياتا،
 مگر عورت اُن جي، جا ڏاڏي مٽ لاءِ،
 اُن کي منع ناهه ڪا، منجهه اِن مڪانا.

 حال ٽين جا ٿي بجهو، جي مٽ ماءُ ويا:
 ڇهون بخرو هيڪه کي، ٿيو گهڙيڻ (۲) لاءِ.
 وراهيندا تنهه کي، وڃي سڀ ويا،
 تهڙو قدر پُٽ کي، تهڙو ڏي ڏيندا.
 ٿيو جنءِ پي ڏاڏو جڻي، ڪ ويا ڪ پُٽ ويا،

(۱) و: کي ڏاڏي (۲) و: گهڻين.

تہ بَرَکَتَ اِنِ چئن جی، وِجَن ماءِ وِیاءِ.

حالِ دِی جا ٿی چوان، پَدَرا ۽ پَیدا:
اڏُ سَندو دِی هِڪَڙي، ٻہ ڏي گهڻين (۱) لاءِ.
ٿيو جنءِ مِيتُ دِی چڙي، پُت پُڻ ھمراھا،
تڏہ دِی اڏُ تنہ ۾، جِڪين ٿيو پُت لاءِ،
لِلذَکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثِیَنِ: عورت دِی نہ جڳاءِ،
عَصَبِي اِن صُورَتَ ۾، صَاحِبِ سَھَمِ نہ سا.

حالِ پوٽي جا چہ ٿیا، سڻھو سَبوَجھا:
اڏُ پوٽي کي هِڪَڙي، ٻہ ڏي جان گهڻ آه.
ٿيو: رَھن سِی پُت سِین (۲) کِینھن (۳) مالَ مَنجھان.
چوٿون: چھون (۴) تَن کي، جِتي هِڪَ (۵) دِی آه.
پَنجون: پوٽي کين رَسِي، جِتِ يَر گهڻيون هِڪَ (۶) کان.

(۱) و: گهڻين (۲) و: سي (۳) و: تڪ نهن (۴) جه و: چهر (۵) و: جتي سڳي هڪ (۶) و: هڪ.

ڇهون: آهِنِ عَصَبِيُون، جي پوٽو (۱) تَنِ همراها.
 ڪَ وَرِي پَر پوٽو ٿيو، تَقِنِ جو رَفِيقا،
 (تہ) ڪَچو وانٽو پوٽپين، پَڪو نَر نيندا.

حَالِ تَنه جا پَنج ٿيا، جا سَگِي پيئَن سَندياءِ،
 ٽِي اُنين کان اوءِ بجهو، جي ٽِين مَنجهر هُئا.
 اڏ هيڪَ، ٻہ ڪي گهڙين (۲)، عَصَبِيُون پاءُ سَببان.
 چوٿون ڏاڏي پُٽ سين، ۽ پَر پوٽي (۳) سَببان (۴).
 تَرُ تَرَڪي جو نَ رَسِي، يورِو پيئَن (۵) لاءِ.
 پنجون آهِنِ عَصَبِيُون، ٽِي پوٽي سَببان،
 اِجَعَلُوا الْاَخَوَاتِ مَعَ الْبَنَاتِ عَصَبَةً چيو رَسولَ خدا.
 ٽِي پوٽي کان جو رهي، سو سَيُ پيئَن (۵) لاءِ.

حَالِ تَنين جا آڻ ٿيا، جي پيئَن پي پاران،

(۱) جه: پوٽيون (۲) و: گهڙين (۳) ل: پوٽي (۴) و: چوٿون ڏاڏي ۽ پي سين، ۽ پٽ پوٽي
 سَببان (۵) و: پيئَن.

پَنجَ تَنينَ کان سَهي پڙهو (۱) جي سَگِي پيڻ هئا،
 اڏ هيڪَ، ٻه گهڻين، عَصِيُون سَهي (۲) ڏي پاءُ.
 پي، ڏاڏي، پُٽ، پوٽي، ڪُڇن ڪيم (۳) مُهان (۴).
 پنجون عَصِي تين، ڏي پوٽي سَببان (۵).
 چُهون (۶) نيندي (۷) سا (۸)، جا (۹) هيڪَ سَگي پيڻا.
 ستون، تر نه ته ڪي، جي سَگي وڏي (۱۰) هڪ کان.
 ائون سَگي پاءُ سين، پڻ وڃن وڃ مَنجهان،
 جيهم (۱۱) سَگي پيڻ سين، جت ڏي ڪ پوٽي آه.

پُٺو بابُ تَنينَ جو، جي وارثَ وانثيتا،
 تان ته سڻهو مَخْرَجَن جو، هاڻي بيانا:
 ته وانثا وانثيتن (۱۲) جا، نِڪَرَن جَنهَ قَدرا،
 مَخْرَجُ اَنِهم (۱۳) قَدَر ڪي، چَوَن ٿا عَلماءُ.

(۱) جهه و: پروڙ (۲) جهه: سين، و: عصبي سين (۳) جهه: ڪين (۴) و: پي ڏاڏي پٽ پوٽي
 سين، وڃن وڃ مَنجهان (۵) هيءُ سٺ ل ۾ ناھي (۶) ل و: چهم (۱) ع ندي، ر: ننڍي (۸)
 جهه ۽ و کان سواءِ سڀني جي پڙهي ”ماءُ“ آھي (۹) هيءُ ”و“ جي پڙهي آھي (۱۰) رن: وڏي
 (۱۱) جهه: جيھين، ح: جن، (۱۲) جهه: وانجن (۱۳) جهه: ح: انھين.

ٻن (۱) جا مَخَرَجَ پَ ٿيا، چوٿين چار هئا.
 ستَ مَخَرَجُون مِڙئي، سٺي يادِ ڪجاهُ؛
 پَ بَخرا چار ٿي، ٻارنهن ٻُجهيَجاهُ،
 چَ اٺَ سٺي سِڪُ ٿون، ستان (۲) چوويهَا.
 جتي مَخَرَجَ جا ٿي، سا تَتِ ڪَريَجاهُ.
 جيهم (۳) عَوَرَتَ، پي رهي، پُٺُ پڻ مَوجودا،
 تڏَ مَخَرَجَ تَنَ جي، چئجَ چوويهَا.
 ائون عَوَرَتَ پي چَهون، سترَ پُٺَ نيا،
 ۽ جي رهيا جوءُ پُٺُ، تہ مَخَرَجَ اٺَ ٿيا؛
 ائون بَخرو جوءُ ڪي، باقي ستَ پُٺَ لاءِ.
 پَرَ جي مَخَرَجَ عَولُ ڪَري، تہ سو پڻ سٺيَجاهُ.
 عَولُ ڪُڇاڙو وَدَ ڪَڙُ، سٺجَ سُرَتِ مَنجھان.
 جن (۴) وانٽا پُورا نہ ٿيا مَخَرَجَ مَنجھاران،

(۱) و؛ پي (۲) جُھ؛ ستون (۳) جُھ؛ جيھين (۴) جُھ؛ جي.

تڏه مخرج وڌ ڪبي، تان ٿين سڀي پورا:

جن (۱) ماءُ پي مٽ ڇڏيا، ڌي مڙس پڻ آه،

تہ مخرج تن جي ٻارهنئون، پر وائتا نہ پورا.

تڏه تيره ڪر تون، ٻارهن منجهاران.

پر عول مخرج تن (۲) ٿي، ستن عول نہ آه.

جه، ٻاره، چوويه ٿيا (۳)، ٿيئي ٿيا پورا.

مخرج وڌي عول ۾، گهٽ ٿين وائتا،

مڃڻ اوسيڙو ڪرين، پسي اي طرحا،

الصُّلحُ خَيْرٌ: عول انهن بابا.

پر ڪنن اصحابن انءَ چيو، تہ عول شرع ۾ ناه،

جو وارث ڪڏه عصبو، ڪڏه فرضي آه:

جنءَ ڌي، پوٽي، پيڻ، پي، ڏاڏا، پڙ ڏاڏا.

اهي گهرندا (۴) ڪوٺ ڪي، حاجت عول نہ ڪا.

(۱) جه: جي (۲) ع: ٿي، و: مخرجين ترين (۳) ل: ترئا (۴) و گهرندا، ٻيا سڀ: گهرندو.

عَصَبُو چوڪڻ سَهڪڙو (۱)، وانڻن جي پِڇڻان.
 عِلْمَ سَپوئي سَفَرُو، عَالِمَ سَپِ ڏيا،
 مَن تَبَعَ عَالِمًا لَقِيَ اللَّهَ سَالِمًا: سَچوئي سَخَنًا،
 پَرَ مَذَهَبُ حَنَفِيَن جو: پَهرو (۲) پَرُوڙجاءُ.

هاڻي عَصَبًا ليکيان، جي آهِن پيو قِسَمًا.
 عَصَبُو چئجي نَر ڪي، جو مِتُ پُٺِ سَبَبان:
 جَهڙو پُٺُ، پوٽو ٿيو، ڪِ پيُ ڏاڏو (۳) ڪِ پائِٽيا ۽ ڪاڪا.
 ڪونهي عَصَبُو اِن رِي، اصلي اصيلا،
 جيڪو عَصَبُو اِن رِي، سو سَپُ حُڪمي آه.
 جِنءَ ڏي، پوٽي پائِن سَين، ڪِ ڏي سَين پيئُ هُيا،
 تہ اِي عَوَرَتُون عَصَبِيُون، ٿيئي لَڪَن ٿا.
 پَرَ اِي عُصُوبَتَ (۴) حُڪمي، هَڏِ نَه حَقِيقِي آه.

(۱) چ: چونڪڻ سهوڪڙو، ح: چون ڪن سڪئون، ع و: چوڪن سوکرو، ل: چون ڪن سوکرون، ن: چون ڪن سوکرو (۲) جه: پهريون (۳) فقط و یر: ڪِ پي ڏاڏو (۴) جه: عصبو.

ڪَ جَنهَ آجو ڪيو مَيّتَ ڪَ، ڪَ اِنهَم (۱) جا عَصَبَا،
 تہ اوءِ پڻ عَصَبَا حُڪْمِي، نہ سَبَبِي (۲) سَمُجھِي جا،
 عَصَبُو اَصْلِي سو ٿيو، جو مَٿي مَذڪُورَا.

هاڻي عَصَبَن قَاعِدُو، ساري سَڪِي جا،
 تہ اوڏي هُوندي رَهِيا، اڳاهاڻ عَصَبَا.
 قِسمَ تَن جا چار ٿيا: هِيڪَڙا مَيّتَ وِيا،
 جِهڙا پُٽَ، پوٽا ٿيا، ڪَ تَنين جا پوٽا.
 پِيا مُورَ مَيّتَ جا، جِن اَبو ۽ ڏاڏا.
 ٿيا فرزندَ پِي جا، جِن يائِرَ ۽ يائِثِيا.
 چوٿون جڻُ ڏاڏي سَندو، جِن ڪاڪا، سَوَتَ
 ٿيا (۳).

جي مُون پهرين ليکيا، چَئِن مَنجھاران.
 پهرين (۴) ڏبو اُن ڪَ، اوڏا اوءِ چَئِيا.
 پَر اوڏن مَنجھ پڻ اوڏڙو (۵) پهرين ڪَچُ پُڄا.

(۱) و: نہ نسبي (۲) جھ: انھين (۳) ح: سوٽڻا (۴) جھ: پھرائين (۵) ج: اوڏن منجھان
 اوڏڙو.

جنء پُٽ پوٽي کي (۱) پوٽو پڙ پوٽي کي، جهلي (۲)
پتي کان،

بي ڏاڏي کي (۳) ڏاڏو پڙ ڏاڏي کي، مانع مال ڪنان،

۽ پڙ ڏاڏو پائن کي، آهي آياڳا (۴)،

۽ سوت، ڪاڪا، پاء سين (۵) لنگهن لنگهيندا (۶).

الْحَقُّوا الْفَرَايضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لِأُولَى رَجُلٍ ذَكَرَ:
چيو رسول خدا.

پقي، پائي، سوت پڻ، عصبي مور نه آه.

آهن ارحامن ۾، عصبين پڄاڻان.

جي (۷) هيڪُ عصبو هيڪُ سگون (۸) پي کي گهڻيرا،

جي (۷) هيڪڙو سڳو پاء ٿيو، پيو پي پاران.

ته هيڪڙي واري ناه ڪين، سڳو (۹) سڳي لاءِ.

سڻي مسئلا دين جا، سڳي ٿيو صحيا.

(۱) ”پٽ پوٽي کي“ فقط ”و“ ۾ آهي (۲) و: پلي (۳) هي لفظ فقط ”و“ ۾ آهن (۴) ف:
اپاڪا (۵) و: سي (۶) ڪڏا في ج ح و، جه: لنگهن لنگهيندا، ر: ليڪن ليڪندا، ع ل: لکن
لکي تاء، ن، لنگهن ليکي تان (۷) و: جن (۷) جه: سڱ، ن: سڳو، و: سڳي (۹) و: سڳوئي.

ڇهن (۱) وارثن (۲) نه ٿي، تڙجڻ (۳) ترڪي کان.
 پي، پٽ لکن تن کان، جو، مڙس، ڌي، ماءُ،
 پيا سڀ آچڻ (۴) وڃڻان، آرها ۽ سرها.
 مگر مال نه بچيو، وانئن پڄاڻان،
 ٿي پي، پٽ جي رهي، ته تڙجڻ او ناه،
 ڪونه حاجب (۵) اُن کي، جو وڃائين وڃان.
 ۽ جي (۶) عَصَبو نه لبي، اصلي اصيلا،
 نڪو آهي حڪمي، ماڻهن منهاران،
 تڏه ترڪو تنه سندو، جو عَصَبو سڀي آه،
 جنه آجو ڪيو مَيّت کي، ڪڍيو گولپ (۷) کان.
 ڪ وري عَصَبا اُن جا، جي پائڙ ۽ ڪاڪا.
 ۽ جي عَصَبو ناه ڪو، موران موجودا،
 تڏه پاڇي تن کي، جي صاحب سَهمن جا،

(۱) چ ع ل: ڇهر، ح ن: ڇهون، و: ڇهي (۲) ر ع ل ن و: ورثن (۳) جه: تڙڻ (۴) جه:
 اڇڻا (۵) ح: حاجت (۶) ح ع ل ن: جو (۷) و: ڪڍي گولپي.

جِهڙي سَهَمَ جَنه سَندي، تِهڙو تَنه قَدرا،

مَگر مُڙسَ ڪَ جوءَ ڪي، پوئين وِڇَ مَ پاءِ (۱).

۽ جِي (۲) عَصَبو ناهِ ڪو، نَڪي وانثيتا،

تان وِريو طالعُ تَنِ جو، جِي ذَوِي اَلرَحامًا.

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ:
فرمايو خدا.

پَر مُوجِبَ مَذهَبَ مَالِڪي ۽ شافِعي مَذهَبًا.

ڪِنهِي تَرَڪو تَنِ ڪي، جِي ذَوِي اَلرَحامًا.

مالُ بَيتُ اَلْمالِ جو، عَصَبَنِ پِڄاڻا.

تان پِي ڪَريان تَنِ جو، هاڻِي بَيانا:

اوءِ پُڻ آهين چارِ قِسمَ، جِيهَم (۳) ٿيا عَصَبًا:

پهرين وِياءِ مَيّتَ جا، جِنءَ ڏُهَيُون ۽ ڏُهتا.

پيا اَصَل مَيّتَ جا، جِنءَ نانو ۽ تَنه ماءُ.

ٿيا فَرزندَ پِي سَندا، جِهڙا پاڻيجا،

(۱) و: پاءِ (۲) و: جان (۳) جه ن: جيھن.

ڪِ وَرِي پاڻيجيُون ٿيون، ڪِ مائي پاءِ (۱) وِيا.
 چوٿون جڻ ڏاڏي جو، ڪِ ڏاڏي (۲) جا وِيا،
 ڪِ وَرِي فرزند ناني جا، ڪِ ناني اولادا:
 جهڙيون (۳) پُڦيون، ماسيون، ڪِ تن جو اولادا.
 جيڪو لکيم پهرائين (۴) سوئي پهرو (۵) آه،
 جيهم عصبن ۾ ٿيو، مٿي مذكورا.
 پهرا مانع پئڻ ڪي، پئيا ٿين لاءِ.
 تن هوندي ڪين رسي، چوٿن مال منجهان.
 تَت پڻ آگاهن ڪي، اوڏو مانع آه:
 جن هڪڙو ڏهتو پُت جو، ٻيو پوٽي جو آه،
 ڪِ هڪڙي ڏهتي پُت جي، ٻي ڏهتي ٿي آه،
 تہ مال مڙوئي هن جو، هن تي حراما.
 قوٰة لقرابة كقربها: لکن ڪتابا.

(۱) ح: ماء (۲) ج ر ع ل ن: ڏاڏي (۳) و: ڪ جهريون (۴) جه: پهري، و: پهر (۵) جه: پهريون.

جي ڀاڻيجي ڪِ ڏهتي سين، جِيرو سَنَدَسِ ڀاءُ،
 تہ ڪچو بَخرو جوءُ جو، پَڪو مَرَسَ لاءِ..
 لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ: هر جا اي حُڪما.
 بِہَ پيسا ڏي ڏهتي، هيڪو (۱) ڏهتي لاءِ..
 حَنْفِي عَالَمَ اِنَ تِي، آهين هيڪاندا.
 پَرَ جي ڏهتي پُتُ ۽ ڏهتي ڏي پُتُءُ،
 مَري ڇڏيائين ڪڏهم (۲)، تہ تنہ ۾ آه نِزاعا (۳).
 ڪَنين ڏياريو پُتَ ڪي، پِڻو ڏي ڪنا،
 ڪَنين پُتُ مادي (۴) ڪيو، پُري پارِ پيا.
 ڏي ڪي وانئو پي جو، پُتَ ڪي وانئو ماءُ.
 فَتَوِي اَنهَم (۵) قَوْلَ تِي، لَڪَن (۶) ڪتابا.
 يادِ رَڪِجُ اي قاعِدو، مَنجھِ ذَوِي الارحاما.

(۱) ل ن: هيڪڙو (۲) جه ن: ڪڏهين (۳) و: آه نِزاع (۴) جه و: ماءُ، ح: پت مان ڏي (۵)

جه ن: انهن (۶) و: لکن، پيا سڀ: لکي.

۽ جي وارثُ ناهِ ڪو، مُورانَ مَوجُودا،
 تہ تَرَڪو بَيتُ اَکمالَ ۾، ڏِبو سُلطانا.
 السُّلطانُ وَلِيٌّ مَن لا وَلِيَّ لَهُ؛ اُتو اَحَمدا.
 خَرُجُ ڪَندو تَنه مالَ کي مَوجِبَ اَمَرِ خُدا.
 ۽ جي اِيهَم (۱) نہ ڪَري، هَلي مَنجَهِ هَواءِ.
 تہ مَهَدِ مُؤمِنَ تَنه سَين، چاڀو (۲) سَپِ ٿيندا.
 راضي ٿيندو پاڻ ڏٿي، مَولو مُلڪَ خُدا،
 نوڙهي ڏبا سِگڙا، سِگڙي جا وِڻبا،
 وِيرُ وِڻدي پانهجُو، ساري سِگڙِ کان.

جي آڃا آهي پِيتَ ۾، ڪو وارِثنِ مَنجَهان،
 تہ وائِتو رَڪبو پُتَ جو، سَٿي ڪَن ڪِجاءُ،
 ۽ جي غائبُ ڪو ٿيو، وارِثنِ مَنجَهاران،

(۱) جه ن: ايهين، ح: امين (۲) ح: قابو، ل ن: چابو، و: چابو، ٻيا سڀ چابو.

خَبَرَ پوءِ نہ تنہ جي، تہ کٿي ڪنہ پر آہ،
 تہ (۱) مالُ رکبو تنہ جو، امانتَ طرحا.
 پڻ وانئو رکبو تنہ لاءِ، ترڪي منجھاران،
 جاسين حاڪمُ امرُ ڪري تاسين سو رکندا.
 حاڪمُ جڏہ صلاح ڏي، ڪندا تڏہ (۲) وانٺا.
 فتويٰ انھم قولَ ٿي، لکي تبينا.

۽ جي خُشي هوءَ ڪو، وارثنِ منجھان،
 جنہ کي فرجُ عورتين، ۽ مڙسنِ انگڙو آہ،
 تنہ جو حڪمُ تنہ سندو، جنہ غالبَ اُھڃاڻا.
 جن ھيڪَ منجھان پيشاب اچي، پي ۾ آبُ نہ آہ (۳)،
 ۽ جان برابر ٿئا، مڙئي اُھڃاڻا (۲):
 حيضَ اچي ٿو اُن کي، ۽ ڏاڙهي مڙسنِ آہ (۴)،

(۱) و: تان (۲) جھ: تنہ (۳) هي پئي سئون فقط ”و“ ۾ آهي (۴) و: گھاءِ.

تڏه مُشڪلُ سو ٿيو، لڳن ڪتابا.
 حُڪمُ تنه ڪي سو ڏبو، جنه ۾ يقينا.
 ڪٿي حُڪمُ جوءُ جو، ڪٿي (۱) مردانا (۲)،
 جتي امنُ جنه ۾، تتي سو حُڪما.
 وانئو تنه ڪي ٿورڙو، جنه ڀر (۳) ڦلَ ڏانه،
 اتي امنُ ان ۾، نرتي ڪرنگاهه.

جي ڪنہ به پُٽ چڙيا، هيڪڙو خُئي آه،
 تہ ٿيو بخرو خُئي ڪي، سڪي ياد ڪجاءُ.
 پر گڏڙي (۴) حُڪمُ مڙس جو، خُئي مور نه آه،
 ڪن نه ڪجي ڪڏهين، جاهلن (۵) ڳالهاڙ.

مانعَ وراثت (۶) جا، ڪريان بيان:

(۱) ع و: ڪٿي، (۲) جه: مردتا (۳) ”و“ جي پڙهڻي، ٻيا سڀ: پر (۴) چ ر ع ل ن: ڪري،

”ح“ ۾ اهو لفظ بالڪل آهيئي ڪونه. (۵) و: جاهلن جو (۶) ل ن: وارثت.

ماري وارثُ نه ٿي، ماريِلَ جو مُوران،
 الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ؛ چيو مُحَمَّدَ مُصْطَفِي (۱)،
 مگر قتلُ سَبَبَ (۲) جو، جنءِ گوهي پُتَ گنياءِ،
 تنه ۾ پئي پياسِ مُو (۳)، قَادِرَ جي قَضَاءِ،
 ڪِ وري قتلُ تاويلَ (۴) جو، جنءِ باغي (۵) ماريو پاءِ،
 پيائين ته آءُ حق ٿي، ظلمُ پارِ آدا،
 ڪِ ماري آهي چريو، ڪِ نابالغُ سو آه،
 تڏه وارثُ سو ٿيبي، مُورِ نه موقوفًا،
 پر ماري اڳهين، جي مري، ماريِلَ پوءِ تِهان،
 نه وارثُ ماري جو ٿيبي، ڏانهسِ ڏوهُ نه آه،
 گولو وارثُ نه ٿيبي، نڪي تنه ورثا،
 الْعَبْدُ لَا يَمْلِكُ؛ گولي مِلڪَ نه آه،
 مُؤْمِنَ ڪَافِرَ پاڻ ۾، مَحَبَتَ مُورِ نه آه،

(۱) جه: رسولا (۲) جه: سبب، قتل ٿيا سبب: قتل سبب (۳) سڀئي نسخا: مو (۴) جه: قاتل = قابيل؟ (۵) جه: پاءُ ڪي.

قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ: وَرَثِي وَاتَ نَكَآ.
 ۽ جِي ڪَافِرُ ھِيڪَڙو، مَنجھِ شَھرِ اِسلامَ،
 ٻيو شَھرَ ۾ ڪَافِرِينَ، جِتِ ڪَافِرَ جو حُڪمَ،
 تہ اوءِ پُڻ وارِثَ نہ ٿيا، توڙي (۱) سوت سڳا
 ڪَ ھِيڪَڙو ڪَافِرُ ھِنْدُ جو، ٻيو سَندو رُوما،
 تہ پُڻ وارِثَ نہ ٿيا، وِجَ ۾ وَصَلُ نہ آہ:
 الدَّارُ تَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمَلِكِ، لَكِنْ كِتَابًا.
 ھيڪَ نہ ڪيائي (۲) ٻي سَندو، ھي ھُنَ ويري (۳) آہ:
 ھِنَ جَا قُرَجَن ھُنَ ڏي، ھُنَ جَا ھِنَ قُريا.
 الْوَرَاثَةُ وَلَدُ النَّاصِرِ (۴): دُشْمَنَ ڪِنَ وَرَثَا؟
 پَرَ مُؤْمِنُ ٻي مُؤْمِنَ جو، اتي وارِثُ آہ،
 توڙي (۵) ھِيڪَڙو (۶) مِصرَ ۾، ٻيو پَري جِينا.
 آھي سَنگَ اِيْمَانُ جو، سَدَرُ سائِ بَقَاءَ.

(۱) جھ: ن: توڙي (۲) جھ ر ل ن خ: ڪيائي، ج: نڪيائي، ح: ڪيائي (۳) ج جھ ح ع ل ن:
 وير، ھي پڙھڻي ر ۽ وڃي آھي (۴) ج ۽ ر جي پڙھڻي، جھ ح ل ن: التناصر (۵) جھ ن: توڙي
 (۶) جھ: ھڪڙو.

جي مٿا هيڪاندا به چٿان، ماڻهن منجهاران،
 علمُ اُن جو نه ٿيو (۱)، ته پهرين ڪهڙو آه،
 تڏه ترڪو ان جو، وارث پيا (۲) نيندا.
 هيڪُ نه وارثُ پي سَندو، تن مٿن (۳) منجهاران،
 توڙي پي پُٽُ سڀي هئا (۴)، ڪِ وري پائڙ سڳا.
 ڪِ مؤمن مري ٻار (۵) ڇڏي، هيڪُ سندس، پيا پر جاءِ (۶)،
 جيڪو فرزندُ اُن جو، سو مورِ نه معلوما،
 ته تنه جو وارثُ ناهِ ڪو، اُنين ٻارنئان (۷)،
 نڪو وارثُ اُن جو، مڙئي (۸) آبنياءَ.
 پر جيڪو ڪافرُ اُن ۾، ڪافرنِ ويا (۹)،
 ته اُن ڪي حڪمُ اسلام جو، لکن ڪتابا.
 اليقينُ لا يزولُ بالشڪِ: اِن جو دليلا.
 آهي اصلُ انسان ۾، فقرُ اسلاما.

(۱) و: ٿئي (۲) و: ان (۳) و: مارن = ماڻهن (۴) چ ح ر ع ل ن: هئا هيڪاندا (۵) و: ٻار، پيا
 سڀ: پائڙ (۶) چ: پرڃا، جهه ع ل ن: پرڃا، ح: پرڃا، ر: پرڃا، (۷) ”و“ جي پڙهي، پيا
 سڀ: اهي پائڙ ناه (۸) ر: مرن، ع: موٽي (۹) جهه: ڪافرن منجهارا.

حُڪْمُ تَنه جو شڪُ سڀين، وڃي تان نه وڃان.

مانع وراثت جا، پنجنجي ٿيا پورا:

ڪُفر، قتل ۽ گولي، ويريپو (۱) شهر.

پنجون (۲) گڏجن موت جو، ڪ وراثت جت گڏبا:

جهون نبوت جاڻ تون، گذريو جنه ذڪر.

پنو بيان ترڪي جو، ضروري قدر،

جي اي پڙهي پروڙجي (۳) ته پيو پڻ پترو آه.

آساس الفرائض سنڌي جو، نالو نهر ڪجاه (۴).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (۵)

ترڪو پڙهي پروڙ تون، پر ٽرڪي ڪر نڪر.

لو آزلنا هذا القرآن علي جبل: اندر آڳي جلاء.

(۱) ح: وير پيو، ل ن: ويرپو (۲) و: پنجم (۳) و: چهر (۴) هتان کان وٺي وري "ق" شروع ٿيو (۵) ڪلمو فقط "و" ۾ ڏنل آهي.

تَقْشَعِرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ: وَبِهِ مَ
وَيْسَرًا (۱)،

إِنْ زَلْزَلَتِ السَّاعَةُ شَيْئًا عَظِيمًا: إِي سَاعَتَ يُجْ سَدَا،
فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ: كَدُو كَتُّ
قَلْبًا.

آهِي حَدِيثُن م، اِهڙي پَچارا (۲):

تَه مَوَتَ پُڄاڻان (۳) ماڻهوءَ (۴) ڪي (۵) پياري پُڄا (۶):

هِيڪَ (۷) ماڻهون پُڄن ماڻهن ڪي (۸) تَه ڪَ پُڻيان آه،

بيو (۹) مَلڪَ پُڄن مَلڪَن ڪي (۲) تَه ڪا سائس (۱۰) سوغاتا.

وَذَا طَالَعَ تَنْ جَا، جِي مَرَن مِسڪِينَا.

اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِي مِسڪِينًا وَاَمِتْنِي مِسڪِينًا (۱۱): اَگهين (۱۲)

اِي دُعَاءَ.

جَا پَنِي پَيَغَمْبَرَ رَبَّ جِي، ڪِي قَادِرَ قَبُولَا.

مَتَن هُئي گودڙي، لاڏاڻي ويهرا،

هينين گندي ٿولھ سڀن، ڪٿي جِي طرحا،

زِرھ ڳهي م قرض جِي، هُئي يهودين هٿان.

(۱) و: ويسارا (۲) ب م فقط هن کان وٺي باقي ٽڪرو آهي (۳) و: تَه مرثان پوءِ (۴) جه:

ميت (۵) ب جه: لي، و: جي (۶) ر: پڇندا (۷) فقط و م: هيڪ (۸) و: پاڻ م، جه: ڪي (۹)

و: سائن (۱۰) ج: اڳين (۱۱) ر م زياده واحشرني يوم القيامة من زمرة المساكين (۱۲) جه:

دوست.

دَعْوِي ڪَريين دوسَ جي (۱) جَنه اِهڙا اُهيڃاڻا؟

دوسُ نہ رکي دَمَڙِي، سُوَرِهَ سِينِ صَبَاحَ.

مَا اَدَخَرَ شَيْئًا لِّغَدٍ: پَرَتان (۲) پَرِينِ سَنَداءِ،

سَناسِي سِين سَنگُ ڪَري، مِڙِيين مَالُ مَتَاعُ؟

ڪَنهَ پَرِ وڻِي سَجڻِين (۳)، پوري تو پيرا (۴)؟

جانَ تو ڪايو ڪانڌَ (۵) ڏي، تان لالچَ لَبُ (۶) وِجاءِ،

فَقْرُ فَاقو اَڳڙِيُون، جوڳِيَن مَرڪُ، ماءِ!

اَجِيعُوا بَطُونَكُمْ وَ اَعْرُوا اَجْسَادَكُمْ تَرَوْا رَبَّكُمْ:

وِيراڳِيَن وَاڻا.

لَنُءِ لالچَ ڪِيَن لَڳِي، ڪَڇُ (۷) روهَ (۸) ڪِيَا؟

جانَ تو پَه پُورَبَ (۹) جو، تان وڻون سِي وَجاءِ.

نَجَا الْمُخَفَّفُونَ وَهَلَكَ الْمُثْقَلُونَ: هَرڙَن (۱۰) جو

هَنڌُ آه.

رِزقُ رَسائِنُ (۱۱) تَهَ تِي، جَنه سونو ڪنيو (۱۲) سَاهَ (۱۳).

(۱) و: سين (۲) سواءِ ر جي سڀ: پرتا (۳) جئن ب ڀر، ج ح ر ع ل ن: وڌوئي (۴) جه:

پوري تو پنيا، ڏ: دوئي، س: وڌاي (۵) ب س: ڪيچ (۶) جه: لوپ (۷) ب: ڪڇي، ج:

ڪڇي، جه: ڪڇو، ح ل و: ڪڇي، ڏ: ڪڇين، ر: ڪڇي، س: ڪڇي، ع: ڪڇي، ق:

ڪڇي، ن: ڪڇي (۸) ب: روح (۹) ب جه: پورپ (۱۰) و: هرڻ (۱۱) س و: رسائين (۱۲)

ب ج جه ح ڏ ر ع ل ن: ڪيو (۱۳) ”و“ جي پڙهڻي، پيا سڀ: آه.

مَا عِنْدُكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ (۱) بَاقٍ:

جو رهيو سو وهيو، جو وهيو سو آه (۲).
مَالِكٌ مَا قَدَمْتَ وَ مَالٌ وَارِثُكَ مَا خَلَفْتَ: چيو
رَسُولَ خُدا.

جيڪي رڪيوءَ (۳) نَفْسَ لاءِ، تَنَّهُ سِينِ ذَنْبٍ دِينْدَءِ.
هَذَا مَا كَنْزٌ تُمْ لَأَنْفُسِكُمْ: ذَنْبِيَنْدَرُ چَوْنْدَءِ.
الذِّهْمُ كَيُّ وَالذِّهْمَانِ كَيَّانٍ: بَرِ بَرِ گهڻيرا.
مَنْ كَانَ اللَّهُ كَانَ اللَّهُ لَهُ: اِيذَنَ آمَنُ آه.
إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ
وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ: بِيَهْشَتَ جَانِ بَهَاءِ،
وَسَارِعُوا إِلَيَّ مَغْفِرَةً مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ: سَتِينِ (۴)
ڪهڙي ساءِ.

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ: لَبُ مَنَائِنِ مَاءِ.
الْبُخْلُ أُمُّ الرِّذَائِلِ: عَالِمَ چَوْنِ تَا.
وَمَنْ يُوَقَّ شَحَّ نَفْسِهِ، فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: شَاهِدُ
قُرْآنَا.

(۱) هي آيت فقط جهڙو ۽ ڀر ڏنل آهي (۲) ب: جو وهيو سو رهيو، جو رهيو سو ناه (۳) س:
رڪين، و: رڪن (۴) ب: سته، س: سئين، پيا سڀ سواءِ ڏجي ستن.

کَلِمُو کَهُو سَجَ سَين، راتين (۱) مَنجِه صَبَاح.

تہ سِگھائي سَک (۲) ٿيو، کنگهي لَکِيُون لاه (۳).

اللهُ آهي هيڪڙو (۴) مُحَمَّدُ رَسُولُ اللهِ (ص).

مَنْ قَالَ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدُ رَسُولُ اللهِ،

دَخَلَ الْجَنَّةَ بِلاَ حِسَابٍ: كَهِيُو رَسُولا (۵).

لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدُ رَسُولُ اللهِ ﷺ

(۱) جھ: راتين، س: هر دم (۲) س: سڪي (۳) س و: لاءِ (۴) ر: هيڪڙو بر حق (۵) و: وڃن
سي ايمان سان ڪلمون چون مها.

سر ڪلياڻ

۱

اللهُ ڪارو اوجَرو (۱)، مُحَمَّدُ نُورُ نِباتُ (۲)،
 نُورُ صِفَاتِي سَوجَهِرو، ذَاتِ نِسْوَري (۳) رَاتِ،
 قَادِرَ قُدْرَتِ اِهْزِي، جِن (۴) دَرِيا وَاهِزَ واتِ،
 هَتَ نه آهي ڪِنهن جِي، ذَاتَرِ سَندي ذاتِ،
 هُمَاءُ هَميشه حَبَ (۵)، ۾ وَسِيءَ (۶) ڪانگُ ڪُجَاتِ (۷)،
 ذِينْهان مَگَن ذَاتِ (۸)، مَهَلِ مِزْوَئي رَاتِ،
 ڪَهِو تَوْبَه تَاتِ، وَهُون (۹) آڳِي (۱۰) پُتَ (۱۱) پوئيان

۲

اُونداهِي ۾ سَوجَهِرو، نَبِي نِشانِي،
 تارا يارَ رَسُولَ جا، سَچا صَمَدانِي،
 ماڻهن مَن مانِي، عاشقِ عِلْمِ ڪوڏيا.

۳

ڪارُون ڪِجُ قَريبَ سَين، ڪُهينَ بارَ ڪُڻيجُ،
 ڪَسبُ ڪِجُ مَعْدُومَ جو، اِسْمُ عَيْنُ پَسِيجُ،

(۱) ح: اوجَرو (۲) ج چ ح خ م ن: نِبات (۳) چ خ ل: نِسْوَري (۴) ح: جني، ن: جيئي
 (۵) ح ن: هب (۶) ح: وسِي، م: وسِيءَ (۷) هي ساري سَت ل ۾ ناھي (۸) هي فقرو ل ۾
 موجود ناھي (۹) ح ل: وَهُون (۱۰) ل: اڪيون (۱۱) ن: پُت.

ماٿئون مڙئي مٽ پسي، ضعيفن (۱) گرم ڪريج،
 مٿي دعوت حق جي، هنجن جيءَ هليج (۲)،
 نيزي ڪنا نينه جي (۳)، ڪنڌ م ڪڍائج،
 بخاري سريج (۴) سيوئي سهڪ (۵) ٿي.

۴

ڪُن في الدنْيا ڪانْڪَ غَريبٌ (۶) ڪُه نَه ڪَن ڪَرين (۷)،
 مَچُڻ مُرڪين لوڪَ سَين، پَري ڪين پَرين (۸).

۵

نَڪَمَن سَندي نَجھري، اَڪَمو ٿي اَچي (۹)،
 جان (۱۰) اُڪاسين (۱۱) اثبات ڪي، تان (۱۲) نفي رُوح رکيج،
 پهرين ڪنڌ (۱۳) ڪاٽيج، پُڄ (۱۴) پوءِ پريتڻو.

۶

سو مَرون، سوماري، سوئي پڳو جاءِ،
 اهو مارڻو اُنڪي، اهو ويٺو ڪاءِ (۱۵).

(۱) ج خ: ضعيفن (۲) ست جو پويون اڌ ”ح“ ۾ ناهي (۳) هن ست جو پهريون اڌ ”ح“ ۾ ناهي (۴) چ ن سٿيج، ج خ ل: بخاري سريج (۵) ج ح ن: سک (۶) اصل ۾: ڪن في الدنيا ڪانڪ غريب او عابر سبيل وعد نفسڪ من اصحاب القبور (۷) سڀني نسخن ۾: ڪه نه ڪرين ڪن (۸) اصل ۾: ڪين پري (۹) ح ن: اچيچ (۱۰) ح ل ن: جان (۱۱) ج خ ح م ل ن: عقاسي (۱۲) ح ل ن: تا، م: سا (۱۳) ج ح چ خ ل: ڪم (۱۴) ح ن: پڄيچ (بقية الحاشية صفحہ ۱۹۲)

سر يمن ڪلياڻ

۱

غَرَضُ آڏو غَيْرُ، آهي (۱) آڪَڙِين ڪِي،
پُٺو (۲) صُوفِيءَ سِيرُ، جِنهن غَرَضَ سَپِ گُوشي ڪِئا.

۲

ويهي (۳) تِيرَ وَسَاءِ، ساڻِيهي سَجَڻُ جا،
سِرَ سُرَ ڪَنڊِياءِ، مَرُئُ باسِ تہ ميرُ ٿِين.

۳

آجَرَءِ (۴) جِي جوڙَ، جَن سَري سِي سونُ ٿِئا،
عَقْلَ (۵) مَٿي اوريين، ڪَرَن (۶) سَنڊا ڪوڙَ،
وَحَدَتَ سَنڊِي وَوَڙَ، ڪوڙِين مَنجها ڪو ڪري.

۴

لَنُ تَنهين سِين لاءِ، جِنه لَنُ لَڳي لَعْلُ ٿِين،
پِي سِين لَنُ مَ لاءِ، مَتان ڪَسُ لَڳي ڪارو ٿِين.

(۱۵) هي بيت اصل ۾ ڪنهن قديم شاعر جو چيل آهي، جو خواجه محمد زمان صاحب لنواري جي ملفوظات ۽ فتح الفضل ۾ هن طرح آيل آهي: سوئي ماري سوئي مرون، سوئي ڀڳو جاءِ، اوهي مارئون ڪي، اهي ويٺو ڪاءِ. شيخ عبدالرحيم صاحب ان جي سمجهاڻي خواجه گل محمد صاحب کان هن طرح ٻڌي: ڦاڙهن جي قوم مان هڪ ماڻهو هو، جنهن ٻن ڦاڙهن تي نشان ڪيو، هڪڙو ڀڄي ويو، باقي هڪڙي کي تير لڳو، جنهن کي هن ڪهي ڪاڌو. تنهن تي شاعر هي بيت ڏنو. (۱) ح: آه (۲) ج ح: پنهنون (۳) م: ويٺو (۴) ح: اجرندي، خ ل م: اجردي (۵) ج چ خ ل ن: پيا عقل (۶) ج ل م: ڪر، ن: ڪڙ.

۵

مَحَبَتَ مُورِ مَ مَتَ، چَدَ مَ سِيرُ سَكُنُ جو،
وَتَتَ جِي وِئَنَ سِينِ، كَدَهِينَ قَلْبُ مَ كَتَ،
لَنُ جِي واتَ مَ لَتَ، لَنُ رِي حَيْفُ هُئَنَ ڪِي (۱).

۶

مَحَبَتَ جِنهَ جِي مَنَ مَ، آچِي ڪَري اوطاق،
چوڏسَ ڪَري چاڪَ، پَسَنَ ڪارَنَ پَرِينَ جِي.

۷

هَرَ هَرَ هُوَ پِئُو، رَنگُ فَاڇِي رُوحَ جو.
ڪِنهَ جِنهَ پاھِ پِئُو، تَنَ رَچِي رَنگُ سِيڪَنهَم (۲)

۸

هڪُ جو هُئي هَتُ ڪُئي، پِئُو جو جهلي گهاٽُ.
اُنَھينَ سُرڪِي ساءُ، اُهي ڄاڻن ٻه ڄڻا (۳).

۹

سُورُ جَنِينَ ڪِي سَرِئُو، سَرِي تَنَ صَحَتَ،
حَبِيٻاڻا هَتَ، جَانڪِيتانَ جَدَنَ ٿِي (۳).

۱۰

سُورَ مَ سَلَنُ سِڪُ، پِٽَرُ اورِ مَ پَرِينَ جا،
هَڏَ ڪَرِ ڪَلِ مِڪَ (۴). مَرُ مَنجھِيئي ماتُ ٿِي.

(۱) هي بيت فقط ”ح“ ۾ آهي، ۽ پڻ شاه جي رسالي جي ڪن نسخن ۾ آيل آهي (۲) م ن؛
سيڪهن، هي بيت ح ۾ ناهي (۳) هي ٻئي بيت شاه جي رسالي جي ڪن نسخن ۾ پڻ درج
آهن (۴) الله بخش: ج: ڪل مڪ، ابو الحسن ندارد: ڪل.

۱۰

هورن هنيون انهيون ڪئو، گنڌر چڌم گل (۱)،
 لپيئيءَ لاڳاپن جي، اٽڪايو امل،
 سبق پڙه سرير جو. جنه ۾ حرف نه هل،
 سڄي محض سُڪوت ۾، قلبن (۲) جو ڪهڙل،
 چرئن چالي چل، ڳڻتيءَ وارا ڳور ۾.

۱۱

گولن گاڏو سپرين، ڪوڏوئي (۳) ڪوفن،
 سي ڪن پرين پسن، جنڪ (۴) جنين ڪي جان (۵) جو.

۱۲

فرض گذارج رب جو، ڪنه سين ڪج م منڊي،
 جيڪي شرع ڪندي، سوئي مڃ مڻي اتي،
 هوڏ هلاڪ ڪندي، سوئي مڃ مڻي اتي.

۱۳

هي وٽ هٽ نه اڳري، بلندي بازار،
 دوسائيءَ دربار، انهيون سو پڻ سنهيون.

۱۴

دوسائيءَ دربار جا، ڦريا پسو (۶) ڦير،

(۱) خ م: گل (۲) ل: قلب (۳) م: ڪوئو پي، ن: ڪو ڏيو پي (۴) م ن: ذوق (۵) م ن:
 ذات (۶) ج: پسو، پيا سڀ: پسو.

جَن حُضوري هيرَ، كَرِي تَغِيرُون (۱) تن سين.

۱۵

الله وڏو ويرُ، پورو لوڪُ نه بجهڻو،
گرين پياري ڪيرُ، سَجَن چاڙهي سوريين.

۱۶

بي عقل سين بات ڪري، پنهنجو آبُ مَ هار،
سائس ميون عبد الرحيمُ چي، گڏجي ڪيم گذار،
جي نه سرڻي گڏ گذارڻ ري، ته . . . (۲)،
سائي سپرَ ڌار، جا ڪوڙين جا ڪان جهلي.

۱۷

بي عقل باتن سين، سڀُ تن ساريندو،
جي نه ماريندو، ته پڻُ ڏنيندو ڏيهن ڪي.

۱۸

چونڊي (۳) هوءِ نه چڪن، تون ڪُه (۴) ڪمنڊيائي
ڪيري ٿين،
لَعَنَتَ هوءِ لڳن (۵)، تون ڪُه (۴) رَحْمَتَ راضي نه
رهين.

۱۹

هنيڙا هندوءَ زالَ ڪان، هاريا هيٺ مَ ٿي،
پرت پيالو پي، ماڻ ڪري پوُ مڃ (۶).

(۱) م: تغيرون، ٻيا سڀ تغيرون (۲) سڀني نسخن ۾ ناغو آهي (۳) ل: چندي (۴) چ م ن:

ڪوه (۵) ج خ ل م لکن (۶) صائب:

صائباً در عشق بازي ڪم ززن هندو مباش
او براي زنده مي سازد تن خود زنده را.

۲۰

جان نہ حاصلُ حالُ، تان صُوفي جِمَ سَدَائِيہن،
کونہي تَنِينِ قالُ، وٿون جَنِ وِجائِيُون (۱).

۲۱

وٿون جَنِ وِجائِيُون، صُوفي سالِمَ سہي،
هاڻي تَنِينِ کي، ڏوري ڏوريان نہ لہان (۱).

۲۲

جَنِ سُجَاتو سُپرِين، پِرَتِ پِيتائُون،
لاٿون لڏيائُون، ساءِ چکيائُون سِڪَ جو (۲).

۲۳

سَندي دِلِ دَرِيَاہَ ۾، جان وِئاسُون پِيہي،
نَڪو آدَمَ نہ آدَمِي، نَڪِين آسہِين ٿِي،
وائِي ٿِي ويئي، تہ هيڪوئي هيڪَ ٿئو.

(۷) هي بيت فقط حافظ ابو الحسن ۽ حامد الله ۽ الله بخش وارن نسخن ۾ آهن، ۽ پڻ شاه جي رسالي ۾ اچي وڃن ٿا (۱) هي بيت فقط حافظ حامد الله واري نسخي ۾ آهي.

سُر رامکلي

۱

لا اِيْمَانَ لِمَنْ لَا مَحَبَّةَ لَهُ، مَحَبَّتَ گهوتَ گهرَن (۱)،
 اَلَا اِيْمَانُ بَيْنَ الْخَوْفِ وَالرَّجَاءِ، اِنهِيءَ پَرِ پُرَن،
 وچ ۾ خوف اُميد جِي، ساميَڙا سَهَرَن،
 پُختا پُورَبَ جا ٿيا، رِضا رَاهِ سَنَدَن،
 مَحَبَّتَ مِيٺُ گهرَن، ٿيا مُلاقي محبوب جا.

۲

جوڳي پَنهنجي جُوءِ وِيا، ٿا جُهڙَ جِنءِ نيٺَ جِهَمَن،
 سُوخَنَ ساميَڙَن جا، ٿا هنيَڙِي منجه هُرَن،
 سَڄو مَوْتُ مَگَن، آڌَ ڪُٺا آرامَ لاءِ (۲).

۳

مِنُو مَهڱِي لوڪُ، ڪَڙو مَگَن (۳) ڪاپڙِي،
 جَنِين ڏٺو دوسُ، سِي مُورانَ مَگَن ڪِي ڪِي.

(۱) هي سارو بيت مرحوم مولوي عبدالرحيم صاحب واري سنگي ڇاپي ۾ ڏنل آهي. ٻين نسخن ۾ فقط ”لا ايمان لمن لا محبة له“ آهي، سواءِ ڪنهن ما قبل يا مابعد جي ”گهوت“ گهرَن“ منهنجي قياسي پڙهڻي آهي، اصل ۾: گهوگهرَن (۲) هن بيت کان پوءِ هينين عربي عبارت آهي. سَفِينَةُ الطَّرِيقَةِ الْاَحْمَدِيَّةِ وَالْمَحْمَدِيَّةِ وَ سَفِينَةُ النِّجَاةِ وَصَلُ الرَّحْمِ وَ حَمَلُ الْكَلِّ وَ كَسْبُ الْمَعْدُومِ وَ قَرَيَ الضَّيْفِ اَنْ تُعَيِّنَ عَلَي نَوَائِبِ الْحَقِّ - جا اصل ۾ تمام غلط هئي، پر ان کي حتي المقدور درست ڪيو ويو آهي (۲) ج: مڱي.

۴

سَجِي سُوْر سَناسِيِين، كُتِي خوش ٿين،
اُگهَر ڪوڏيا ڪاڙِي، سَترُ ڪين سَهَن،
اُڻ ٿڻ اٿن نه انگَ جي، ”مَگريو“ چئي مَن،
اوسَرَ عيدُون ڪن، اُهي گُوندرِ گڏيا.

۵

فِڪرُ فَنّا جو تَهڙو، جَهڙو پاڻي ڪماندا،
جوڳي جاتَ وِيا (۱)، اڪيون ڏيئي اُڻ هُونَدَ مَر.

۶

قُوتَ ڪَڙايا ڪاڙِي، سَچَ چڪيائون ساءِ،
فَنّا ۽ فِراقَ جو، آيُنِ اُپَ (۲) اُهاڻَ (۳)،
مادِري (۴) تنه منجهان، تيا سَناسِي سَنرا.

۷

جوڳِيڙا جڳَ دِپَسَ ڪي، وِساري (۵) ويٺا،
پِرَتِ مَر پيٺا، تيلانَهَ طَعنا تن تَهي.

۸

جا عالَمَ ڪَهي اَنڌارِ، سا سامِينِ مِني ساهَ کان (۶)،
عالَمَ علَمِينِ پارِ، جوڳين ڪَمُ جَهَل (۷) سين (۸).

(۱) ن: و هئا (۲) ن: آب (۳) شاه لطيف: فنا ۽ فراق جو سامين چڪيو ساءِ (۴) سڀ نسخا:
ماري (۵) ج ن: ويساري (۶) ل: ڪي (۷) م: جهنگل (۸) هي بيت ج مَر هيٺ مٿي آهي.

جا جاڳائي جوڳين (۱)، سا ماڻهن مُصِيبَتَ،
سامين سُرُ صَحَتَ، جي پُورِيا پروڙين (۲).

۱۰

جان ڀانئين جوڳي ٿيان، پسان پرين کي،
ثابت ره شريعتَ ٿي، تن طَريقَتَ ڏي (۳).
آديسي اُن ري، ڪون رسي قابُولَ (۴) کي.

۱۱

شريعتَ شَهَرُ سَندون، رهن طَريقَتَ تَعلُقي،
تن اندر حقيقي اڳ ڀري، قُدوسي (۵) ٿيلون،
گلائُون (۶) ۽ غيبتُون، اي سينگارُ سَندون،
مٿي وهه (۷) ويلون، لکي (۸) لوڪَ نه سگهيا.

۱۲

جن دل لائي دل سڀين، سي سدائين سرها،
تهڙا تازي پُٺَ (۹) ٿي، تهڙا هيٺ هليا،
جي واڳونءِ وات ويا، ته پُٺَ هنجَ حبيبَ جي.

(۱) ج خ ل م ن: جاڳي جوڳ کي (۲) حامد الله واري نسخي موجب، ج خ ل م ن: پروڙين
جي، (۳) اصل ۾: ڏيڇ (۴) ج خ ل م ن: ڪابول (۵) ج: ان کي قدوسي (۶) ل ن: گلا (۷)
م: وهه (۸) ح ۾: لنگهي (۹) ج خ م: تازي پٺ.

مَزُو مَعْرِفَتَ جَو، جَدَّهين پيت پئو،
رَنگُ رَگَن جَهليو، جُسي جَشَن ڪئو،
ماڙو مولا (۱) گڏيو، ٿهري (۲) ٿانءِ ٿئو،
وڌو سڌ وئو (۳)، لٿي ڪرِه ڦُلوَبَ مان.

ڪرِه ڪوچُ ڪن ڪي (۴)، اِي تاڪُن (۵) سَندي ٿوڻ (۶)،
پيرين مِيرين مُومَنين (۷) نفعُ مَنجھان ٿوڻ (۸).

سَسئي سَرَتِي جَن سِين، تَنين پَنڌ پُچاءِ،
مُومَل رَتِي مِيندَرِي، لِيلان لُڊائِئا (۱۰)،
تَنءِ اَرَنگين (۱۱) اُداسا، اڏس (۱۲) اڏامن ڪاڙِي.

(۱) ن: مولي (۲) ن: تهڙي، م: ٿيڙي (۳) ح: سڌ او لڌوءَ (۴) ح موجب، ج چ خ ل م ن:
ڪٽڪي (۵) ج خ: تاڪن، چ خ ل ن: تاڪن، م: تانڪن (۶) ج: تنڙ، ج چ خ ل م ن: تور (۷)
ح: پڙهي پير، ج: پرهين پيرين پندنين، خ: پرهين پيرين پندن، ل: پرهين پيرين پند، ن م:
پرهين پير پند تهين. لنواريءَ واري فتح الفضل جي قلمي نسخي تي هيءَ عبارت آهي: من
ملفوظات المرشد المفخر الاجل الاعظم قدس سره: سمعت من فاضل شاه لکوي: ڪره ڪوچ
ڪت جي، تانڪن سندي تون. پيرين مِيرين مُومَنين، نفع مَنجھانُون، جنهن مان پڌرو آهي ته هي
بيت خواجه محمد زمان صاحب جو آهي. هي بيت سڀني نسخن ۾ تمام غلط لکيل آهي. (۸)
ج: ٺٺ، ل ن: نون (۹) اصل ۾: لڊاڙڻا (۱۰) م ن: پاڪارا (۱۱) ج: ارڪ، اڙنگين (۱۲) ن:
اڏس.

۱۶

رِندَ رَحْمَتَ رَسِيَا، عَجَبُ أَهْجَاثَانِ،
اَگڻُ آهِيڙِيَنِ جَا، وَنَهِيَا وَتَاڻَانِ،
خَاڪِي خُوءَ سَنديان، لکِي لوڪَ نه سگهيا.

۱۷

ڪِي نيڪَ، ڪِي بَدَ، هِي اِنِ بَنهي ڪَنان (۱) رَدَ،
ڪاپڙي اَنهَم (۲) قَد (۳)، وِجَن وَاحدَ سامهَان.

۱۸

سوئي سِسي ڏي، سوئي جهلي (۴) خُونَ ڪي،
وِيراڳين وَڏي (۵)، ٽَڪَر (۶) ٽِڪاڻو ڪِئو.

۱۹

پاڻُ وِجائڻُ پَرَ چَڏڻُ، اِي قَلندَرِي ڪولابُ،
گُلَ جِي بُوءَ گُلابُ، ڏيڪاريندو ڏيهَ ڪي.

۲۰

قَلندَرُ قالُ اندرِ (۷) ڪِئو، پَاهِرِ نه ٻولي،
حَقِيقَتَ هولي، لَآيائين لاهُوتَ مِ (۸).

۲۱

عِلْمَ اَصلي چارِ، پڙهي پڙهيو ڪيترو،

(۱) ح: ڪان (۲) ح م ن: انهن (۳) ح: ڪنڌ، ج ل: ڪڍ، ج آرڪ (۴) ج ح خ ل: جهلجي

(۵) ج ح خ ل: وڊي، ن: وڊي، ح جي پڙهي اختيار ڪئي وئي آهي (۶) ن: ٽڪر (۷) ل: اندر م

(۸) م ن: سين.

۲۶۶

ٻولي ٻڌڻ، دل پڇڻ، بدعتان بيزار،
سُرهو جنه سردار، ته چيلي چنڊا (۱) نه ٿئي.

۲۳

ناميدي آجڪو، جيجان جوگيڙن (۲)،
سناسي (۳) سمونڊ ۾، تنهي (۴) جنءَ ترن،
سدا سڪ وسن، تارڪي تدبير جا (۵).

۲۴

پيهي پس الله، نامرادي نجهري،
چئو ربي (۶) راه، مرادن مخفي ڪئو.

۲۵

سيئي طالب سڪ جا، پر سڪ نه سڃاڻن،
جي ساڳائي سورن جا، پائن سانگ سڪن،
سهڪ ساميڙن، جن سانگ وڃايا سڪ جا.

۲۶

ڪاچيلارا (۷) ڪاڙي، ديڪن سين ديكمار (۸)،
ڪڏهن ڪين گڏيام، اهڙيءَ موج ملڪ ۾.

(۱) اصل ۾: چڊا (۲) شاه: اوچڻ آديسين (۳) شاه: ساميڙا (۴) ج خ ل: تنبي (۵) شاه: طالب
اوئ تقدير تي. هي بيت شاه عبداللطيف جي ٻن بيتن کي مروڙي سروڙي ٺاهيو ويو آهي. (۶) ن:
رباني (۷) م ن: ڪاچيلاڻا، چ ل: ڪاچيلارا (۸) ديكمار.

اُونَدَه اُميدَن مِ، نامُرادي نُورُ،
سانگُ سِسيءَ جو سُورُ، وِڌِ تہ ويراڳي ٿين.

نَڪو جِنُ جِهانَ مِ، نَڪو باهرِ نانگُ،
نَڪو مِروَن جِهنگلِ مِ، نَڪو آهڪُ اڙانگُ (۱)،
چڏيو سِسيءَ سانگُ، تہ مُلڪُ مِڙوئي ماڪي ٿئو.

جاڻُ مُقابلِ ٿاڻُ (۲)، ڪَنه سِين ڪَرِن ڪِين ڪِي،
شاديءَ مِ شاکِرَ گهڻون، غَمِي بَ صَبَرِ ساڻُ،
نَڪو سُودُ نَ سُولُ ڪو، نَڪو ويڏُ وڌاڻُ (۳)،
جيڪي ڪَري مُون ڏَڻِي، سوئي ڄاڻنِ ڄاڻُ (۴)،
اهڙو جَن (۵) پَرياڻُ، تَن (۵) سِيرُ سِيوئي ڪيو.

انگُ سِپِيئي سَفَرا، جَڏهن لَکياڻون،
تڏهن ڪَنه هَتِ ڏِناڻون، قَلَمُ ڪابِينَن جو.

(۱) ن: اٿانگ (۲) اصل م: تراڻ (۳) خ ل م: وڌار (۴) ل: چارن جار، ن: چارن چار (۵) م

ن: جهن (۶) تنهن.

ڪَڻهَ جَنهَ ڪَيفَ ڪَڪُورِيا، جِنَ بَمُڙيا پُڻن،
 سَڄُنَ ڍاڻِي (۱) اُڻَ جِنَءِ، مَڇِي ماسُ نہ ڪَن،
 توڙي وَسَ چَرَن، تہ پُڻ رَتُ نہ رَتِي جِيَترو.

هَر دَمُ حَجُ پڙهن، ڪَعبو پَسَن نہ ڪاپڙي،
 سَبَقُ سو پاڙهين، جَنهَ ۾ حَرفُ هيڪڙو.

لوڪُ لهوارو لڏيو (۲)، اوڀرُ آديسين،
 سَڄُنَ سَنِيُون ڪَن، لوڪَ ليڪِي وِنگِيُون.

جِي گِڙو رڱائين اِي مُخْتَلَفُ (۳) ويسُ،
 اَلتو وِج (۴) عام سين، وِيرَ وِساري ويسُ،
 ڪهڙو ڪرپين ڪيسُ، جو پَرِيا پيهي آيا (۵).

ڪَڻين ماضي مَن ۾، ڪَڻين اِسْتِقْبَالُ،
 حَاصِلُ جنين حالُ، آ نہ جِيَندي اُنَ ري (۶).

(۱) ج خ ل م: ساڻي (۲) ن: هليو (۳) ج: مخفف، ابو: مخلف (۴) اصل ۾ وِج (۵) هي بيت فقط حافظ ابوالحسن ۽ الله بخش وارن نسخن ۾ آهي (۶) هي بيت شاهه لطيف جي هڪ بيت جون جزوي ڦير گهير بعد پويون ٻه سٽون آهن.

سوئي اوچڻُ انگڙين، سوئي ڪاڄُ سَندون،
 ڪُفرَ ۽ اسلامَ کان، پري پيرُ پيئون.
 تتي واهيرون، جتي راتِ نه ڏينهَ ڪو.

۳۷

جنين سڄي سِڪَ ڪڏهن چڱي چتَ سين،
 سڀي بنا بَسْمِلَ جا ٿيا، (”لا“ سين) لڻين لڪَ (۱)،
 تنِ بابوئنِ بيٺڪَ، اٺو پهرَ آلفَ ۾.

۳۸

جويسَ (۲) جيڏاهين، تنهَ ويڙ وڃي ڪونَ ڪو،
 ڪنڌيَ ڏنائين، سڀي ڪڙ (۳) ڪاهوڙين ٽڪيو.

(۱) سڀني نسخن ۾ هيءَ سٺ اڻپوري لکيل هئي ڏنگين ليکن وارا لفظ ميان عبدالرزاق سيتائيءَ جي اوڻ تي وڌا ويا آهن (۲) الله بخش، خ: جو ويس (۳) ۱: گر، ح: گهر، خ: گر- هي بيت رڳو ابو الحسن، الله بخش ۽ حامد الله وارن نسخن ۾ آهي.

سُر آسا

۱

پَسَن . کارڻ پانهجي، ٿي سَڃيائي آک (۱)،
اندرِ ٻاهرِ پانهجي، سوئنه سَڃيائي آک،
مَري جنهم (۲) مَک، پرين تنهين جي پاند مَ.

۲

نهاريندي نهين، اوڏاهين آندا ٿئا،
سَکي ڏنائون (۳) سين، مَجي موچارا ٿئا (۴).

۳

گَنهين (۵) ڳالهڙپين، پرين پنهنجا نه ٿئا،
جان جان مالُ نين (۶) ٿري تَڪا (۷) نه ڪئو.

۴

پُڄاڻا پرين هنيون ڪُڄاڙو ڪاءِ،
ڪلهي پايو ڪينرو (۸) ڳڻ (۹) پريان جا ڳاءِ.

۵

ڏَر (۱۰) ڏونگر ۽ ڏيه، وڃن وري وسائيا،

(۱) خ ل: سگ اک (۲) ح: جنه، م ن: جنه م (۳) م ن: لڏائون (۴) هن بيت کان پوءِ هي فارسي بيت ڏنل آهن: چون مستعد نظر نستي وصال مجوي، که جامر جمر نکند سود وقت بي بصري دل چه بود بحر بیکران - هر دو جهان چیست بود موج آن بندگی و سلطنت معلوم شد - زان دو پرده عاشقي مکتوم شد (۵) ج چ خ ل: کٽين، م: ڳٽين (۶) م: نئين (۷) ج: ٽڪاڻو (۸) م: ڪنجرو، خ ل: ڪينري (۹) ج: ڳر، خ ل: کر (۱۰) الله بخش: ڌڙه، ح ۽ ابو الحسن: ڌر.

مُون مَنجھارا ڪِيه، ڪِنه وَڌِي ٻارڻ نِڪري.

۶

اَتِڪَلِ اَڪَڙِين (۱)، وَجِي پِيئي لاکَ ٽِي،
ڪارو ڪِين پَسَن، لوڪُ مَڙوئي لاکيو.

۷

جي وَحَدَتَ مَنجھِ وٽا، جَنَتَ جاءِ تَن جِي (۲)،
ڏاهن ڪِي ڏور ڪيو، پورن پال ڪبا،
مُلا (۳) سڀ مَرندا، عَنقَا جِي اثبات سڀين.

۸

چَتُون وَحَدَتَ وَتَراهِ جو، چاڱلو چاڪرُ،
لَگيسَ لالچَ مَرُ، ڪوڻي ڪُڙمَ مَڪِ جو.

۹

وَتَتِ وَاحِدُ جانُ، آحَدُ پِه نالو اُن جو،
سَبَقُ اِن (۴) صِراطِ جو، ڪَهي ڪُلُ قُرآنُ،
جِت پَرِينءَ ناهِ پَرياڻ، تَتِهين (۵) گَڏيا (۶) دوزخي.

۱۰

شِيشِي صَافِي صَافِ سِين، وَتَتو وَرَنُ شَرَابَ،
ڪِي چُون شِيشو ناهِ شَرَابُ، ڪِي چُون شِيشو آه شَرَابُ.

(۱) اصل ۾: اڪڙين اٽڪل (۲) اصل ۾: جنت جاءِ تن جي، جي وحدت منجهه وٽا (۳) فقط مر:

ملحد (۴) ج خ ل: اي (۵) مر: تت هاڻي: ن: تنهائي (۶) مر: ن: گڏيا، ٻيا سڀ: گڏيائي.

گُذرُ اِنَ گِردابَ، کُوڙِيَن مَنجِهانَ کَنهَ (۱) کي،

۱۱

صُورَتَ لِيلاَ لاءِ، مَعنيَ کي مَحفوظُ کَري،
قُربانَ (۲) ٿي ڪاهِ، جَنهَ لاءِ (۳) لِيلاَ لَهَرِنَ (۴) ڏي.

۱۲

صُورَتَ سڄي ڄامَ، جَنينَ رَهِي رُوحَ ۾،
گُوندرَ تَن غلامَ، سَڪَ تَنينَ جا سِيڪَڙو.

۱۳

جو مُنهُ ڏٺو مُونَ، ڪو مُنهُ قَريبُ نَه مَنهنَ جو،
منجھ اِيهِن ۽ پُونَ، مُورانَ تان نَه مِياءِ سو.

۱۴

اَڪَ پَريانَ جِي اَڪَ ۾، پِيهِي ويئي اَڪَ،
ماڻهو (۵) اُهوئي پانئيانَ، پيا مَڙِيئي (۶) مَڪَ.

۱۵

اَڪَ پَريانَ جِي اَڪَ ۾، جَنينَ پاڻي اَڪَ،
سَڄَنَ گڏو تَن کي، پيا مَڙِيئي مَڪَ.

۱۶

مَگَرُ مَحَبَتَ پارِيو، خَلَتَ خَلِيلاَ،

(۱) م ن: ڪن (۲) چ: قرباني، ن: قربان، ج ح ل: قربا (۳) ن: جهلي (۴) م: لهر، قلمي

نسخا: لهرين (۵) ج خ ل: مارو (۶) چ: مڙائي.

نَفِي مِ نِمِرُودَ جِي، نَفِي نِمِرُودا.

۱۷

دوئي مَجي اڪيون، پاڻيون جان نه ڪجن،
سهي ڪنءَ پرين پسڻ، جَلُ ڪَجَلُ جن اڪين مِ (۱).

۱۸

دوئي مَجي اڪيون، جڏهن پاڻيائون،
تڏهن ڏنائون، پرين پاڻ اڪين سين.

۱۹

اڪِ اُبتِي وارِ، سُبَتِي (۲) سُوَرُ پِرائيو،
پي ڏنہ ڪيمَ نهارِ، سَجَنُ ريسارو گهڻون (۳)

۲۰

هيٺان ڏندَ مَجي مَري، مٿان مِهاڻي،
ڪَنن ڪَر پاڻي، ٿا آندا مَرَن اُج سَپين.

۲۱

پِرَت پَرُوڙن ڳالھ، سمجھڻ سِڪَ سَهي ڪَري،
ڪين سَچاڻي ڳالھ، جان جان چُڪو نه چَڪي.

۲۲

مَحَبَّتَ وَڌو مان، پِرَت پَرُوڙن ڏاڪڙو.

(۱) شاه ڪريم: پاڻيون جان نه ڪجن، روئي ڏوئي اڪڙيون، جر ڪجر جن اڪين مِ، سي
ڪي پرين پسڻ (۲) ج: سبتين (۳) شاه: اڪيون سيئي ڌار، جن سان پسڻ پرين ڪي، پئي
ڏانهن ڪيم نهار، گهڻو ريسارا سپرين.

سَندو سَگ سَلطَان، اچي تان آجي ٿيان.

۲۳

پرتِ پڌي (۱) ڳالهڙي، پرت پروڙي ڪير؟
جِنه سُجاتو اي سير، اِسْمُ اُن پروڙيو.

۳۴

جِتي (۲) پرت نه آه، تِتي (۳) طالعُ ناهڪو،
هُوئڻ سَين (۴) وئا، تَن مَبَارڪَ مَن مَر.

(۱) ج: پڌري، ن: پڌي (۲) اصل ۾: جت (۳) اصل ۾: تت (۴) ابوالحسن سي.

سُرُ بروو

۱

وَتِي ۾ وَهَ لَارَ، ڪَنهَ ڏَجَرِ وِڌِي ڏُڪَ ڪِي،
هوءَ جِي مِٺا يارَ، سِي چِيچِيائِي چوريا.

۲

اچن جِي اوطاقَ، مون ساريندي سڀرين،
مون جهڙي مشتاقَ، ڏسيو لاهي ڏکڙا.

۳

گڏيا آهن گڏ، سَجَنَ ساهَ پَساهَ سڀين،
ڪهڙا ڪَريپن سڏ، تن ههڙن هيڪانن ڪي.

۴

تهڙا مُنَهَ مُهاندِ (۱) تهڙا پُٺيرا پرين،
ڇا پاسي ڇا پاندِ، سيڪيڏاهين (۲) سامهان.

۵

چِٽا چوڏس (۳) چَنَدَ کان، اڃا جهڙا ڪيرَ،
سُرُها ڪٿوريان گهڻون، آڳرا کان عبيرَ،
ڳرا ڌرتي جهڙا، مِٺا کان ماڪِي ڪير (۴).

(۱) اصل ۾: مهاڙ (۲) ج سِيڪه ڏانهن (۳) ابو الحسن: جهڙا (۴) ابو: مٿا کان ماڪِيءَ ڪير.

ههٽا لهي وزير، هنيٽا اورج اُن سان.

٦

جي مون سنري سنرا، جي مون رُوندي رُون،

آءِ مَ هُٽان اُن ري، اوءِ مَ مُون ري هُون (١).

٧

جي مُون سنري نه سنرا، نه مون رُوندي رُون (١)،

آءِ مَ هُٽان اُن سپين، اوءِ مَ مُون سپين هُون (٢).

(١- ١) هي ٻئي ستون ل مان حذف ٿي ويون آهن (٢) هي بيت فقط ابوالحسن ۽ پير صاحب واري نسخي ۾ آهي.

سُر سسئي

۱

سَسُئِي جِي سَمجھ سِين، جان پروڙيم پاڻ،
 تان پُنهون مُون پِنڊِ هو، وِچان هُئَرُم پاڻ (۱)،
 وَتَحْنُ اقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ، مُون مِ مُون هِين (۲) ساڻ،
 وَفِي اَنْفُسِكُمْ اَقْلًا تَبْصِرُونَ، پنهنجو پَسَنديس پاڻ،
 وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ، هر جا توئي (۳) ساڻ،
 بَلْ اُهوئي آهيپين (۴)، ظاهر باطن جاڻ،
 اَيْنَمَا تُولُوا الْقَتَمَ وَجْهَ اللَّهِ (۵)، سمجھ تهنجيو (۶) شان،
 وِجِي جَنه گمان، سو سَسُئِي آهي سِيڪو.

۲

ڪونهي سو ڪوهيار، جو تو پوري پانيئو،
 وُجودُ ئِي وِٿڪار، ناهِ پرين پرڏيه مِ (۷).

(۱) هي سَت ”ل“ مِ ناهي (۲) نسخن مِ ”هين“ جو لفظ ناهي (۳) ج چ خ ل ن: تون تو، ح: تو، م: هو توهين (۴) ج: بلڪ اهوئي آهي (۵) نسخن مِ هي لفظ واڌو آهي: هر جا آهي حقو (۶) ن: تنهنجو (۷) شاه صاحب فرمايو آهي: ڪونهي ات ڪوهيار، جت تو پوري پانيئو: پنڌ نه ڪر پهڙ ڏي، وجودي وِٿڪار، ڌاريان پانچ ڌار، پچ پريان ڪر پاڻ تون. ٻي سَت کي وري هُنن دهرايو ويو آهي: وجود ئي وِٿڪار، وري پچ ويٺين کي.

۳

ڏٺو وَر وارو، مُون جڏي ڪي جيڏيون،
سرُٿم سُونهارو، ميوو ڪُل (۱) مُلڪ جو.

۴

زُلفَ ضَعْفُ (۲) ڪياس، ڪاڪُلَ قَرِين جِي،
پَسَنَ سِين پِياس، نامُرادي نِجَهري.

۵

پيرين پُري سِيڪا، ٿُون وِڻِي ڪُڻج وِڪ،
سَندي ساجَن سِڪ، پَنڌُ پاسي پَر نِبري.

۶

عَشِقَ اُگهاڙيس جيڏيون، پَتَرِ ٿي پِياس،
ههڙي تان نه هياس، پر سَتَرُ سِڪَ وِجائيو.

۷

مَهَرَ مَنجھارا ماءُ، اڪيون رويو (۳) رتُ ڪري،
لَاکَنُ لَطيفا، ڪُهي مَحْضُ ڪَنگاليون (۴).

۸

سوئي آندائون پاڻ سِين، جيڪي ڪيڻ نيندا،
گَرهيندي گوري سِين، سِيئي سِجَ ويندا،
هميشه (۵) هُوندا، نِياپا نيڻن سِين.

(۱) م: سڀ (۲) ن: ضعیف (۳) خ: رورڻو، ل: رپورڻو (۴) ج، ڪن ڳالهيون، ج خ ل:
ڪڪاليون (۵) هن ست کي ٻه دفعا دهرايو ويو آهي، رڳو، هميشه جي بدران ”الرحيم“ (ج:
رحيمي) ۽ ”رحمتي“ جا لفظ وڌا ويا آهن.

حُجَتَ چڙي هَلُ، مَنُ ماري مينُ ڪرِ،
انَهيَن پَرِ اَڪَمَلُ، دوسُ گڏيوءِ (۱) دادلو.

ويچاري ٿي وَتُ، گهارِ نماڻنِ (۲) نِجھري،
انَ پَرِ پوندوءِ (۳) آتُ (۴) دوساڻي دربار جو.

پرين ڏسڻ، پهي (۵) گڻڻ (۶)، ايُ تان ڏٺوئي (۷) ڏوهُ،
سا ڪٿي ڪندي ڪوهُ، هوتُ جنه (۸) جي هنج ۾.

منڪي پُچُ مَ ماءُ، ڳالهيون آرَتَ ڪُنيَ جيُون،
سَهسين (۹) سَچَ وٺا، سورجُ منجهن هيڪڙو (۱۰).

ڏينهن ڏٺي چڙ ڏيهُ، گرڪُ (۱۱) تہ خللُ نہ پئي (۱۲)،
وَهَمَ وساري ويهَ، بَندُ توڪل جو تَرهو (۱۳).

ڏونگر چوڻي سڀرين، آڏا سيل سڄن،
سهي ڪنءِ پرين پسن، نيرُ جنين کي ننگَ جو (۱۴).

(۱) چ ل م ن: گڏيوءِ (۲) چ م ن: نماڻي (۳) پوندئي (۴) م: انت (۵) م ن: پهو (۶) ج: ڪهنڻ، خ: گهنڻ، ل: گهنڻ (۷) چ: ڏٺوئي (۸) چ: جهمر (۹) م: سوسهسين، ن: سوين (۱۰) ل ن ۾ هي ست دهرائي وئي آهي ”ڪاهي ڪالهه وٺا، وڏم اٺن مينهڙا، ۽ ج چ خ ۾ ان کي بيت جي صورت ۾ آندو ويو آهي: ڪاهي ڪال وٺا، ڪڏه ايندم ڪاپڙي، ڪاهي ڪال وٺا اوڏم اٺن مينهڙا (۱۱) چ: ڪر: م ن: ڪسڪ (۱۲) چ: ٿئي (۱۳) هي بيت سر سنهڻي ۾ به اچي سگهي ٿو (۱۴) چ: ذوق جن کي ذات جو، ل م ن: جل ڪجل جنه اک ۾.

مَحَبَّتَ جِي مِيُونِ عَبْدِ الرَّحِيمِ چٻِي، جَرَّ لڳِي جِيائين،
 لڳِي وارو نه آهن، ڪوهيارو ڪيائين،
 هِي جَرَّ آسانِي، ڪ لڳِي لوڪ سِيڪَهِم (۱)؟

آيل بلوچن جا اُھجَ پنج آھين؛
 آئي اوچن انگڙين (۲)، بکي ماني ڏين،
 پاڙو ڊوهين نه پانهجو، سامَ سسي پائين،
 ڪاڻ نه ڪڍڻ (۳) سڪيا، پر ناتو نباھين،
 سُخن نه سڪائين، پاڻي وگهي (۴) پانهجو.

جيڪر ڪريان ڏانه، چُونڊُ لوڪُ چَري ٿئي،
 لوچيو پوچيو (۵) سُمهان، ڪُلهي پايو ٻانه (۶)،
 هِي مَنُ ڪريان ڪانه، جو هڻي هوتاڻي وٺا.

ڪڪوريو ڪوهيارُ، چَپرَ چنڊُون پيئِيون،
 وٺو سڀ وٺڪارُ، پَريو ٻول ٻَروچَ جو.

(۱) چ م ن؛ سِيڪَهِن (۲) ن؛ اگهڙين، چ؛ اکڻ (۳) چ؛ ڪار نه اڪرڻ (۴) م؛ وگهي، پيا
 سڀ وگهو (۵) لوچيون پوچيون، م؛ لوچيو پوچيو (۶) خ؛ باه (۷) هي ست ”چ“ ۾ ناهي.

۲۰

جنءِ تُو پريم (۱) تُون ڪرين، آءُ ٿي ڪريان اينءِ،
تہ نالو سندو نينہ، ڪانہ ڳنڍي ڪڏھين (۲).

۲۱

سڄڻ جيڏاھين، ڪا تيڏاھين ھٿ ڪڍي،
ھٿين مونھين، پيت پير، سران تيڏاھين،
مان ڪيڏاھين، ڪو ڏوريندي ڏس پوي!

۲۲

ھلڻ ويرم ھوءِ، شل (۳) ڪنہ جو ڪم پنيور ۾،
پنڌ اڳي، دل پوءِ، سور سٿاڻو سرتيون.

۲۳

پڙي! ٻانہ مَ لوڏ، چوري! آيپتين سين،
ھل مَ تن سين ھوڏ، جي ھليون ڪوھياري (۴) ڪوڏ پئي.

۲۴

سڳر سوئي ڄاڻ، جن پاڻھي مون پروڙڻو،
ھيس منجھ پاتار، پر پيءُ (۵) سڃاڻم پانهجو.

۲۵

لاڳاپا ھن لوڪ جا، جڏھن ڇڏيا جن،
تڏھن ڏٺو تن، ڏونگر وارو سپرين.

(۱) ن : پرين (۲) ن : وري وٺندي ڪانڪا، هي بيت شاه لطيف جي ھيٺين بيت تي ٻڌل آهي:
جيڪر ڪريان اينءِ، جيئن ڪمڻي ڪانہ ڪري - سندو نالو نينہ، وري وٺندي ڪانڪا (۳) ج
ج خ ل: شال (۴) ابو الحسن: جي ھلبو (۵) ن: پرين.

۲۶

پارانيا پرين جا، ڪَرَ ڳَل ڪُپيندا،
حُبُ هَرُ ڏيئي ڪاٽيون، هيَ هيَ ڪَرَ مَ هاءِ،
ڪنہ چيو تو پاءِ، پيرُ پريان جي پير ۾ (۱)۔

۲۷

لُونِي لاڳاپن، ننگَ نهوڙيس جيڏيون،
پاٿان وڌيس پَتَ تي، لاهي لاڳاپن،
ڪوڙن آسانين، مُونڪي ساٿان ڪاريو۔

۲۸

پيرُ پريان جو جيڏيون، چڏيندي جيڪا،
وِندُرُ جن واٽن تي (۲)، مِرُن ماري سا،
ڪيچ نہ پَهَتي ڪا، آريچاڻي اُنسَ ري۔

۲۹

مُنڪي پُچُ مَ ماءُ، ڳالهيون ڪُنِي آرَتَ جون،
نَگيون بُت گهران (۳) رُوح رهاڻي ڪن سين؟

۳۰

وَرُ ڏيہ ويندُ وسَري، ٿيندُ ڪيچ قرارُ،
اڪيون ٿينديون آنديون، سمهڻ ويندي سارَ،

(۱) هي بيت فقط ابوالحسن واري نسخي ۾ آهي (۲) ن : ۾، م : وندر جي واٽ ۾ (۳) ج خ ل
ن : ڪرات = گهران ته، متن واري پڙهڻي حافظ ابو الحسن واري نسخي تان ورتل آهي۔

ڪيو تَنِ قرأ، جَنِ وائي نہ واتِ ڪا (۱).

۳۱

ويسَرِ واندرِيُون (۲)، وديون جن هتن ۾،

سي ڪنءِ ٻانهڙيون، ڏيان ڪن ٻئن ڪي (۳).

۳۲

سُونَهَن ڪندي سَدَّ، ساڻي سَنئينءَ نہ هَلُٽا،

هِنِ نہ پڇيو هُنِ کان، تہ ڪِتَ لاهيندا (۴) لَڏَ،

اَنڌا انڌن گڏيا، پِيئي پريندا ڪَڏَ،

رِٿَ ۾ رَهَنڊَن (۵) مَڏَ، انهيَن پارين پَهِيڙا (۶).

۳۳

پَري ٿي پَنوهارَ (۷)، مُون ۾ ٿو مَچُ پَري،

سُئي سَوَرَتَنوار (۸)، مَتان چيلَن کان چيهون (۹) ٿيپن.

(۱) هي بيت فقط ابوالحسن، الله بخش، حافظ حامد ۽ جان محمد وارن نسخن ۾ موجود آهي.
(۲) ۱ خ : وندريون (۲) هي بيت فقط الله بخش ۽ ابوالحسن ۽ جان محمد وارن نسخن ۾ آهي
(۴) ج : لاهيندو (۵) ج : رهڻا (۶) هي بيت فقط جان محمد ۽ ابو الحسن وارن نسخن ۾ آهي،
۽ ڪنهن سگهڙ جو چيل ٿو پائجي (۷) ج : پهڙ، الله بخش : پهڙ (۸) ج : صورت وار (۹)

سُرُ سُهڻي

۱

اوڏو ٿي آلفَ ڪي، نِسَبَتَ نِهاريج،
مَنجھيون ڏنُ ڌاريج، جِتي (۱) ساهڙ سوجھرو.

۲

سُھڻي ساهُ پَرِيَن پَرِ، اوريَن پَرِ آندام،
مَن ۾ مِيھارنِ (۲) جي، قابو لڳيس ڪام،
پِيئي ساهڙ سام، ڏُگان چُٽي ڏَمَ جي.

۳

سِڪَ تَنھنجي سپرين، سَپو تارِ تران،
پَر اَنھين لڄ مران، جنِ آءُ ڪِڪي تون ڪُٽوريئي (۳).

۴

سَجَنُ جَنھين (۴) سات ۾، سو ڏسڻائي (۵) ڏور،
چَرَن جي چانگور (۶)، آءُ ٿي جڻان جيڏيون (۷).

(۱) م ن: جن ۾، ج: جتان (۲) ج خ ل: مھارن (۳) اصل ۾: ڪٽوري؛ شاھ فرمايو آھي.
سڪ تنھنجي سپرين، جئن تران تئن تار (۴) ج: جھم (۵) ح: ڏسڙائي (۶) الله بخش؛
چانگھور، ابوالحسن ۽ حامد الله؛ چاگور (۷) هي بيت فقط حافظ ابو الحسن، الله بخش ۽ جان
محمد وارن نسخن ۾ موجود آھي.

سُر مومل راڻو

۱

پروڙيم پريت (۱)، نرت پييم نينه جي،
راڻي اها ريت، جن (۲) ڪهي قريبن کي.

۲

ڪڏهن ايندم ڪاند، اوچتو ئي اديون.
پيت مٿانرا پاند، تيله ياريو داريان.

۳

وه وني جي هت ۾، جذائي جو جام،
پسڻ ڪارڻ پرينءَ جي، سوره ڪن سلام،
حميرن حرام، عاشق اچن اچيا.

۴

تون راڻو، آءُ مومل، وچان سگ وٺت جو،
ساء (۳) تنهنجي سپرين، گولي تيان گل ڦل،
تو بنا ڪرهل، ڪوڏي ڪم نه اچان (۴) هيڪڙيءَ.

۵

ڪڙو منو مهندرا، سڀو آءُ سڪياس،
منو ميڙائو تو پرين، ڪڙي جنه ڪاس،
رتي علم نه راس، نرمل تنهنجي نينهن ري.

(۱) ۾ : جڏهن نرت. (۲) م ن : جيئن (۳) ابو الحسن : سائي (۴) م ن : اچي

سُرُ ڪاموڏ

۱

مَرَجُ هِن مِهِيئنَ جو، اصلي حالُ عَدَمُ (۱)
سندو ڪَرَمَ قَدَمُ، لاڳو ڪينجهرَ ڪَنڌِيين.

۲

مَرَجُ منهنجي مَنَ جو، وڏو ويَسارو (۵)،
بَٽُ (۳) آباڻي ڏيهَ جو، گهري نه تارو (۴)،
دِرئو جنه يارو (۵)، سو مُورِ نه پسي (۶) مَڪرو (۷).

۳

مُونڪي مون پرين، ميرو ڏسي نه مَٿيو،
پرين پلائي پانهجي (۸)، ٿا عيبَ ڏسُو ڳڻ ڪن (۹)،
تون ڪنءَ سَنَدو تن، ديوانا در مَٿِيين.

۴

نه سا آهي ڪامڻي، نه سو نَرُ نالوس،
سائو وِرڪُ وٿاڻ مَ، وهسَنُ وِچُ ٿيوس (۱۰)،

(۱) ج خ م ل ن : آدم هيءَ پڙهي چ ۽ حامد الله واري نسخي جي آهي. هن بيت کان اڳ هيءَ عربي عبارت آهي : ڪل شيءٍ يرجع الي اصله = سڀڪا شيءِ پنهنجي اصل ڏي موٽي ٿي. (۲) ج : پسارو (۳) ح : پٽ : م : پٽ (۴) ج : پٽ پڄاڻي ڏينهن جو، ڪڙين تارو (۵) ج : يارو جنهن داريو (۶) م : پڇي. (۷) ا ج ح : مارڪو (۸) م : پلايون پهجيون (۹) ج : ڪڻڪن (۱۰) هيءَ سٽ ل ۾ ناهي.

نہ آهس آن اندر ۾، ماءُ پيءُ مُنڌ نہ ڪو،
 لالچ نہ آهس لقمين، ڪا تون ڪاڇُ سندوس،
 ستَ بڻ (۱) سُونهي (۲) ڪامڻي، قلبُ ڪيهرِ جهوس.

۵

پيڙي (۳) جي بهڻور (۴)، مُنهنجو چتُ چريو ڪيو،
 انهن بوءِ عطور (۵)، سهسين سوري چاڙهيا.

سُر ڪيڌارو

۱ -

ڪون ڏٺو سون ڪڏهين، سورهُ سياڻو،
 گهورون ڏئي گهڻ ۾، گهمي جينءَ گهاڻو،
 پاڻهي ٿا ڄاڻو، تہ سوپَ صرفي نہ ٿي.

۲

پاسو پت نہ ڪوڙيان، ويرَ وٺندي سينءَ،
 ناحقُ ڪسن ڪينءَ، فرزندِ بيبي فاطمہ (۶).

(۱) هي پڙهي حامد الله واري نسخي جي آهي - چ ست پڻ، ج خ م ل ن : ست پن (۲) م :
 سونهي. (۳) ح : بيبي (۴) م : جيئن پهڪار (۵) ج ج ح خ ل : آتوار. (۶) اصل ۾ : فاطما

شیرَ شهادتِ رسیا، ماتَمُ مِسکینن،
 سُرهُو اَهلُ سِجَنَ (۱) جو، اجهي (۲) اميرن،
 یوسفَ جَان نَه (۳) پسَن، تان بَندي پيراڳي ٿيا.

شیرَ شهادتِ رسیا، ماتَمُ مَرْدُودَن،
 هِوِءَ ٿا وِصالَن (۴) وِهُسَن، هِنِ مَوْتِ پِسي ماتم کيو.

کَرِبلَا ۾ کُوجُ ٿيو، لائُون لَهَن شيرَ،
 پَر جَنَ (۵) ڏيئي پيرَ، گهوٽَ گَٽي (۶) گهر آيا.

سُر سارنگ

اُترِ (۷) وِجُ چَمکي، ڏکڻِ ٿيو اُها،
 هِنِئَرُو مُون باغُ ٿيو، جُهوپي مَنجِه نہ ماءِ،
 ساقي سُرڪَ پيارِ، عَقْلُ مُون (۸) آهڪو (۹) ٿيو.

(۱) چ: سچن؛ خ: سچن (۲) ج اچي، چ: اجو (۳) م ن، جينء (۴) ۾ م ن: وصال (۵) چ: پڙجنج (۶) ج چ خ ل: گهڙي (۷) چ: انوا (۸) م ن: مونکي (۹) م ن: اهڪ

سُرُ رِبْ

۱

سُورَ مَ سَلَنُ سِڪُ، پَتَرِ اورِ مَ پَرِينِ جا،
هَڏَ ڪَرِ گُلُ مِڪُ، مَرُ مَنجِهِينِ ماتُ ٿِي (۱).

۲

سَوِيہِنِ (۲) موتي سِپَ ۾، ڪُچِي ڪِينَ مَها،
ڪُڪَرُ اَنو بُوندِ (۳) ۾، سارو لوڪُ گُواہُ (۴).

سُرُ ڏَهَرُ

ڪوِ پِيرِيہِنِ بَنِ بُورُ (۵)، ڀُٽِي پاڱا (۶)، نہ چَرِي،
سائي ڀُٽِي سُورُ، رڪيو آهي روجَهَرِي (۷).

(۱) هي بيت فقط الله بخش ۽ ابوالحسن وارن نسخن ۾ آهي. (۲) ل : سوئي (۳) ج ، ڦونڊ، ج : پوڊ (۴) ج خ ل : ڪهاڙ، ج : ڪاء. گنج ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي (سر ڪارايل):

سِپَ موتي پِٽ ۾، ڪُچِي ڪِينَ مَها،
ڪُڪَرُ اَنو ڪُڪَرُ ۾، گهر گهر ڪري گواہ.

(۵) ن : پيرين (۶) م ن : ڇاگا : ابو الحسن : بني هانڪا، ج خ : بني باڪا (۷) بمبئي ڇاپي ۾ شاهه صاحب ڏانهن هيٺيان ٻه بيت منسوب آهن:

۱- ڪوِ پيريون بن بور، ڦريو ڦاڪان نہ چري،
سائي ڀُٽِي سُور، جڏهن تڏهن رج جو.

۲- متي آهين روجَهَرِي، چڻي اتي ويڙه،
ماريڙو تو پير، چاڙهيو وتي سينگري.

سُر ڪاپائي

آدي رات اُٿي ڪري، پيرڻُ پيريو جن،
ڪاپو سَندو تَن، اَنَ توريوئي اگهيو.

سُر پرياتي

جانَ وِجايو تانُ (۱)، ڪيرتِ راهَ ڪَمُ ڪيو (۲):
انَ دَرِ ايندڙي (۳) مڱڻا (۴)، پاڻَ مَ ڪڇج ساڻ،
روجهائي راجانُ (۵)، آهي آبوجهن جو.

سُر ڪارائِلُ

۱

هَنجُ نه هيئي ذاتِ، جو چُلڙَ ۾ چُهنبَ هڻي،
پاڻوڙي (۶)، پير ڌري (۷)، لَنئي سِباحي لات،
پڪي پنهنجي واتِ، مَناريو موتي چڻي (۸).

۲

قوڙائي فِراقَ جو، قدرُ ڪُونجڙين.

(۱) ل ن : تران، ابو الحسن، تراڻ (۲) ج ح ل ن : گم ڪيو. (۳) ابو الحسن : ايندي (۴) م :
مڱريا (۵) ابو الحسن : روحاني ربحان (۶) م : پاڻوئي (۷) ابو الحسن : هڻي (۸) ن : چري

ٻڌو پڻ مائڙين (۱)، پُٽ جنين ڀرڏيه ويا.

۳

ڪوڙن ڪانيرن، سرهو سر لڄائيو (۲).
آڏي آڏي ڏيو، ڏٺا دانهون ڪن،
رڻو رو (۳) وڃن، ان هيڻائي هنجڙا.

سر ڏناسري

۱

اُتران ٿي عيد، ڏکڻ ڏنو چنڊ،
جڙيو پڙيو (۴) چنڊ، گجبي ٿو گرهوڙ ۾.

۲

تير ڪرڙي اپ ۾، مُند م پاڻي وڃ،
يول مڙئي پڇ، آيو گر گرهوڙ ۾ (۵).

۳

مينهون مگري شاه جيون، مثل پونر ڀرن،

(۱) م ن : مائرن (۲) هي بيت فقط ابوالحسن ۽ الله بخش ۽ جان محمد وارن نسخن ۾ آهي.
بمبئي واري شاه جي رسالي ۾ هي بيت هن طرح آهي:

سرهو سر وڄائو، ڪوڙن ڪانيرن،

رنا رو وڃن، ڪنهن هيڻائي، ڪان هنجڙا.

(۳) في المتون ”روح“ (۴) م ن : ڦڙيو (۵) هي بيت ل ۾ ناهي.

ڏينهاڻي ٿيون ڏين، فيض ۾ فتح پور ڪي.

۴

گوهرَ گل محمد جا، دليءَ دما،
اللهم صل علي محمد، آيا ااما.

۵

ميان موٽي آءِ، بگها (۲) باباڻن جا (۳).
سي پانديڙا پرتاءِ، جي لڙيا لُئواري سامهان.

۶

تونهارِي ٿي تڳان، نات نه لپان هوند،
منه ڪاريون مون ڪٿيون (۴)، تنهنجي منه محمود،
وتيس مان وجود، نات ڪين سڃاڻي ڪين ڪو (۶).

ابيات متفرقه

۱

جي تون عشقُ آڻين، ته ڪينهي حراما،
موتوا قبل ان تموتوا، علامت عشقا،

(۱) هي بيت فقط ج ۽ ابوالحسن ۽ حامد الله وارن نسخن ۾ آهي. (۲) ج خ ل ن : بکا (۳) ج،
بکا باباڻ پار جا، م : پکا باباڻن جا. (۴) ج موجب. هي لفظ ج خ ل ن ۾ ناهي. (۵) م،
ڪين ري ڪو.

اچي آَبُ حَلالُ ٿيو، مَطَهَرُ (۱) مردودا،
 نَهَرُ نِگَڻو (۲) نُوَرُ ٿئو، سَالِڪَ سَچارا،
 عَقْلَ ڪَهي عِشَقَ سِينِ، هُوا هَزارا،
 وَثَّتِ وَڻجارا، سُرَتِ پِڻا سَهيڪَڙو.

۲

اَڪَ وَڻَ جِي ڦُلَڙِي، مِوا بِيَدَ وَڻِنِ،
 جِنه پَڙِي ۾ نه پِڻا، سو ساڻو ڪِنَ وَڻِنِ.

۳

پاڳُون پَتَن سَنديون، ڪُلَ ڦُلَ گُجراتا،
 آبا آدِيسِيَن جا، واحِدَ وِجايَا،
 گِڙو گوڏڙين جا، خالِقَ خُوارُ ڪِيا،
 پِيئون ٿلڪَن تَوپِيون، ٿِيا مُلا (۳) مردودا،
 مَڪو مَدِينو مُشڪَ سِينِ، پَرِينءَ پُر ڪِيا (۴)،
 واحِدَ وَڌوئي ڪِئو، عِزُّ عَرَفَاتا (۵)،

(۱) ابو الحسن : مظهر (۲) ابو الحسن : نهر لکڻو (۳) م : ملحد (۴) هيءُ م جي پڙهڻي آهي،
 ٻيا نسخا : ناه ملڪ ناه مدينو، نڪو عرفانا (۵) هي ستون رڳو م ۾ آهن. پنجينءَ ست کان
 پوءِ ٻين نسخن ۾ پوئين ست هن ريت آهي : آهر (اثر) آس اها، مهدي ٿيندس ملڪ جو. وري
 پوئين اڌ کي هن طرح ڏهرايو ويو آهي: ”سيف ستيندس ڪل تي“.

مَهْدِي اِيندو مُلڪَ مَ، ٿيندو هُلُ هُڳاءُ،
 سَتِي (سِيئي) سَيْفَ سِين، ڪُهِنْدو ڪُفَّارَ،
 دَعوي دو رنگن جي، ويندي مُلڪ وِچان،
 ٿيندو صافُ صَفَا، مُلڪُ تنه معمر سين.

۴

آيو وقتُ اِمامَ جو، پَتَرِ سُونَهِي (۱) سِڪَ (۲).
 مَاسَمِعَنَّا بَهَذَا، اَنڌا (۳) منجه اَٽڪَ،
 مُنڊِي مَٽِي تڪَ، پَسو پِيئي پاڳَ مَ.

اين ڪلام شهيد سونهارو مرحوم مغفور

ميون عبدالرحيم گرهوڙي

نوع اول (۴)

۱. تڪُ ڏنگڙي هلي، ڪڙا پاسن جا (۵) جهلي.

(۱) ل : سنجي (۲) خ : سنڪ (۳) ل : اڏا ، ج : خ : اڏا (۴) هي عنوان نقرچ واري نسخي ۾ آهي، ابو الحسن : فرموده گرهوڙي قدس سره، ق : راند ٻارن جي - نول اول - ڪلام مخدوم صاحب : نصرپور وارو نسخو : هيءَ راند چيل فقير عبدالرحيم جي (۵) هي پڙهڻي ”ج“ تان ورتي وئي آهي، ج خ ق ل ن يءِ ابو الحسن : پاسڻي.

۲. راڻي راڻي رڄي (۱)، آبو پاڻن (۲) ري آچي.

۳. ڪافر ڪفر کان اڪار، ڪارو گڏه توڻي اجار.

۴. ملون بهشت ڏي هلاء، چئون پاڙهي پروجهاء.

۵. ملون ڪينءَ بهشتين آچي، ڪوئي سير سون

سين نچي؟

۶. ٻه پهياجيون پر چاء، ٿلهو مهرلو (۳) گهڙاء،

وڌو ڪوهڙو ڪڏاء.

۷. مال ڪهڙو ڀلو؟ هيئون هورنڻان نلو.

۸. رزق ڪنه پر آچي، جنء مينهڙو وسڻي.

۹. ماسي مانڙي پچاء، امان ڪڙي وچاء، آبا

مهڙي (۴) آڏاء.

۱۰. حاجون سي ڪجن، جياڻين ڪاڇڙا

سجھن (۵).

۱۱. ڳالهڙيون تينء ڪجن، جينء مڇڙيون ڪاڇن (۶).

۱۲. ڳرو چيلڙا پڙهء، ڪڪڙ ٻچڙا چڙهء.

۱۳. چيلڙا ڪينء رڄن، جنء پولڙا نچن.

(۱) ق ن : راء سين رڄي (۲) ج : اباڻي ، ق : پاڻن، ابوالحسن ۽ ل : بان، ن : باڻن، (۳) ق :

مهڙو (۴) ق : چٽڙي (۵) ابو الحسن : سرن (۶) ج ۽ ابوالحسن : ڪاڻجن

۱۴. ڪوئو سڀ (۱) ڀڄ سين نهڻي (۲)، ڪنھ (۳) پر پر

۾ پھڻي.

۱۵. اُنداھي ۾ سو جھرو نيشاني نبي، تارا يار رسول

جا سڳي ڪڇ قوي.

۱۶. جن پايا تن چڙايا، جن نه پايا تن ڍول وڇايا (۴).

۱۷. سو عاشق سو معشوق، سو طالب سو مطلوب (۴).

فرموده حضرت مخدوم گروھڙي قدس سره (۵).

نوع ديگر

۱. ھيڪڙو الله، ھيڪڙو ڳالھاءِ.

۲. وڌو درُ الله جو، ونهيو الله.

۳. سڌا وسڻي الله، مينه ته منڏن وسڻا.

۴. نالو الله جو نماڻو.

۵. وڌي ڪاند الله جي، ڪانڊيرو بادشاه، نالائق

نوازي، ڀڳي سڄي ڪري.

۶. جيڪي ڪري سو خُدا.

(۱) ابو ل : سڀ، ج : خ : سڀ، (۲) ق : ڪوئو ڀڄ سين تهڻي (۳) ل ۽ ابو : ڪهڙي (۴) بيتن مان ورتل (۵) ل تان ورتل، ابو : ايفافرموده، ڪلام حضرت ممدوح قدس الله سره.

۷. ڏيڻُ اُنهيَ جو ڪم، بَندو ڪُڄاڙو ڏيندو، بَندو

سِگهو ئي وِرچي.

۸. بَندو جائي گَندو، پاڻ پاڪُ، بَندو جهاڪُ.

۹. توڙي (۱) آگلا اوڏُ، تہ پڻ لا ڪي ڄامَ جا.

۱۰. گولي آگنِ وَسِ.

۱۱. چڱائي ڪجي، ڪنہ جي نہ وِجائجي.

۱۲. سُکرانو سَندسِ دَرِ، وڏا ٿورا الله جا.

فصل دويم در علم معلوملي (۲)

۱. بُچڙي جو پَندُ بُچڙو.

۲. جنہ جي واٽ نہ وِججي، تَنہ جو پَندُ نہ پُچجي.

۳. سِڪو پاڻ ڪي : آيلِ پاڻ ڪي، جِجلِ پاڻ ڪي.

۴. ڪَرنڊُ پَسندُ، ڏيندُ لَهَندُ.

۵. پيش ڪنہ ڪي نہ وِججي.

۶. لکيو پَري، پَر نہ ٿَري.

(۱) ابو الحسن ن: توڙي (۲) ن: محاصولي، ابوالحسن : ايضاً

۷. سڀڪو پانهجي ڪَرمَ جي چڻي ٿو لوڙي.

۸. ڪنہ جو ڏوہ ڪونهي، جيڪي ڪري سو

الله (۱).

۹. مَري جَوَابُ ڏِبو.

۱۰. ڪو ڪنہجو نہ بندو.

۱۱. حقُ ٿيندو، حقُ وڪيلُ حقُ ڪندو.

۱۲. سڀڪو پانهجو وڙ ٿو ڳالهائي.

۱۳. نِيَتَ وَالْمُرَادَ.

۱۴. ڪين ڪائجي، ڪين اوبارِ جي.

۱۵. جي سَجَنُ سَجائي پانه ڏي، تہ سَجائي نہ

ڳهجي (۲).

(۱) هن کان پوءِ نسخن ۾ هيءَ فارسي چوڻي آيل آهي: هرچم ڪند خدا ڪند، بنده ضعيف چم ڪند.

(۲) هن کان پوءِ ڪتاب جي پڄاڻي لاءِ ن ۾ هن طرح ڪئي وئي آهي: ل: تمت تمام شد سنڌي فرموده مخدوم گرهوڙي قدس الله سره، ن: تمام شد ڪتاب سنڌي فرموده مولانا مرحوم مغفور مڙي عبدالرحيم گرهوڙي شهيد سونهارو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

مُلْكِي سِنْدِي (۱)

سَارَهَ كَرِ سُبْحَانَ جِي، جو (۲) اَوَّلِ عَطَائِي،
جوڙي جوڙ سِيڪا، جنه آگي اُپائي،
اَرْضَ سَمَا جِي وِچ ۾، جنه (۳) بازي بنائي،
هَڙدَه (۴) هزار رَنگَ تنه، خَالِقَ خَلْقِيائي،
پَسِي پاڻ قَرِيبُ تُو، صَاحِبُ سَيَّائِي.
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ : آيَتَ اِي آئي،
پيدا ڪيائين اِن ڪي، لاءِ ڪيرتِ ڪَمائي.
عَقْلُ بَهِيو اِنْسَانَ ڪي، ويتر بي وائي،
هُوشُ گُوشُ اَڪِيُون، ڄاڻڻِ ڳالهائي.
وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ : اِشَارَتَ اِيءِ آئي.

(۱) ج : سنڌي ملن واري، ڏ : علم ري، عمل مولانا محمد شريف، غ : هي، سنڌي ملن واري
تصنيف فقير صاحب ميان عبدالرحيم عليه الرحمه والفران، ل ن : سنڌي ملڪي اول - (نوٽ)
هي، سنڌي ب ق م نسخن ۾ ناھي (۲) فقط جھ ۾ ر ۾ (۳) فقط جھ ۾ (۴) ۱ : هجد.

پڙهي علمُ اللهُ جو، پڙ ٿيا ڀائي.
 ڪي ڪهڙا، ڪي ڪهڙا، ڪي پڻ ڪهڙائي،
 قَدْ عَلِمَ كُلُّ اناسٍ مَشْرَبُهُمْ : موليٰ فرمائي.
 پَر جِيهوَ مُحَمَّدٌ مُصْطَفِي (ص)، نڪي تهڙائي.
 مَنجِهَان حُبِّ خَلْقِيو، خاصو خُدايي.
 لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْاَفْلَاقَ : وَرَنَه وَاڌائي.
 اُمّتَ سَيِّ آخِرَ جِي، پُٺِي تَنه لائي،
 انءِ (۱) پڻ ڪنن لکيو، تَه خَلَقْتَ سَيَّاي.
 آگهي ڏنيسِ اهڙي، واحدَ وڌائي،
 واقفُ ٿيو اسرارَ جو، ٿي صاحبُ صفائي،
 معراجُ ٿيو مُحَمَّد ڪي، لٿي جُڏائي.
 جُجِيُون ڪيائُون ڳالهيُون، خَبَرَ نَه ڪَنه ڪائي.
 جيڪا ڪَرڻَ جهڙي، واحدَ ڪي وائي.

آچي ڄامَ اُمّتَ کي، سا سڀڪا سڻائي،
 مٺي مٺن جي حق ۾، چڱن چڱائي.
 اُٻينا اُن قولَ تي، اصحابَ سچائي.
 حياتيَ سينَ حبيبَ ڏي، آندي وحيَ وادائي.
 سو ڪلامُ ڪريمَ جو، سڀَ پَر سَهائي (۱).
 جيڪا حديثَ رسولَ جي، اوڻ پڻ اُهڙيائي.
 وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى، سچي سچائي.
 پڙهيا پَروجهنَ تہ کي، عامَ نہ ڪَل ڪائي،
 ٻيا سڀي پَسَن اڪيہن ڪاغذَ ڪارائي.
 جھڙي جاهلَ کي چوَن، مڃي تہڙيائي،
 ڪري ڪينَ ڪَمَاقَہ، ٻولي ٻهريائي (۲)
 هلي (۳) انہم (۴) ڳالہ تي، ٻڌي (۵) جھڙيائي،

(۱) جھ : صحياڻي (۲) ڏ : ٻياڻي (۳) ڏ : هلن (۴) جھ ح ڏ ن : انہين (۵) ڏ : ٻڌن

سَنَيْنِ چُونِسِ جِي وَنِگِي، تَه كَرِي اُهڙيائي (۱).
 پَلَاءِ پاپُ پڙهينِ كِي، اِنِ كِي آجائي.
 مَن تَبَعِ عَالَمًا لَقِي اللّٰهَ سَالِمًا، ڪِتابنِ (۲) وائي،
 اِنْمَا اِثْمُهُ عَلَيَّ مَنِ افْتَرَاهُ : اَحْمَدَ (ص) اتيائي،
 اِنْمَا يَخْشَى اللّٰهَ مَنِ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ : دُئي فرمائي.
 گهڙي خَلَقَ خُدا جِي، مُلَنِ مُنْجھائي.
 مُلَنِ (۳) چئجي تَنِ كِي، جِي واتِ پڙهنِ وائي (۴).
 اَنَدَرِ نَه آهِنِ اَكِيُونِ، سَمُجھُ نَه سِيائي،
 سوريَا وَجَنِ وِرسِيَا (۵)، چڏيو سڻائي،
 مَذْهَبُ تَارِيوِ مُحَمَّدِي، وَتَنِ پِي وائي،
 پُرچاءُ نَه آهِنِ (۶) پاڻِ مَ، هڏِ نَه هِيڪڙائي،
 هِيڪڙا چُونِ هِيڪڙي، پُئِنِ پِيائي،

(۱) جهه : تهڙيائي (۲) جهه ح ع ل : ڪا تن (۳) چ ر ن : ملون، ح : ملئون، ع : ملئن (۴)
 جهه د : ملون چئجي تنه کي، جو وات پڙهي وائي (۴) جهه : ور سئو (۶) پرچا ناهن.

اِنَ الَّذِيْنَ اُخْتَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ : اهڙن
 حق آئي،
 سڄي ڪن نه سڀڪا، رڪن رياڻي،
 ويڪڻمون ما انزلنا من البينات، عادت اهڙياڻي،
 پڙهي چون نه پڌري، معني مڙائي،
 وتخفون كثيراً من الناس (۱)، اي پر اڻائي،
 جيڪا پوئين (۲) دل ۾، سڻائين سائي،
 افرات من اتخذ الله هواه : ههڙا هوائي،
 چي مصلحت آهي ان ۾، اڳينئان ٿي آئي.
 اٽڪل اي انڌن جي، سنوت نه سڻائي،
 عقل احمد وترو، جنه سڀڪا سڻائي،
 يحرفون الكلم عن مواضعه : آگي اٿياڻي،
 صاحب جا صريح چئي، سا ڪن ڦيرائي،

(۱) ”من الناس“ جا لفظ قرآن مجيد ۾ ٺاهن : (۲) جهه : پڻ، ڏ: اهڙي (۳) جهه : پوين.

هي (۱) كَجَنَ تَا دِينَ كِي، كَنَ نَه پَتَرَاڻِي،
 گهڻو گهري ٿي ماءُ کان، ٻارَن کي دائي!
 کان ٻڌي (۲) سُونَ ڪڏهين، ڪا اهڙي آڻاڻي،
 جوڙ ڪيائون پانهجي، موران توڙاڻي (۳)،
 اِقْرَءُ وَا الْقُرْآنَ وَاتَّبِعُوا مَا فِيهِ: نَبِيَّ فَرْمَائِي.
 نَه اَبِينَا اِنَ قَوْلَ تَہِي، ڪي اوڳن اڳراڻي،
 حَدِيثُونِ چُونِ پانهجيون، هٿان هَوَائِي،
 كَنَ مَنسُوخُ اَڳين کي، ڪري ڪمائي،
 مَنشَا مُوجِبِ پانهجي، نَه دِينَ وَدَنَ (۴) لائي.
 ڪڍي تَن ڪِتَابَ ڪيا، وَدَا عَرَبِي وائي،
 فَهَ تَن مِ فَاَرْسِي، هَيِّنَ هَلَائِي،
 رَدُّ دَنائُون تَنه ڪي، جا نَبِيَّ فَرْمَائِي:

(۱) جه : جي (۲) جه : ٻڌي (۳) جه : ٿورائي (۴) ڏ : ڀلي.

مَن بَلَغَهُ عَنِّي حَدِيثٌ ثُمَّ رَدَّهُ
 فَأَنَا خَصْمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ : كَامِلَ كَهَيَّائِي.
 لَا تَكْتُبُوا عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ : حَدِيثَ إِهَائِي (١) :
 تَهْ كِيمَ لِكُو كِينِ بِيُو، تَارَانِ مُصْحَفَ مِزَائِي (٢).
 جَائِي بُجْهِي نَهْ إِنْ سَانِ، دُورَنگَنِ دِلِ لَائِي.
 گَالِهْ سَيِّكَنَهْ پَانَهْجِي، وَتِرِي وَدَائِي.
 مِثَّاسِي نَامُوسَ كِي، نَهْ دِينِ يَلِي لَائِي.
 فَأُخْتَلَفُوا بَغِيَاءَ بَيْنَهُمْ : آگِي أُتِيَّائِي،
 تَنْ صَرَفُ كِي تَحْرِيرَ مِ، عُمَرِ آجَائِي،
 بِنَا طَاعَتَ تَڙِي جِي، هِنِ وَهِي وَجَائِي،
 نَنِدَا وَذَا نُسَخَا، تَنْ لِكِي لِكِيَّائِي :
 چِي هِي سَيَّ آهِي قُرْآنَ مِ، كِي آسَانِ پَتَرَائِي.

(١) جَه : وَلِينِ اِي وَائِي (٢) هِنِ سَتَ كَانِ وَئِي وَبِنْدِي ٨٩ تَائِينِ جَهْ مِ نَاهِي.

يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ

هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ : كُنْ اهْزِي اِثَائِي.

بَپُ نَه پِيُن دِينِ جَو (۱)، نَه رَاقِمَ (۲) رَهِيَايِي،

نَكِينِ مِنْهُ مُصْحَفَ ڏِي، نَه حَدِيثَ هَلِيَايِي،

يَجْعَلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَهُمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ: مَتِ نَه

اَنڌَن اِيِي،

نَاتَ اَگِيُونِ پَوِيُونِ بَگَالِيُونِ، مِنْجَه مُصْحَفَ مِزَايِي،

جَمِيعُ الْعِلْمِ فِي الْقُرْآنِ، وَلِيْنِ وَايِي،

سَيُو عِلْمُ قُرْآنِ مِ، چِي پَرُوجَهَن (۳) پَرِهِيَايِي،

تَفْسِيرُ تَهَم (۴) جَو ايترو، جَنَه كَنڌِي نَه كَايِي.

جِيڪِين رَبُّ رَسُولَ (ص) سَان، وِيُو بُجْهَو بَگَالِهَائِي،

كُنْ پَرُوڙِي پَتَرِي، كُنْ عَقْلِ نَه اِيِي،

كُنْ كِي چِيِي زَبَانِ سَان، سَرُورَ سَمُجْهَائِي.

(۱) چ ڌ : ب پ نه پوين ڌڻي جو (۲) ا : اِثَاقِم، ح ع ل : نَراڪِم، ڌ : نَه رَاقِم (۳) ڌ :

پَرُوڙَن (۴) ا چ ح ڌ ر : تَنه، ن : تَهِيَن.

جِيڪي پڙهيا جِت هُئا، تَن ٿي لڪائي (۱)،
 پَر ڪي عالم هُئا حَق جا : ڪَن رڪي رِيائي،
 وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنهُ بِدِينَارِ
 فَلَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ : مَوَلِي قَرْمَائِي،
 دِل ۾ هِين هِيڪڙي، ٻاهر پِيائي،
 يَقُولُونَ يَا فَوَا هِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ، هِيِين (۲) تَن
 هائي.
 آجُ پُڻ اِهڙا پڌرا، سَو ٿيا سامائي (۳)،
 هِنَ زَمَاني ظاهري، ڪَن گهڻان گهڻائي.
 سَيَاتِي زَمَانٌ عَلَي أُمَّتِي، عُلَمَاءُ هُم شَرُّ مَنْ
 تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ : پِيغَمْبَر قَرْمَائِي.
 طَالِبَ آهِيَن حَق جا، ڪي پڙهيا پُورائي،
 وَأَكْثَرُ هُمُ الْفَاسِقُونَ : مَتَان يُلِيَن پائي (۴).

(۱) جهه : لڪيائي. (۲) اڏر : هي هي ، هي تن لاءِ آئي. (۳) جهه : سمائي (۴) جهه : پلن
 پورائي،

انَ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَا كُلُونَ أَمْوَالَ

النَّاسِ

بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ : كَنِ كِجِ اِي

وائي.

الْعَالِمُ عَلِي بَابِ الْأَغْنِيَاءِ اهُونُ مِنَ الذُّبَابِ

عَلِي الْعُذْرَةُ : سَمَجِهَج سِيَاي.

عَالِمَ جِي آلهَ جَا، تَنِ پَرِ كِهڙيائي؟

جِنءِ دوسَ نَه ڏينِ دُنيا کي، وَحَدَتَ جِي وائي،

پَتَرِ پُونِ نَه ڪڏهَم (۱) ڳوڙها ڳوڙهاڻي (۲).

ڪينَ ڪَنهَم (۳) سان ڪڏهَم، چِنَا (۴) چُليائي،

وَ اِذَا مَرُّوْا بِاللَّغَوِ مَرُّوْا كِرَامًا : حِلْمِي حَيَاي (۵).

أَصْلُ أَهِي أَنْ كِي، مَنجِه هِنينِ هِيڪڙائي،

رَاتو ڏينَه شُغَلِ مَ، وَجُهَلَن وِينائي،

هَلَن قُرْآنَ حَدِيثَ تِي، أَهِي أَصْلَاي (۶)،

(۱) ۱ جه ح ڏ ن : ڪڏهين (۲) م ڏ جي پڙهڻي، ن : ڳورا ڳورائي، ٻيا سڀ : ڳورا ڳورائي.

(۲) ۱ جه ڏ ن : ڪنهن - (۴) ۱ : چلنا (۵) جه : حلم ۽ حياي - (۶) جه : اصليائي.

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ، وَلَا تَتَّبِعُوا

مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ: وَاحِدٍ وَثِيَّائِي

جيڪي پڇن تن کي، ماڻهون مسئلا ئي،

پڌائين به پرڪا، پڙهي پڌرائي،

لکي جا قرآن حديث ۾، تن لک نه لکائي.

بلغوا عني ولو آية، ان ته هليائي،

سڃي ڪيائون سڀڪا، جيڪا عقل ۾ آئي.

ڪي بي راضي تنه ۾، ڪي راضي رهيا ئي،

لَا تُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُم: ڇي ڪر هوم

سڀڪائي.

پر جيڪي صاحب حق جا، تن کي وڻيا ئي،

ڪامي پيا اڱار ٿيا، ائين ڌاران ئي،

ته ڪو ڪيائون پڌري، سڃي سڀائي؟

قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ: ائين وس نه ڪائي،

اُوندا اهل الله سان، وَثِيَا نَه وائي،
 بُوچي لَکَڙي اُن کي، سَيَڪا سَئائي،
 دِل ۾ دُشَمَنِي ڪَري (۱)، پَتَرِ پِيائي (۲)،
 جِيڪا پُورِيَن تَه ۾، نَه وَسُون (۳) وَسِرِيائي (۴)،
 گِلَا غِيبتَ خَلَقَ کان، تَن چوريو چَوائي،
 بُهَتانُ رَکندا اِهڙو (۵) پَهِي پاڻائي،
 اُهي (۶) وَجَن قُريو دِين کان، ڪَري جاڙائي (۷)،
 چاڙهوس (۸) مَنصُورَ جان، سُوري سِگهائي (۹)،
 مُرادَ مولاينَ ڏي، آڻَن اِهياڻي (۱۰)،
 پَر آخِرِ فَتَحَ عاشِقِين، جِي حَقَ تِي (۱۱) هَليائي،

(۱) ڏ: ڪريو (۲) ڏ: پيائي (۳) جه: وسان (۴) ا ج: ويسرائي، ح ر ع ل: ويسريائي.
 (۵) ا: بهتان ڪندا اهڙا (۶) ا: ته هي (۷) ڏ: هي جي قريو دين کان، ڪري ڄاڻائي. (۸)
 چاڙوس، جه: چاڙياءَ، ح چاڙهو سون، ع: چارءُ وسو، ل: چارهوسو، ن: چاڙهيون سون.
 (۹) جه: سگهيائي (۱۰) ا ڏ ع: اهڙيائي، ج ح ر ل: اهائي (۱۱) ج ع ل: حقي.

اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ : بِيَا سِبِّ فَنَائِي.
 هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ : قَادِرَ كَهَيَّائِي.
 نَاحِقُ وَيَنْدُو نَاسُ تِي، عَدْلُ اُيَيْكَائِي (۱).

—

اَگِي جِي اَجَا كِيَا، چُتَا ڪَانَ ڏوهَن.
 پَرَ جڏهن ڪِيو هن جڳَ مان، هَلَنُ حَبِيبنَ،
 وَحِي وَرِي نَه آئيو، پُڄاڻا پَرِينِ،
 نَڪو صَحيفو رَسِيو، پِيو ڏانه پَنَ.
 آيو وَلِينِ ڏِي، وَحِي ڪِينَ چَوَنِ،
 آهي عِلْمُ لَدُنِي، اِلَهَامِي اُنهنَ،
 پيو مڙوئي اڳيون، پڙهيا پَرُو جَهَنِ،
 هَلَنِ قُرآنَ حَدِيثَ تِي، پِيُون ڏيئي پَنِ.
 ڄاڻُ (۲) گهرجي تَن ڪِي، جيڪي پُرسَ پڙهنِ،

(۱) اچ ڌ ر ع : ايڪ آئي، (۲) ان : ڄاڻڻ.

پڙهي پروڙي تنه ڪي، نافع نفع وٺن،
 عاقل ٿين علم سان، سڀڪي سڃاڻن؛
 هون هيڪڙي دين تي، هيڪڙائي هلن،
 اندر سَهائو ٿئي، اوجرُ ڪي اکين،
 ظاهرُ باطنُ تن ڪي، ڏنو ڏيه ڏٺين،
 رازُ پروڙي رب جو، عادل عدل ڪن،
 اُهڪي سُهڪي (۱) جي آچي، ته پريان ڏانه پسن؛
 صاحب صفا جا ٿئا، اهڙي آچارن،
 ههڙو حاصل جن ڪي، وڏا طالع تن،
 العالمُ من عقل عن الله: بالا بخت سندن.
 پرهِي پرحالُ تن جو، جي پڙهي نه پروجهن،
 لا يونينه نسهورو (۲)، اڪرن سان (۳) اوڳن،
 ڪين پڇيائون پريتو، محبت رڪي من،

(۱) جهو : اوکي سوکي - (۲) چ ل کان سواءِ ٻيا سڀ : نسورو. (۳) جهه : سين

آهي ٿَلَبَ نہ تَن کي، سَندي سَپيرين،
 نہ ڪو وَهْمُ وَصَال جو، اَندرِ رُوح رکن،
 نڪا خواهشَ بَهشتَ جي، تَن ۾ آهي تَن،
 دَپُ نڪو دوزخَ جو، پَسو (۱) پاڻ (۲)، پَرهين.
 صَحِي ثَوَابَ عَذَابَ جو، ڏيندا ڏسُ پين،
 هنيون ڏنائون حِرصَ ڏي (۳)، مَيا ڪاڻ مَرَن،
 راتو ڏينهان رِزقَ لاءِ، مَنجھ ڦُلوبَ ڪَرهن،
 فرمودو فُرْقَانَ جو، ڪين ڪيائون ڪَن:
 وَنَهِيَ النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاوٰی:
 جَنُ تا (۴) سَچا ڪين سُنن،
 گهڻو ڏوھ پَرهين تي، جي تا پَروجهن،
 پَرُوڙي پُٺَ ڏيڻ، تا ڪُلي عيبُ لَڪَن،
 سَٿي سَمجھي عِلْمَ کي، ڪڏيو ڪَمَ ڪَن،

(۱) اچ ڏن : پيو - (۲) : ڏانه (۳) جهه : لاءِ (۴) ۱ : ڪر

داخِلُ دُنْيا كارِ مِ، وَظِيفَا پَرَهَن،
 شِيخَ مَشائِخَ پاڻَ ڪَهي، تا جَها ڪِيو جاتِن،
 آزارينَ خَلقَ ڪَهي، ظالِمَ ضَعيفَن،
 نَاحقُ ڪَندا قوتَ لاءِ، ماريو مِسڪِينَن،
 هَڻي حَقُ هِيڪَرَن جو، ڏيندا ڪَهي پُئَن،
 ماريندي ماڻهنَ ڪي، ترسُ نَه اچي تَن،
 وَڪَرُ وهائي اهڙو (۱)، هِتان تا هَلَن،
 ۽ پُڻ قاضي تينَ قضا ڪَڻي، عهديدارِ آڙين،
 شرعَ نَبيرينَ تَن جي، جِيڪي پُرسَ پِچَن،
 ڳجهو پَڌرو تَن کان، لوچيو لوپُ (۲) وَڻَن،
 دَعوا سَچي تَن جي، توڙي ڪُوڙي ڪَن،
 لَڪي ڏيندا اِسْتَعْفَتائُون (۳)، جوڙي جَوابَن.

رِشَوَتَ جَهْلُنْ دِينِ مِ، رُخَنو رَنگُ (۱) وَجَهَن،
 پُئِي كَمَنُ پَانِهَجِي (۲)، وِيندو سِرُ سَجِنِ.
 دائِمُ دِينُ نَبِي جَو، سِينِ (۳) قِيَامَ كَهَنِ.
 چَڏِيائُون قُرآنَ کِي، جو مَذَهَبُ مُحَمَّدِينِ،
 وَالْقُرآنُ اَمَامِي : ڪوڙهيا ڪَن نَه ڪَن،
 خَتَمَ پڙهيو تنه جا، وَلِهَآ تَا وَڪِڻِ،
 تِيَلَاهَ مُصْحَفَ تَرِيَا، رِزقَ لاءِ رُکَنِ،
 ڪِيو ڪتابَ ڪَچَن مِ، پُڻ اِيَا بَڪَ مَرَنِ.
 وَمَنْ اَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَاَنْ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا: سَئِي
 مَرُ سَمُجَهَن
 جَن هُوندو هَلُ حَقُ تِي، مَذَهَبُ مُحَمَّدَ ڪَن،
 تَه لَنگِهِي ڏِيَه ڏُڪَن جَو، سَگها سَڪِ تِينِ.

(۱) چ ڌ ر ع : رڪ (۲) ۱ پرتڻا گهمڻ پاڻ کي، چ : پوئي گمن پاڻ کي، خ : پوءِ ٿي گمن
 پاڻ کي ڌ : پوئين ڪم نه پاڻ مِ، ر : پوئي گمن پلڻ کي، ع : پوئي گمن پاڻ کي، ل : پوئي
 مڪن پاڻ کي، ن : پوئي گهمڻ پانهنجي - ڏنل پڙهڻي جهه جي آهي - (۳) جهه : سين.

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ : ايتڙي مان مڙن.
 وَاحِدُ جَنِّ سَانِ وَثِيو، ڪيڙي ڪمي تن،
 پَرَ هِي هِي ڇڏيو حق ڪي، پُٺِي حرصَ پَوَن.
 حَقُّ ڇڏيائون هَتَ سَان، مَانِي ڪينءَ مڙن؟
 ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ: دَمَرِي دينُ دِينِ.
 يَشْتَرُونَ بَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا : سو دا سُوري دينِ
 ڏين

يَشْتَرُونَ بَايَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا : سودا سُوري تن.
 اَتَن زورُ ظُهورَ تهي، لاءِ نَامُوسَ مَرَنِ.
 هَئِي هِيڪڙي دينَ مان، چرڪُون ڪيُون چورَن (۱)،
 فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا: مَرُ پڙهي پَرُوجَهَنِ.
 وَاتَّ وَجَايُو أَصْلِي، تَا گُتَا گَسَ پُڇَنِ.
 خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ خَطًّا، وَقَالَ : هَذَا سَبِيلُ اللَّهِ
 فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ : ٻوڙا مَرُ بَدَنِ.
 ڪَنِينِ وائون چارَ چيُون، ڪي ڪي خَمَسَ چَوَن:

(۱) جئن، چ جهه ع م، ٻيا سڀ، چرڪون ڪيون چورن.

هِيڪَڙِي وَنَٽِي هِيڪَڙِي، پِيُون سَپَ پَنَن،
 جَنَ کي سُهڪِي (۱) جا لڳِي، ٿِي طَالِبَ ٿِيَا تَنَ.
 اِيهِمَ (۲) ٿِي طَرَفَ (۳) ٿِيَا، نَتَ هُئا هِيڪَڙِي وَرَنَ (۴).
 نَڪِي چَارِ قُرآنَ مَ، نَڪِي لَڪِيوَ حَدِيثَنَ.
 هَلڪَ مَنَ ڪَانَ قَبْلَهُمَ اِنَّمَا بِاخْتِلَا فِهِمَ عَلَيَّ اَنْبِيَاءَ هَمَ،
 مَنجِهَ حَدِيثَ لَڪَنَ

حَيَاتِي مَنجِهَ (۵) حَبِيبَ جِي، نَڪِي صَحِي سُجَنَ.
 عِلْمُ اڳِيُون پوڻِيُون، مَعْلُومُ مَحْبُوبَنَ.
 ۽ جِي ٿِيُون هِيُون، تَهَ چِيُو اڳِيَن اصْحَابَنَ.
 پَرَ بَعْدَ حَلِيفَنَ جِي ڪِيِي، اِيَ پَرَ اَبُوجَهَنَ.
 نَالو عَالِمَ تَنَ جُو، اَنَدَرِ عِلْمَ نَهَ تَنَ.
 شَرُّ الْاُمُورِ مُحَدَّثَا تَهَا: چِيُو پاڻَ پَرِيَنَ.

(۱) چ : سوکي (۲) ا : اينئن، چ : اي ” جه ن : ايهين : ح : اهين ڏ : اينئن، ر ع : اهم (۳)
 چ جه ح ڏ ر ع ن : طرف طرف (۴) چ جه ح : وڻ، ڏ ع ل : ون (۵) ا جه ڏ : م.

جَنءَ ڪو ٿو چاڻهي مالڪي، ڪي شافعي ڏانه ڏسن،
 ڪي حنبلي ڏي هليا، ڪي حنفي ڏانه هڪن.
 نالا وٺن جن جا، تنين ڪين چين،
 هوءَ نه نينس پاڻ سين، پاڻه ڏاند چڙهن.
 مذهبُ جنه محبوبُ جو، تنه جو ڪين ڪهن.
 نالو نبي ڪريم جو، ولها ڪين وٺن،
 نالي وٺي جنه جي، لکيا ڏوه لهن.
 هتِ مُنصفُ ڪجي ملن ڪي، ته ڪثر ني ڪهڙن
 جي آڇُ چائيندا جن جا سي صباح پڻ سندن.
 يومَ ندعو ڪُلَّ اناسِ بامهم : جي جنين سڀي تن،
 هوندا سڀ حشر ۾، گهڻين (۱) ڳولائو (۲) تن
 نهاريندا نڪڙي (۳) ور ڏيو وسيلن،
 ههڙي (۴) هنڌ هجوم ۾، ڪنه وڏي پاڳ مڙن.

(۱) ا ر : گري، چ، ڳري، جه ن : ڪري، ڏ: ندارد : ع : ڪر : ل : گر (۲) ن : ڳولائون.
 (۳) جه ح ن : نڪري، ر : نيڻ ڪي. (۴) جه : هڪڙي، ا : هومڙي.

شڪُ نه آهي اِن ڳالهه کي، پوءِ (۱) تا هت هٿن،
 پر هٿي آهين اهڙا، جن مُورهم (۲) ڪين مڙن،
 جي (۳) ڪنه چڙهن ڳالهه تي، وارا ڪين ورن،
 هڏ نه لهن هوڏ تان، چاڙهي جنه چڙهن،
 قومُ لدي: قرآن ۾، آهي اهڃُ سندن،
 ڪنه کان ٿرن ڪين ڪين، جهڙو ست سرن،
 نڪين پير فقير ۾، نه منجهه اهل بيت آڙن،
 لا ير قبون في مؤمن الا ولا ذمة: اهڙائي آهن (۴).
 نڪين اهڙا اولياءَ، جي ڪرامتون ڪن،
 ڪيو ڏيکارين تن کي، ته پڻ نه وسهن.
 ورسيا ولايت ڪي، استدرآج چون،

(۱) چ جهه ر: جن، پوءِ (۲) جهه: موره: ا ح ڏ ن، مورهن (۳) جهه، جنه - (۴) ا ج ڏ ر ع

ل ن: آهين.

بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ: اِنھم وات وچن،
 پاڻان پڇين ڪا نڪا : پي (۱) منظور نہ ڪن،
 النَّاسُ اَعْدَاءُ مَا جَهِلُوهُ: اھڙا اھڙا اھج سندن.
 جھڙا خالي پاڻ سين، پي ڪي تي ڪي تنءَ جائن،
 اَيْنَمَا يُوَجِّهْ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ: اوندو ڏيہ آندن.
 (قصو شمس تبريز جو)

هاڻي قصو هي سڻهو (۲)، هنيين سان ڪنن،
 جنءَ ڪي شمس تبريز ڪماحقه (۳)، مدد سان ملن،
 شڪُ لاتائين شاه جو، جو پئس ڏانه پڙهن،
 تنه ڪري ڪرامتون ظاهري، ڇڏايا کان چين (۴)،
 وڏو مان ملن جو، ٿا چغدن (۵) منجه چون،
 ڦريا تنه فقير کان، منجه ڏهاڪي ڏينهن،

(۱) اچ جه ح ڏن : پي جي (۲) چ جه ن : سڻو (۳) ح ع ل ن : ڪما هڪو (۴) ا: چين
 (۵) ل: چغتن.

نڪين بهادرِ جنگِ جا، نڪا حُڪومتَ (۱) ڪن،
 ڪري اِهمالُ قرآنِ جو، ورايو ويرين،
 ڪارڻ لهن گناهه جي، تڪيو تعزيرن،
 ڪل لهرائي تنه جي، دسي دلگيرن،
 اصلِ آجا اولياءَ ڪيا، ڏوهان (۲) ڏيه ڏٺين،
 آلا ان اولياءَ الله لا خوفَ عليهم ولا هم يحزنون،
 ڪون ڪيائون ڪڏهين، توڙي ڪوڙي ڪن،
 هن جي ڪوڙي سوڙي جهڙي، پڙهيا پروجهن،
 يبدلُ الله سيئا تهم حسنات، ايڏا طالع تن،
 آگي جي آجا ڪيا، چٽا ڪان ڏوهن،
 اعملوا ماشئتم فقد غفرت لکم : جهڙا (۳) بدرين،
 اندر بدرُ ان ڪي، ٻاهر جنءِ بين.

(۱) جهه : ڪرامت (۲) جهه : ڏٺا، ڏ : ڏوهنڻا (۳) جهه : جهڙو.

۱) حال جنين جو ھڙو، ڪھڙا طعنا تن؟
 ۲) مٿن (۲) مٿان تن سان، محبت مٿن نه من (۳)،
 پھس پڇائي تن کي، ڪاٽين (۴) سان ڪھن.
 اٿن خير خلق سان، نه سان ولايت وارن.
 سبب تنه جو پڌرو، مر سارا لوڪ سٿن؛
 ملا سڃا ۽ سڪڻا، هو ڪرامتون ڪن،
 هي هلن ظاهر (۵) تي، هو باطون بکن،
 سڏيون ڏين سماءَ جيون، ڳجھا سر سکن.
 تن کان اسمُ الله جو، جيڪي پرس پڇن،
 ٿي ھدايت تن کي، رب جي راز رسن.
 جيارين جڏن کي، نھاريو نھيڻ،

(۱) هي ڏي ر جي پڙهي آهي؛ ٻيا سڀ: ڪهڙي معنيٰ تن؟ هن ست کان پوءِ جهه ۾ آهي.
 مذهب جنه محبوب جو، تن جو ڪين ڪهن (۲) جهه : ملان (۳) هي، ڏي جي پڙهي آهي،
 جهه : ڪن، ٻيا سڀ : تن (۴) جهه ڪاٽي (۵) جهه جي پڙهي، ٻيا سڀ : ظاهري

ڏينَ نِيٺَن پُٺَڙا، مَردي نامَرَدَن،
 اَڪِيُون ڏينَ اَنڌَن ڪِي، صِحَتَ مَرِيضَن،
 بَڪَ لاهين تَن جِي، وَلها جِي وَتَن،
 دُعا پاراتو تَن جو، ٿا قَبُولُ ڪَهَن؛
 ڪَرامَتُون اِهڙِيُون، پِيُون پُڻ سَوَ سَنَدَن،
 ڳُٺِي ڳُٺِيان ڪِيَتَرا، لَڪَڻَ لاهوَتِيَن،
 تِيَلَهَ فَقِيرَن سان، پِيءِي ناهِ پَڙهِيَن.
 پالَ پَلايُون تَن جِيُون، سُڻِيو ڪِيَن سَهَن،
 ٿا مَرَن اِنهَم مامَري، تَه هوءَ ٿا وَدَ وَجَن.
 چِي آسان چُوندو (۱) ڪونَ ڪو، جِنءَ اُنِيَن جِيَرَن،
 ايندا نَهَ عَالِمَن ڏُونَه، پُڻ ڏِيءِي پِيرَن،
 لوڪُ لڙندو تَن ڏي، مَنجَهان جِي ميرَن،

تَائِبُ ٿيندو سڀڪو، ڦري فقيرن.

اها گهڻو اهي لڳي، سڀا ڳالهه ڳرن (۱).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ :

حسدُ هيڏو ڪن،

لڪيم قدرُ ٿورڙو، مان سڻي (۲) سمجھن.

هاڻي ڇڏ هڻي هن کي، نات هي نه ڇڏيندءِ چن،

پيرُ ڪڍندءِ (۳) پٺيان (۴)، پڇي پاڙيچن.

موتُ انهن مڏڪور تان، ترڪُ ڏيئي کي تن،

نات ڪنداءِ ڪار اڳوڻن جي، ڪڏهه ڪا پورين (۵)،

يَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ : اهڙائي آهين.

ڊوڪ، پٺي لڳ تن جي، محبت جن (۶) جي من،

وينا وحدانيت ۾، واحد جي (۷) وهسن.

(۱) ڏ : لڳي ٿي ڳالهه ڪن، جهه : گهرن، ا : ڪڙن : ع ل : ڪرن، ر : ڪر (۲) سڻي کي

(۳) جهه : ڪڍندءِ. (۴) ح : پٺي (۵) ڏ : ڪڍي کان پوئين، ر : گڏجي پڇايو ڏين (۶) جهه :

جنين (۷) ع ل : جي سدائي

قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ، اِهُوَ تَكِيُو تَن.
 چَوُ عَاجِزِي (۱) اُنِ كِي، تَو ذَانَه مانَ تَسَن!
 تَن سَوَالِي رَبَّ جَا، بَخَشَائِيَن بِيچَن!
 هُم قَوْمُ لَا يَشَقِي جَلِيْسُهُم : اِهَڙِي مِ اَثَرَن.
 مَرَهِيَن ”مُحَمَّدَ شَرِيْف“ كِي، دِسي ذَانَه فَضَلَن!
 مَائَتَ جَنَه جَا أَصْلِي (۲)، رَائِي پُورِ رَهَن.
 بَخَشِيَن بُوچَ بِيچَائِيُون، مَوَلِي شَال (۳) مِڙَن!
 رَسَالو رَاسِ تِيو، مَنجَه اِنِيَن دِيَنهَن:
 كَارَنَه سَوَ گُذَرِيَا سَائِيكو وَرَهَن.
 چُتَا سِي فَضَل (۴) سِيَن، كَلِمو جِي كَهَن (۵).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

(۱) ڏ جي پڙهڻي، ٻيا سڀ : آزردِي (۲) ڏ : اصلِيَن (۳) جهه : چال (۴) جهه : ايمان (۵) ال ن: چون.

ڏکين لفظن جو فرهنگ

الف

آجهايا : وسايا	آب : آبرو، پاڻي
آجهڻ : منجهڻ	آبا (= آباء) : ابا، ابا ڏاڏا
آچار : احوال	ابتر : پڇ ويڊيل، لنڊو، بي اولاد
اخير : پويون	ابد : بي پڄاڻي، هميشگي
آداس : سڪ، اڪير	ابريو : بچيو، اوباريو
آڌيرا : ڌڪا، ٿاڀا	اُٻس : سندس ابو يا پيءُ
آڌيرا ڪرڻ : ڌڪا ٿاڀا ڪائڻ	ابن السبيل : وانهڙو، مسافر
آڏس : بي ڏس، لامڪان	ابنياه : (صحيح ابناء، واحد = ابن) : پٽ
آڏوهي : بي ڏوهي	ابيتو : ابي ڏاڏي وارو، پيڙهايتو
ارنگر : بي رنگ (خدا)	اڀينا : ڀينا
آرسي : آلسي، سست	اُپ : ٻاڦ، بخار
ارض : زمين	اڀڙ : بنان ٻڌي، جي، اڻ سمجه
اڙانگ : اڙانگائي، ڏکيائي	اڀوجهي : بي سمجهائي، معصوميت
آڙم : مڇ	آپيارڻ : بيهارڻ، کڙو ڪرڻ
آزردِي : بيزار يا ڪڪ ٿي	آپيڪ : هڪ هنڌ بيهڪ
ازل : بي شروعات هميشگي	آپيڪائي : بيٺل، قائم، محڪم
آسانبو : آسانگو، آسرو	آت (= انت) : بنياد، ترو
استخاره : خير جي دعا گهرڻ	آتل : لاڙو، ميل، سرسائي
استدراج : شيطان جو انسان کي آهستي آهستي	آئڻ : ڳرڻ، پگهرڻ
هرڪائي گمراهيءَ ۾ وجهڻ، شيطاني	اثبات : الا الله چوڻ
الهام	اثر : نشان، نقش
استفتا : فتوا گهرڻ	آجاريا : روشن ڪيا
استقبال : مستقبل، ايندڙ وقت	اجر : ثواب، انعام، اجورو
اسد : شينهن (برج جو نالو)	اجيرا : اجورو گهرندڙ
اسم (ج : اسماء) : نالو	اجل : موت، مدو
أسهم (مصدر : أسهڻ) : رواني ٿي	

اشارت : اشارو، ڪنايو	نشان ڪيڻ
اصل : تڙ، پاڙ	انس : محبت، الفت
اضداد (واحد : ضد) : هڪ ٻئي جي ابتڙ شيون	انعام : جانور، ڍور ڍڳا
اطراف (واحد : طرف) : پاسا	انفسي : پنهنجي نفسن اندر سير ڪندڙ
اطوار (واحد : طور) : شڪليون، نمونا	انگڙا : عضوا
آفاقي : جهانگرد، چوڌاري جهان جو سير ڪندڙ	انهيون : (ضد : سنهيون) ڏنگو، ابتو
اقامت : هڪ هنڌ رهڻ	اثائي : اجائي (ڳالهه)
آڪاڇ : بي ڪاڇ، بي نصيب	اڻ جڙنديون : جي ٺهي نه سگهن
اُڪار : پار ڪر	اوبار (اوبر) : کاڌي جي بچت
اڪاسڻ : سڪڻ	اوبارڻ : کاڌو کائي بچائڻ
اڪمل : سڀ کان وڌيڪَ ڪامل	اوپر (= اوپارو) : وهڪري جي ابتڙ هلڻ
اڪمو : بي ڪمو، بي غرض	اوج : تماشا، مزا
اُڪنڊ : سڪ، ڇڪ	اوجرو : سوجهرو، نور، روشنائي
اگلا : بچڙا، گدلا، بد شڪل	اوچڻ : ڍڪ
اُڪت : اڻ ڪت، بي شمار	اور : آندو، پيٽ
اڳانجهو : پريرو	اورا (= اوران) پٽ : اور جا پٽ، آنڊي چڻيا پٽ
اڳاهين : پراهين	اوزار (واحد : وِزر) : بار، گناهه
اڳرو : زياده	اوسر : ماتام، مصيبت
اگهاڙڻ : اگهارو ڪرڻ، خوار ڪرڻ	اوسيڙو : الڪو، انتظار
اگهيا : قبول پيا	اوڳو : موڳو، بيوقوف
الهام : اندروني غيبي اشارو	اوھڏي : کڏ ۾ ڪري مري ويئي
آما : انب	اهاڙ : سوجهرو، نور جو ڌپو
امر : حڪم	اهيڃاڻ : نشان
امل : (بي ملهو) موتي، امل ماڻڪ	أهر : تيلي بچ جو نالو
اُنچو : اوچو، مٿاهون، بلند	اهڪ : ڏڪ
اندام : عضوه، لڱ	اهڪو : ڏڪيو
انذار : اندازي، اوندهه	اهڪي : ڏڪيائي، جڪي
انڊا ڪيڻ : ميٽيل آلي، فرحي، تي اڪرن جا	اهل سجن : قيد جا ماڻهو، قيدي

اهمال : چڏي ڏيڻ، ڌاري ڇڏڻ

آهيڙي: شڪاري، چهڙا

ايجاد: وجود ۾ آڻڻ، پيدا ڪرڻ، خلقت

ب

باري: خلقيندڙ

باسين = (بانس): بوءِ

باطون (= باطن): اندر جو گجهه

بچا : بچڙا

بخرو : بهرو، پاڳو، حصو

بخش : بخشش، ذات

بدري: اهي اصحابي جن بدر جي لڙائي ۾

بهر ورتو

بدعت : سنت جي برخلاف ڪم

برج: گرز

برزخ: بهشت ۽ دوزخ جي وچ ۾ مڪان

برق: وڇ، کنوڻ

بروز : ظهور، نما

برو : بره، وڇوڙو

بسمل (= بسم الله): شروع ٿو ڪريان

ساڻ نالي الله جي

بشري: بشارت، خوشخبري

بشير: خوشخبري آڻيندڙ

بل (= بلڪ): مگر

بمڙيا : بمر ۾ پريا، ٿوڪيا

بودلا: ڇاڳلا، ٻالا ڀولا

بونڊ: پڇو، پولھ، پونجھ

بهتان: تهمت، ڪوڙو بنبو ستو

بيخ : پاڙ

ب

باڪوڙا: ٻوڪڙ، دانهون

باڪوڙائڻ: ٻوڪڙ ڪرڻ

باڻ: وجهه، اتفاق

ٻائر: پير جو وڻ

ٻٽ: ٻڪريءَ يا هرڙيءَ جو ٻچو

ٻياري: ٻن ڀارن (طرفن) کان

بربر: هاءِ هاءِ

ٻن : کڏ

ٻهڻور : ٻاڦور، ڇاٽ

ٻهڳڻ: گهڻن ڳڻڻ وارا، ڳڻائڻا

ٻيائي : دوئي

ٻير: زال، عورت

ٻيليپو: ٻيلپو، مددگاري

پ

پانگا : ڪاٺيون، ٽاريون

پت : ريت، طرح، قسم، نمونو

پتون: وڇون

پير: پراءِ، لاڙو

پيرڪا: ڦرڪا، پيرا

پرن: قرن، گهمرا ڏيڻ

پڙ: ماهر، هوشيار

پڻ - پوئڻ : گهمڻ، هلڻ

پوارا: پڙ وارا، خوفائڻا

پوري: سادي

پول: ڀولا، خدشا، وسوسا

پون: زمين

پئي : ڊپ کان

پير: نمونو، هلت چلت

پيرڻ: ڦيرڻ، ايت

ت

تاب: پرتوو

تار: تند

تارڪي: تارڪ، ترڪ ڪندڙ

تازي: عربي گهوڙو

تاڪو: تڪيندڙ، تاڪائو

تاويل: تعبير

تائڙي: آس، تڙڪو

تتر ڪرڙي: هلڪو جهڙ يا ڪڪر

تحرير: لکيت، دستاويز،

ترسن: دير ڪرڻ، ڊپ ڪرڻ

ترڪو: ورثو

ترميزان: ساھمي

ٿري: تارازي، ساھمي

تسن: راضي ٿيڻ

تعزير: مذهبي گناه جي سزا، گڏھ تي

چاڙهي شهر ۾ گھمائي هيڙھو هيڙھو

ڪرڻ

تعلقي (= تعلق ۾): حد اندر

تعين: وحدت جي صورت، ظهور، هڪ

خاص مقرر صورت

تغيرون: ڦيريون گھيريون، جاڙون

تفرقو: جدائي

تڪا: ڏڪاء، ٽڪائو

تڪيو: پروسو

تل: برابر، همسر

تمر: تمام، برابر

تنجڻ: ٻار کي پينگهي ۾ سمھارڻ لاءِ ٻنڌڻ

توار (= تنوار): وائي

توڙا (= توڙان): منڍ کان

توشڪون: بسترا، هنڌ

توڻ: ڪاڇ، شڪار

تيلون (= سندن تيل): انهن جو تيل

ت

ٿاريلو: ٿر جو رهاڪو

ٿلهي: ٿورو، پائڻانو

ٿوڪ: وٽ، شيءَ

ٿهرڻ: ٿامرجڻ، ٺهرڻ

ت

ٿار: ٿارو، چھبڪ

ٿاڻ: ٿاڻو، وقت، هلت چلت

ٿئي (مصدر ٿنڻ: پرڇڻ، راضي ٿيڻ): ڀرتي

ٿڪا: نشان

ٿڪائو: ماڳ

ٿمي (مصدر ٿمڻ: ٿمڻ ٿلڪڻ، هلڻ چلڻ): هلي

پ

پاڻوڙو: پيڻ جا وڏا پن، پيڻ ول جو ڦر

پاڻوهڻ: مرڪڻ، خوش ٿيڻ

پاتار: ترو

پاڻيون: صاف سٿريون

پاپ: گناه

پاچاندو: پاڇو

پاڇوڻيا: پاڇا، اولڙا، عڪس

پار: اهڃاڻ، ڏس پتا

پارانپا: نياپا

پار ڪٿان: ڏس پتا پڇان

پاريا: انهن تي عمل ڪيائون

پاند: پر ۾، پرسان، نيزي پاند: نيزي جيترو

پاڻ پرو: پاڻ سنڀالڻ جهڙو

پاڻ ڏٺا: سندس مقبول ٻانهن

پاهه پوڻ: رنگ جي ڪن ۾ پوڻ

پاهت: ٻنڌڻ، لاڳو، مقرر ڏن

پٽولا: پٽ جا ڪپڙا

پٺيرا: اهي جي سڃ ڪي پٽ ڏين

پچار: پچار

پدم: هڪ هزار، ڪروڙ يا ڏهه هزار ڪروڙ

پڌرڻ: پڌرو ٿيڻ

پر ڇڏڻ: پر (ڌارين) جي پچار ڇڏيڻ

پرت: پريت، پيار، عشق

پُرج: هلج

پرڄڻ: ڄڻيندڙ، بهادر

پرس: مڙس

پرماڻو: حڪم، فرمان، اختياري،

پرماڻون: سندن اختياري، دستور

پرڻ: هلڻ

پرڻا: ڀارت، سفارش، سپردگي

پرڻڻ: سپرد ڪرڻ، سونپڻ، حوالي ڪرڻ

پرواري: ڀڳي (ضد: سڳي)

پروانا: پتنگ، فدائي

پروجھ: سمجھ

پرھڻ: پوشاڪون

پرهولي: پرولي، گجھارت

پريا: اڇا وار

پريان: پتو، اهڃاڻ

پڙيڻ: حاصل ٿيڻ

پڙو: ڏاجو (ڪنوار جو)

پڙھڙ: پڙاڏو، پڙلاڙ

پل: سارين جا توه

پلتار: پڇا

پُنا: پڳاء، پورا ٿيا

پنڊ: پاڻ، خود

پوڄت: پورت

پُور: پورو

پوربي: پورب ڏي ويندڙ جوڳي يا سالڪ

پورين: پور پڇائين

پوئڻ (= کين پوي): پوين

پهه: ويچار، فڪر، رستو

پهر: ماڻهن جو مجموعو، ميڙ

پهس: يڪدم، اوچتو

پهڻ: پهه ڪرڻ، خيال ڪرڻ، اتفاق ڪرڻ

پهي: په وٺي هلندڙ، پانڌيڙو، قاصد

پهڙو، قاصد

پيوند: ڳانڍاپا

پيهون: ڳاڙهيون

ڦ

ڦرڪڻ: ڊڄڻ

ڦوڙائو: وڇوڙو، فرق

ج

جات: جاترا، زیارت، تیرت
جاڙائي: جاڙ، ظلم
جال: جالارو، گهڻو
جامع: جمع یا گڏ ڪندڙ
جر: پاڻي
جڙ: ميخ، چڙهي
جڙيو پڙيو: ٺهيل ٺڪيل
جڳي: ڏکيائي
جڳ ديس: دنيا جو مالڪ، گرو
جمل: اُٺ
جنان (واحد: جنت): باغ، بهشت
جنبيو: پليد، تڙپيل
جنڪ: ذوق
جوت: روشنائي
جوءِ: ماڳ، هنڌ
جها: جهڙا
جيڻو: ساڄو

ج

جن: ويا، اولاد
جيرو: آڱ، باھ

جه

جهاڪ: پليد (?)
جهجهائي: گهڻائي
جهندلا: جهنڊ وارا، گهاٽا، ڳتيل
جهوپڙي: جهوپڙي

چ

چاڀو: ڇپيندڙ، ڪائيندڙ
چاڳ: ناز، نخرو
چالي: چال
چانڊوٿا: شمعدان، روشنايون
چانگور: چانگار، آواز
چاه (= چاه ڪان): شوق ڪان
چشم بندي: طلسم ۽ طلسم جي ڪري
اک جو حقيقي شيءِ، بدران ٻي شيءِ
ڏسڻ

چغد: چيرو

چڪن: ٽڪن

چلڙ: گپ چڪ

چندا: چنتا، ڳڻتي، فڪر

چوڏس: چوٽرڻ، چوڌاري

چوڪڻ: پرڪڻ

چيچائي: ڪنجوسائي، مرچونائي

چ

چلڻ: ڪلڻ، ظاهر ڳالهه ڪرڻ

چن - چنا: هر گز

چنو: اجهو، گهر

چيٽون: چريل رنگا رنگي ڪپڙا

چيو: چيهو، نقصان، گهاٽو

چيهون: پرزا پرزا

چيهون ٿيڻ: جدا ٿيڻ

ح

حاتم: حاتم طائي (مجازي) سخي مرد

حاجب: پردو ڪندڙ، روڪيندڙ

حادث: اها ڳالهه جا وضو پيڇي

حاصل: موڙي، نچوڙ

حجاب: پردو

حجرو: ڪوئي

حرص: لوپ، لالچ

حرف: حساب، اعتراض

حسني: امام حسن (رض) جو اولاد

حڪام (واحد: حاكم): حاكم، والي

حڪمي: راءِ تي ٻڌل

حلق: نڙي

حمل: گهٽيو (برج جو نالو)

حيف: اجايو

خ

خاطر: دل

خالصو: خالص، صاف

خاڪي: خاڪ جي

خطرا: دل جا خيال، وسوسا

خلت: خليلائي، دوستي

خليل: دوست

خمس: پنج

خنشي: ڪڏڙي عورت

خنشي مشڪل: اهو مرد يا عورت، جنهن کي

ٻئي عضوا هجن

خو: عادت

خوجپ: خواجگي، سرداري

خيل: گهوڙا

خيل: (= ڪيل): تماشو

د

دادلو: پيارو

دار: گهر

درشن: ديدار، مشاهدو

دري: چمڪندڙ

دورنگو: ٻه رنگو، ٻچاڙو، کوٽو

ڌ

ڌتيا (= ڌوتيا): ڀاڙيا، ڀڙوا

ڌتا (= ڌتل: چونڊيل): چونڊيل مقبول ٻانهي

ڌيا: ڌڻ سان

ڌ

ڌجر: نياڳي

ڌجهڻ: (= ڌڄڻ): ڪڇڻ، ناسجڻ، دشمن

ڌڙ (= ڌڙم): ٻرپت، ميدان

ڌس: طرف، مڪان

ڌمر: ڪاوڙ

ڌني: ڪنڌي

ڌويان: ڌوجهن يا ٻين کي

ڌيڪائو: ڌيڪاري

ڌيل: بدن

ڊ

ڊڳڙ - ڊڳڙي: ڪڻڪ جي اڻ مڪيل ماني

ڊوهين (مصدر ڊوهڻ): ڊوه يا خيانت ڪن

ڊهيو: مليو، پڙ پيو

ڌ

ڌابح: ذبح ڪندڙ

ڌات (يعني خدا پاڪ جي ذات): هويت

ذاتي ظهور: ذات جو ظهور، جو ممکن ناهي

ذبح: (جانور) کھڻ يا حلال ڪرڻ

ذوق: مزو، حظ

ذوالارحام: ماڻھ، خصوصاً زال جي طرفان جن کي ورثي ۾ حصو نه هوندو آهي.

ر

راجا: راجا، بادشاهه

راز: گجهه، اسرار

راقم: لڪندڙ، انگ ڪيندڙ

راول: محبوب، دوست

رجوع: موٽ، لاٽو

رحم: ڪڙ، فرج

رچي (مصدر: رچڻ): وڻي

رعايت: لحاظ، سانگو

رم (مصدر: رمڻ): هل

رمز: راز، گجهه، اٽڪل

رند: مست فقير

روجهاڻي: ذات جو نالو ۽ آئڙ يا سپڙ ڄام جو خانداني لقب

روچين (مصدر: روچڻ) پسند ڪن

روش: هلت

رهاڻ: رهاڻ ڪرڻ، ورونهڻ

رهڪ: رهڻ جي جاء

رهين (= پوئتي رهيلن): پوئتي پيلن

رياست: حڪومت، سرداري، راڄ

ريپارو: اوڻي، قاصد، پيغمبر

ريڌالا: رڌيل، ڪمينا

ريسارو: ريس وارو، غيرت مند، غيور

ز

زجاج: شيشو

زلف: وارن جي چڱ، ڪاڪل

س

ساجارا: سڃاتل

ساجهه: ساڃاهه، ساڃاء، شناخت

ساڪن: رهواسي

ساڳائي: سڃاڻو، ڄاڻندڙ، سڱ رکندڙ

سام: پناهه، اجهو

سانگ: موقعو، سجهه

سانگي: سانگ يا سجهه يا موقعي تي گذاريندڙ

۽ جن جو گذر مينهن جي موقعي تي هجي، مارو

سانگي سلم جا: (مڪي جي ڀرسان) سلم جبل

تي سانگ سان گذاريندڙ يعني حضرت رسول

مقبول (ﷺ)

سائيه: ديس، ڏيهه، وطن (يعني عالم اعليٰ)

سائيهي: ديسي، ڏيهي، وطني

ساء: سواد، ذوق

سائو: آسودو، شاهوڪار، سکر

سباه: سپان، سپاڻي

سپر: ڏاڍو

سپت: سپڪنهن هنڌ

ست بڻ: ستن بڻن واري، بڻاڻي، اصيل

ستائي: ڏاڍي

سڀ: ڇڄ

سجائڻ: سينگارڻ

سجل: سينگاريل

سجن: بندي خانو، قيد

سجی: سجھي

سجھايا: ڳاريا، ڀڳھاريا

سجھن: سرن، جڙن

سڌ: سڌ وارا، عاقل

سڌر: مضبوط

سر: چشمو، ڍنڍ

سر: راز، ڳجهه

سرتي: ريڙي، ڀرتي

سرڄڻا: جيت

سريو: مليو، حاصل ٿيو، (مصدر: سرڻ)

سفر اقامت (يعني سفر ۽ اقامت): سفر ۽ حضر

سفرو: سڦلو

سڪرت: نشو

سڪنيون: سڪيون، خشڪ

سڪوت: ماڻ، خاموشي

سڪوتا (= سڪوتان): سڪوت ۾

سڪا: باس، نذر

سڪر: چڱا (بي ڏوها)

سڳر: سڳورو، ڀلارو

سگھون: طاقتون، قوتون، قدرتون

سڱن: سڱ رکڻ

سڱيڻو: سڱ ۾، مائٽ

سلب: کسي وٺڻ، وڃائڻ، نفي

سلوڻا: چڱا لوڻيل، نمڪين، مليح

سما (= سما): آسمان

سنياء: تيار ڪر

سنيوڙو: تيار، هڪيو ٿڪيو

سنڊورڻ: ڳولڻ

سنرا: سرها

سنگهار: ڌڻار

سونت - سؤنت: سڌائي

سنهारा: سونهن وارا، سڳورا

سنهڻاڻا - سهڻاڻا: سونهڻ لڳا، وڻيا، مقبول

سنهڻاڻل: وڻيل، مقبول

سنهڻو: سڀنو، خواب

سنهي: (عورتن جي اصطلاح ۾) پيشاب

سنهيون: سنئون، سڌو (ضد: انهيون)

سنهيي: سنهيو آڻيندڙ، نينهن رکندڙ

سڻائي: (يعني سڻائي واٽ): سولو رستو،

صراط مستقيم

سڻهو (= سڻو): ٻڌو

سونو: ذمو، ضمانت

سود: فائدو، نفعو

سور چرڻ: ڏک سهڻ

سوڙي: چڱو وڙ، ڀلائي

سوغات: سوکڙي

سوريا: سوريل، شوريل، سوئل، ڦوڪيل، منهن

ڦوڪيل (سوئر وانگي)

سيول: فائدو

سونهون: رهبر، دڳ لائيندڙ

سوئرو: سرمو

سهج: سک

سهڪڙو: سولڙو، آسان

سهر: حصو، پتي

صوري: ٻاهرين شڪل وارو، ظاهري، مجازي،
دنيوي (ضد: معنوي)

ض

ضال: گمراه

ضبط: مضبوط، پختا

ضرر: نقصان

ضعف (= ضعيف): هيٺي

ط

طالع: نصيب

طرفي: سڌي واٽ ڇڏي پاسن ڏي هلندڙ

طور: نمونو، ڍنگ

طه: قرآن شريف جي هڪ سوره جو نالو،

جا ”طه“ لفظ سان شروع ٿئي ٿي.

طه = يا انسان، رسول پيڻ جو لقب

ظ

ظهور: (هتي) ٻاهريون ڏيک، رياءُ

ع

عارف: ڄاڻندڙ، معرفت جو صاحب

عاق: بي چيو، نافرمان

عاقب: پوئتان ايندڙ

عبدالله: الله جو ٻانهو

عدل: وچون رستو

عدو: دشمن

عز: عزت، رتبو، مرتبو، شان

عصبائي: نرينه ماڻي

عصبو (عصبه): فوتي، جا نرينه ماڻ

سيارا-سيارڙا: گذر

سير: وچ دريا

سيف: ترار

سيل: ٻاٻرا ڪنڊا

سينءَ: حد

سين، سپاه: سپاڻي تائين

ش

شبرق: هڪ قسم جو ننڍو ٻوڙو جنهن جا پن

نيزن جي نوڪن کان به سنهڻا ٿيندا

آهن. رنگ جو سخت ڳاڙهو ۽ سندس

رس تمام ڪوڙو ٿيندو آهي.

شرڪت: پائيواري

شڪور: شڪر مڃيندڙ

ص

صحيفو: ڪتاب

صراط: واٽ

صرفو: سانگ، ٻچت

صريح: صاف، چٽو

صفت: وصف

صفاتي: اهي نالا جيڪي خدا جي وصف ڪن.

صلحي: جن ساڻس صلح ڪيو

صمد: رب تعاليٰ، ٻڄائيندڙ، جنهن ڏي سڀ

ڳالهه ۾ رجوع ڪجي.

صمداني: الاهي، رحماني، خدائي

صور: سڱ، ڏنڊ، توتارو (جو قيامت کان اڳ

ملڪ اسرافيل وڄائيندو)

صورت: ٻاهرين شڪل، ڊول، آڪار

جن کي ويجهن وارثن بعد بقايا مان حصو
ملندو آهي.

عصوبت: عصبائي

عصيان: گناه

عطائي: عطا ڪندڙ

عطور: عطر واري، سرهي

عقبائي: آخرت، ٻيو جهان

علت: سبب، ڪارڻ

علم لدني: اهو علم جو سڌو الله کان عطا ٿيو
هجي.

عنقاء: سيمرغ، گرڙيڪ

عول: مخرج يا پتيءَ جو وڌي ڀوڻ

عهد: اقرار، انجام

عين: شي جو اصل جوهر

غ

غفور: گهڻو بخشيندڙ

ف

فاقيرو: فقيراڻو، فقيرن جو

فاهر: سمجهندڙ

فرع: شاخ، ٿاري، ڌار

فريق: فرقو، جماعت، قوم

ق

قال: قول (ٻاهريون)

قابل: قبول ڪندڙ، وٺندڙ (هر صورت)

قبض (يعني روح جو قبض ٿيڻ): موت

قدح: پيالو

قدوسي: پاڪ

قرباب: مائٽي

قسط: ورهاڱو، ڀاڱو

قسمت: ورهاست، ورهاڱو

قصاص: (خون جو) بدلو. قصاصي ڪار ڪرڻ:

خون جو بدلو وٺڻ

قطر: قطرو، ذرو

قطع: وڌڻ

ققنس: باهه ۾ رهندڙ پکي

قلت: ٿورڙائي

قهر: قهري، ڪاوڙيل

ڪ

ڪابينو: پيٽ ۽ انگ، مهر

ڪاپو: ڪپهه ڪٽڻ جو ڪارخانو

ڪاج: ڪاج، ڪم ڪار

ڪاچيلارا - ڪاچيلاڻا: ڪاچوتي ڪيندڙ يا

ڪڇ جا ويٺل

ڪاڍو: ڪڍ، چڪ، سڪ

ڪارايا (= ڪارايان): ڪارائيءَ کان

ڪارون: پڪارون، سڏ (مدد لاءِ)

ڪاڪل: زلف

ڪام: چڙي، چهڪ، تير

ڪامن: جادو، منڊ

ڪامڻي: سهڻي عورت

ڪانه: ڪاڏي

ڪايا: بدن، جسم، ديهي

ڪايو: شيشو، ڪاج

ڪپيندڙ: دڀندڙ

ڪٽڪ: لشڪر

ڪڻڪج (مصدر: ڪڻڪڻ): ڪڇج
 ڪوثر: گهٽائي، جهجهائي، گنج (بهشت ۾
 حوض جو نالو)
 ڪوڏو (= ڪ اوڏو): ان اوڏو، پري
 ڪوڙي: خراب وڙ، برائي (ضد: سوڙي)
 ڪوفو: فرقو
 ڪوڪب (ج: ڪواڪب): تارو، ستارو
 ڪونر: ڪمار، شهزادو، پهلوان
 ڪهگل: ڪرگل، هل، گوڙ
 ڪيرت: نيزاري، منت، ويتي
 ڪيرو: ڪلو
 ڪيس: خضاب، ڪارو رنگ
 ڪيف: نشو، خمار
 ڪين: عدم، ان هوند ۽ نابودي
 ڪيهر: شينهن

ڪ

ڪاتون: (؟)
 ڪاند: صبر، ماڻ
 ڪانديرو: صابر، صبر ڪندڙ
 ڪائڻ: ساڙڻ
 ڪاڻ: ڪرپڻ، جي ڪڏ
 ڪپت: ڪپ، احتياج، گهرج، خرچ
 ڪجڻ: جڪ ڪائڻ، بي صبر ٿيڻ
 ڪرڪ (مصدر: ڪرڪڻ = لڪي نڪرڻ) ڪسڪ
 ڪرو: ان جو ديرو، فصل، لاڀارو
 ڪڙا: پيتر
 ڪڪي: باس (مڇي، جي)

ڪٽيا: وڏي ڇڏيا
 ڪپيري: اها واٽ جنهن ۾ پيرو نه هجي
 ڪجات (= ڪ ذات): بد ذات، ڪميٽو
 ڪريوڻ: گهٽائي ظاهر ٿيڻ
 ڪرشم: ڪرشمو، عجب، اچرج، معجزو
 ڪرگل: آواز، هل، گوڙ
 ڪرمش: ڪورنش، ادب
 ڪرنگهو: ڪرنگهه، هڏن جو پيڇرو
 ڪرم: جهيڙو، لڙائي
 ڪرهل - ڪرهو: آڻ
 ڪريهه: مڪروم، ان وڻندڙ
 ڪڙ: فرج، پيٽ
 ڪڙم: قبيلو، ذات
 ڪسب: ڪم، حاج
 ڪفران: بي شڪري
 ڪفو: هڪ جيڏو، سرتو
 ڪڪرو: رند، پگ
 ڪڪورجن: ڳاڙهو يا زعفراني ٿيڻ
 ڪلاس: سڃو
 ڪلاٽ: اها حالت جنهن ۾ ڪو ماڻهو ماءُ پيءُ
 ۽ اولاد کان سواءِ مري، چورڙائي
 ڪلو: جهيڙو، جنگ
 ڪماحقه: جيئن ان جو حق هجي، سندس حق
 مناسب
 ڪنز: خزانو (ڪنزون = سندن ڪنز)
 ڪنگاليون: سڃيون
 ڪنن ڪر: ڪنن تائين
 ڪڻ - ڪڻو: (ان جو) داڻو

ل

لاڄو : لانجهو، هيٺو، جهڪو
 لاڏاڻو: چالاڻو، انتقال، وفات
 لاڏڪو- لاڏلو: جيڪو لاڏ ڪري، جنهن جو لاڏ
 سهجي، يا جنهن تي لاڏ ڪجي.
 لار: لات، ذري
 لاقيدي: بي قيد، بي تعلق، ٻنڌڻ کان سواءِ، آزاد
 لاکڄڻ: لاک جهڙو ڳاڙهو ٿيڻ
 لاکيڻو: لک لهندڙ
 لاڳوٽو : لڳل، مليل، شامل
 لال: ڳاڙهو، سنهڻو، پيارو، سورهم، وير
 لالاءِ (لالائي ٿو): چمڪي ٿو
 لالي: ڳاڙهاڻ
 لامتناهي: لانهيت، بي انتها
 لامڪاني: جنهن جو مڪان نہ هجي
 لامون : ٽاريون، شاخون
 لاه: لاه، هيٺاهيون
 لاءِ: لاڳاپو
 لب: لالچ، لوپ
 لقاپر: اهو ماڳ جتي رڳو الله تعاليٰ جو لقاء هجي
 لڪ: لڪڻ، لڪڻ جي جاءِ
 لڪ: ذري، مائٽي، ناتو
 لڪڙي: ذرڙي، ذرڙي نسبت
 لڪڻ: معلوم ڪرڻ
 لڪڻ: لڄڻ، اخلاق
 لواء: جهنڊو
 لوئي: ساڙي، جلائي
 لوڙڻ: پوڳڻ، مائڻ

ڪمندياڻي: صبر ڪندي

ڪمڻ: صبر ڪرڻ

ڪڻ: هنڌ، موقعا ملڻ جا

ڪيرو: بيهوش

ڪيه: مٽي، غير، گند

گ

گاءِ- گهاٽ: وانگي

گر: گرو، مرشد

گرداب: ڪن

گوالپ: ٻانهپ، غلامي، بندگي

گولن گاڏو: گولن سان گڏ

گولو: غلام، زر خريد

گوندر: غم، ڏڪ

ڳ

ڳٽ (ڳالهين جا): ڳٽڪا، ڳنڍيون، هڙون

ڳڙهڙي: اڦرائو، جنهن جي وچ ۾ پٿرو ڳڙ پيل

هجي

ڳڻ: وٽ

ڳور (= گور): قبر

ڳورانيو: پيار

ڳوري: باوقار، گهوري، آهستي هلندڙ

(ضد: هوري)

ڳوڙهو: ڳجهڙو، ڳجهه رڪندڙ، رازدار

ڳهو: ڳهه، گروي

گه

گهر: گهري، مشيٽ، رضا

گهورون: ڦيرا، گهمرا

لوڙيهون: مائون

لوه: ڪاه، حملو

ليڙو: ضعيف، هيٺو، ليلهر

ليل: رات

ليئي: لئي (چنڙائڻ لاءِ)

م

ماجن: مهڻ، صاف ڪرڻ

مادو: ذخيرو، جنس

ماربو: مرڻ جو وقت

مارڳ: رستو

ماضي: گذريل وقت

ماڪڙي: ماڪ، نم

مالڪ: بهشت جي دربان جو نالو

مامرو: ڳالھوڙو

مامون: امن ۾، سلامت

مانجهي: بهادر

مانع: منع ڪندڙ، مانع وارث جا: اهي عزيز جن

جو ورثي ۾ ڀاڱو نه آهي

ماهيت: حقيقت

ماءِ (= مياءَ): مائي

مباح: جائز، حلال

مٿو: حد، ڇيهه

منورو: منو گهرندڙ، مٺ گهرو، بدخواه

مجاهدو: ڪوشش، رياضت

ميح: مڃت، اطاعت

ميجر: ڪنڊي، جو ٻور

ميچڻ: مٿان، مبادا

محالي: محال، ناممڪن

محض: بالڪل، صرف

محڪم: پختو

محڪومي: حڪم هيٺ رهڻ، غلامي، اطاعت

محو: گم

مختلف: آبتو

مخرج: اها رقم جنهن مان وارث جو حصو يا

پتي ڪڍجي.

مخزن: گدام، خزانو

مدام: هميشه

مڌ: ڪانين جو ترو، سامان

مرتبو: درجو، دنياوي عزت، شان

مرجع: اها شيء يا هنڌ جيڏانهن موٽ ڪائجي،

اصل، بنياد

مردود: رد ٿيل، ڌڪيل

مرهبا: بخشيا

مرهيا: بخشيا، مٺا

مڙهين: مڙئي، سڀ

مستور: لڪل

مسجود: جنهن جو سجدو ڪجي، سجدو ڪيل

مسلم: تسليم ٿيل، قبول ٿيل، مڃيل

مسئلا: فقهي سوال

مشابه: هڪ جهڙو

مشڪاة: شمعدان

مشڪل: ٻن جنسن وارو

مصور: تصوير ڇپندڙ، ٺاهيندڙ، ڇپيندڙ

مظهر: اها شيء جنهن مان خدا تعاليٰ جو جلوو

ظاهر ٿئي، جا خدا جي هستي جي گواهي ڏئي،

جا خدا جي هڪڙي صفت جو اظهار ڪري.

معدوم : عدم پيدا، گم ٿيل، سڃو

معركو : ڪچهري، مجلس

معمور : آباد، برسيل

معنوي : معني جي لحاظ سان، باطني طور،

روحاني لحاظ سان (ضد : لفظي، مجازي)

مغضوب : جنهن تي خدا جي غضب يا ڪوڀ ٿيل

هجي.

مفلس : سڃو

مقام : هڪ هنڌ تي بيهڻ، بيهڪ، بيٺڪ

مقامي : هڪ جاءِ تي بيٺل

مقلب : ڦيرائيندڙ گهيرائيندڙ

مقيم : هڪ جاءِ تي رهندڙ

ملاحت : نمڪيني

ملاقي : ملاقاتي

مناڙڻ : زور ڏيڻ

منسوخ : رد

منشا (= منشاء) : مراد، مقصد

من مڙڻ : من جو هٽڪڻ، هٽڪ، شڪ

منهو : ننڍو منهن

منهون : مڇر

مور : منڍ، اصل

موريا : گونچ ڪڍيائون

موقوف : بند ٿيل، خارج

مولود : ڄاول يعني ٻار

مهاند : مهاڙ، الله، سامهان

مهانداس : سندس مهاندو

مهت : سوڀ

مهت : مسجد

مهتر : وڏيرو، بزرگ، حضرت

مهٽڙي : ننڍي مسجد، خونرت، ڪروت

مهدار : سالار، پيشوا، اڳواڻ

مهر : ڏاجو

مهران : درياه

ميءُ : مهاڻو، مهاڻي

مياءُ : ماڻهي

ميهائي : مياڻي، مهاڻن جو ڳوٺ

ن

نااميدي : نراسائي، ڪنهن ۾ به اميد نه رکڻ

نار : باه، آڱ

نار : زال، عورت

نافع : نفعو بخشيندڙ

نامرادي : دنياوي پڌارتن جي آس يا خواهش نه

رڪڻ

نپتو : نپتو آڻتو، جنهن کي پٽ نه هجي

نجهرو : گهر

نحر : ڪهڻ، ٽڪير وجهڻ

نذير : (عذاب کان) ڊيچاريندڙ يا چٽائيندڙ

نزاع : جهڳڙو

نست : بي همت

نسورو : صاف، نج

نفسی نفسي : آءُ رڳو آءُ رڳو

نفي : غير الله جو انڪار ڪرڻ "لااله"

نقشبند : اهو جو الله جو نالو دل تي نقش ڪري

نڪڻي : نڪڻو، گهڻو

نوٽ : نٿرت، هيٺاهين

نوٽ : ۱. هيٺاهين نٿرت، تواضع - ۲. هيٺاهين زمين

و

وزر: بار
وزير: بار ڪندڙ، يار (بادشاهه جو همراہ)،
بادشاهه پاران حڪومت جو بار ڪندڙ
وسوسو: خيال خطرو
وسهوڙا: ويساهه ڪيائون
وسي: بستي، ڳوٺ
وطيرت: نمونو
وظيفو: روزاني مقرر دعا، روزينو
ولا: دوستي
ونگ: ڏنگ، ور
ونگي: ڏنگي
ونهيون: شاهوڪار (ضد: انهيون، ولهو)
وٽ: پسندگي، رضا
وٽڪون: وٽندڙ ڳالهيون، خدا جون رضائون
وٽي: وٽندڙ ڳالهه، رضا
وٽيو: پسند ڪيو
ووڙ: ڳولا
وهجي: ڊهجي، پڙهي، ملي
وهسن: خوش ٿيڻ
وهلور: غم، ڏک، سور
وهمر: وسوسا، خيال خطرا
وهون: زالون، ننهن
ويا: اولاد
ويتر: زياده
ويڏ: (۱) وڏ، عيب (۲) ويد (هندن جو پاڪ
ڪتاب)
ويڏ وڏاڻ: عيب صواب
ويڙ (= ويڙهه): ڪپڙن جي ويڙهي اندر مارو،

واڌائي: مبارڪ
واڪيندا: واکا ڪندا
وانتو: حصو، پتي
وانتيتو - وانتيڌار: حصي دار، پتيءَ وارو
وانجهاءُ: ولها، محروم
وانڌريون: ويڏيون، زنجيريون
واهيرو: آڪيرو
وترو: وڌيڪ، زياده، گهڻو
وٿون: شيون، چيزون، پڌارت
وجه: (۱) منهن (۲) غرض (۳) اجورو (۴) طرف
وڄا: وڌيا، علم
وجهل: ڳارائو، سڪا
وجهل: ڳرڻ
وياهين (= ويهائين): تعبير يا تاويل ڪن
وحي: قرآن مجيد
وڌ ويڄڻ: ڪثر ڪرڻ، گوڙ ڪرڻ
وڏاڻ: ۱. وڏ، عيب - ۲. ساز، واڄو
وڏن: وڏائي، هٿ، ٽڪر
ور: مر، پلي
ور: وٽ، موڙ، پيچ
ورد: وظيفو
ورسيا: روڪيا، پوئتي رهيا، محروم ٿيا
ورڪ: وٺ
ورن: رنگ، قسم
ورنھ: بانگو، بهادر
ورءُ: مقرر ٿيل سيدو يا کاتو
وريام: بهادر، بانگو

ماڻهن جا گهرڙا

ويسه: ويساه، عقيدو

ويڪ: ڪشاداڻي

ويلو: لنگهن، بڪ مرڻ

ويلون = سندن ويلو

هم

هاٽڪ: حاذق، هوشيار

هاڙو: هاڙو، (جبل جو نالو)

هائي: باه، ڪڏ (هاويه)

هني: هنيو، هوڏر

هجوم: ڪاه، پيڙ

هوڙو: هلڪي بار وارو، هلڪو

هرڪيا: موهيا

هريو: آلو

هڙده: ارڙنهن

هڙڪيا: چٽا ٿيا

هور: هول، ڊپ، هوري

هورش: بچ، ڪاه

هول: هور، ڊپ، خوف

هولي: خوشي

هوند: هوڻ، هستي، بود، وجود

هوءَ پوڻ: مشهور ٿيڻ، خدا جي هويت يا ماهيت

هر محو ٿيڻ

هيو: هچارو، لغتي

هيولا: هر شيءَ جو مادو، ماهيت ۽ اصل

آيتن ۽ حديثن ۽ ٻين عبارتَن جو ترجمو

الف

اتبعوا ما انزل اليكم - الخ (ق): جيڪي ڪي اوهان ڏي پنهنجي رب جي طرفان نازل ڪيو ويو آهي، تنهن جي پيروي ڪريو، ۽ ان کان سواءِ ٻين صاحبن جي پيروي نه ڪريو.

اجعلوا الا خوات الخ - (ح): پيئرن کي ڏين سان گڏ عصبو ڪري لڳيو.

اجيعوا بطونكم - الخ (ح): پنهنجي پيٽ بکيا رکيو ۽ پنهنجا انگ اگهاڙا ڪريو، ته پنهنجي رب کي ڏسندا.

احسن كل شيء خلقه (ق): سنهڻو بنايائين سڀ ڪنهن شيءِ کي، جنهن کي پيدا ڪيائين.

احفظ الله يحفظك: الله کي سنڀار ته اهو به توکي سنڀاريندو.

اخوانا علي سر رمتقابلين (ق): (اهي ٿي ويندا) ڀائر، هڪ ٻئي جي سامهون تختن تي ويٺل.

ادعوا الي الله (ق): سڏيان ٿو الله جي طرف.

اذا الشمس كورت (ق): جڏهن سج ڍڪيو ويندو.

اذا مروا باللغو - الخ (ق): جڏهن ڪنهن اجائي ڳالهه وٽان لنگهندا آهن، ته نهايت شرافت سان لنگهي ويندا آهن.

ارنا الاشياء - الخ (ح): ڏيکار اسان کي شيون، جئن اهي آهن.

ازهد في الدنيا - الخ (ح): دنيا کان ڪيپاءِ، ته الله تعاليٰ توکي ڀائڻي.

استفت قلبك - الخ (ح): پنهنجي دل کان فتوا گهر، اگرچہ ڪو چريو کڻي توکي راءِ ڏئي.

اسلم شيطاني - الخ (ح): منهنجي شيطان منهنجي هٿ تي ايمان آندو آهي (يعني منهنجي آڻ مڃي آهي).

اصلها ثابت - الخ (ق): جنهن جي پاڙ محڪم آهي، ۽ جنهن جو ڌار آسمان تائين پهتل آهي. اعملوا ماشئتم - الخ (ق): (هن عبارت جو پهريون اڌ قرآني آهي): جيڪي وڻيو سو ڪريو، ڇو ته تحقيق مون اوهان کي بخشيو آهي.

اعيي الوري - الخ: (قصيده برده جو هڪ بيت) سندس (يعني پاڻ ڪريمن) جي معنوي ڪمال جي فهم لوڪن کي ٽڪائي ڇڏيو، سو پري توڙي اوري ان ڳالهه ۾ ڪو به سواءِ گهٽيل جي نظر ڪونه ٿو اچي.

افتؤنمون بيعض الكتاب - الخ (ق): ڇا ڪتاب (تورات) جي ڪنهن حصي تي ويسه ٿا ڪريو، ۽ ڪنهن حصي کان انڪار ٿا ڪريو؟

افرايت من - الخ (ق): ڇا تو ڏٺو آهي ان کي جنهن پنهنجي معبود کي حرص ۽ هوا ڪري ورتو؟ اقرءوا القرآن - الخ (ق): قرآن پڙهو، ۽ جيڪي ان ۾ آهي تنهن تي پيروي ڪريو.

اكرموا الضيف - الخ (ح): مهمان جي عزت ڪريو، اگرچہ ڪافي ڪافر هجي.

الا ان اولياء - الخ (ق) خبردار، تحقيق الله تعاليٰ جي دوستن تي نه خوف آهي، ۽ نه اهي ڏکارا ٿيندا. الا ان حزب - الخ (ق) خبردار، تحقيق الله تعاليٰ جو ٽولو ئي غالب آهي.

الاخلاء يو مؤذ - الخ (ق) متقين کان سواءِ، ٻيا پائڻ انهي ڏينهن هڪ ٻئي جا دشمن هوندا.

الاله الخلق - الخ (ق) خبردار، ان جي ئي هٿ ۾ خلق (جو عالم) ۽ حڪم (امر جو عالم) آهي.

الايمان بين الخوف - الخ (ح): ايمان خوف ۽ اميد جي وچ ۾ آهي.

البخل امر الرذائل (مقولو): بخل سڀني ڪميناين جي ماءُ آهي.

البلاء للو لاءِ - الخ (مقولو): دوستي لاءِ مصيبت (آزمائش) ائين آهي، جئن سون لاءِ باهه (يعني: آزمائش دوستي کي پرکي ٿي).

الحقوا الفرائض - الخ (ح) ورثي جا حصا (قرآن شريف موجب پهريائين) حقدار جي حوالي ڪريو، پوءِ باقي جيڪي بچي، سو ويجهي ۾ ويجهي عصبي واري مرد کي ڏيو.

الحڪم بلا وجه - الخ: سبب کان سواءِ حڪم (فيصلو) ائين آهي جئن روح کان سواءِ جسم.

الحمد لله رب العالمين (ق): سڀڪا ساراهه انهي الله کي جڳائي جو پالڻهار آهي سڀني جهانن جو.

الحمد لله علي كل حال: سڀ ڪنهن حالت ۾ شڪرانو الله تعاليٰ کي جڳائي.

الحمد يملأ - الخ: جيڪي زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ آهي، سو سڀ الله تعاليٰ جي حمد سان ڀريل آهي.

الدار تختلف - الخ (فقهه قانون): بادشاهن جدا جدا هئڻ ڪري، وطن به جدا جدا ليڪجن ۾ ايندو.

مثلاً جيڪڏهن مورث (فوتي) اسلامي ملڪ ۾ هوندو، ۽ ان جو پٽ (ڪافر)

ڪنهن غير اسلامي ملڪ ۾ هوندو ته اهو ورثي جو حقدار ٿي نٿو سگهي (ڏسو

”سراجيه“ جو شرح ”شريفه“).

الدرهم كي - الخ (ح): هڪڙو ڏوڪڙ هڪڙو ڏنپ آهي ۽ ٻه ڏوڪڙ ٻه ڏنپ.

الدنيا جنة الكافر (ح): دنيا ڪافر لاءِ باغ آهي.

الدنيا سجن المؤمن (ح): دنيا مومن لاءِ بنديخانو آهي.

(نوٽ) حقيقت ۾ مٿيان ٻئي فقرا هڪڙي ئي حديث آهي: الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر.

الدنيا سحر: دنيا جادو آهي.

الرضا باب الله الا عظم: رضا الله تعاليٰ (ڏي وڃڻ) جو وڏي ۾ وڏو دروازو آهي.

السلطان لي - الخ (ح): بادشاهه وارث آهي ان (فوتي) شخص جو، جنهن کي ڪو وارث ناهي.

الصلح خير (ق): صلح (هر حالت ۾) چڱو آهي.

العالم علي باب الاغنياء - الخ (ح): عالم ماڻهو شاهوڪارن جي دروازي تي گونجه ٿي مڪ وانگر

آهي.

العالم من عقل عن الله: عالم اهو آهي جو خدا کان سمجهي.

العبد لا يملك: ٻانهو مالڪ جو وارث ٿي نٿو سگهي.

العبد و ما في يده - الخ: ٻانهو ۽ جيڪي سندس هٿ ۾ آهي، سي ٻئي ڄاڻيندڙ جا آهن.

العلم بحر - الخ: علم هڪ سمونڊ آهي ۽ علم جو علم موجون آهن.

العلم حبيب الله - الخ: علم خدا جو دوست آهي، نٿو ڏئي مگر پنهنجي دوست کي.

الغنم بالغرم (فقهي اصطلاح): گروي يا ڳهه قرض جي برابر هئڻ گهرجي؛ جي فائدو ۽ واڌ ٿئي ته اصلي ڳهه جي مالڪ جو آهي، ۽ جي ڳهه وڻندڙ جي قصور بغير ان ڳهه تي ڪجهه نقصان پيو، ته اهو ڳهه رکندڙ تي آهي، پر جي ڳهه وڻندڙ جي غفلت يا بي پرواهي کان ان ۾ ڪو نقصان ٿيو، ته اهو ڳهه وڻندڙ تي آهي.

الفقر فخري (ڪوڙي حديث): مسڪيني منهنجو فخر آهي.

القاتل لا يرث (ح): قاتل مقتول جي مال ۾ وارث ٿي نٿو سگهي.

القرآن امامي: قرآن منهنجو امام (رهبر) آهي.

القسام في النار: ورثي جي حصن جو (غلط) وراهيندڙ دوزخ ۾ پوندو.

الكرهه ضد المحبة: اڻ وڻندڙ ضد آهي محبت جو.

الكونان حرامان - الخ: الله وارن لاءِ ٻئي جهان حرام آهن.

الله ربي - الخ: الله منهنجو رب آهي ۽ محمد (ص) منهنجو رسول آهي ۽ قرآن منهنجو امام آهي.

اللهم احيني - الخ: (هي مقولو آهي ۽ نه حديث ڪنهن به معتبر حديث جي ڪتابن ۾ اهڙو نبوي

قول نه آيل آهي) اي الله جيار مون کي مسڪين ڪري، ۽ مار مون کي مسڪين

ڪري (۽ اٿار مون کي ڏيهاري قيامت جي مسڪينن جي ٽولي مان).

اللهم صل - الخ: اي الله محمد (ص) تي برڪتون موڪل!

الله نور السماوات - الخ: الله تعاليٰ آسمانن ۽ زمين جو نور (ڏيندڙ) آهي.

الماضي لا يعود (مقولو): گذريل وقت موٽي نٿو.

المرء مع ذلک الكتاب (ق): الله آهي سڀ کان وڌيڪ ڄاڻندڙ، هي اهو (عظيم الشان) ڪتاب آهي.

المرء مع من احب (ح): ماڻهو انهن سان گڏ هوندو، جن سان سنديس محبت آهي.

المؤمن مرآة المؤمن (ح): (هڪ) مومن (ٻئي) مومن جي آرسِي آهي. (مؤمن ٻئي نالو آهي الله تعاليٰ

جو. انهيءَ ڪري ترجمو هيئن به ٿي سگهي ٿو: مؤمن الله تعاليٰ جي آرسِي آهي).

الثاس اعداء ما جهلوه (مقولو): ماڻهو دشمن آهن انهيءَ ڳالهه جا جنهن جو ڪين علم آهي.

الوضوء سلاح المؤمن (ح): وضو مومن جو هٿيار آهي.

الوراثه ولد التناصر: (فقهي وراثت جو اصول): وراثت ٻچو آهي هڪ ٻئي کي مدد ڏيڻ جو. يعني

وراثت جو مدار آهي هن ڳالهه تي ته فوتيءَ جا وارث اهڙا هجن جو آئيءَ ويل هڪ ٻئي کي مدد ڏيئي سگهن، يعني اهي مسلمان هجن، پوءِ ڪٿي جدا جدا ملڪن ۾ رهندڙ هجن.

الولاءُ لحمۃ - الخ (ح): خاوند جي مائٽي پنهنجي آزاد ٿيل ٻانهي سان هڪ تاجي پيئو آهي، جيئن نسب جو تاجي پيئو، يعني ته جيڪڏهن خاوند بنا اولاد مري ته آزاد ٻانهو سندس وارث ٿي سگهي ٿو ۽ بالعڪس.

الهم نصف الهرم (مقولو): ڳڻتي پوڙهائيءَ جو اڌ آهي.

اليقين لا يزول - الخ: شڪ سان يقين زائل نٿو ٿئي.

امر الا تعبدوا - الخ (ق): امر ڪيو اٿس ته ان کان سواءِ ٻئي جي پوڄا نه ڪريو.

امن تذكر - الخ: (قصيده برده جي پهرين ست) ڇا دوسلم جي پاڙيسرين جي يادگيريءَ ۾ تون اکين مان رت ڳوڙها هاري رهيو آهين؟ مرحوم مولانا شفيق محمد پاتائيءَ اها ست هيٺين طرح نظم ۾ آندي آهي.

ڪ ڪين سار سڄڻ جي پرين پاڙيجا

هاريءَ هنجون هيچ مان گڏي رت ڦڙا

امر يحسدن الناس - الخ (ق): يا اهي ماڻهن تي ريس ڪن ٿا انهي تي، جيڪي انهن کي الله تعاليٰ پنهنجي فضل مان عطا ڪيو آهي؟

ان اتبع - الخ (ق): نٿو پيروي ڪريان مگر ان جي جو مون ڏانهن وحي طور موڪليو ٿو وڃي.

انا غيور (ح): مان تمام غيرت مند (ريساڙو) آهيان.

انا و الساعة - الخ (ح): آءٌ ۽ قيامت جي گهڙي ائين آهيون جيئن شهد ۽ وچين اگر (يعني تمام نزديڪ)

انا فتحنا - الخ (ق): اسان تنهنجي واسطي ڪلمر ڪلا فتح ڪئي آهي، انهيءَ لاءِ ته الله تنهنجا اڳيان پويان قصور معاف ڪري.

ان الحكم - الخ (ق): ناهي حڪم (فيصلو) مگر خدا لاءِ.

ان الذين اجرموا - الخ (ق): اهي جن جرم (گناه) ڪيو سي ڪلندا هوا انهن تان جن ايمان آندو هو.

ان الذين اختلفوا - الخ (ق): تحقيق انهن جن كتاب بابت اختلاف ڪيو، سي پراھين ڏقيڙ ۾ آھن.

ان الذين قالوا - الخ (ق): تحقيق اھي جن چيو تہ اسان جو پالڻھار الله آھي ۽ پوءِ ان تي مستقيم رھيا (انھن تي ملائڪ ائين چوندا لھندا، تہ نہ ڊڄو، ۽ نہ غم ڪريو، بھشت جي بشارت وٺو جو اوهان لاءِ وعدو ڪيو ويو آھي).

ان الشرك - الخ (ق): تحقيق شرڪ وڏو گناھ آھي.

ان الله اشترى - الخ (ق): تحقيق الله تعاليٰ خريد ڪيون مومنن کان سندين جندون جانيون ۽ مال اموال، انھي لاءِ تہ کين جنت نصيب ٿئي.

ان الله جميل - الخ: تحقيق الله سنھڻو آھي (۽) سونھن کي پانئي ٿو.

ان الله يحب المقسطين (ق): تحقيق الله تعاليٰ انصاف ڪندڙن کي پانئي ٿو.

انتم و الساعة - الخ (ق): تحقيق (قيامت جي) گھڙي جو زلزلو ھڪ وڏي شيءِ آھي.

ان كثيرا من الاحبار - الخ (ق): تحقيق ڪيترائي (يهودي) عالم ۽ راھب ماڻھن جا مال ٺڳي ڪري ڪائين ٿا ۽ خدا جي واٽ کان روڪين ٿا.

انما اثمہ - الخ (ق): تحقيق ان جو گناھ انھي مٿي آھي جنھن اھو (ڪوڙ) گھڙيو.

انما الهڪم - الخ (ق): تحقيق اوهان جو الله ھڪڙوئي معبود آھي.

انما امرہ - الخ (ق): تحقيق سندس حڪم فقط ھي آھي تہ جڏھن ڪنھن شيءِ جو ارادو ڪري، تڏھن ان کي چوي ”ٿي“ تہ اھا ”ٿي پوندي“.

انما بخشي - الخ (ق): تحقيق الله تعاليٰ کان سندس ٻانھن ۾ فقط اھي ڊڄن ٿا، جي عالم آھن (يعني جن کي سڄي پروڙ آھي).

ان مع العسر - الخ (ق): تحقيق ڏک سان گڏ سک آھي.

اهدنا الصراط المستقيم (ق): ڏيکار اسان کي سڌي واٽ.

اهل المعروف - الخ: دنيا ۾ چڱائي، جا صاحب، آخرت ۾ پڻ چڱائي جا صاحب آھن.

اول الفكر - الخ: فڪر (خيال) جي اڳياڙي آھي عمل جي پڇاڙي؛ يعني ڪنھن شيءِ جي ايجاد جو فڪر يا خيال پھريان ڪبو آھي، ۽ پوءِ اھا شيءِ وجود ۾ ايندي.

اولائڪ کالا نعام - الخ (ق): اھي ڍورن وانگي آھن، بلڪ انھن کان بہ وڌيڪ گمراھ.

اياڪ نعبد - الخ (ق): تنهنجي ئي اسان عبادت ڪريون ٿا ۽ توکان ئي مدد مڱون ٿا.

اينما تولوا - الخ (ق): جيڏانهن ڪيڏانهن اوهين رخ ڪندا، تيڏانهن اوهين خدا جو جلوو ڏسندا.

اينما يو جهه - الخ (ق): جيڏانهن ڪيڏانهن ڪيس هو (يعني مالڪ) موڪلي ٿو، ته هو ڪابه ڀلائي نٿو آڻي. قرآن مجيد ۾ الله تعاليٰ ٻن شخصن جو مثال ڏئي ٿو جن مان هڪڙو گونگو آهي، جو ڪجهه به ڪري نٿو سگهي ۽ پنهنجي خاوند تي بوج آهي، جيڏانهن ڪيڏانهن موڪليس ٿو ته ڪابه چڱائي نٿو آڻي. (سورة النحل: ۷۶) اعاذنا الله!

ب

بلغوا عني - الخ (ح): مون کان (ماڻهن کي) پهچايو اگرچہ هڪڙي آيت هجي.

بل نحن محرومون (ق): بلڪ اسين بي نصيب آهيون.

ت

تبارڪ الذي - الخ (ق): سڳورو آهي اهو (ڌڻي) جنهن جي هٿ ۾ (ساري جڳت جي) بادشاهي آهي.

تعلموا الفرائض - الخ (ح): (ورثي جا) حصا سڪو ۽ اهي ماڻهن کي سيکاريو، ڇاڪاڻ ته اهي علم جو اڌ آهن.

تقشعر منه - الخ (ق): (الله تعاليٰ بهترين نياپو ڪتابي صورت ۾ موڪليو آهي، جنهن جيون آيتون، هڪ ٻئي جي موافق ۽ وري وري دهرائيل آهي، جنهن جي پڙهڻ ۽ ٻڌڻ کان) انهن (ماڻهن) جون چمڙيون ڪانڊارجن ٿيون، جي پنهنجي پالڻهار کان ڊڄن ٿا.

ج

جميع العلم في القرآن: سيوئي علم قرآن شريف ۾ موجود آهي.

ح

حب الدنيا - الخ (ح): دنيا جو موهه سڀڪنهن خطا جو سرچشمو آهي.

حب المال - الخ (ح): مال ۽ شرف جو موه وڌيڪ تباه ڪندڙ آهي، دين لاءِ بگهڙ کان رين جي حق ۾.

خ

خط لنا - الخ (ح): اسان لاءِ رسول خدا جي هڪ ليڪو ڪڍيو ۽ چيائين: هي آهي واٽ خدا جي. سو ان تي هلو ۽ ٻين واٽن تي نه هلو.

خلق القبيح - الخ: خراب شي پيدا ڪرڻ ڪا خراب ڳالهه ناهي.

خير الامور اوسطها (ح): بهترين ڪار وچين ڪار آهي.

ر

رضوان من الله اڪبر (ق): الله جو رضامنڊو سڀ کان وڏو آهي.

رضي الله عنهم - الخ (ق): الله تعاليٰ کائناتن راضي ٿيو ۽ اهي کائناتس راضي ٿيا.

رهانية ابتدعوها - الخ (ق): سنڀالڻ جي زندگي جا هنن پاڻ لاءِ نئين سر گهڙي ڪڍي، ۽ اسان انهن تي مقرر نه ڪئي هئي.

ز

زين للذين كفروا - الخ (ق): سينگاري وئي انهن لاءِ جن ڪفر ڪيو دنياڻي زندگي (يعني نيچ زندگي)

س

سارعوا الي مغفرة - الخ (ق): پنهنجي پالڻهار جي مغفرت ڏانهن ڊوڙو.

سافروا تربحوا: (ٻين ملڪن جو) سفر ڪيو ته فائدو پرائيندا.

سياتي زمان - الخ (ح): منهنجي امت تي جلد هڪ اهڙو زمانو ايندو، جو سندن علماء آسمان جي اڌوڙ هيٺان رهندڙن کان به وڌيڪ بيڙا هوندا.

سيد القوم خادمهم (ح): قوم جو سردار سندن چاڪر آهي.

ش

شر الامور محدثا تها (ح): خراب ۾ خراب ڪم آهي آهن جي نئين سر گهڙي ڪيڏن.

ص

صاحب الغرض مجنون (مقولو): غرض وارو چتو ٿيندو آهي.

صبغة الله - الخ (ق) هي آهي الله جو رنگ ۽ ڪير آهي وڌيڪ سنهڻو خدا کان رنگ ڏيڻ ۾؟

ض

ضربت عليهم الذلة - الخ (ق): انهن تي ذلت ۽ سڃاڻي مڙهي وئي.

ع

علي الله فتو ڪلوا - الخ (ق): الله تي ئي توڪل رکو. جيڪڏهن اوهين مومن آهيو.

عليكم بالسواد الاعظم (ح): وڏي ۾ وڏي جماعت کي چڙهي پئو.

ف

فاتبعوني يحببكم الله (ق): پوءِ منهنجي پيروي ڪريو، ته خدا تعاليٰ اوهان کي پائيندو.

فاختلفوا بغيا بينهم (ق): پوءِ اختلاف ڪيائون، هڪ ٻئي وچ ۾ دشمني خاطر.

فاذا نفخ في الصور - الخ (ق): جڏهن ڏنڊ ڦوڪيو ويندو، تڏهن سندن وچ ۾ ڪي به نسب باقي نه رهندا.

فاذڪروني اذڪرم (ق): مون کي ياد ڪندا ته آءٌ به اوهان کي ياد ڪندس.

فاقتلوهم - الخ (ق): سو ماريو انهن کي جتي به انهن کي لهو.

فاقم وجهڪ - الخ (ق): پوءِ سڌو ڪر منهن پنهنجو دين لاءِ سڃاڻي سان.

فاينما تولوا - الخ (ق): پوءِ جيڏانهن ڪيڏانهن ڦرندا ته اتي الله جو جلوو ڏسندا.

فرقوا دينهم - الخ (ق): پنهنجي دين کي فرقن ۾ وراهي ڇڏيائون ۽ جدا جدا جماعتون ٿي پيا.
فسبحان الذي - الخ (ق): سو پاڪائي آهي انهيءَ کي جنهن جي هٿ ۾ سڀ شي جي بادشاهي آهي ۽
جنهن ڏي اوهين موتاڻيا ويندا.

فعال لما يريد (ق): ضرور ڪندڙ آهي انهيءَ (ڳالهه) جو جيڪي چاهي.
فلا تسئلن - الخ (ق): سو نه پڇ مون کان (انهيءَ ڳالهه جو) جنهن بابت توکي علم ناهي.

فهل يهلك - الخ (ق): پوءِ نه ناس ڪيا ويندا، مگر فاسق ماڻهون.

فويل للقاسية - الخ (ق): ويل آهي انهن لاءِ جن جا قلب ڪنور ٿي ويا آهن الله جي ذڪر کان.
في القصاص - الخ (ق): بدلي ۾ آهي زندگي، اي دلين وارا.

ق

قد افلح من تزكي - الخ (ق): تحقيق سوڀارو ٿيو اهو جنهن پاڻ کي پاڪ ڪيو، ۽ الله جو اسم ياد
ڪري صلواة پڙهيائين.

قدت بدت البغضاء - الخ (ق): تحقيق ظاهر ٿي سخت ڏڪار اسان جي ۽ اوهان جي وچ ۾.

قد علم كل اناس - الخ (ق): سڀ ڪنهن قبيلي پنهنجو پنهنجو پاڻي پيڻ جو هنڌ ڄاتو.

قل الله ثمر ذرهم (ق): ڇو الله ۽ پوءِ ڇڏي ڏين.

قل ان الامر - الخ (ق): ڇو: تحقيق ساري ڳالهه الله جي هٿ ۾ آهي.

قل انما يوحى - الخ (ق): ڇو، تحقيق مون تي وحي ٿئي ٿو ته اوهان جو اله (معبود) فقط هڪڙو ئي
الله آهي.

قل كل من عند الله (ق): ڇو، سڀوئي خدا وٽان آهي.

قل لن يصيبنا - الخ (ق): ڇو ڀل ته پنهنجي ڪاوڙ ۾ مرو.

قل هو الله (ق): ڇو، هو آهي الله (جل شانہ).

قوما لدي (ق): جهڳڙالو قوم (وتنذر قوما لدا= ۽ ڊيڄارين هڪ جهڳڙالو قوم کي).

قوة القرابة كقربها: قرابت جي قوت ان جي قرب (ويجهڙائيءَ) وانگر آهي.

ڪ

ڪانهن ڪمر - الخ (ق): ڄڻ ته اهي وحشي گڏه آهن جي پڄندا آهن شينهن کان.

ڪل الينا راجعون (ق): سڀئي اسان ڏانهن موٽڻ وارا آهن.

ڪل جديد لذيذ (مقولو): سڀڪا نئين شيءَ وڻندي آهي.

ڪل شيءَ في ڪل شيءَ: سڀ شيءَ سڀڪنهن شيءَ ۾ آهي.

ڪل شيءَ هالڪ - الخ (ق): سڀڪا شيءَ ناس ٿيندڙ آهي سواءِ سندس (الله جي) ذات جي.

ڪل شيءَ - الخ (مقولو): سڀڪا شيءَ پنهنجي اصل ڏي موٽ کائي ٿي.

ڪل ماقدر يڪون: جيڪي ڪي تقدير ۾ لکيو ويو آهي، سو اوس ٿيندو.

ڪل يوم هو في شان (ق): هر روز هو هڪ (نئين) شان ۾ آهي.

ڪن في الدنيا - الخ (ح): دنيا ۾ ائين هج ڄڻ ته ڌاريون آهين يا وانهڙو.

ل

لا ايمان لمن لا محبة له: اهو جنهن کي محبت ناهي تنهن کي ايمان ناهي.

لا تحدثوهم - الخ (ق): جيڪو راز خدا اوهان تي کوليو آهي، سو توهين کين نه ٻڌايو. اصل آيت

هن ريت آهي: اتحدثونهم بما فتح الله عليكم - ڇا اوهين کين ٻڌايو ٿا اهو راز جو خدا - الخ.

لا تفتح لهم - الخ (ق): (جن اسان جي آيتن جو انڪار ڪيو ۽ انهن کان وڌائي واريائون) تن لاءِ

آسمان جا دروازا نه کوليا ويندا ۽ نڪي جنت ۾ گهڙي سگهندا جيستائين ڪ اٺ سئيءَ جي پاڪي مان لنگهي (جا ڳالهه ناممڪن آهي).

لا تكتبوا عني - الخ (ح): قرآن کان سواءِ ٻي ڪابه ڳالهه مون کان نه لکو.

لا تيئسوا من روح الله (ق): الله تعاليٰ جي رحمت کان نااميد نه ٿيو.

لا خوف عليهم - الخ (ق): ڪونهي ڪو خوف خطرو انهن تي ۽ نڪي اهي ڏکارا ٿيندا.

لا قدر ولا جبر - الخ: نڪي قدريه آهن نڪي جبريه، پر ٻنهي جي وچ ۾ درميانو طريقو ورتو اٿن.

لا نرث و لا نورث - الخ (ح): (انبيا) نڪي ڪنهن جا وارث آهن ۽ نڪي ٻيا اسان جا وارث ٿي سگهن ٿا؛ جيڪي اسان پوئتي ڇڏيو، سو صدقو آهي.

لا نفرق - الخ (ق): سندس (الله جي) رسولن مان ڪنهن جي به وچ ۾ اسين فرق ڪونه ٿا ڪريون. لا يرقبون - الخ (ق): ڪنهن به مومن جي حق ۾ مائٽي جي ڳنڍ يا ذمو مرعي نٿا رکن. لا يسئل عما يفعل (ق): جيڪي به هو ڪري ٿو تنهن بابت ڪائس ڪابه پڇا ڪانه ڪئي ٿي وڃي (يا ڪئي ويندي).

لا يملكون - الخ (ق): پنهنجي پاڻ لاءِ نڪي ڪو ضرر يا نفعو هٿ ۾ اٿن، ۽ نڪي ڪي موت يا حياتي يا جياپي جا مالڪ آهن.

لا يموت فيها - الخ (ق): نڪي ان (جهنم) ۾ مرندو نڪي جيئندو.

لا يهديهم طريقا - الخ (ق): سڄي آيت هن طرح آهي: ان الذين كفروا و ظلموا، لم يكن الله ليغفر لهم ولا ليهديهم طريقا الا طريق جهنم - يعني تحقيق جنين انڪار ۽ ظلم ڪيو، تن کي خدا نه بخشن وارو آهي ۽ نه ڏيکارڻ وارو آهي ڪا واٽ، مگر واٽ دوزخ جي.

لئن شكرتم - الخ (ق): جيڪڏهن تحقيق اوهين (منهنجو) شڪر بجا آڻيندا، ته آءٌ اوهان کي وڌائيندس.

لتر كبن طبقا - الخ (ق): اوهين پڪ منزل بمنزل مٿي چڙهندا ويندا.

لله الامر من قبل و من بعد (ق): اڳي توڙي پوءِ الله جو ئي حڪم آهي.

لله المشرق و المغرب (ق): الله جو ئي آهي مشرق ۽ مغرب.

للمذكر مثل حظ الانثيين (ق): نر کي ٻن مادين جي حصي جيترو ملندو.

للمغازي احدي الحسينين: غازي لاءِ ٻن چڱاين مان هڪ چڱائي ضرور آهي.

لن تنفعكم - الخ (ق): قيامت جي ڏينهن اوهان کي پنهنجا مائٽ يا پنهنجو اولاد هر گز فائدو نه ڏيندو.

لها معان - الخ: انهيءَ کي (يعني بسم الله جي ب کي) سمنڊ جي لهرين وانگي معنائون آهن.

لهم البشري - الخ (ق): انهن واسطي خوشخبري آهي دنياوي حياتي ۾.

لهم مايشاؤون - الخ (ق): سندن لاءِ ان ۾ (جنت ۾) آهي جيڪي او طلبين ۽ اسان وٽ اڃا به وڌيڪ آهي.

لو انزلنا هذا القرآن - الخ (ق): جيڪڏهن اسين هن قرآن کي جبل تي لاهيون ها (تہ ڏسين ها ان کي ڪنبدو ۽ ڏرندو خدا جي خوف کان).

لو لا السيوف - الخ: جيڪڏهن تراريون نہ هجن ها تہ ضرور بادشاه فناء ٿي وڃن ها.

لو لاڪ لما خلقت الافلاك (هيءَ حديث ناهي، پر انهيءَ معنيٰ تي ٻيون ڪيتريون ئي حديثون آيل آهن): جيڪڏهن تون نہ هجين ها (يعني تنهنجي پيدا ڪرڻ جو خيال نہ هجي ها) تہ هوند آسمان نہ خلقيان ها.

ليس كمثله شيء (ق): ڪابه شيءِ هن جهڙي ناهي (يا: ڪابه شيءِ ان جي مثل وانگي ناهي، جيئن ابن عربيءَ معنيٰ ڪئي آهي).

م

ما ادخر - الخ: سپان لاءِ ڪابه شيءِ ذخيره ڪري نہ رکيائين.

ما خطر ببالك - الخ: جيڪي تنهنجي دل ۾ هري، خدا انهيءَ کان ٻي طرح آهي.

ما خلقنا السموات... بالحق (ق): اسان نہ خلقيا آهن آسمان ۽ زمين ۽ جيڪي ڪي انهن ٻنهي جي وچ ۾ آهي مگر حق سان.

ما خلقنا السموات... لاعين (ق): اسان نہ خلقيا آهن آسمان ۽ زمين ۽ جيڪي ڪي انهن ٻنهي جي وچ ۾ آهي راند روند ۾ (يعني بي مطلب).

ما سمعنا بهذا (ق): اسان اهڙي ڳالهه کانہ ٻڌي آهي.

ما شغلک - الخ: جيڪي توکي (خدا کان) سڙائي سو تنهنجو بت آهي.

ما عند ڪم ينفد - الخ (ق): جيڪي اوهان وٽ آهي، سو کڻي ويندو، ۽ جيڪي خدا وٽ آهي سو باقي رهندو.

مالڪ ما قدمت - الخ (ح): تنهنجو مال اهو آهي جو تو اڳواٽ (خدا جي راه ۾) موڪليو، ۽ جيڪي تو پوئتي ڇڏيو سو تنهنجي وارث جو مال آهي.

من اتقي الشبهات - الخ (ح): جو شهن کان بچي ٿو، تنهن گويا پنهنجي دين لاءِ پاڪائي ڪئي.

من احب شيئاً - الخ: جيڪو ڪنهن شيءِ کي پائيندو آهي ته هر هر ان جو ذڪر ڪندو آهي.
 من القى السلاح - الخ: جو هٿيار اڇلائيندو (يعني پيش پوندو)، سو سلامت آهي.
 من بلغه عني - الخ (ح): جنهن کي منهنجي طرفان ڪا حديث پهچي ۽ پوءِ ان کي رد ڪري، ته مان قيامت جي ڏيهه تي سندس دشمن ٿيندس.
 من تبع عالماً - الخ: جيڪو عالم جي پيروي ڪندو، سو الله کي سالم گڏبو.
 من ربك - الخ: ڪير تنهنجو رب آهي ۽ ڪير تنهنجو نبي آهي ۽ ڪهڙو تنهنجو دين آهي؟
 من رضي - الخ: جو راضي ٿيو، تنهن کي رضامندو حاصل ٿيندو.
 منزله عن شريك - الخ (قصيده برده جو بيت): پنهنجي خوبين ۾ ڪنهن به شريڪ کان پاڪ آهي، ۽ سندس حسن جو جوهر ان وراهيل آهي.
 من صمت نجا: جو ماڻ ڪندو، سو چوٽڪارو پائيندو.
 من قال - الخ (ح): جيڪو ”لا اله الا الله محمد رسول الله“ چوندو سو سواءِ ڪنهن حساب ڪتاب جي جنت ۾ داخل ٿيندو.
 من كان في هذه - الخ (ق): جيڪو هن (دنيا) ۾ اٿندو آهي، سو آخرت ۾ پڻ اٿندو هوندو.
 من كان لله - الخ: جيڪو خدا جو آهي، خدا پڻ ان جو آهي.
 من كان يومئذ بالله - الخ (ح): جنهن کي الله ۽ پوئين ڏينهن ۾ ويساهه آهي، تنهن کي گهرجي ته مهمان جي عزت ڪري.
 من له المولى فله الكل: جنهن کي خدا آهي، تنهن کي سڀڪين آهي.
 من لبس الحرير - الخ: جيڪو هن دنيا ۾ پٽ پهريندو، سو آخرت ۾ نه پهريندو.
 موتوا قبل ان تموتوا: مرڻ کان اڳ مرو (يعني پنهنجي نفس کي ماريو).
 ن
 نجا المخفقون - الخ: هلڪي بار وارا چٽي ويا ۽ ڳري بار وارا ناس ٿيا.
 نحن الاخرون السابقون (ح): اسين آخر ۾ آيا آهيون، پر حقيقت ۾ سڀ کان اڳ ۾ آهيون.
 نور علي نور (ق): نور مٿان نور.

هـ

هذا ماكنزتم - الخ (ق): هي آهي جيڪي اوهان پاڻ لاءِ ڪڻو ڪيو آهي.
 هلك من كان قبلهم (ح): ڪانئن اڳ جيڪي ناس ٿيا، سي فقط پنهنجن نين بابت اختلاف ڪري.
 هل يهلك - الخ (ق): نه ناس ٿيندا مگر ظالم ماڻهون.
 هم قوم لا يشقي جليسهم: هو اهي ماڻهون آهن جن جو هم جليس ڪڏهن به ڏکي نه ٿيندو.
 هو الاول و الآخر - الخ (ق): هوئي پهريون ۽ پويون آهي ۽ هوئي ظاهر ۽ باطن آهي.

و

و اتوا البيوت - الخ (ق): ۽ گهڙو گهرن ۾ سندن دروازن کان.
 و آخر دعواهم - الخ (ق): ۽ سندن پوئين دعا هوندي ته شڪر آهي الله جو، جو سڀني جهانن جو
 پالڻهار آهي.
 و اذكر اسم ربك - الخ (ق): ۽ پنهنجي رب جو نالو ياد ڪر، ۽ ان ڏي ڪلي علحدو ٿي.
 و استغفر لذنبك (ق): معافي گهر پنهنجي ڪوتاهي لاءِ.
 و اكثرهم الفاسقون (ق): ۽ انهن مان اڪثر فاسق آهن.
 و الامر يومئذ لله (ق): ۽ انهي ڏينهن سڀ حڪم خدا جو آهي.
 و الله الغني - الخ (ق): ۽ الله تعاليٰ غني (بي پرواه) آهي ۽ اوهين محتاج.
 و الله خلقكم - الخ (ق): ۽ الله تعاليٰ اوهان کي ۽ جيڪي کي اوهين ڪريو ٿا خلقيو آهي.
 و الذين اتوا العلم (ق): ۽ اهي جن کي علم ڏنو ويو آهي.
 و الظاهر و الباطن (ق): (هوئي) ظاهر آهي ۽ باطن.
 و القران امامي: ۽ قرآن منهنجو امام (رهبر) آهي.
 و اما القاسطون - الخ (ق): ۽ اهي جي سئين رستي کان پري ٿا وڃن، سي جهنم جون ڪاٺيون
 ٿيندا.
 و امر بالمعروف - الخ (ق): ۽ چڱائي، جو حڪم ڪر ۽ برائيءَ جي منع.

وان الكافرين - الخ (ق): ۽ تحقيق كافرن کي ڪو مددگار ڪونهي.

وان تعدوا - الخ (ق): ۽ جيڪڏهن خدا جي نعمتن جو شمار ڪندا ته انهن کي ڳڻي نه سگهندا.

وان من شيء - الخ (ق): ۽ ڪا به اهڙي شيءِ ڪانهي جنهن جا اسان وٽ خزانو نه هجن.

وان يمسسك الله - الخ (ق): ۽ جيڪڏهن خدا توکي آزار سان ڇهي، پوءِ ناهي ڪو تاريندڙ ان جي مگر اهو (خدا)، ۽ جيڪڏهن توکي چڱائي سان گهري، ته ڪو به ان جي مهربانيءَ جو موٽائيندڙ ناهي.

واجرهم - الخ (ق): ۽ انهن کي ڇڏي ڏي سهڻي نموني ۾.

واولو الارحام - الخ (ق): ۽ مائٽيءَ وارا جن مان ڪي ٻين کان الاهي قانون ۾ ويجهڙا آهن.

وتخفون كثيرا (ق): ۽ لڪايو ٿا گهڻو (متن ۾ ”من الناس“ زياده آهي، ليڪن قرآن شريف ۾ موجود ناهي).

وجودك ذنب - الخ: تنهنجو وجود ئي گناه آهي، جنهن برابر ٻيو ڪو گناه ڪونهي.

وجوه يومئذ - الخ (ق): ڪي منهن انهي ڏينهن سرها هوندا ۽ پنهنجي رب طرف نهاريندڙ.

وذرني و المكذبين (ق): ۽ ڇڏي ڏي مون کي ۽ نعمت وارن ڪوڙن کي.

ورفعنا لك ذكرك (ق): ۽ اسان تولا ۽ تنهنجو نالو بلند ڪيو.

وسارعوا الي مغفرة - الخ (ق): ۽ پنهنجي رب جي مغفرت ڏانهن ڊوڙو ۽ جنت ڏانهن، جنهن جي ويڪر آسمان ۽ زمين آهن (۽) متقين لاءِ سنڀالي وئي آهي.

وفي السماء رزقكم (ق): ۽ آسمان ۾ اوهان جو رزق آهي.

وفي انفسكم - الخ (ق): ۽ اوهان جي جندڙن ۾، ڇا اوهين نٿا ڏسو؟.

وكل آي - الخ: (قصيده برده جو بيت): ۽ جيڪي معجزا نبين سڳورن آندا آهن، سي سڀ کين سندس (پاڻ ڪريمن جي) نور کان مليا آهن.

وكيف يدرك - الخ: (قصيده برده جو بيت): ۽ ڪئن لهندا سندس حقيقت (حقيقت محمدي) کي اهي ماڻهون جي ستل آهن ۽ خواب ڏسي پاڻ کي خوش ڪري رهيا آهن؟

ولايجر منكم - الخ (ق): ۽ ڪنهن به قوم جي اثبوت اوهان کي نه ڇيڙي انهيءَ ڳالهه تي ته اوهين انصاف نه ڪريو.

ولا يخافون لومة لائم (ق): ۽ ڪنهن به ملامت ڪندڙ جي ملامت کان نٿا ڊڄن.

ولا يفرنڪ - الخ (ق): (ليڪن آيت شريف جي مندر ”و“ ڪونهي): انهن ماڻهن جي ملڪن ۾ (تجارت لاءِ) آمدرفت توکي نه ٺهي.

ولقد آتيناڪ - الخ (ق): ۽ تحقيق اسان توکي عطا ڪيون آهن ست وري وري تڪرار ٿيندڙ آيتون (يعني سورة الفاتحه) ۽ قرآن عظيم.

ولقد كذب - الخ (ق): ۽ تحقيق حجر وارن مرسلن کي ڪوڙو ڪيو.

ولقد کرمنّا - الخ (ق): ۽ تحقيق اسان آدم جي اولاد کي شرف وارو ڪيو.

ولله الحمد (ق): ۽ سڀ ساراهه الله تعاليٰ واسطي آهي.

ولله المشرق والمغرب (ق): ۽ اوڀر ۽ اولهه سڀ خدا جو آهي.

ولله خزائن السموات - الخ (ق): ۽ آسمانن ۽ زمين جا خزانو سڀ خدا جا آهن.

وله الحكم - الخ (ق): ۽ سڀ حڪم سندس آهي ۽ ڏانهس ئي توهين موٽايا ويندو.

وله الحمد - الخ (ق): ۽ سڀ ساراهه آسمانن ۽ زمين ۾ سندس لاءِ ئي آهي.

وما ارسلناڪ - الخ (ق): ۽ نه موڪليو اسان توکي مگر جهانن لاءِ رحمت ڪري.

وما اكل السبع - الخ (ق): ۽ جيڪي مرون ۽ کاڌو، سواءِ ان جي جيڪو اوهان حلال ڪيو.

وما الحياة الدنيا - الخ (ق): ۽ ناهي دنيا جي حياتي مگر غرور جو سامان.

وما بکرم من نعمة - الخ (ق): ۽ جيڪي ڪي اوهان وٽ نعمت جو ڀاڱو آهي، سو الله کان آهي.

وما خلقت الجن - الخ (ق): ۽ نه خلقيم جنن ۽ انسانن کي مگر انهي لاءِ ته منهنجي عبادت ڪن.

وما كان الله - الخ (ق): ۽ الله انهن کي سزا ڏيڻ وارو ناهي حالانڪ تون منجهن موجود آهين.

وما كان لهم الخيرة (ق): ۽ انهن کي ڪنهن به قسم جو اختيار نه هو.

وما نراڪ - الخ (ق): ۽ اسين ڏسون ٿا ته فقط اهي ماڻهون تنهنجا اوائل ۾ پوئلڳ ٿيا آهن، جي اسان ۾ خسيس ليکجن ٿا.

وما ننزله - الخ (ق): ۽ نٿا نازل ڪريون ان کي مگر معلوم مقدار ۾.

وما ينطق عن الهودي (ق): ۽ اجايو سڃايو نٿو ٻڌائين.

و من اعرض عن ذكري - الخ (ق): ۽ جو منهنجي يادگيريءَ کان منهن موڙيندو، ته ان لاءِ زندگي تنگ ٿي پوندي.

و من اهل الكتاب - الخ (ق): ۽ اهل ڪتاب وارن مان ڪي اهڙا آهن جو جيڪڏهن انهن کي هڪڙو دينار امانت لاءِ ڏيندا ته توکي موٽائي نه ڏيندا.

و من يتوكل علي الله - الخ (ق): ۽ جيڪو الله تي توڪل ڪندو، ته اهو سندس لاءِ ڪافي آهي.

و من يعتصر بالله - الخ (۽ جيڪو خدا کي ڇهڻدو) تنهن کي سنئين واٽ ڏي هلايو ويندو.

و من يؤت الحكمة - الخ (ق): ۽ جنهن کي حڪمت بخشي وئي آهي، تحقيق ان کي وڏو خير عطا ڪيو ويو آهي.

و من يوق الشح - الخ (ق): ۽ جي پنهجي نفس جي بخیلائي کان بچايا ويا آهن، سڀئي ڇٽل آهن. و نحن اقرب اليه - الخ (ق): ۽ اسين کيس ڪنڌ جي رڳن کان به ويجهو آهيون.

ونهي النفس - الخ (ق): ۽ (جنهن) پنهجي نفس کي سڌ کان روڪيو، تحقيق جنت (تنهن جي) پناهگاهه ٿيندي.

و هو القاهر فوق عباده (ق): ۽ اهوئي حڪمران آهي پنهجي ٻانهن مٿان.

و هو علي كل شيء شهيد (ق): ۽ اهو سڀ ڪنهن شيءِ مٿان شاهد آهي.

و هو معكم اينما كنتم (ق): ۽ هو اوهان ساڻ آهي، جتي ڪٿي اوهين هجو.

و وجدك ضالا فهدي (ق): ۽ توکي لڌائين (حق جي تلاش ۾) ڀٽڪندڙ ۽ دڳ لايائين.

ويقطعون ما - الخ (ق): ۽ وڍين ٿا اهو (سڱ) جنهن لاءِ خدا امر ڪيو آهي ته ڳنڍيو وڃي.

ويكتمون - الخ (ق): ۽ لڪائين ٿا اهي نشانين جي اسان نازل ڪيون آهن.

ي

يا اهل يثرب لا مقام لكم (ق): اي يثرب وارا، اوهان لاءِ ترسڻ جي جاءِ ناهي.

يا ايها الناس اعبدوا - الخ (ق): اي ماڻهو، پوڄيو پنهجي رب کي جنهن خلقيو آهي اوهان کي ۽ انهن کي جيڪي اوهان کان اڳ ٿي گذريا آهن.

يبدل الله - الخ (ق): الله تعاليٰ سندن بديون نيڪين ۾ بدلي ٿو.

يجعلون اصابعهم - الخ (ق): پنهنجون آڱريون پنهنجن ڪنن ۾ وجهي ٿا ڇڏين.
يجعلون ڪتاب الله - الخ (ق): الله جو ڪتاب پئي ۽ پاڏون ڪري ٿا ڇڏين، ڇڻ ته انهن کي علم ئي ناهي.

يحببكم الله - الخ (ق): الله تعاليٰ اوهان کي پائيندو ۽ اوهان جا گناهه بخشيندو.

يحبهم و يحبونه (ق): هو کين پائئي ٿو ۽ هو کيس پائين ٿا.

يحفرون الكلم عن مواضعه (ق): لفظن کي پنهنجي جاين تان مٽائي ٿا ڇڏين.

يشترون بايات الله (ق): الله جي آيتن جي عوض ٿورو ملهه وٺن ٿا.

يقتلون الانبياء بغير الحق (ق): نبين کي ناحق ڪهن ٿا.

يقولون بافواههم - الخ (ق): پنهنجي واتن سان چون ٿا جيڪي سندن قلوبن ۾ ناهي.

يكتبون الكتاب - الخ (ق): ڪتاب پنهنجي هٿن سان لکن ٿا ۽ چون ٿا ته هي خدا وٽان آهي.

ينظرون اليك - الخ (ق): تو ڏي نهارين ٿا حالانڪ اهي نٿا ڏسن.

يو ندعو - الخ (ق): انهي ڏيهاري جو سڀني ماڻهن کي سندن امانن (رهبرن) سميت سڏينداسين.

يوم يفر المرء - الخ (ق): انهي ڏيهاري جو ماڻهو پنهنجي ڀاءُ کان پهچندو.

ڏکين فقرن جون سمجهاڻيون

۱- حقيقت محمدي (ص)

(تحميد)

حقيقت محمديءَ وارو ڪلمو بزرگ گرهوڙي (رحم) جي ڪلام جو نڪ آهي. هي ڪلمو الله بخش، الله ڏني، حامد الله ۽ عبدالرحيم روهڙائي وارن نسخن ۾ سڀني کان اول آيل آهي، تنهن ڪري انهن جو تتبع ڪري هن مطبوعه نسخي ۾ پڻ کيس مقدم رکيو ويو آهي. هونءَ به جنهن صورت ۾ پاڻ ڪريم ﷺ جن سڀني نبين ۽ مرسلن جو مهڙ آهن، ۽ الله پاڪ جو پيغام يعني قرآن شريف به سندن ئي طفيل انسان ذات کي مليو آهي، ۽ ان جي علومن ۽ اسرارن کان پڻ پاڻ ئي

واقف آهن، تنهن صورت ۾ واجب هو ته حقيقت محمديءَ واري ڪلمي کي سورة الحمد ۽ سورة
الڪوثر جي تفسيرن ۽ ٻين ڪلمن تي فوقيت ڏجي ۽ منڍ ۾ رکجي.

بزرگ گرهوڙيءَ (رح) هن ڪلمي جي چوڻ ۾ ڪين گهٽايو آهي. جهڙو اٿس خيال
پاڪيزو ۽ اونهو، تهڙي ئي آهي سنڌيس عبارت سلوڻي ۽ سنهڻي ۽ سوز ناک، گهڻن ئي صوفي
سونهارن حقيقت محمديءَ جي اسرارن جي عربيءَ توڙي فارسيءَ ۾ ايتار ڪئي آهي، پر ڪو به هن
سنڌي بزرگ (۱) سان ڪلهو هڻي نه سگهندو، ڇا موضوع جي صفائيءَ ۽ وضاحت ۾، ڇا عبارت
جي رعنائيءَ ۽ طراوت ۾. ٻيا صاحب ته وڃي تصوف ۽ فلسفي جي منجهائيندڙ اصطلاحن ۾ ٻيا
آهن، جنهنڪري ڪو وڏو پڙهيل به مس انهن جو مطلب معلوم ڪري سگهندو، پر هن بزرگ جي
وات سنئين سنهائي آهي، ۽ ڪو به ٿوري علم وارو سولائيءَ سان مضمون جو منجهه پروڙي ويندو،
ذڪ فضل الله يوتييه من يشاء و الله ذوالفضل العظيم.

هن ڪلمي مان ظاهر آهي ته بزرگ تي حسين بن منصور حلاج، محي الدين ابن العربي،
عبدالڪريم جيلي، ابن الفارض، البوصيري ۽ مولانا جلال الدين روميءَ جو گهڻو ۽ گهڻو اثر رهيو
آهي، جئن جئن جدا جدا موقعن تي نروار ڪيو ويندو.

حقيقت محمديءَ جو تخيل

حقيقت محمديءَ جو تخيل اسلامي تصوف ۾ وڏي اهميت رکي ٿو. ابن العربيءَ ان کي
ڪل ڪائنات جي قبي (قبة الوجود) جو عمود (پيل پايو) ڪري سڏيو آهي. ساريءَ موجودات جو
مدار حقيقت محمديءَ تي آهي. جيڪڏهن اها عالم جي عناصرن ۾ طاري ۽ ساري نه هجي، ته هوند
سارو مانڊاڻ ڊاوانڊول ٿي وڃي، بلڪ زمينون ۽ آسمان ۽ جيڪي به انهن ۾ آهي، هئو ۽ هوندو،
ازل کان وٺي ابد تائين حقيقت محمديءَ جي ذريعي ۽ ان کي نروار ڪرڻ خاطر وجود ۾ آيو آهي.
اهو نه فقط صوفين جو عقيدو آهي، پر عالم پڻ انهيءَ راءِ جا آهن، ۽ عوام جي اندر ۾ ته اها ڳالهه
گهر ڪري وئي آهي. شاعرن ۽ قصاصن وري ان کي پنهنجي تصور جو خاص رنگ ڏيئي هڪ افسانو
بنائي ڇڏيو آهي. تنهن هوندي به ان جي ماهيت جي خبر اڃا ڪنهن کي پئجي نه سگهي آهي.

حقيقت محمدي الله تعاليٰ جي اسرارن مان هڪ اسرار آهي، جيئن حضرت خواجه محمد
زمان صاحب لنواريءَ فرمايو آهي ته:

(۱) حمل فقير به حقيقت محمديءَ سمجهاڻن جي سنڌي نظر ۾ ڪوشش ڪئي آهي، پر حمل فقير ۽ بزرگ
گرهوڙيءَ جي وچ ۾ ٻانهيءَ ۽ سائنس جو سنڌو آهي.

عجب جهڙي آھ، حقيقت حبيب جي
 نڪين چئبو سو ڏٺي، نڪين مخلوقا
 شفق جي ساڃاء، جامع ليل نهار کي.

هن ماڪوڙي، مثال ناچيز کي ڪهڙي طاقت آهي جو انهيءَ پاند جي ڪني موٽ ورائي؟
 العجز عن درك الادراك ادراك، سبحانڪ لا علم لنا الا ما علمتنا، انڪ انت علام الغيوب.

حقيقت محمديءَ جي اصليت

حقيقت محمديءَ جو تخيل يا عقيدو اوائل اسلام ۾ پيدا ٿيو، ان جو ڪارڻ ڪي موضوع يا ضعيف حديثون آهن، جي پهرين شيعن ۾ مشهور ٿيون، ۽ پوءِ رفتہ رفتہ اهل السنة و الجماعة وارن ۾ به سرايت ڪري ويون. انهن سڀني جو بنياد ڪرستاني ”لاگاس“ (ڪلمو، لفظ، سخن يا شبد) تي ٻڌل آهي، ڇاڪاڻ جو هو حضرت عيسيٰ کي ڪلمه الله (الله جو اکر) ڪري مڃيندا آهن. انهي لفظ جو مفهوم حضرت عيسيٰ جي وڏي حواريءَ سينٽ پال مشهور يهودي فيلسوف ”فلو“ کان پرايو، جنهن وري اهو خيال يوناني رواقي فيلسوفن جي ليکتن مان اخذ ڪيو. ”لاگاس“ جو ماحصل هي آهي ته:

”ڪرست خدا ناپديد جو پتلو آهي، منجهس الاهي ذات جو ڪمال، قدرت ۽ صفتون جسماني صورت ۾ رهن ٿيون، هو وياپڪ روح آهي، جنهن رستي سڀ شيون هستي پائين ٿيون، هو ازل کان وٺي خدا جي شڪل ۾ هو، هو سڀ موجودات جو پهريون ڄاڻو آهي، جنهن ۾ جنهن جي وسيلي ۽ جنهن ڏانهن سڀ شيون راجع آهن، سڀ شيون ان ۾ مجتمع آهن، هو سڀ ۾ سڀ آهي، سڀ شيون ان جي ذريعي وجود ۾ آيون آهن، هو خدا ۽ مخلوقات جي وچ ۾ وسيلو آهي، ان کان سواءِ ڪابه شيءِ وجود ۾ نه آئي آهي.“

اهو عقيدو گهڻو اڳ زردشت جي تعليم ۾ پڻ موجود هو. زردشتي حڪمت الاهي موجب اهو رمزد (خدا) جون روحاني صفتون جسماني صورت اختيار ڪري سندس خدمت هڪيون ٿڪيون حاضر رهن ٿيون. انهن ابدي زنده شخصيتن مان ٻه هستيون مڪيه آهن: ۱- ووهو منه (چڱي دل) ۲- آشه (نيڪي). وو هو منه بابت چيو وڃي ٿو ته اهو اهورمزد جو پهريون مخلوق آهي، جنهن جي دوران هن ٻيا سڀ مخلوق پيدا ڪيا.

حضرت محمد صلي الله عليه وسلم (يا زياده صحيح عبارت ۾، حقيقت محمدي) جي ازلت جو عقيدو پڻ آڳاٽو ئي پهرين شيعن ۽ پوءِ سني ۾ پرگهت ٿيو، ۽ صوفين ان کي زور وٺايو. رسول الله ﷺ ڏانهن ڪيتريون ئي حديثون منسوب آهن، جن سان سندن ازلت جو ثبوت ملي ٿو، مثلاً:

۱- كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين (۱): آءٌ نبي هوس حالانڪ آدم پاڻي ۽ مٽي ۾ وڃ ۾ هو. يعني اڃا سندس بوتو ئي ڪونه بنيو هو.

۲- كنت اول الناس في الخلق و آخرهم في البعث: يعني آءٌ پيدا ٿيڻ جي لحاظ کان پهريون ماڻهو هوس ۽ (دنيا ۾) بعثت (پيغمبر ٿي موڪلجڻ) جي لحاظ کان سڀني ۾ پويون (۲).

انهن توڙي ٻين حديثن مان حضرت جن جي اوليت معلوم ٿئي ٿي، يعني سندن ذات يا جوهر يا نور آدم جي پيدائش کان به اڳي هو، اگرچہ ارضي ۽ زماني حيثيت ۾ پاڻ سڀني پيغمبرن جي پٽ ۾ آيا. انهيءَ مان صوفي سڳورا هي انومان ٿا ڪين ته پاڻ ڪريم ﷺ سڀني تجليات ۽ تعينات جو مجموعو ۽ نچوڙ هو، ۽ تنهنڪري ٻاهرئين مظهر جي لحاظ کان نبين ۾ فرق ڪونهي، مگر حقيقت ۾ هڪڙوئي رسول (يعني حضرت محمد صلعم) آهي جو جدا جدا زماني جي دورن ۾ انسان ذات جي ضرورتن پٽاندڙ موڪليو ويو ته الله تعاليٰ جا امر ۽ احڪام ماڻهن کي سڻائي. يعني حضرت آدم ۽ نوح ۽ ابراهيم ۽ موسيٰ ۽ عيسيٰ (صلوات الله عليهم) سڀئي حقيقت محمدي جا خارجي جسماني مظهر هوا، جي پنهنجي شان ۽ شعور، حسن ۽ ڪمال سان سڀني نبين کان پوءِ آيا، ۽ انسان ذات کي وحدت جو سبق سيکاريو روحاني منزل جي اعليٰ ڏاڪي تي پهچايائون.

(۱) هيءُ صوفين جي روايت آهي. اصل لفظ، جئن ترمذيءَ ۽ ٻين نقل ڪيا آهن، هن طرح آهن: قيل يا رسول الله، متي كنت نبيا؟ قال: و آدم بين الروح و الجسد - يعني ڪنهن سوال ڪيو ته: يا رسول خدا جا، توهين ڪڏهن نبيءَ هوا؟ چيائون ته: اڃا آدم روح ۽ بدن جي وچ ۾ هو، يعني آدم اڃا وجود ۾ نه آيو هو. ۽ عرياض ابن ساريه کان روايت آهي ته پاڻ فرمايائون: اني عبدالله و خاتم النبيين و ان آدم لمجندل في طينته: يعني تحقيق آءٌ خدا جو ٻانهو هوس ۽ نبين جي مهر ۽ تحقيق آدم ان وقت پنهنجي مٽيءَ ۾ ڏيري ٿيل هو، يعني اڃا ڪونه سرجيو هو.

(۲) امام غزالي پنهنجي ڪتاب ”الفخ و التسوية“ ۾ ازلت جي هن طرح توجيه ڪئي آهي: جڏهن پيغمبر (ص) فرمايو ته ”مان پيدائش ۾ پهريون ۽ بعثت ۾ پويون هوس“ تڏهن ”خلق“ مان مراد آهي ”تقدير“ ۽ نه سچو پڇو ”ايجاد“. ڇاڪاڻ ته ماءُ جي پيٽان پيدا ٿيڻ کان اڳ پاڻ نڪي موجود هو ۽ نڪي کيس خلقيو ويو هو. پر سندس صفتون ۽ ڪمال اڳئي تقدير ۾ موجود هئا ۽ پوءِ وجود ۾ آيا. اهو هئڻ آهي: پهريان ڪنهن شيءِ جو خيال ڪيو آهي، ۽ پوءِ اها عمل ۾ ايندي آهي. جئن رازو ڪنهن جاءِ جو نقشو جاءِ ٺاهڻ کان اڳ ۾ دل تي آڻيندو يا ڪا ڳرتي ڪيندو آهي، ۽ پوءِ آخر ۾ ان کي اڏڻ لڳندو آهي. اهڙي طرح محمد ﷺ پڻ خدا جي مخلوقات جو پويون مقصد هو، اگرچہ هو سڀ کان پهريائين الله تعاليٰ جي ذهن ۾ موجود هو.

انهي، عقيدتي مان حلول جي بوءِ اچي ٿي، ۽ در حقيقت انهيءَ فساد جو منبع ۽ مصدر اهل التشيع وارن جون روايتون ۽ تاويل آهن. ابن سعد پنهنجي طبقات ۾ عڪرمه جي واتان حضرت ابن عباس (رضه) کان ”وتقلبك في الساجدين“ (الشعراء: ۲۱۹) جي تفسير جي باري ۾ هيءَ حديث آندي آهي. قال معناه: من نبي الي نبي و من نبي الي نبي حتي اخرجك نبياً. يعني پاڻ ڪريم فرمايو ته ان آيت جي معنيٰ آهي ته (او تعاليٰ توکي ڏسي رهيو آهي، جڏهن تون) هڪ نبيءَ جي پٺ کان ٻئي نبي جي پٺ ۾ گشت ڪري رهيو هئين، تان جو توکي نبي ڪري ڪڍيائين؛ انهيءَ جو مطلب جيڪر هين ڪڍيو وڃي ته زماني زماني بعد ماڻهن ڏي هڪڙوئي نبي موڪليو ويو آهي، تان جو آخر ۾ حضرت محمد (ص) جي صورت ۾ ظاهر ٿيو. اها ساڳي روايت هوبهو ساڳين شخصن جي واتان معتبر شيعي تفسيرن (جهڙوڪ: تفسير مجمع البيان، تفسير التبيان، تفسير صافي ۽ تفسير منهاج الصادقين) ۾ بيان ڪئي وئي آهي. سني مفسرن مان ڪنهن به اهو تاويل نه ڪيو آهي، سواءِ فخر الدين رازيءَ جي، جو رواجي سمجهاڻي بعد هي لفظ استعمال ڪري ٿو: ان الله تعاليٰ نقل روحه من ساجد الي ساجد. يعني الله تعاليٰ سندس (يعني حضرت نبي ڪريم صلعم جو) روح هڪڙي سجدي ڪندڙ کان ٻئي سجدي ڪندڙ تائين نقل ڪيو آهي (۱).

انهيءَ روايت جي تائيد ۾ ابن سعد وري ٻي حديث حضرت ابو هريره جي واتان بيان ڪئي آهي، جنهن کي امام بخاري صاحب (رحم) پڻ پنهنجي صحيح ۾ جاءِ ڏني آهي، اها هيءَ آهي: قال رسول الله صلي الله عليه وسلم:

بعثت من خير قرون نبي آدم قرنا فقرنا حتي بعثت من القرن الذي كنت فيه

يعني رسول الله ﷺ فرمايو ته: مان زماني بعد زماني بني آدم جي بهترين پيڙهيءَ مان موڪليو ويو آهيان، تان جو هن پيڙهيءَ مان پيدا ڪيو ويس جنهن ۾ هوس.

و الله اعلم بالصواب.

حضرت رسول صلعم جي اوليٰ ۽ ازلي صورت کي، جا الله تعاليٰ جي پهرين خلق شيءَ آهي، تنهن کي ”نور محمدي“ به تصور ڪيو ويندو آهي. اهو نور پهريائين حضرت آدم ۾ مجسم

(۱) ابن سعد جي روايتن کان سواءِ انهيءَ نظريه جو پهريون ثبوت مشهور سني صوفي بزرگ سهل بن عبد الله التستري (۲۰۱-۲۷۲ هـ) جي تفسير مان ملي ٿو، جنهن مان قاضي عياض پنهنجي ڪتاب ”شفاء“ ۾ ڪيتروئي اقتباس ڪيو آهي. نور واريءَ آيت (سورة النور: ۳۵) جو تفسير ڪندي چوي ٿو ته ”جاريءَ ۾ ڏيو مثال آهي نور محمديءَ جو، جنهن اهو پنهنجي وڏن جي اصلااب ۾ لڪل هو“. زرتشتين جي عقيدتي موجب زردشت جي فروهر (ڏيا) پڻ پشت به پشت گشت ڪندي قديم بادشاهن جي ورثي ۾ هلندي آئي. احتمال آهي ته اهو خيال نو مسلم ايراني شيعن جي رستي اسلام ۾ آيو.

ٿيو، ۽ پوءِ پشت به پشت سڀني پيغمبرن ۾ هويدا ٿيندو آيو، تان جو بالآخره، سڀني جي عقيدن موجب خود حضرت محمد ﷺ ۾ ديهه ڌاري ٿيو، يا شيعن جي ويساه پٽاندر حضرت رسول ﷺ کان پوءِ حضرت علي ۽ امامن ڪرامن ۾ جاءِ ورتائين.

مطلب ته اسلامي لاگاس (ڪلمي) واري عقيدتي گهڻائي رنگ روپ اختيار ڪيا آهن، جن جو تفصيل سمجهڻ تمام اوکو آهي، پر ان جا مکيه اوصاف هي آهن: پهريون ته حضرت محمد (صلعم) يعني حقيقت محمدي، سندن ارضي ظهوري جي بالمقابل، ساري، خليل ڪائنات جو مرڪز ۽ حيات بخش اصل آهي، بلڪ سڀني شين جو روح ۽ زندگي آهي ۽ ٻيو ته اها الله تعاليٰ جي لطف رحمت جو واسطو آهي، جنهن جي ئي وسيلي الله تعاليٰ پنهنجو علم پنهنجن ٻانهن کي ڏئي ٿو، ۽ انهن کي هر ڪنهن قسم جي روحاني عطائن ۽ نعمتن سان مالا مال ڪري ٿو. القصه حضرت محمد صلعم ئي ڪامل انسان ۽ ”حق تعاليٰ جو نسخو آهي.“ هو هڪ آئينو آهي جنهن ۾ الله تعاليٰ پنهنجا نالا ۽ صفتون پسي ٿو.

نور محمدي ۽ جو تخيل

”نور محمدي“ الله تعاليٰ جو علي الاطلاق پهريون مخلوق آهي. عبدالرزاق بن همام (۱۲۶-۲۱۱ھ)، الجامع الكبير جو صاحب، جو امام احمد بن حنبل جو استاد هو، ۽ امام مسلم گاهه گاهه سندس نالو ورتو آهي، ۽ جنهن جي زياده رغبت ۽ صحبت شيعي عالمن سان هوندي هئي، تنهن جابر بن عبدالله الانصاري جي واتان هي حديث روايت ڪئي آهي (۱):

قال: يا رسول الله، بابي انت وامي اخبرني عن اول شيء خلقه الله تعاليٰ قبل الاشياء قال: يا جابر، ان الله خلق قبل الاشياء نور نبيك من نوره، فجعل ذلك النور يد و رب القدره حيث شاء الله تعاليٰ، ولم يكن في ذلك الوقت لوح ولا قلم ولا جنة ولا نار ولا ملك ولا سماء ولا ارض ولا شمس ولا قمر ولا انب ولا جن - فلما اراد الله ان يخلق الخلق، قسم ذلك النور اربعة اجزاء: فخلق من الجزء الاول القلم، ومن الثاني اللوح، ومن الثالث العرش. ثم قسم الرابع اربعة اجزاء: فخلق من الجزء الاول حملة العرش، ومن الثاني الكرسي و من التالي باقي الملائكة. ثم قسم الجزء الرابع اربعة اجزاء: فخلق

(۱) هي حديث قسطلاني جي ڪتاب ”المواهب اللدنيه“ ۾ آهي ۽ بهقي ۾ پڻ ان جي رايت ڪئي آهي.

من الاول السموات، و من الثاني الارضين، و من الثالث الجنة و النار ثم قسم
الرابع اربعة اجزاء: فخلق من الاول نور ابصار المؤمنين و من الثاني نور قلوبهم
وهي المعركة، و من الثالث نور السنتهم و هو التوحيد "لا اله الا الله محمد
رسول الله". الحديث ١هـ (١).

جابر پڇيو: يا رسول الله، توتان منهنجا ماء بي قربان ٿين، پهرين شيء جي خبر ڏينم،
جا الله تعاليٰ (سڀني) شين کان اڳ ۾ خلقي. جواب ڏنائين ته: اي جابر، سڀني شين کان اڳ الله
تعاليٰ تنهنجي نبيءَ جي نور کي پنهنجي نور مان خلقيو. پوءِ جيئن الله تعاليٰ جي مرضي هئي تيئن
اهو نور سندس قدرت سان ڦرڻ لڳو. انهيءَ وقت نڪو لوح هئو، نڪو قلم، نڪو بهشت هو،
نڪو دوزخ، نڪو ملائڪ هو، نڪو آسمان ۽ نڪا زمين، نڪو سج هو نڪو چنڊ، نڪو انسان
هو، نڪو جن. جڏهن الله تعاليٰ ارادو ڪيو ته خلق پيدا ڪري، تڏهن انهيءَ نور کي چئن ڀاڱن ۾
وراهيائين: پوءِ پهرئين ڀاڱي مان قلم خلقيائين، ٻئي مان لوح محفوظ ۽ ٽئين مان عرش. پوءِ چوٿين
حصي کي چئن ڀاڱن ۾ ورهائين: پهرئين ڀاڱي مان عرش جا ڪنڌڙ (ملائڪ) پيدا ڪيائين، ٻئي مان
ڪرسي ۽ ٽئين مان باقي ملائڪ، پوءِ چوٿين حصي کي چئن ڀاڱن ۾ ورهائين. پهرئين مان آسمان
پيدا ڪيائين، ٻئي مان زمينون، ۽ ٽئين مان بهشت ۽ دوزخ. پوءِ (وري) چوٿين حصي کي چئن ڀاڱن
۾ ورهائين: پهرئين مان مومن جي اکين جو نور پيدا ڪيائين، ٻئي مان سندن دلين جو نور يعني
معرفت، ۽ ٽئين مان سندن زبانن جو نور يعني توحيد جو ڪلمو "لا اله الا الله محمد رسول الله"
(اتي حديث پوري ٿي).

اهڙي طرح ابن القطان جي ڪتاب "احڪام" مان ابن مرزوق روايت ڪئي آهي ته حضرت
امام علي ابن امام حسين پنهنجي پيءُ کان ٻڌو، ۽ جنهن سندس ڏاڏي حضرت علي (ڪرم الله
وجهه) کان ٻڌو ته حضرت نبي صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن فرمايو ته "ڪنت نورا بين يدي ربي
قبل خلق آدم باربعة عشر الف عام، يعني "مان آدم جي پيدائش کان ۱۴ هزار ورهيه اڳ پنهنجي
رب جي اڳيان نور هوس" (۲).

(۱) المواهب جي شرح ۾ زرقانيءَ هي لفظ ڳنديا آهن: ولم يذكر الرابع من هذا الجزء - يعني هن جزء جي چوٿين
حصي بابت ڪجهه نه چيو ويو آهي. مان چوان ٿو ته اهڙي تقسيم جي انتها ناممڪن آهي. انمان پڌرو آهي ته هيءُ
حديث موضوع آهي.

(۲) ساڳئي عبدالرزاق بن همام مٿين روايت ٻيءَ طرح بيان ڪئي آهي، چي "نور محمد ٻارنهن هزار ورهيه قرب جي
مقام تي بيٺل هو. پوءِ الله تعاليٰ ان مان عرش ۽ ڪرسي، ۽ عرش جا ڪنڌڙ ۽ ڪرسيءَ جا راکا پيدا ڪيا. تنهن
کان پوءِ رب تعاليٰ نور محمدي کي ٻيا ٻارنهن هزار سال زندگيءَ جي مقام تي رکيو ۽ ان مان قلم، لوح ۽ بهشت
خلقيائين. اوتروئي وقت نور محمدي خوف، رجا (اميد) ۽ حياءَ جي مقام تي رهيو، جتي ان مان ملائڪ، آسماني
اجرام، عقل ۽ علوم وغيره پيدا ڪيا ويا (التهامي: هداية المحبين، ص ۵).

مطلب ته شيعن اهي حديثون پنهنجون دليون گهڙي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش آهي ته نور محمدي پشت به پشت امانن سڳورن جي ورثي ۾ ايندو آيو، تان جو امام جعفر الصادق (رضه) تي ختم ٿيو، جا پڻ عجب جي ڳالهه آهي! وري حضرت علي جي اوليت ڏيکارڻ لاءِ ٻيون حديثون گهڙيائون، ڇي الله تعاليٰ پهريائين حضرت محمد صلعم، حضرت علي (ڪرم الله وجهه) بي بي فاطمه (رضي الله عنها) ۽ امان حسن ۽ حسين (رضي الله عنهما) کي خلقيو، ۽ اهي الله تعاليٰ جي اڳيان نوراني اشباحن (شڪلين) ۾ موجود هوا. ڪي به هجي، ليڪن اهو اعتقاد سڀني مسلمانن، سني توڙي شيعن، ۾ عام آهي، ۽ جيتري ساراه پاڻ ڪريمن (ص) جي حقيقت ۽ نور جي ڪجي، سا ٿوري آهي. ڏسو عشق الاهي، جو شهيد وڏو صوفي حلاج (۱) سندن نور جي شان ۽ عظمت ۾ ڇا ٿو فرمائي.

”سڀني نين جا نور سندس نور مان نڪتا آهن. هو سڀني کان اڳ ۾ هئو، ۽ سندس نالو قسمت جي ڪتاب ۾ پهريون درج ٿيل هو. هو سڀني شين ۽ وجود کان اڳ موجود هو، ۽ پڻ سڀني جي پڄاڻي، بعد جڏا ڪندو. ان جي هدايت مان سڀني اکين بينائي حاصل ڪئي آهي... سڀ علم سندس مهاساگر مان هڪ ڦڙو آهن، سڀ حڪمتون سندس حڪمت جي بحر جي مقابلي ۾ هڪ ننڍڙي نهر آهن، سڀ زمانا سندس زماني بنسبت هڪ ساعت آهن.“

پيران پير دستگير شيخ عبدالقادر جيلاني، (۴۷۱ - ۵۶۱ هـ) سندن ساراه هيٺين سنهڻن ۽ بي نظير لفظن ۾ ڪئي آهي:

اي ختم المرسلين، تون پاڪ روح آهين،
تون ساري وجود جي جسد ۾ جان آهين،
تون ڪائنات جي باغ جو گلابي گل آهين،
تون ٻنهي جهانن جي حياتي جو سرچشمو آهين،
تو لاءِ ڪلام الله جا موتي پوتا ويا آهن،
تنهنجي روح جي مشام تي قدم جون هيرون لڳيون آهن...

”مواهب الدنيا“ ۾ زرقاني هين، ٿو لکي:

”حضرت محمد (صلعم) سڄي مخلوقات جي مرڪزي شخصيت آهي، هو

(۱) ياد رهي ته حسين بن منصور الحلاج پڻ اوائل ۾ شيعي مذهب جو هئو.

سڄي دنيا جي پساري جو مخفي نقشو آهي، جيئن اهو تقدير جي لوح تي
چٽيل آهي، سندس بغير مخلوقات وجود ۾ اچي نٿي سگهي، الله تعاليٰ ان
کي ائين ڪم آندو آهي، جيئن ڪاتب قلم کي، دنيا جي صورت سنديس ئي
صنعت آهي. هو ساري جهان جو رکپال ۽ سڄي هستي جو آڌار آهي.
وغيره وغيره.

حقيقت محمدي ۽ سنديس صورتون

اسان جي سنڌي بزرگ ابو الحسن قريشي ڏاهري، پنهنجي فارسي ڪتاب ”ينابيع الحياه
الابدية“ ۾ ابن العربي ۽ ٻين وڏن صوفين جو تتبع ڪندي، حقيقت محمدي جو هن طرح وistar
ڪيو آهي:

”ازل الا زال ۾ حق سبحانه و تعاليٰ هڪ واحد حقيقي موجود هو ۽ ان سان
ٻيو ڪجهه نه هو. سڀڪا شيءِ ڪلي ۽ جزوي ازل کان ابد تائين سندس
علم ۾ حاضر هئي. انهن علمي صورتن کي ”ايعان ثابته“ چوندا آهن. انهن
سڀني علمي صورتن مان پهرين صورت حضرت محمد (صلعم) جي صورت
هئي، جنهن کي ”حقيقت محمدي“ يا ”حقيقة الحقائق“ چوندا آهن (۱)...
پوءِ حق تعاليٰ پنهنجي ارادات ۽ علم موافق ڪنهن معين زماني ۾ ”حقيقت
محمدي“ کي نهايت لطيف نوراني صورت ۾ موجود ڪيو، ۽ اهڙي طرح
”نور محمدي“ وجود ۾ آيو. انهيءَ مان پڌرو آهي ته ”نور محمدي“
مخلوق آهي، ۽ اهو نور انهيءَ نور جو فرع آهي، جو حق تعاليٰ جي صفت
آهي. انا من نور الله و المومنون من نوري (آءُ الله جي نور مان آهيان ۽ مؤمن
منهنجي نور مان آهن) اها رمز اتي معلوم ڪر.“

(۱) حقيقت محمدي جا ڪيترائي نالا آهن جهڙوڪ: ۱- التعين الاول (يعني پهريون تعين يا مظهر) ۲- التجلي الاول
(پهرين يا ذاتي تجلي) ۳- العقل الاول (عقل اول يا پهرين عقل) ۴- القلم الاعلى (قلم اعليٰ) ۵- الاسر الاعظم
(اسر اعظم، وڏي ۾ وڏو نالو) ۶- النور المحمدي (نور محمدي) ۷- الروح المحمدي (محمدي روح) جدا جدا حديثن
آهر جي سلوڪ جي ڪتابن ۾ مشهور آهن، اگرچہ محققن کي ڪن جي صحت ۾ شڪ آهي، مثلاً:

- ۱- اول ما خلق الله نوري: پهرين شيءِ جيڪا خدا پيدا ڪئي، سا هئي منهنجو نور.
- ۲- اول ما خلق الله روعي: پهرين شيءِ جيڪا خدا پيدا ڪئي، سا هئي منهنجو روح.
- ۳- اول ما خلق الله القلم: پهرين شيءِ جيڪا خدا پيدا ڪئي، سا هئي منهنجو قلم.
- ۴- اول ما خلق الله العقل: پهرين شيءِ جيڪا خدا پيدا ڪئي، سا هئي منهنجو عقل.

شيخ اكبر محي الدين ابن العربي جي تعليم موجب: الاهي صفاتي اسمن مان هر هڪ کي الله تعاليٰ جي علم ۾ خاص صورت آهي، جنهن کي ”ماهيت“ يا ”عين ثابته“ چوندا آهن، ۽ وري هر هڪ اسم کي سڄي ٻاهرين شڪل (صورة خارجيه) آهي، جنهن کي ”مظهر“ يا ”موجود عيني“ چوندا آهن. ”حقيقت محمدي“ الله تعاليٰ جي سڀني اسمن ۽ صفتن جي جامع صورت آهي، ۽ سڀني ان جي وسيلي ٽڳن ٿا. حقيقت محمديءَ کي ٻه پاسا آهن ۱. انساني، جنهن حالت ۾ حضرت محمد ڪريم ﷺ الله تعاليٰ جو ”عبد“ (ٻانهو) آهي، جيئن الله تعاليٰ اشارو ڪيو آهي ”هو اوهان وانگي هڪ انسان آهي، جنهن ڏانهن وحي موڪليو وڃي ٿو“ يا ”جڏهن الله جو ٻانهو بيٺو ان کي سڏڻ لاءِ“ ۲. الاهي، جنهن ڏانهن هن آيت ۾ اشارو آهي: ”تو نه نشان ڪيو، جڏهن تو نشان ڪيو، ليڪن الله تعاليٰ نشان ڪيو“. ابن العربيءَ جو خود خيال آهي ته رسول الله ﷺ ”ماڻهن مان آهي ۽ نه به آهي“. ماڻهن مان آهي ڇاڪاڻ ته هو مخلوق آهي، ۽ ماڻهن مان نه آهي ڇاڪاڻ ته هو خود ماڻهن کي وجود بخشي ٿو. هو سڀني مخلوقن جو محافظ ۽ نگهبان آهي، الله تعاليٰ کيس ساري موجودات جي قبي جو ٿنيو بنايو آهي، بدن جي لحاظ کان حادث آهي، پر روح جي از روءِ ازلي آهي. ابن العربيءَ کان چار سؤ ورهيه اڳي حلاج يهودين ۽ ڪرستائن جي مشهور مقولي (۱) ”خلق الله آدم علي صورته“ (يعني الله تعاليٰ آدم کي پنهنجي صورت تي پيدا ڪيو) تي پاڙي دعويٰ ڪئي ته رسول الله ۾ به حضرت عيسيٰ وانگي ٻه طبيعتون آهن: ۱. ناسوت يعني انساني طبيعت ۽ ۲. لاهوت يعني الاهي طبيعت. ابن العربي جي قول موجب، ”انسان پنهنجي اندر ۾ الله تعاليٰ ۽ عالم جي صورت رکي ٿو. انسان ئي الله جي ذات، اسماء ۽ صفات جو مظهر آهي. هو آئينو آهي جنهن ۾ خدا پاڻ کي ظاهر ڪري ٿو، ۽ انهي ڪري هو خلقت جو آخري سبب ۽ علت آهي“.

عبدالڪريم جيلي ”ڪامل انسان“ جي وصف ڪندي چوي ٿو ته ”ڪامل انسان حق تعاليٰ جو نسخو آهي، ڇاڪاڻ ته جيئن الله تعاليٰ ۾ حيات، علم، قدرت، اراده، سمع، بصر ۽ ڪلام جون ست وصفون آهن، تيئن انسان ۾ پڻ آهن. انسان ڪامل ئي آهي جنهن ۾ الاهي اسمن

(۱) ليڪن هن مقولي اسلام ۾ هڪ حديث جي صورت ورتي آهي، جا ابوهريره جي واتان صحيح بخاري ۽ صحيح مسلم ۾ مندرج آهي. حقيقت ڪري سارو خلم رڳو صورت واري ضمير مڃايو آهي، جيڪڏهن ضمير کي آدم جي طرف راجع ڪجي ته قصو سنئون ٿي پوي، يعني الله آدم کي آدم جي صورت ڀٽاندر، جيڪا ان کي سونهن ۽ سڀيائي، بنايو. مولانا جلال الدين رومي پنهنجي ڪتاب ”فيه ما فيه“ ۾ ”علي صورته“ جي توجيه ”علي صورة احكامه“ ڪري ٿو، يعني الله تعاليٰ آدم کي ”پنهنجي احڪامن جي صورت تي“ ٺاهيو، يعني انهيءَ لاءِ ته سندس حڪم ساريءَ خلق ۾ صادر ٿين، اگرچہ مثنويءَ ۾ وري ساڳي صوفين واري لات لٽي اٿس: خلق ما بر صورت خود کرد حق وصف ما از وصف او گيرد سبق.

۽ صفتن جو جوڙ نمودار آهي، ۽ جنهن ۾ الاهي زندگي باڪمال نموني ۾ بکي ٿي. منجهس سڀ ڪنهن جسماني ۽ روحاني شيءِ جا اعيان موجود آهن؛ سندس قلب الله تعاليٰ جي عرش مطابق آهي، سندس عقل قلم مطابق، سندس روح لوح محفوظ مطابق، ۽ سندس طبيعت چئن عناصرن مطابق (۱). ”دنيا ۾ جيڪو به حسن آهي، سو سندس جمال مان اڌارو ورتل آهي، ۽ سندس ئي جمال ۽ نور ڪري قائم آهي. سندس ئي جمال آهي جو سڀ ڪنهن حسن ۾ ڏسجي ٿو، سندس ئي نور آهي، جو سڀ ڪنهن روشنائيءَ ۾، سج، چنڊ ۽ تارن ۾ نمايان آهي“ (۲) رسول الله (ﷺ) ئي قطب (ڪير) آهي جنهن تي جمال جا افلاڪ ڦرن ٿا، ۽ آفتاب آهي، جنهن کان ڪمال جو بدر روشنائي وٺي ٿو، هند ۽ سلمي، عزة ۽ اسما، (۳) سڀ سندس حقيقي حسن جون مختصر صورتون آهن، بلڪ سڀ پاڻ آهي (۴).

بزرگ گرهوڙي صاحب جو ڪمال آهي، جو عربي عورتن بدران سنڌ جون صورت وند سنهڻيون سورميون، پنهنجي بينظير ڪوتا ۾ بيان ڪيون اٿس:

سسئي، سنهڻي مون پرين، مارئي محبوبا
پاڙي مون پرين جي، مجنون مشتاقا
مومل پسي مات ٿي، حببي حسنا.

نه فقط حسين زالون، پر منهن موچارا عاشق به انهيءَ حقيقت جي حسن مان بهره ورتيا. هيٺين ابن الفارض جي بيتن مان پڌرو آهي ته ڪيئن نه الحقيقة الالهية (الاهي حقيقت) سونهن پرين عاشقن ۽ معشوقن ۾ واسو وٺي ٿي، ۽ انهن کي پنهنجي حسن ۽ جمال، ۽ جوهر ۽ ڪمال جو جلوو بخشي پنهنجو مظهر بنائي ٿي.

و صرح باطلاق الجمال و لا تقل	بتيقيده	ميلا	لرخرف	زينة
فكل مليح حسنه من جمالها	معارله	و حسن	كل	مليحة
بها قيس لبني هامر بل كل عاشق	كمجنون	ليلي	او	كثير عزة
فكل صبا منهم الي وصف لبسها	بصورة	حسن	لاح	في كل صورة
و ما ذاك الا ان بدت بمظاهر	فظنوا	سواها	وهي	فيهم تجلت.

۽ صاف صاف چئي ڏي ته جمال مطلق آهي، ۽ ٻاهرئين سونهن سينگار تي موهجي ائين نه

(۱) الانسان الكامل، جلد ٻيو، ص ۵۲

(۲) محمد بن قاسم جسوس؛ الفوائد الجليله (جلد ۱، ص ۴۸).

(۳) عرب جي مشهور سنهڻين عورتن جا نالا جن کي شاعرن پنهنجي ڪلام ۾ ڳايو آهي.

(۴) الانسان الكامل؛ جلد ۲، ص ۱۲.

چئج ته جمال مقيد آهي.

ڇاڪاڻ ته سڀ ڪنهن سلوڻي (عاشق) جو حسن، سندس (الاهي حقيقت جي) حسن مان اڌارو ورتل آهي، ۽ اهڙي طرح حسن سڀ ڪنهن سلوڻي (معشوقه) جو.

انهيءَ (حقيقت الاهي جي حسن تي) لبني جو عاشق قيس مست ٿيو، بلڪ سڀڪو عاشق، جيئن مجنون ليلي جو عاشق يا ڪثير عزه جو عاشق.

(در حقيقت) انهن مان سڀ ڪو ان جي (حقيقت الاهي جي) شبيهي جي وصف تي عاشق ٿيو، جو شهبو حسن جي صورت ۾ سڀ ڪنهن (سنهڻي) صورت ۾ نروار ٿيو.

اهو انهي ڪري جو اها (حقيقت الاهي) مظهرن ۾ ظاهر ٿي، پر انهيءَ کي ڀيو ڪري سمجهائون، حالانڪ اها ئي الاهي حقيقت انهن مظهرن ۾ ظاهر ٿي هئي.

گروهڙي صاحب فرمائي ٿو:

ملڪن آدم مڃيو، سيد جي سببا،

پيڙي طوفانا ننگي، نرمل جي نظرا،

احمد ابراهيم جا، اوڙاهه آجهايا،

بحر موسيٰ مڃيو، ساڄن جي ساڃاءِ،

مٿي در دوستن جي، درسن داؤدا،

شوڪت سليمان کي، نوريءَ جي نظرا.

...

ذرو زليخا سريو، سيد سونهن منجهان،

مهتر يوسف مڱيو، حسن حبيبن کان.

...

پنهون راڻي پنيو، جانب جوت منجهان.

مطلب ته ذات الاهي يا حقيقت الاهي يا حقيقت محمدي ڪائنات جي ذره ذره ۾ طاري ۽

ساري آهي.

عبارا تناسوتي و حسنڪ واحد و ڪل الي ذڪر الجمال بشير

حقيقت محمديء جي ابدیت

جيئن ته حقيقت محمدي ازل آزال کان وجود ۾ آئي، ۽ نور محمدي پڻ الله پاڪ جي قرب ۾ دائمي مقام رکي ٿو، تيئن حقيقت محمديءَ يا نور احمديءَ جو اثر ابد آلاباد قائم رهندو، ۽ جيڪي رسول الله صلي الله عليه وسلم جن سان سچي ۽ گهاتي محبت رکن ٿا، تن جي دلين کي روشن ڪندو رهندو.

اڳ ۾ بيان ڪيو ويو آهي ته حقيقت محمديءَ جا ٻه پهلو آهن: هڪڙو الاهي ۽ ٻيو انساني. پهرين صورت ۾ پاڻ هڪ ازلي نور هئا، جو قديم آهي ۽ حادث ناهي، يعني جو هميشه کان آهي ۽ جنهن جي چراغ کي فنا جي باد اجهائي نه سگهندي. اهو نور محمدي دنيا ۽ کائنات جي وجود کان اڳ ۾ هزارها سال موجود هئا، ۽ انهيءَ ئي نور مان علم ۽ عرفان جا سرچشما اُڀريا. سندين ٻي صورت نبي مرسل جي آهي، جا پهرينءَ صورت کان الڳ آهي. علاج (پنهنجي تصنيف ڪتاب الطواسين ۾) نور محمديءَ جو ذڪر ڪندي چوي ٿو ته ”پاڻ ڪريم ﷺ غيب جي نور جي روشني هئا. ظاهر ٿيا ۽ واپس ويا“ اهوئي خيال ابن العربيءَ ورتو آهي، ۽ شهيد گرهوڙي به ان جو قائل ٿو ڏسجي (!):

جيڪڏهن دنيا دار ۾، پرين ٿيا پڌرا،
ته هوند نه رهيو ڪڏهن، ڪافر منجهه ڪفرا.

ڇا ان جي اها معنيٰ آهي ته پاڻ ڪريم پنهنجي زماني زندگيءَ ۾ دين جي تڪميل پوري نه ڪئي؟ اهو ته قرآن ”اليوم اڪملت لڪم دينڪم“ جي صريحا خلاف آهي. مان پانيان ٿو ته بزرگ جي مراد آهي، ته حقيقت محمدي (يا نور محمدي) ڪجهه وقت لاءِ بشري صورت وٺي دنيا ۾ آئي، ۽ الاهي وحدت جو اصول قائم ڪري، ڪفر ۽ شرڪ کي بطلان بنائي، وري غيب جي پردي ۾ لڪي وئي ۽ باقي رهيل ڪهيل ڪم رسول الله ﷺ جي محبتين پورو ڪيو ۽ ڪري رهيا آهن ۽ ڪندا رهندا، تان جو ساري عالم ۾ وحدت جو ڏونڪو وڃندو ۽ هڪڙو ڪافر به ملڪ ۾ نه رهندو. منهنجو عقيدو آهي ته ”ان الدين عند الله الاسلام“ ۽ اهو ڏينهن ضرور ايندو جڏهن اسلام پاڪ سچي، ڌرتيءَ تي چائجي ويندو. ”نڪا ٻي پچار، وحدت وائي هيڪڙي“.

صوفين جو متو آهي ته پاڻ ڪريم صلي الله عليه وسلم جن نه فقط نبيءَ مرسل هوا، پر ولايت جا صاحب به هوا. نبوت سندين زماني زندگيءَ ختم ٿيڻ تي پوري ٿي، ۽ کانئن ٻيو ڪو

نبوت جي دعوا ڪري نه سگهندو، پر سندين ولايت جو ڪرشمو هميشه پنهنجا رنگ ڏيکاريندو رهندو، ۽ اولياءُ الله جي رستي تبليغ جو ڪم پورو ڪندو رهندو. انهيءَ اصول موجب سڀ ڪنهن قرن ۾ حقيقت محمدي ڪنهن نه ڪنهن وليءَ يا مجدد جي صورت اختيار ڪري، ماڻهن کي حق ڏي مائل ڪندي رهندي، جيئن مولانا رومي فرمائي ٿو:

پس بهر دوري وليي قائمست تا قيامت آزمائش دائمست
پس امام حق قائم آن وليست خواه از نسل عمر خواه از عليست
مهدي و هادي ويست اي راه جو هر نهان و هر نشسته پيش رو

و عند الله علم الغيب و الشهادة.

ضروري سمجهاڻيون

يعني حقيقت محمدي، جو دنيا ۾ ظهور، جو خواب وانگي گذري ويو.

لقا پر يعني اهو ملڪ جتي فقط خدا جو ديدار آهي، يعني ”عالم العمي“. ابو رزين العقيلي پاڻ ڪريمن کان پڇيو ته: ”اين کان الله قبل ان يخلق السماوات و الارض“ يعني الله تعاليٰ آسمانن ۽ زمين خلق کان اڳ ڪٿي هو؟ پاڻ جواب ڏنائون ته ”كان في في عماء، ما تحته هواء و ما فوقه هواء و كان عرشه علي الماء“ يعني ”مٿاهين باريڪ دونهي رنگ واري ڪڪر ۾ هو، مٿان به پولار هوس ۽ هيٺيان به پولار، ۽ سندس عرش پاڻي تي هو“. عمي يا عماء جي معنيٰ ڪئي اٿن ”ليس معه شيء“ يعني ساڻس ڪابه شيءِ ڪانه هئي (ترمذي). بخاري ۾ حديث آئي آهي ته ”كان الله ولم يكن شيء غيرهُ و كان عرشه علي الماء“ يعني الله تعاليٰ هو ۽ ان کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ ڪانه هئي. صوفين جي اصطلاح ۾، الله تعاليٰ خفاء جي پردي ۾ هو، ڪو به مظهر ڪونه خلقيو هوائين، ۽ ذات پاڪ پنهنجو پاڻ تي جلوه پئي ڪيو. گهڻي گهڻي زماني بعد جڏهن پاڻ کي ظاهر ڪرڻ جو ارادو ٿيس، تڏهن ”پهريون تعين“ يعني حقيقت محمدي يا نور محمدي خلقياڻين. اهو نور پاڪ خود ٻارنهن هزار سال (جن جو هر هڪ ڏينهن هڪ هزار ورهين جي برابر آهي) ”مقام قرب“ ۾ ذات الاهي جي ديدار ۽ عبادت ۾ مشغول هو.

مان نٿو چاهيان ته انهن ٻن ستن جي معنيٰ واضح ڪريان، سڀڪو پنهنجو فهم ۽ ادارڪ آهر انهن جو مطلب پروڙي، ۽ پوءِ ”الساعة“ يا قيامت جو مفهوم معلوم ڪري. جيڪڏهن پڙهندڙن جي مرضي هوندي ته ٻئي چاڻي ۾ انهيءَ ڳالهه تي بحث ڪيو ويندو. ڏسو تههيد.

يعني رسول الله ﷺ يا حقيقت محمدي الله تعاليٰ جي قرب ۾ گذاري ٿي، ۽ دنيا ۾ فقط سندس ظلال يا عڪس يا پاڇولا ۽ اولڙا ظاهر ٿين ٿا. سندس ظهوري کان اڳ نبين سڳورن جي صورت ۾، ۽ سندن نبوت بعد قطبن ۽ اولياءَ جي صورت ۾.

هي ٻئي ستون بزرگ گرهوڙي، جي مرشد حضرت سلطان الاولياءَ خواجه محمد زمان جي مٿي تهديد ۾ ايراد ٿيل بيت جو اقتباس آهن. يعني پاڻ ڪريم نڪي ڏينهن آهن ۽ نڪي

رات، پر ٻنهي جو وچون سنڌو ”شفق“ (منهن اونڊاهي). نڪي خالق آهن، نڪي مخلوق، پر ٻنهي جو وچ، يعني پاڻ لاهوت ۽ ناسوت (الوهيت ۽ انسانيت) جو مجموعو آهن. شاه لطيف انهيءَ باري ۾ هيئن ٿو فرمائي:

عاشق چؤ مَر اُن کي، مَر کي چؤ معشوق،
خالق چؤ مَر خام تون، مَر کي چؤ مخلوق،
سلج تنهن سلوڪ، جو ناقصيان نڳيو.

اهو راز فقط اهل باطن وارا سمجهي سگهندا.

تاري ڪيئن ٿر جي ماهيت کي سمجهي سگهندي؟

حقيقت محمدي ٻين سڀني حقيقتن (اڪيان ثابته) جو اصل ۽ منڍ آهي. سڀ تعينات ۽ مظاهر حقيقت محمديءَ جا تابع آهن، ۽ ان جي وسيلي ۽ ان جي ڪري وجود ۾ آيا آهن.

هن خيال تي ڪي قدر تهديد ۾ روشني وڌي وئي آهي، ۽ پڻ امام غزاليءَ جي سمجهاڻي رسول الله ﷺ جي اوليت يا ازليت بابت ڏني وئي آهي. پاڻ اول ۾ موجود هوا ۽ آخر ۾ ظاهر ٿيا. الله تعاليٰ ساري خلقت سندن ئي خاطر وجود ۾ آندي. لولاڪ لما خلقت الا فلاڪ - يعني جيڪڏهن تون نه هجين ها ته آسمان نه خلقيان ها (۱). حضرت آدم اگرچہ آدم ذات جو ابو آهي، ۽ اهڙيءَ طرح حضرت رسول ﷺ جو ابو به ٿيو، پر جنهن صورت ۾ حضرت رسول ﷺ (نور محمدي) ساري مخلوقات کان اڳ موجود هو، ۽ ساري مخلوقات سندس هٿان ۽ سندس ئي ڪري وجود ۾ آئي، تنهن صورت ۾ چئبو، ته پاڻ ساري جهڳٽ جا ۽ حضرت آدم جا ابا هوا، اگرچہ سندن ارضي ۽ زميني ظهورو حضرت آدم کان تمام گهڻو پوءِ ٿيو هي سارو خيال مولانا جلال الدين روميءَ جي مثنويءَ تان ورتل آهي:

پس بصورت عالم اصغر توئي	پس بمعني عالم اڪبر توئي
ظاهرا آن شاخ اصل ميوه است	باطنا بهر ثمر شد شاخ هست
گر نبودي ميل او اوميد ثمر	ڪي نشاندي باغبان بيخ شجر
پس بمعني آن شجر از ميوه زاد	گر بصورت از شجر بودش ولاد

(۱) هيءَ حديث ناهي، پر انهيءَ مطلب جون ٻيون حديثون ڪتابن ۾ موجود آهن.

مصطفي زين گفت کادر و انبيا	خلف من باشند در زير لوا (۱)
بهر اين فرموده است آن ذو فنون	رمز نحن الاخرون السابقون
گر بصورت من ز آدم زاده ام	من بمعني جد جد افتاده ام (۲)
کز براي من بدش سجده ملک	وز بيء من رفت بر هفتم فلک (۳)
پس ز من زائيد در معني پدر	پس ز ميوه زاد در معني شجر
اول فکر آخر آمد در عمل	خاص فکري کو بود وصف ازل

پوء تون صورت ۾ عالم اصغر آهين، ۽ معني (حقيقت) ۾ عالم اڪبر آهين.

ظاهر ۾ ته شاخ ميوِي جو اصل آهي، پر باطن ۾ شاخ ئي ميوِي واسطي وجود ۾ آئي آهي.

جيڪڏهن ميوِي جي خواهش ۽ اميد نه هجي ها، ته باغائي هوند ڪيئن وڻ جي پاڙ جي چڪي هئي ها؟ تنهنڪري حقيقت ۾ گويا اهو وڻ ميوِي مان ڄائو، اگرچہ صورت ۾ اهو ميوو وڻ جي پيدائش هو.

انهي ئي سبب ڪري (محمد) مصطفي (ﷺ) فرمايو آهي ته آدم ۽ هيا نبي (قيامت ڏينهن منهنجي پٺيان جهنڊي هيٺ هوندا).

۽ انهي لاءِ ئي انهيءَ علمن جي صاحب هيءَ رمز ٻڌائي آهي ته ”اسين (اگرچہ) پويان آهيون پر (حقيقت ۾ سڀني کان) اڳيان آهيون“.

(تنهن جو مطلب ته) جيڪڏهن ظاهر ۾ مان آدم کان ڄاول آهيان، پر حقيقت ۾ آءٌ (سڀ ڪنهن جو) ڏاڏو آهيان.

منهنجي ئي ڪري ملائڪن سندس سجدو ڪيو، ۽ منهنجي ئي خاطر هو ستين فلڪ جي سير تي ويو.

(۱) حديث: آدم و من دونه تحت لوائي يوم القيامة ولا فخر = آدم ۽ هيا نبيءَ قيامت ڏينهن منهنجي جهنڊي هيٺ هوندا ۽ انهيءَ ۾ ڪو فخر ناهي.

(۲) اشارو هن حديث ڏي ”كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين“.

(۳) ملائڪن آدم جو انهي ڪري سجدو ڪيو، جو ان ۾ نور محمدي جو پهريون مظهر ڏٺائون. خبر ۾ آيو آهي ته جڏهن الله تعاليٰ آدم کي خلقيو تڏهن اهو نور سندس پيشانيءَ ۾ ڌريائين. پوءِ الله تعاليٰ کيس پنهنجي بادشاهيءَ جي تخت تي چاڙهيو ۽ ملائڪن جي ڪلهن تي رکي انهن کي فرمايائين ته هن کي ملڪوت جي عجائبن ڏيکارڻ لاءِ آسمانن جو سير ڪرائين. جڏهن عرش تي ڪلمو شريف لکيل ڏٺائين، تڏهن موليٰ تعاليٰ کان پڇيائين ته هي ڪهڙي شخص جو نالو آهي. تنهن تي باري تعاليٰ فرمايس ته ”لولاہ لما خلقتک“ يعني جيڪڏهن اهو نه هجي ها ته توکي به نه خلقيان ها.

تنهنڪري چئبو ته، حقيقت ۾ ابو (آدم) مون کان ئي ڄاڻو، ۽ تنهنڪري گويا حقيقت ۾ وڻ ميو
کان ڄاڻو.

خيال جو پهريائين ذهن ۾ اٿڻ ٿئي ٿو، سو آخر ۾ عملي صورت ٿو وٺي، خصوصا اهو خيال جو
ازلي آهي.

ليڪن بزرگ اهو خيال نهايت ايجاز سان ٽن ستن اندر سمايو آهي.

هن سٽ ۾ ”استعاره ترشيحي“ سمايل آهي. اشارو آهي انهن مصري زالن ڏي جي حضرت
يوسف جي سونهن ڏسي پنهنجا هٿ ڪپي ويٺيون.

۲- در بيان بسمله و سورة فاتحه

جيڪي اهل دل آهن، سي ئي ڪين جي ڪنائِي، (يعني حقيقت) کي ڏسندا آهن.

ڪئن (ڏاڻن) مان پل (انبار) ڏسجن.

جيڪي علم وارا آهن سي به ”ڪين“ مان رنگ ڏيئي نٿا سگهن (؟)

رب تعاليٰ ”ڪين“ (عدم) مان صورتون ڇڏي ٿو.

مائِيءَ کي چهڪن سان ڪٽين ٿا، يعني مائِيءَ کي ترڪ ڪري ڇڏين.

حضرت زڪريا (عمر) ڏي اشارو آهي، جنهن وڻ جي ٿر اندر پناه ورتي هئي ۽ يهودين
کيس ڪرٽ سان چيرائي ڇڏيو. جيڪڏهن الله جي پناه وٺي ها ته سندس اهو حال نه ٿئي
ها.

صحيح پڙهڻي ”لبن“ يعني لالچن.

پرين (پر انهن اڳين) مغضوبن جو، جي يهودي آهن ۽ جي مال ميڙڻ لاءِ تڪڙا آهن، ۽
”موڙه“ اورين (ويجهن) جو يعني ”ضالن“ (گمراهن، موڙهلن) جو، جي نصارا يا
ڪرستان آهن.

يعني وحيءَ ۾ پنهنجا لفظ گڏيو، ماڻهن کي منجهائين ٿا.

نڪي ”السير في الا نفس“ جا شوقين آهن ۽ نڪي ”السير في الافاق“ ڏي ارواح اٿن. اشارو آهي هن آيت شريف ڏي ”سنر يهر آياتنا في الافاق و في انفسهم حتي يتبين لهم انه الحق“ يعني جلد ئي انهن کي پنهنجون نشانين چوڏس ۾ ۽ سندن جندڙن ۾ ڏيکارينداسون تان ته مٿن چٽو ظاهر ٿئي ته اهو ئي حق آهي. يعني انهن کي صوفين جي سيرن ۽ لطيفن جو ڪو شوق ناهي.

جمع يعني خلق کي ڇڏي حق ڏي رجوع ٿيڻ. فرق جا ٻه قسم آهن - ۱. الفرق الاول: خلق ۾ لڪڻ ڪري حق کان پري رهڻ ۽ ٻاهريون رسمون بحال رکڻ - ۲. الفرق الثاني: حق جي رستي خلق جي بيهڪ کي ڏسڻ يعني اهو ڏسڻ ته خلق جو قيام ۽ مدار حق تي آهي. وحدت کي ڪثرت ۾ ڏسڻ ۽ ڪثرت کي وحدت ۾ پسڻ.

اهي هميشه الله تعاليٰ جي رضا تي راضي آهن، ۽ سندس مشيئت ۽ اراده موجب هلن ٿا.

”مقلب“ الله تعاليٰ جو هڪ نالو آهي يعني ”قلب کي ڦيرائيندڙ“.

هن سٺ جو مفهوم منجهيل آهي. شايد هيءُ معنيٰ اٿس: ڏئي تعاليٰ سندن صفت آهي. يعني الله تعاليٰ جي صفتن سان موصوف آهن ۽ کين ورد وظيفي جي ضرورت ناهي.

ڪلاٽ = موڳائي، سستي، ٿڪ.

سندن قلب هر ڪا صورت اختيار ڪري سگهي ٿو. جيئن ابن العربي فرمايو آهي:

لقد صار قلبي قابلا كل صورة فمرعي لغزلان ودير لرهبان

يعني منهنجو قلب هر ڪنهن صورت اختيار ڪرڻ جو لائق ٿي ويو آهي؛ اهو هرڻن لاءِ چراگاهه ۽ راهبن لاءِ مڙهي آهي.

هيولا يا هباء اهو مادو آهي جنهن ۾ الله تعاليٰ اوائل ۾ ساري عالم جون صورتون ڪوليون ۽ جو هر ڪنهن صورت پڪڙڻ لاءِ قابل آهي. ابن العربي ”فصوص الحڪم“ ۾ چوي ٿو ته ”فڪن في نفسك هيولي لصور المعتقدات كلها، فان الله تعاليٰ اوسع و اعظم من ان يحصره عقد دون عقد“ يعني پنهنجي اندر ۾ سڀني اعتقادن جي صورتون لاءِ هيولا بڻجي پو، ڇاڪاڻ ته الله انهيءَ ڳالهه کان وڌيڪ وسيع ۽ وڏو آهي، جو هڪڙي، ٻئي ۾ محصور ٿي وڃي.

يعني اهي لامڪان ۾ اڏامن ٿا، تنهنڪري هڪ خاص ڏس (طرف) ڏي اڏامن ۾ کين رنج پهچي ٿو.

پيٽيو شاهه لطيف:

هر هر هٿ م پاءِ، اي ڳنڍ ڇهنڊي، نه ڇڙي،
ڪوڙين وڌا ڪيترا، ان ور منجهه منجهاءِ،
هي هي ڪندا هاءِ، ات هاتڪ هزارين ويا.

ايءِ هڙ ڇهنڊي، نه ڇڙي، تنهن کي هر هر هٿ م لاءِ،
ان ور مٿي ماءِ، ڪوڙين پليا ڪيترا.

يا خدا، سڀني مومن کي نقطي جي نظر نصيب ڪر يعني سنئين سڌي نگاهه جا وڃين، واٽ
کان ٽڙڪي نه وڃي.

۳- تفسير سورة الڪوثر

اهي تارڪ سڀ ترها ۽ وسيعا ترڪ ڪري الله جي واٽ تي هليا.

انهيءَ ورهه وريام جي ريت اختيار ڪريو، جنهن فرمايو آهي ”الفقر فخري“ جا حقيقت ۾
هڪ موضوع ۽ باطل حديث آهي.

آدم (عمر) کي ته رڳا اسم (نالا) سيڪاريا ويا، پر شيون (جن تي اهي نالا ڌريل هوا) تن
جي هنن کي ڪل ئي ڪانه هئي.

اشارو آهي هنن ٻن حديثن ڏي - ۱. قرءَ عيني في الصلوة (نماز ۾ منهنجو اکين جو نار آهي)
- ۲. الصلوة معراج المؤمنين (نماز مؤمنن جي معراج آهي).

۶- ايمان جون ست صفتون

خبرن ۽ آثارن مان پڌرو آهي ته دنيا جي عمر جا ست هزار ورهيه آهن، جن مان ۵۶۰۰
ورهي حضرت رسول ڪريم ﷺ جي بعثت کان اڳ ٿي گذريا آهن. مان ڀانيان ٿو ته اهي

انگ سڀ اسرائيليات تي ٻڌل آهن. جڏهن ته موهن جي دڙي ۽ سميري تهذيب جا آثار عيسوي سن کان ٻن ٽن هزار ورهن اڳي جا آهن، تڏهن چئبو ته آدم جي خلقت ڪڏهن ٿي. آدم کان اڳ سڄو ملڪ جنن ۽ ٻين مخلوقن سان معمور هو. سائنسدانن جي حساب موجب هن ڌرتيءَ تي علي الاقل ٽيهن ڪروڙ ورهن کان ڪنهن نه ڪنهن قسم جي بستي موجود رهي آهي. تنهنڪري اهي انگ اکر سڀ اٽڪل بازيءَ جا آهن. قيامت ڪڏهن ٿيندي تنهن بابت الله تعاليٰ پنهنجي مقدس ڪتاب ۾ فرمائي ٿو ته ”الي ربڪ منهاها“ يعني ان جو آخري علم خدا کي آهي.

رسول اڪرم ﷺ جي هجرت کي هاڻ ۱۳۷۶ ورهيه گذري ويا آهن، ليڪن اڃا نڪو دجال پيدا ٿيو آهي، ۽ نڪي مهديءَ جا آثار ڏسجن ٿا. مهديءَ بابت سڀ حديثون ڪوڙيون ۽ جڙتو شيعن جون ٺاهيل آهن، ۽ مهديءَ جو سارو تخيل انهن جي دماغ جو دم پختو آهي. اهي روايتون رفتہ رفتہ مسلمانن جي دل ۾ گهر ڪري ويون آهن، ۽ مسلمانن کي بيڪار بنائي ڇڏيو اٿن. امام احمد بن حنبل صاحب فرمايو آهي ته ”ثلاثة ليس لها اصل: التفسير و الملاحم و المغازي“ يعني ٽي ڳالهيون آهن جي بي بنياد آهن: تفسير ۽ ڪوس ۽ لڙايون. تفسيرن جون روايتون اڪثر يهودي زنديقن، ايرانين ۽ اهل ڪتاب وارن مان ٿيل مسلمانن جي وatan آهن، جيئن حافظ ابن ڪثير بيان ڪيو آهي. اهي ڪوڙ گهڻو ڪري اڳين پيغمبرن جي قصن ۽ سندن ڪتابن ۽ معجزن بابت ڪٽيل آهن. تاريخي واقعا جهڙوڪ اصحاب ڪهف جو قصو، ارم ذات العماد، بابل جي جادو ۽ عوج بن عنق جا قصا سڀ واهيات آهن. اهڙي طرح غيبي ڳالهيون جهڙوڪ قيامت جا شرط ۽ جيڪي ان جي ٻرپا ٿيڻ کان اڳ يا پوءِ ٿيندو، تن مان به وڏو حصو خرافات ۽ مفتريات سان ڀريل آهي. امام ابن تيميه به ساڳيءَ راءِ جو آهي.

اهي اهڃاڻ زماني جي سڀني دورن ۾ ظاهر رهيا آهن ۽ سڀڪو نيڪمرد، شاعر، فيلسوف هميشه انهن جي دانهن ڪندو آيو آهي، پر جيئن ٿڌ تيئن وڌ.

ڪشف ڪتاب الخ - هي قلمي ڪتاب لنواريءَ جي ڪتب خاني ۾ موجود آهي، جو موجوده سجاده نشين صاحب مون کي مطالعي لاءِ ڏنو هو. حقيقت ۾ اهو ڪتاب ناهي، پر هڪ ننڍڙو رسالو آهي، جو علامه جلال الدين سيوطي، فتويٰ طور ۸۹۸ھ ۾ لکيو ۽ سندس نالو رکيائين ”الڪشف عن مجاوزة هذه الامة الالف“ (هن امت تي هزار ورهيه لنگهڻ جو چئو بيان) جو سندس ٻين فتوائن سان گڏ ”الحاوي للفتاويٰ“ جي ٻئي جلد ۾ مندرج

آهي. مان پڙهندڙن جي فائدي لاءِ ان جي ديباچي جو ترجمو هيٺ ڏيان ٿو.

هيءَ حديث عام ماڻهن جي وات ۾ آهي ۽ ان بابت گهڻو پڇ پڇاءُ ڪن ٿا ته ”ان النبي صلي الله عليه وسلم لا يمكث في قبره الف سنة“ (نبي صلي الله عليه وسلم قيامت کان اڳ هزار سال به قبر ۾ نه رهندو). منهنجو جواب آهي ته هيءَ حديث ڪوڙي آهي ۽ ان کي ڪو به اصل ناهي. پوءِ ماه ربيع الاول ۸۵۸ھ ۾ هڪ شخص مون وٽ پنهنجي هٿ اکر لکيل ڪاغذ کڻي آيو، جنهن ۾ ان وقت جي هڪ وڏي عالم جي انهيءَ حديث جي مدار تي انهيءَ باري ۾ فتويٰ ڏنل هئي ته ڏهين صديءَ اندر مهديءَ ۽ دجال جو خروج ٿيندو، حضرت عيسيٰ آسمان تان لهندو، سڀئي شرط قيامت جا پورا ٿيندا، ڏند ۾ پهرين ٽوڪ ڏني ويندي، چاليهه ورهيه پهرينءَ ۽ ٻيءَ ٽوڪ جي وچ ۾ گذرندا ۽ ڏهين صديءَ جي پوري ٿيڻ کان اڳ رستاخير جي ٽوڪ ڏني ويندي اهڙي بزرگ جي واتان اهڙو ڪلام مون عقل کان بعيد سمجهيو، پر سندس ادب وچان مون ڪو رد ڪندڙ ڪونه ڏٺو، ۽ فقط چيم ته انهيءَ ڳالهه جي مون کي معرفت ناهي. سواليءَ مون کي عرض ڪيو ته انهيءَ مضمون تي هڪ تحرير لکو، پر مون سندس مقصد پورو نه ڪيو ۽ چيو مانس ته وڃي ٻين عالمن کي ڏس. پر ڪنهن به عالم سندس شڪ نه لائو ۽ ائين ئي اهو سال گذري ويو. پوءِ ڪيترن ئي ماڻهن منهنجو دروازو کڙڪايو، جنهن تي هي ڪتاب لکيم:

مان چوان ٿو ته آثار هن ڳالهه جي دلالت ڪن ٿا ته هن امت جي مدت هزار سالن کان مٿي آهي ۽ زيادتي ۵ سؤ سالن کان وڌيڪ نه ٿيندي. ڇاڪاڻ ته جدا جدا طريقن کان وارد ٿيو آهي ته هن دنيا جو عرصو ڪل ست هزار سال آهي ۽ نبي جن ڇهين صدي جي آخر ڌاري موڪليا ويا هوا ۽ پڻ آيو آهي ته دجال هڪ صديءَ جي منڍ ۾ نڪرندو ۽ عيسيٰ لهندو ۽ ان کي ماري ڏنو، ۽ پوءِ زمين تي چاليهه سال رهندو. پوءِ سج جي اولهه اڀرڻ بعد ماڻهو ۱۲۰ سال رهندا، ۽ پنهجي ٽوڪن جي وچ ۾ ۴۰ ورهيه گذرندا. هي ڪل ٿيا ۲۰۰ سال، جن کان پڇڻ ڪونهي. هاڻي هڪ هزار ورهيه مان فقط ۱۰۲ سال وڃي رهيا آهن، ۽ اڃا تائين سج اولهه کان ڪونه اڀريو آهي، ۽ نڪي ڪي دجال ٿي نڪتو آهي، جو سج جي انهيءَ طرح اڀرڻ کان ڳچ سال اڳ ۾ نڪرندو، ۽ نڪي ڪي مهدي ظاهر ٿيو

آهي، جو دجال کان ۷ سال اڳ ۾ ظاهر ٿيو آهي، ۽ نڪي ڪي قیامت جا شرط مهديءَ جي ظهري کان اڳ پورا ٿيا آهن، ۽ نڪي ڪي ممڪن آهي ته دجال ويجهڙائي ۾ نڪرندو ... پوءِ ڪيئن چئبو ته قیامت هزار ورهيه تمام ٿيڻ کان اڳ قائم ٿي ويندي. اها ڳالهه ناممڪن آهي ...”

ڪتاب جي آخر ۾ لکي ٿو ته ”مون امام احمد بن حنبل جي تالیف ”ڪتاب العلل“ ۾ ڏٺو، جنهن چيو آهي ته اسماعيل بن عبدالڪريم بن معقل بن منبه اسان کي ٻڌايو ته مون کي عبدالصمد ٻڌايو ته مون وهب [جو مشهور ڪوڙ ڪٽيندڙ قصاص آهي] کان چوندو ٻڌو ته ”دنيا مان ۵۶۰۰ سال گذري چڪا آهن ۽ مون کي سڀ ڪنهن زماني جي بادشاهن ۽ نبين جي خبر آهي.“ ”اهو سڀ ڏيکاري ٿو ته هن امت جي مدت هزار سال کان اٽڪل ۴۰۰ ورهيه زياده آهي.“

پڙهندڙ پليءَ ۾ پڙهي سگهندا ته قیامت جون اڳ ڪٿيون سڀ ڪوڙن بدوڙن تي ٻڌل آهن، قیامت بيشڪ واقع ٿيڻي آهي، پر ان جو علم فقط مالڪ تعاليٰ کي آهي. اسان کي ان جو پڻ رکڻ گهرجي. ”انما انت منذرمن يخشاها کانهم يوم يرونها لم يلبسوا الا عشية اوضحاها. صدق الله العلي العظيم.“

تيرهين صدي گذري به وئي، پر سچو مهدي ته اڃا پيدا ڪونه ٿيو، اگرچہ علي محمد باب ۽ غلام احمد قاديانيءَ جهڙا مدعي سي گهڻا پيدا ٿيا آهن، جي نڪي مديني ۾ ڄاوا ۽ نڪي مڪي ڏانهن ويا.

يا جوج ماموج جو ذڪر برابر قرآن مجيد ۾ آيو آهي، پر انهن بابت محققن جا رايا علحددا آهن. اهو واقعو اسلام کان اڳ ٿي ٿو پائجي - والله عنده علم الحساب.

دابة الارض (زمين جو وهڻ) ڏي قرآن شريف ۾ اشارا برابر آيل آهن، پر اهو به هڪ غيب جو معاملو آهي، جنهن جو منجهه مالڪ ڄاڻي.

”جمع“ ۽ ”تفرقه“ ٻه لفظ آهن، جيڪي جدا جدا علم وارن وٽ مشترڪ آهن. عارفن جي نظر ۾ انهن جي هيءَ معنيٰ آهي: جيڪي سالڪ ڏي منسوب آهي سو ”تفرقو“ آهي، ۽ جيڪي خدا ڏي منسوب ڪجي، سو ”جمع“ آهي. هنده جا ڪم ڪاريون ۽ بندگي ۽ ٻيا بشري احوال ۽ انهن جا نتيجا ”تفرقو“ آهن، ۽ الاهي ڏاتيون ۽ خدائي لطف، احسان ۽ فضل جا نتيجا ”جمع“ آهن. (هجويري: ڪشف المحجوب). بندو ٻنهي ڳالهين کان ڇڻي نٿو

سگهي. ٻئي ڳالهيون سندس لاءِ ضروري آهن. ڇاڪاڻ ته جنهن کي ”تفرقو“ ناهي، تنهن کي ”بندگي“ ناهي، ۽ جنهن کي ”جمع“ ناهي، تنهن کي ”معرفت“ ناهي. هي جو ٻانهو چوي ٿو ”اياڪ بعد“ ته اهو ”تفرقي“ جي اثبات آهي ۽ جڏهن ٻانهو چوي ٿو ته ”اياڪ نستعين“ ته اها ”جمع“ جي طلب آهي. انهيءَ بناء تي ”تفرقو“ ارادت جو آغاز آهي ۽ ”جمع“ ان جو انجام (ڏسو: تعريفات شريف جرجاني).

پڻ ”جمع“ جي معنيٰ آهي ”خلق کان سواءِ حق جو شهود“، ”فرق“ جو مطلب اڳيئي سمجهايو ويو آهي. ”جمع کان وڌيڪ عالي ۽ ڪامل درجو آهي ”جمع الجمع“ جو يعني حق تي قائم رهي خلق جو شهود ڪرڻ. ڇاڪاڻ ته ”جمع جي معنيٰ آهي خدا جي وسيلي شيئن جو مشاهدو ڪرڻ.“ عارف انهيءَ حالت ۾ خدا کان سواءِ ٻيو ڪو به موثر وجود جي عالم ۾ نٿو ڏسي، مگر ”جمع الجمع“ جو مقصد آهي ماسوا الله کان فنا ٿيڻ، پوري بيخودي حاصل ڪرڻ، ۽ پاڻ کي ڪلي وڃائڻ. اهو آهي اتحاد ۽ اتصال جو مقام جنهن ۾ عارف تعينات جي عالم کان جو تفرقي جو عالم آهي آزادي پائي ٿو، جيئن حافظ چيو آهي:

زفکر تفرقه باز آي تا شوي مجموع بحکم آنکه چوشد اهرمن سرش آمد

قدريه اهي آهن جن جو اعتقاد آهي ته انسان پنهنجن علمن ۽ افعالن ۾ آزاد آهي، ۽ جبريه اهي آهن جي چون ٿا ته انسان پنهنجي علم ۽ افعالن ۾ مجبور (لاچار) آهي، ڇاڪاڻ ته خدا تعاليٰ ان جو مقدر ۾ لکي ڇڏيو آهي ته اهي عمل ڪري.

ابو نعيم بن عبدالله بن احمد بن اسحاق الاصفهاني (۳۲۶-۴۳۰ هـ) جنهن جون ٻه تصنيفون مشهور آهن: ۱. حلية الاولياء. ۲. تاريخ اصفهان.

۷- در بيان توکل

قرآن مجيد جي هن آيت ڏي اشارو آهي: قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا يعني ”چؤ (اي محمد ﷺ) ته جيڪڏهن منهنجي رب جي ڪلمن (لکڻ) لاءِ سمونڊ مس ٿئي ته هوند انهن جي کٽڻ کان اڳ سمونڊ ڪپي وڃي، اگرچہ ان جهڙو ٻيو سمونڊ به ڪري مدد طور آڻيون.“

هڪ حديث غالي شيعن حضرت علي (رضه) ڏانهن منسوب ڪئي آهي، جا پڻ سنيون وٽ

رائج ٿي ٿي آهي. ان جو مطلب آهي ته ”قرآن شريف جا سڀ اسرار فاتحه (الحمد) ۾ آهن ۽ فاتحه جا اسرار بسم الله ۾ آهن، ۽ بسم الله جا اسرار ”ب“ ۾ آهن، ۽ ”ب“ جا اسرار ان جي نقطي ۾ آهن. شيعا خود جناب حضرت عليءَ (رضه) کي بسمله جي ”ب“ جي معنيٰ ڪري سمجھندا آهن. قاشاني قصيده تائيه جي شرح ۾ لکي ٿو ته ”ب“ مان مراد آهي ”هن ظاهر متعين وجود جي صورت“ جيئن ”الف“ آهي ”باطن عام مطلق وجود جي صورت“ ۽ ”ب“ جي نقطي مان مراد آهي ”حدوث“. ڪن عارفين جو قول آهي ته ”ما رايٰ شيئا الا ورايت الباءَ مكتوبةً عليه“ يعني جيڪا به شيءَ مون ڏٺي ته ان جي مٿان ”ب“ لکيل هئي. ابن عربيءَ جو قول آهي ته ”سارو وجود ”ب“ جي وسيلي ظاهر ٿيو، ۽ نقطي جي وسيلي عابد ۽ معبود جي وچ ۾ تميز پيدا ٿي“. شبلي (رحم) فرمايو آهي ”انا النقطة التي تحت الباءَ“ يعني مان اهو نقطو آهيان جو ”ب“ هيٺان آهي. جنهن مان مراد آهي ته جيئن ”ب“ کان سواءِ ٽپڪو ڪي به ڪين آهي، تيئن مان به عدم ۽ فاني آهيان.

”ب“ جي بخشش سان ”ل“ ”الف“ سان لڳو. انهيءَ رمز جي اڃا مون کي پروڙ نه پئي آهي. ”الف“ سان ”لام“ لڳو سو ته ٺيڪ آهي، پر وچ ۾ ”ب“ جو ڇا ويو؟ جيڪڏهن خدا گهريو ته ٻئي ڇاڀي ۾ انهيءَ تي روشني وڌي ويندي.

الف ۽ لام سان ”م“ ڳنڍيو ته آلم ٺهي پئي.

الف - لام - ميم حروف مقطعات آهن، جن جي معنيٰ جي ڪنهن کي نه خبر پئجي سگهي آهي. چون ٿا ته انهن توڙي ٻين مقطعات ۾ رب تعاليٰ ۽ حضرت رسول اڪرم ﷺ جي وچ ۾ ڪي اونها راز اوريل آهن:

ميان عاشق و معشوق رمزيست ڪراما ڪاتبين راهم خبر نيست

حضرت عبدالله ابن عباس هڪ روايت ۾ فرمايو آهي ته ”الف“ ”انا“ (= آءُ) جو پهريون اکر آهي ۽ ”لام“ الله جو وچون اکر ۽ ”ميم“ ”اعلم“ (سڀ کان وڌيڪ ڄاڻندڙ) جو پويون اکر آهي يعني ”آءُ آهيان الله سڀ کان وڌيڪ ڄاڻندڙ“ ۽ ٻيءَ روايت ۾ فرمايو اٿس ته ”الف“ الله جو پهريون اکر آهي ۽ ”لام“ جبريل عليه السلام جي نالي جو پويون اکر ۽ ”ميم“ حضرت محمد ڪريم صلي الله عليه وسلم جي نالي جو پهريون ۽ ٽيون اکر يعني هي قرآن مجيد الله تعاليٰ جي طرفان، ملڪ جبريل جي واٽان، حضرت محمد ﷺ جن تي نازل ٿيو آهي. اهي سڀ زتل قافيا آهن. و الله اعلم بالصواب.

هن پڙهڻي موجب اهي ٽي اکر قرآن مجيد ۾ ”امر الكل“ يعني سڀ جي ماءُ آهن. يعني
 ڪلام الله جا سڀئي اسرار انهن ٽن اکرن ۾ سمايل آهن. تعاليٰ الله علوا كبيرا.

۹- در بيان ڪلمهء طيبه

هن ست جو مطلب اڳ ۾ سمجهايو ويو آهي.
 رسول الله ﷺ جا هڪ حديث موجب پنج نالا آهن ۱- محمد- ۲- احمد- ۳- حاشر (گڏ
 ڪندڙ- يعني منهنجي قدم تي ماڻهو گڏ ڪيا ويندا)- ۴- ماحي (ميساريندڙ- يعني منهنجي
 وسيلي الله تعاليٰ ڪفر کي مٽي ڇڏيندو)- ۵- عاقب (پڇاڙي ۾ ايندڙ). پاڻ ڪريم
 فرمايو آهي ته ”انا العاقب الذي ليس بعده نبي“ يعني آءٌ اهو پڇاڙي ۾ ايندڙ آهيان، جنهن
 بعد ٻيو ڪو نبي نه هوندو.

۱۰- اساس الفرائض

هن ست جي سمجهاڻي اڳ ۾ اچي وئي آهي.
 يعني تبين الحقائق علي ڪنز الدقائق جنهن جو مصنف زيلي (وفات ۷۱۳ هـ) آهي. اهو
 شرح آهي نفسيءَ جي ڪتاب ”ڪنز الدقائق“ جو.

سنڌي بيت

(سر ڪلياڻ)

بيت ۱- هن بيت جو مطلب پوريءَ طرح معلوم نه ٿيو. شايد بزرگ جو مطلب آهي ته الله تبارڪ تعاليٰ جو نور ڪاري رنگ جو آهي، جنهنڪري سندس ذات پاڪ جي ماهيت پروڙي نٿي سگهجي، ۽ انهيءَ ڪري ئي ذات پاڪ جي مشابيهت گهٽ رات سان ڪئي وئي آهي. پڻ احتمال آهي ته ”الله ڪارو اوجرو“ وارن لفظن ۾ ”ڪان الله في عماءَ“ ڏي اشارو آهي، جيئن مٿي سمجهايو ويو آهي. انهيءَ جي برخلاف رسول ﷺ نسورو نور آهي، جنهن جي وسيلي الله پاڪ جي ٿوري گهڻي سڌ پئجي سگهي ٿي. ذات پاڪ اڻ لکي ۽ نامعلوم آهي. ان جو تصور فقط صفتن جي رستي ڪري سگهجي ٿو، ڇاڪاڻ ته صفاتي نور حسي آهي يعني ان کي حواسن سان محسوس ڪري سگهجي ٿو. يا هن بيت ۾ ”حجابن“ واريءَ حديث ڏي اشارو آهي؛ ان الله سبعين حجابا من نور لوڪشفها لاحرقت سبحات وجهه ما ادرکه بصره - يعني تحقيق الله تعاليٰ کي نور جا ستر (بي عدد) پرڌا آهن، جيڪڏهن انهن مان هڪڙو به کولي ته سندس منهنجا تجلا هوند ساري ڪائنات کي ساڙي چٽ ڪري ڇڏين“. هيءَ حديث مختلف نمونن ۾ آئي آهي، ڪنهن ۾ ستر هزار پرڌا لکيا اٿن، ته ڪنهن ۾ هڪ هزار، ۽ ڪنهن ۾ فقط ”نور ۽ اونداهيءَ جا پرڌا“ لکيا اٿن.

قادر جي قدرت انسان جي سمجهه کان ٻاهر آهي؛ وٿيس ته درياه مان واهڙ وهائي، وٿيس ته ساري درياه کي واهڙ جي منهن ۾ پلٽائي...

پيڻيو شاهه لطيف جو بيت:

ڪاري رات، اڇو ڏينهن، اِيءَ صفتان نور
جتي هوت حضور، اتي رنگ نه روپ ڪو.

بيت ۲- هي سارو بيت هيٺينءَ عربي عبارت جو سنڌيءَ ۾ ترجمو آهي، سفينة الطريقة الاحمدية و سفينة النجاة وصل الرحم و حمل الكل و كسب المعدوم و قري الضيف و ان تعين علي

نواب الحق - يعني احمد ۽ محمدي طريقي جي ٻيڙي ۽ چوٽڪاري جي ٻيڙي آهي؛ مائٽي ڳنڍڻ ۽ ڪهين جا بار کڻڻ ۽ سڃڻ لاءِ پورهيو ڪرڻ ۽ مهمانن کي ماني ڪارائڻ ۽ مصيبتن ۾ هڪ ٻئي جي مدد ڪرڻ. عربي عبارت جو منڍ قدري غلط آهي.

بخاري سريخ الخ؛ شايد هن ست ۾ اشارو آهي ته حضرت بهاء الدين نقشبند جي طريقي جي پيروي ڪر، جو بخارا جو ويٺل هو.

(سر يمن ڪليان)

بيت ۲- اجر رءُ جي جوڙ يعني بنا اجوري ترتيب يا ته هيءُ پڙهڻي اختيار ڪجي ”آجڙنديءُ جي جوڙ“. اوريون عقل جو سلوڪ ۾ بيڪار آهي.

بيت ۱۰- ٻيءَ ست جي صحيح پڙهڻي آهي ”هڏ، ڪرنگهر، مک“ هي بيت پڻ شاه جي رسالي ۾ اچي ويو آهي. گوندر چڏم گل (ڪل غلط آهي) يعني گوندر جي گلي (گهٽي) نه ڇڏ. (سر رامڪلي)

بيت ۱۰- قابول = ڪابل = ڪابل جتي سامين جو هڪ ڏو تيرت گاه هو.

بيت ۱۴- پهرينءَ ست جي صحيح پڙهڻي اڃا معلوم ٿي نه سگهي.

(سر آسا)

بيت ۶- ڀيٽيو شاه لطيف جو بيت؛

ڳاڙهو ۽ ڳاڙهو، ڪارو پسن ڪينڪي،

اکڙين پاڙو، وڃي ڪيو لاک سين.

بيت ۷- ملا سڀ مرندا الخ. عنقاء مان مراد آهي ”هبا“ يا ”هيولي“ يعني اهو مادو جنهن ۾ الله تعاليٰ اوائل ۾ عالم جون صورتون جوڙيون، بزرگ کي ظاهري ملن تي سخت ڪاوڙ ٿي ڏسجي.

۱۰- هي بيت صاحب ابن عباد جي مشهور عربي بيت جو سنڌي ۾ ترجمو آهي:-

رق الزجاج و رقت الحمر فتشابها فتشاڪل الامر

فکانما خمر و لا قدح و کانما قدح ولا خمر

يعني شيشو ۽ شراب پئي ايتري قدر لطيف آهن، جو هڪجهڙا پيا ڏسجن ۽ ڳالهه منجهي پئي آهي. ڇڻ ته صرف شراب آهي ۽ پيالو ناهي، يا ڇڻ ته صرف پيالو آهي ۽ شراب ناهي.

هن بيت ۾ عارف الله تعاليٰ جي هستي ۾ محو ٿيڻ ڏي اشارو آهي. اها حالت جنهن ۾ حسين بن منصور حلاج بي اختيار ٿي پڪاريو ”انا الحق“ ۽ با يزيد بسطامي ”سبحاني ما اعظم شاني“.

بيت ۱۱- سڄو خيال مولانا جلال الدين رومي جي مثنويءَ مان ورتو ويو آهي؛

ابلهان گفتند مجنون را ز جهل حسن ليلي نيست چندان هست سهل
بهرتر از وي صد هزاران دلربا هست همچون ماه اندر شهر ما
گفت صورت کوزه است و حسن مي مي خدايم ميدهد از طرف وي
مرشما راس که داد از کوزه اش تا نباشه عشق او تان گوش کش

ڪن مورڪن پنهنجي اڻڄاڻائيءَ ڪري مجنون کي چيو ته ليلي جو حسن ڪو ايترو گهڻو ناهي، بلڪ خسيس آهي.

ڪائرس هزار دفعا وڌيڪ سنهڻيون چنڊ ورنيون دل ڪسيندڙ نازنينون اسان جي شهر ۾ موجود آهن.

چيائين ته؛ ٻاهرين صورت ڪوزي وانگر آهي ۽ حسن شراب آهي، مون کي خدا سندس ٿانءَ مان شراب ٿو ڏئي.

اوهان کي سندس ڪوزي مان سرڪو ڏنو اٿس، تان ته سندس عشق اوهان کي ڪن کان نه پڪڙي.

اهو ساڳيو خيال وڌيڪ تفصيل سان پنهنجي ڪتاب ”فيه مافيه“ ۾ پڻ ڏنو اٿس. يعني مجنون ليلي جي ٻاهرين صورت تي عاشق نه هو، انهيءَ صورت رڳو سندس معنوي حسن کي محفوظ ٿي رکيو، جنهن جي خاطر ليلا خود قرب وچان لهرين ۾ لڙهي پنهنجي صورت فنا ڪري ٿي.

(سر سسئي)

بيت ۶- هي بيت شاه جي رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ ”سر سنهڻي“ ۾ آيل آهي.

بيت ۲۶- هن بيت جي صحيح پڙهڻي معلوم ٿي نه سگهي.

(سر ڪاموڏ)

بيت ۱- هنن غريبن مڻن (مهائن) جي واه ۽ اوت آهي پاڻ کين سمجهڻ.

بيت ۲- هن بيت جو مطلب حال في الحال سمجهي کين سگهيس.

بيت ۴- مولوي عبدالرزاق صاحب سيتائي جي لکڻ موجب هن بيت ۾ الله پاڪ جي ذات ۽ ان جي ستن صفتن (ستن بڻن: حيات، علم، قوت، اراده، ڪلام، سمع، بصر) ڏي اشارو آهي.

سائو ورڪ - الخ: لامڪان ۾ سائو وڻ (سائي نور) مان مراد آهي ”حقيقت محمدي“
”ڪشف الحقائق شرح كنزالدقائق“ (تاليف الشيخ عبدالحڪيم الافغاني) ۾ آيو آهي ته ”اول ما خلق الله تعاليٰ شجرة لها اربعة اغصان، فسماهما الله شجرة اليقين، ثم خلق نور محمد من درة بيضاء“
يعني الله تعاليٰ پهريائين هڪ درخت پيدا ڪيو، جنهن کي چار ٽاريون هيون ۽ ان کي يقين جو وڻ ڪري سڏيائين ۽ انهيءَ کان پوءِ حضرت محمد ﷺ جو نور اچي موتي مان خلقيائين.

لالچ نه آهس - الخ: الله تعاليٰ جي ذات پاڪ بشري صفتن جهڙوڪ ڪاڻڻ پيڻ کان خالي آهي. تون پيو سندس ڪاڇ ڪاءُ. (ڪاءُ تون) يعني ان جي فيض مان بهرو وٺندو ره.

ست بڻ سونهي - الخ: سندس دل ڪيهر شينهن جهڙي آهي، جنهن جي ڏهڪار ڪري ڪو به سندس ويجهي وڃڻ جي اجازت نٿو رکي. الله پاڪ جي ذات جو منجهه پروڙڻ انساني عقل ۽ ادارڪ کان ٻاهر آهي.

(سر رپ)

بيت ۱- هي بيت اڳيئي اچي ويو آهي. هتي پل کان دوباره ڇپجي ويو آهي.

(سر ڏناسري)

بيت ۱- ”تذڪره مخاديم ڪهڙه“ موجب بزرگ گروهڙيءَ هي بيت تڏهن چيو جڏهن حضرت سلطان الاولياءَ کان لنواريءَ مان فيض وٺي گروهڙ ۾ پهتو. ڏکڻ ۾ چنڊ ڏٺو يعني خواجه صاحب جن جو فيض ڏکڻ (لنواريءَ) کان جاري ٿيو، ۽ انهيءَ فيض جي اثر ڪري اتر (يعني گروهڙ) ۾ عيد ملهائي وئي.

نوٽ:- هن بيت کان سواءِ ٻيا بيت سڀئي ڪن مريدن جا چيل ٿا ڏسجن، جيئن شاهه جي

رسالي ۾ پڻ ”سر قناسريءَ“ جا سڀ بيت سندس مريدن ۽ معتقدن جا چيل آهن.
 بيت ۶- هي بيت ميين محمود ڪڙيه واري جي ڪنهن مريد جو چيل ٿو ڀائجي.

(ابيات متفرقه)

بيت ۱- هن بيت جي پوين چئن ستن جو مطلب سمجهڻ ۾ نه آيو.

ضميمو

سر ڪاهوڙي (۱)

ڏس نه سنڌي ڏوٿين، نڪ ڏيه سنڌون،
پري ڏيه ٿيون، جت پير نه آه پڪيءَ (۲) جو.

—

سر مارئي (۲)

۱۔ مارئي نالو مڙس جو، پسڻ عورت آهي،

- (۱) هي بيت سڀني نسخن ۾ موجود آهي، ۽ سر رامڪليءَ بعد پڙهڻ گهرجي.
(۲) ۾ جي پڙهڻي، ٻڻ سڀني نسخن ۾ ”پرينءَ“ لکيل آهي جو ظاهراً غلط آهي.
(۳)

مارئي جو سر اصل متن ۾ سر سهڻيءَ بعد رٿيو ويو هو، پر مطبعة العرب وارن اهي مسوده جا صفا ئي گم ڪري ڇڏيا، ۽ جنهن صورت ۾ ڇپايل نسخي جي صفحن جو تعداد لاڳيتو رکيائون تنهن صورت ۾ مارئي جي سر گم ٿي ويڃڻ جي خبر ئي ڪانه پئي. تان جو تاريخ ۱۱ آڪٽوبر جو ڇپيل متن کي قولهندي ان جي ساروئي ٿي ۽ سڄو پورهيو نئين سر ڪرڻو پيو. پر ارمان فقط انهيءَ ڳالهه جو آهي، جو هي سر پنهنجي جاءِ تي پئجي نه سگهيو.
جان محمد، حامد الله، ابو الحسن ۽ الله بخش وارن نسخن ۾ هيٺيان راتين جا بيت زائد آهن، جي ڪنهن گمنام شاعر ”ملار“ جا ڇيل ٿا ڏسجن:

(الف) پسو پير رات، پهرين پنهارن ري؛ (ڏسو حاشيه اڳئين ص تي)

پاهيو پاهي پاڻ (۱) کي، رچڻ روح لاءِ.
 ڀلي ڄاڻي مارئي، جنهن مارو ملهائيا،
 ستيءَ سامائي، ٻڌا موڙ ملير کي (۲).

(آندل حاشيه پوئين ص کان)

من ۾ مروئن جي، تن ۾ طلب تات،
 وائي ٻي نه وات، عمر ابائن ري.

(ب)

ٻيجهيءَ ڏيان ٻن، ماڙيون محل ملار چئي،
 قضا آنديس ڪوٽ ۾، چنيس ڪنهن نه چن،
 سدا سانگي سڄ ۾، ٿا ويڙيجا وسن،
 مارو اثر من، راتو ڏينهان روح ۾.

(ج)

ٽيجهيءَ ٽڪاڻا، وسه مون وه ٿيا،
 پلنگ پٿرائيون پالڪيون، وه ٿيا وهائڻا،
 ڏوٽي ڏاڏاڻا، مون وسان ڪين وساريا.

(د)

چوٿين رات چڱا، ڏنر خواب خوشي جا،
 ڏونرا ڏيهائين سان، ٿي پٽن پاس ڀڄان،
 اثر آس اڃان، ويڙيجي وڃڻ جي.

پهرين رات کي حافظ حامد الله وري پهر هن طرح دهرايو آهي:

پهرين رات پٽن تي، عمر جا پيئي،
 اوسيڙي اندوه مان، وهائي ويئي.

جي نس پس شاه لطيف ڏي نسبت ٿيل هيئن بيت جو پهريون ٻه سئون آهن:

پهرين رات ملير ري، منڪي جا پيئي،
 اونداهي اندوه ۾، وهامي ويئي،
 ڏور ٿيا ڏيهي، ڪن ڪر پڇان خبرون.

(۱) پڙهڻي ح موجب: ٻيا سڀ "پاه"

(۲) هي بيت فقط حافظ حامد الله واري نسخي ۾ آيل آهي.

(۳)

جيڪر آءُ جيان، ته پت پرهيان سومرا،
پاڻي پتاشن جو، پاڻو پوچ پيان،
ڪائي ڪاچ خوشيءَ مان، ماهه پڻ مچايان،
پر ڪارڻ ٻن ڏينهان، ٿي لاهيندي لڄ مران.

(۴)

جي هڏ ڪائي ڪير، ماس مٿاهون چاڙهيان،
(تہ) مچي (۱) ڪينءَ ملير، ٿيان ڪارياڻي ڪاند جي.

(۵)

تڪ ڏين توحيد ۾، وجهلن وصال،
مون جيڏيون ملير ۾، پين ماڪي معرفت،
پرتيان پنهوريون پين، شربت (۲) شريعت،
هادي حقيقت، مولا مونڪي ميڙين.

(۶)

ڪرڙ، پڪا ۽ پال، جن سڪونت سج ۾،
واحد ڪر وصال، تن بر ۾ بدوين جو.

(۱) مر: مچي؛ ٻيا نسخا: مچي (۲) ل ڀر ن خ: شرب؛ ابوالحسن ۽ ج: شربت.

(۷)

اسين جتان آئون، تتي كحنب ناه،
عمر جي وياھ، ماتم ويئي مارئي (۱).

(۸)

اسين جتان آيو، تتي ڪڪ نه پن،
توڙي ڪين نه ان، پڻ وه وه سين گڏبا.

(۹)

ڪيريون، پيريون، ٻائريون، جن جا ڪڪ سين
ڪوندا،

آهر اُن هندا، گندا غريبن جا.

(۱۰)

جيڪس ڪي ڪيام، اوڳڻ ابائڻ سين،
اچي عمر ڪوٽ ۾، ٻاڻي پهر پيام،
مارو ٿر ٿيام، آءُ ٿي نير نجهران (۲).

(۱) هي بيت شاه ڪريم جي تتبع تي چيل ٿو ڏسجي:

اسين تتان آئين، جتي ڪهنيو ناه،

جي ويجهون ڪنه وهاءِ، ته پڻ مٿيون لوڻيون.

(۲) شاه جي رسالي جي ڪن نسخن ۾ هي بيت هن ريت ڏنل آهي:

جيڪس ڪي ڪيام، اوڳڻ ابائڻ سين،

اچي عمر ڪوٽ ۾، ٻي ٿي پهر پيام،

ڏيهي ڏيه ويام، ڏيان ڏراپو ڪن ڪي.

(۱۱)

هٿن حاج وه ٿي، نيٺن نند حرام،
مارو منهنجو ڄام، عمر ڄام پين جو.

(۱۲)

واسي (۱) وار نه ويڙهيان، مر چڱن منجه چيڙ،
ههڙي حال حمير، وري ڇا (۲) ويڙ وڃان.

(۱۳)

سپ سلندياس (۳) ڳالهيون (۴)، الله جي آندا،
ٿيندا هيڪاندا، ماروئڙا ملير ۾.

(۱۴)

اکڙيون ملير ۾، جيئن راتو ڏينه،
اُڃاري آڇا ڪيا، نيٺن تنين جا نيه،
عمر ڪندو (۵) ڪينءَ، اُنين (۶) آسائن سين (۷).

(۱) ابو الحسن ج خ ل؛ وانسي. شاه جي رسالي جي ڪن نسخن ۾ هي بيت هن طور ڏنل آهي:

وسي وار نه ويڙهيان، مر چڱون رهن چيڙ،

مارو جي مهاڙ ري، منڪي اندر ناھم اڪير،

ههڙو حال حمير، وٺي شال ويڙ ڇان.

(۲) ابو الحسن: شل. (۳) مر: سلندياس. (۴) ج: ڳالڙيون. (۵) خ ل: ڪندون. (۶) ل: آئي. (۷) هن بيت ۾ شاه

ڪن نسخن ۾ هي بيت ڏسجي:

(۱۵)

ٻڪر ٻن پيا، جنين وس وه ڪئي،
عمر مون ويا، سندا سانوڻ ڏينهڙا.

(۱۶)

ٻڪر ٻن پيا، جنين وس وه ڪئي،
چيلا ڇڏي پت ۾، هلج تون هٿان،
ڪمند ڪانهي ڪا، ويڙيچاڻيءَ وس جي.

(۱۷)

سرتيون سڀن کان، سڪو ريت سڪڻ جي،
اوڏي اوڏيائي نه اچي، گهري آب مٿان (۱).

(۱۸)

سڀون هون سمنڊ ۾، سمنڊ نه سڀن نه پون،
هوءَ جي همه پون، تن الف نه اندر رکيو.

(۱) هن بيت ۾ شاهه لطيف جو هيٺيون بيت نسخ نسخ ڪيو ويو آهي.

سڪو سڀن کان، سرتيون ريت سڪڻ جي،
مڱن جر مٿان، اوري ڪن نه آسرو.

